АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ – БАН

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ през 2003 г.

XLIII НАЦИОНАЛНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

София
2004

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

ст.н.с. д-р Сергей Торбатов (гл. редактор)
н.с. д-р Крум Бъчваров
н.с. д-р Красимир Ников
н.с. Анастасия Беливанова
н.с. Петър Димитров

ОТГОВОРЕН РЕДАКТОР НА ТОМА:

ст.н.с. д-р Сергей Торбатов

В тома са включени само резюмета, представени на редакционната колегия в предварително установения срок!

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели. РАЗКОПКИ НА ПАЛЕОЛИТНОТО НАХОДИЩЕ КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО....11
Ивайло Крумов. ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ НА КАРСТОВИТЕ РАЙОНИ В БЕЛОГРАДЧИШКО....13
Недко Еленски. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО....14
Красимир Лещаков. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО....15
Красимир Лещаков. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КРУШАКА ПО АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, КМ 341+790–342+020....17
Васил Николов, Десислава Карастоянова, Крум Бъчваров, Виктория Петрова, Венцислав Божилов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КАПИТАН ДИМИТРИЕВО, ПЕЩЕРСКО....18
Васил Николов, Татяна Кънчева, Щефан Хилер. ТЕЛ КАРАНОВО: РАЗКОПКИ НА БЪЛГАРО-АВСТРИЙСКАТА ЕКСПЕДИЦИЯ....20
Васил Николов, Десислава Карастоянова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КРЪН, КАЗАНЛЪШКО....22
Васил Николов, Лиляна Перничева, Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Марион Лихардус-Итен, Жан-Пол Демул. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КОВАЧЕВО, САНДАНСКО....24
Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, М. ПЛОЩЕКО, БЛАГОЕВГРАДСКО....26
Веселина Вандова. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В С. ПИПЕРКОВ ЧИФЛИК, ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ....27
Веселина Вандова, Румен Спасов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ....27
Стефан Чохаджиев, Петър Лещаков, Александър Чохаджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ СЕЛО ОРЛОВЕЦ, М. ЕРЕНДЖИКА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКА ОБЛАСТ....28
Стефан Чохаджиев, Недко Еленски, Александър Чохаджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ С. ХОТНИЦА....30
Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА В М. СРЕДНИК КРАЙ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ВЕЛИКОТЪРНОВСКА ОБЛАСТ....33
Явор Бояджиев, Йоанис Асланис, Стоилка Терзийска-Игнатова, Величка Мацанова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ....36
Явор Бояджиев, Георги Нехризов. КЪСНОХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ ОРЛИЦА....37
Мартин Христов. ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ ОТ ХАЛКОЛИТА И РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ ЛЕПИЦА, ПЛЕВЕНСКО....38
Венцислав Гергов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО ПРИ С. САДОВЕЦ, ПЛЕВЕНСКО....39
Георги Ганецовски, Иван Василев, Красимира Тодорова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОХАЛКОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ЗАМИНЕЦ, С. ГОРНА КРЕМЕНА, ОБЩИНАМЕЗДРА....40

Спас Машов, Георги Ганецовски, Красимира Тодорова. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ И АНТИЧНА КРЕПОСТ КАЛЕТО КРАЙ МЕЗДРА....41
Петър Калчев. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4, КМ 178+480 - 178+ 600, "КРЕМЪЧНА РАБОТИЛНИЦА И СЕЛИЩЕ", М. ДАВИЛАТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ЧИРПАН, АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1....43
Петър Калчев, Димитър Янков. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7, КМ 184+100 - КМ 184+800, "ОТКРИТО ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ", М. СИНАНСКИ ГРОБИЩА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУПКИ, СТАРОЗАГОРСКО, ЛОТ 1 НА АМ "ТРАКИЯ"....43
Анета Бакъмска. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В М. ТАТОМИР, С. МЕЩИЦА, ОБЩИНА ПЕРНИК
Лазар Нинов. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕООСТЕЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА МАТЕРИАЛИ ОТ ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 2003 Г....45
II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ....48
Кръстина Панайотова, Румен Миков, Мартин Христов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 16 ПО АМ "ТРАКИЯ" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЯЗДАЧ, ОБЩИНА ЧИРПАН, ПРЕЗ 2003 Г....48
Морена Стефанова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ С. МИХАЛИЧ, СВИЛЕНГРАДСКО, ПРЕЗ 2002-2003 Г....49
Татяна. Кънчева-Русева, Красимир Велков, Красимир Лещаков. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО....50
Диана Гергова, Димитър Генов, Татяна Кънчева-Русева, Кънчо Кънчев, Х. Камуро, Й. Дои, М. Санмото. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДО С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКА ОБЩИНА....52
Марк Стефанович, Илия Кулов. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. НИВИТЕ КРАЙ С. БУЧИНО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД....52
Анелия Божкова, Петър Делев. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ С ОБРЕДНИ ЯМИ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ....54
Анелия Божкова, Красимир Ников. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ "ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ № 10 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1)....55
Милена Тонкова, Ивайло Лозанов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ И КЪСНОРИМСКО ИМЕНИЕ В М. КОЗЛУКА, С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ № 11 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1)....58
Милена Тонкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКИ ЦЕНТЪР ОТ РАННОЕЛИНИСТИ-ЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ПРЕЗ 2003 Г....60
Йорданка Юрукова, Гавраил Лазов, Алексей Гоцев, Георги Нехризов, Лидия Домарадска, Валентина Танева, Даниела Катинчарова, Емилия Иванова, Вера Коларова, Ян Боузек, И. Мусил, З. Арчибалд, М. Адамс, К. Амад, С. Сталибрас, В. Ханковски, С. Буларо, В. Пишо. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС....61
Василка Паунова, Филип Михайлов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА В М. КРАКРА, ГРАД ПЕРНИК ПРЕЗ 2003 Г....64
Тотко Стоянов, Живка Михайлова, Боряна Матева, Красимир Ников. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ ГРАДСКИ УКРЕПЕН ЦЕНТЪР (ВОДНА ЦЕНТРАЛА) В ИАР "СБОРЯНОВО" ПРЕЗ 2003 Г. 66
Лъчезар Лазаров. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВРЪХ ГОЛЯМА АРКОВНА ПРЕЗ 2003 Г. 68
Милена Тонкова, Асен Салкин, Кристиан Ланд. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОЕКТ ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОСТАНКИТЕ ОТ БИЗОНЕ НА ЮЖНИТЕ ТЕРАСИ НА НОС ЧИРАКМАН, КАВАРНА....69

Нарцис Торбов, Добрин Антонов. ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ ВРАЦА И КРИВОДОЛ....71
Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Цветана Комитова, Юлия Божинова, Мария Андонова. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЛЕШКО, КЛИСУРА И ОБЕЛ ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД, ПРОВЕДЕНИ ПРЕЗ 2003 г. 72
Даниела Катинчарова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ГОЛЯМ КОСОМАН" ПРИ С. ДЕБРАЩИЦА, ПАЗАРДЖИШКО, ПРЕЗ 2003 Г. 72
Даниела Катинчарова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СВЕТИ ПРОРОК ИЛИЯ" ПРИ ГР. ВЕЛИНГРАД 74
Костадин Кисьов. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ГОРСКО СТОПАНСТВО "ДЖЕНЕВРА", ОБЩИНА БАТАК 75
Костадин Кисьов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЦИГАНСКО ГРАДИЩЕ КРАЙ С. МОЧУРА, ОБЩИНА РУДОЗЕМ 77
Иван Христов. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВИ ОБЕКТИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА СЕЛАТА МОСТОВО И ВРАТА, АСЕНОВГРАДСКО 78
Георги Нехризов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КИРКОВО ПРЕЗ 2003 Г. 79
Георги Нехризов. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 13 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-5 "ДЖЕБЕЛ-ПОДКОВА-МАКАЗА" ПРИ С. ДОМИЩЕ, ОБЩИНА КИРКОВО, ПРЕЗ 2003 Г. 80
Стефан Александров, Георги Иванов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 15 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-5 "ДЖЕБЕЛ-ПОДКОВА-МАКАЗА" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОМИЩЕ, ОБЩИНА КИРКОВО 81
Таня Борисова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В МАХАЛА СКЪРНАВА, ГР. ПРАВЕЦ 82
Василка Паунова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛИ В С. ЗАБЕЛ, ОБЩИНА ТРЪН 83
Василка Паунова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОГНЯНОВА МОГИЛА В КВАРТАЛ "ВАРОШ" В ГРАД ПЕРНИК 84
Георги Атанасов, Станимир Стойчев. НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. ИВАНСКИ, ОБЩИНА ШУМЕН 85
Диана Гергова, Момчил Кузманов. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. МЕДОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ 85
Даниела Агре. РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЪЛГАРИ, ОБЩИНА ЦАРЕВО, ПРЕЗ 2003 Г. 86
Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В М. ПРОПАДА КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2003 Г. 87
Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЕВРЕНЕЗОВО, ОБЩИНА МАЛКО ТЪРНОВО, ПРЕЗ 2003 Г. 88
Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева, Красимир Велков. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЮРЕНЯ КРАЙ С. ЕЛЕНОВО, НОВОЗАГОРСКО 91
Тотко Стоянов, Красимир Ников. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО, ПРЕЗ 2003 Г. (ОБЕКТ № 19 ПО АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5) 92
Иван Панайотов, Стефан Александров. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТИ № 20 И № 35 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1 93
Георги Китов, Диана Димитрова. ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ ЦЕНТЪР СТАРОСЕЛ 94
Георги Китов, Ирко Петров, Диана Димитрова. АЛЕКСАНДРОВСКА ГРОБНИЦА 95
Костадин Кисьов, Елена Кесякова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ" КРАЙ С. ЧЕРНОЗЕМ, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО, ПРЕЗ 2003 Г. 97

Костадин Кисьов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗЕЛЕНИКОВО И РОЗОВЕЦ, ОБЩИНА БРЕЗОВО....98
Никола Тонков. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ НАДГРОБНИ МОГИЛИ....99
Лазар Нинов. АРХЕООСТЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НА МАТЕРИАЛИ ОТ ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА....100
Лазар Нинов. ПРОУЧВАНИЯ НА ЖИВОТИНСКИ ОСТАНКИ ОТ ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ И ДРУГИ КУЛТОВИ ОБЕКТИ 101

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 102
Венцислав Динчев, Методи Даскалов, Георги Нехризов, Фионера Филипова, Антоанета Николаева, Илко Цветков. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ ПО ПРОЕКТНОТО ТРАСЕ НА ОБХОДНИЯ ПЪТ ЗА "ДУНАВ МОСТ 2" В РАЙОНА НА ГР. ВИДИН 102
Антоанета Николаева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНА ВИЛА В М. АНИЩЕ ПРИ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК 103
Спас Машов, Красимира Лука, Георги Ганецовски. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИ КАСТЕЛ И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД АВГУСТЕ ПРИ С. ХЪРЛЕЦ, ОБЩИНА КОЗЛОДУЙ 104
Гергана Кабакчиева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЕСКУС ПРЕЗ 2003 Г. 105
Иван Христов. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ОТ КРАЙПЪТНИЯ КОМПЛЕКС СОСТРА ПРИ С. ЛОМЕЦ, ОБЩИНА ТРОЯН 106
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИЯ ЛАГЕР
И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ ПРЕЗ 2003 Г. 108
1. Евгения Генчева. СЕКТОР X (БЪЛГАРСКИ) – СКАМНУМ ТРИБУНОРУМ 108
2. Пьотр Дичек. СЕКТОР IV – ВАЛЕТУДИНАРИУМ 109
3. Анджей Биернацки. СЕКТОР X (ПОЛСКИ)–ЕПИСКОПСКИ КОМПЛЕКС И ЛЕГИОННИ ТЕРМИ...109
4. Тадеуш Сарновски. СЕКТОР XI – ПРИНЦИПИИ 110
5. Пьотр Дичек. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА Т. НАР. ТЕАТЪР В ОКОЛНОСТИТЕ НА НОВЕ 111
Павлина Владкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НОВЕ – СЕКТОР VIII А, ПРЕЗ 2003 Г. 112
Иван Църов. РАЗКОПКИ ПО ТРАСЕТО НА ЗАПАДНИЯ АКВЕДУКТ НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 2003 Г. 113
Венцислав Динчев. БЪЛГАРО-БРИТАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА "ГРАДИЩЕТО" КРАЙ С. ДИЧИН, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО, ПРЕЗ 2003 Г. 113
Иванка Дончева, Олег Александров, Мирослав Георгиев, Никола Рафаилов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "КОВАЧЕВСКО КАЛЕ" ПРЕЗ 2003 Г. 114
Емил Петков. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ТУТРАКАН ПРЕЗ 2003 Г. 116
Людмил Вагалински, Емил Петков. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ТУТРАКАН ПРЕЗ 2003 Г. 117
Иван Бъчваров, Драгомира Боева. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "РИМСКА ГРОБНИЦА" НА УЛ. "Д-Р АНАСТАС ЯНКОВ" № 38 – СИЛИСТРА 118
Асен Салкин, Пенко Георгиев, Добри Добрев. ОБХОДНА ТЕРЕННА ЕКСПЕДИЦИЯ "КАВАРНА – ШАБЛА 2003"....119
Асен Салкин , Пенко Георгиев. ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ "КАВАРНА – 2003" 119
Валентин Плетньов, Петко Георгиев, Иван Василчин, Игор Лазаренко. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. "ГРАФ ИГНАТИЕВ" № 17 И УЛ. "САН СТЕФАНО" ВЪВ ВАРНА 120
Петко Георгиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. "ЦАР КАЛОЯН" № 10 ВЪВ ВАРНА 121

Василка Паунова. АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА СГРАДА ПОД ОСНОВИТЕ НА ЦЪРКВАТА "СВ. СПАС" В КВАРТАЛ "ВАРОШ", ГР. ПЕРНИК....121
Лидия Стайкова-Александрова, Иванка Стайкова, Дойчин Грозданов, М. Златева. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ НА УЛ. "ХАН КРУМ" № 6 В КЮСТЕНДИЛ....122
Румен Спасов, Дойчин Грозданов, Росита Стоянова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В КЮСТЕНДИЛ И РАЙОНА ПРЕЗ 2003 Г. 123
Юлия Божинова, Цветана Комитова. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. СВ. ДИМИТЪР ПРИ ГР. ХАДЖИДИМОВО 124
Юлия Божинова, Цветана Комитова. КЪСНОАНТИЧНА ПОСТРОЙКА В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, БЛАГОЕВГРАДСКО 125
Силвия Ценова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "РАННОХРИСТИЯНСКА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА" ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ, ПРЕЗ 2003 Г. 126
Владимир Петков, Светла Петрова-Динева, Румяна Милчева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА" В ГР. САНДАНСКИ ПРЕЗ 2003 Г. 127
Марио Иванов. РАННОХРИСТИЯНСКА ГРОБНИЦА ПРЕД БАЗИЛИКАТА "СВ. СОФИЯ" – СОФИЯ 128
Иван Христов. РАННОРИМСКА СГРАДА ОТ КРАЙПЪТНАТА СТАНЦИЯ СУБ РАДИЦЕ 130
Иван Христов, Мария Иванова-Камишева. ПРОУЧВАНЕ НА РАННОРИМСКА КУЛА (TURRIS) В РАЙОНА НА ТРОЯНСКИЯ ПРОХОД 131
Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Шохей Инуки. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ (ХИСАРЯ) ПРЕЗ 2003 Г. ОБЕКТ "РИМСКИ ТЕРМИ" 132
Елена Кесякова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА" ВЪВ ФИЛИПОПОЛ ПРЕЗ 2003 Г. 134
Жени Танкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "ХОТЕЛ ТРИМОНЦИУМ – ЛЯТНА ГРАДИНА" В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 2003 Г. 134
Мая Мартинова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ФОРУМ-СЕВЕР" В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 2003 Г. 135
Иво Топалилов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. РАКОВСКИ № 20 В ПЛОВДИВ 136
Иво Топалилов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ РИЛСКИ МЕТОХ № 3 В ПЛОВДИВ 137
Иво Топалилов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. СТРЪМНА № 4 В ПЛОВДИВ 137
Иво Топалилов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. НИКУЛИЦА ВОЙВОДА № 8-10 В ПЛОВДИВ 139
Красимир Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТНИ СТЕНИ И КУЛА НА АВГУСТА ТРАЯНА – БЕРОЕ В КВ. 41, УПИ III-VIII, ПРЕЗ 2003 Г. 139
Красимир Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА И КУЛА НА АВГУСТА ТРАЯНА – БЕРОЕ В КВ. 67, УПИ–3568, ПРЕЗ 2003 Г. 140
Красимир Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ГРАДСКА ЗАСТРОЙКА В УПИ-XVI-3519 НА КВ. 66 ПО ЗРП НА СТАРА ЗАГОРА ПРЕЗ 2003 Г. 141
Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ – СЕКТОР V (ЕЛИНИСТИЧЕСКА СГРАДА НА ИЗТОК ОТ КЪСНОРИМСКИЯ ХОРЕУМ) ПРЕЗ 2003 Г. 142
Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Стефан Бакърджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ – СЕКТОР XII, КВАРТАЛ XLII, ПРЕЗ 2003 Г. 143
Ивайло Лозанов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ – СЕКТОР II, КВАДРАТ 11 (КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ), ПРЕЗ 2003 Г. 145
Людмил Вагалински. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПО ФОРТИФИКАЦИЯТА НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ ПРИ С. ДЕБЕЛТ, БУРГАСКО 146

Красимира Костова, Елка Дочева-Пеева, Мария Манолова-Войкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В СЕВЕРОИЗТОЧНИЯ ДЯЛ НА ОБЕКТ "КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ" НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ ПРИ С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ 147
Петър Балабанов, Красимира Костова. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 4 ОТ НЕКРОПОЛА НА ДЕУЛТУМ ПРЕЗ 2003 Г. 149
Петър Балабанов, Красимира Костова. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В НАР "ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ" ПРЕЗ 2003 Г. 150
Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА "ГРАДИЩЕТО" КРАЙ С. БЪЛГАРИ, ОБЩИНА ЦАРЕВО, ПРЕЗ 2003 Г. 151
Кръстина Панайотова, Димитър Недев, Антоан Ермари. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. КАЛФАТА ПРЕЗ 2003 Г. 152
Цоня Дражева, Димитър Недев, Кръстина Панайотова. ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕГЛИК ТАШ, НА ТЕРИТОРИЯТА НА ЛОВНО СТОПАНСТВО "АРКУТИНО", ОБЩИНА ПРИМОРСКО 154
Красимир Калчев. СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 6 "АНТИЧНО СЕЛИЩЕ" В М. СТАМОВА ЧЕШМА ПРИ С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН, КМ 182+700 – 183+000 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ" 156
Красимир Калчев. СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 2 "АНТИЧНО И КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ" В М. СУХАТА РЕКА ПРИ С. ЧЕРНА ГОРА, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, КМ 174+240 – 174+700 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ" 157
Красимир Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. УЗУНДЖА КАЙРАК ПРИ С. СВОБОДА, ОБЩИНА ЧИРПАН, КМ 187+250 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ" 157
Тотко Стоянов, Красимир Лещаков, Красимир Ников. СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 9 ПРИ С. МАЛКО ТРЪНОВО, КМ 190+700 – 191+300 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ" ..158
Людмил Вагалински. ОБЕКТ № 21 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ" (КМ 199+800 – 200+400) В М. КОМСАЛЯ, С. АРНАУТИТО, СТАРОЗАГОРСКО 160
Иван Карайотов, Петя Кияшкина. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 10 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГАНЦИ, ОБЩИНА КАРНОБАТ 161
Петя Кияшкина, Константин Господинов. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 17 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО 161
Веселин Игнатов, Даниела Стоянова, Красимир Велков. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СТАРИЯ ПЪТ" (№ 18) ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО, ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", КМ 340+180 – 340+420 163
Цоня Дражева, Димитър Недев. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 22 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, КМ 345+000 - 345+620 - "ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ" ПРИ С. КРЪСТИНА, ОБЩИНА КАМЕНО 163
Йордан Гатев, Иво М. Чолаков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 25 (СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА) ПО ТРАСЕТО НА ПЪТЯ "ПОДКОВА – МАКАЗА" 164
Димитър Янков. РАЗКОПКИ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В М. ЕМЛЮК ПРЕЗ 2003 Г. (ОБЕКТ № 12 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1, КМ 189+760 – 190+340) 165
Лазар Нинов. АРХЕООСТЕОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА МАТЕРИАЛИ ОТ АНТИЧНИ ОБЕКТИ 165

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 167

Живко Аладжов, Мария Балболова-Иванова. ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ "КАЛЕТО" В ГРАД СРЕДЕЦ, БУРГАСКА ОБЛАСТ, ПРЕЗ 2003 Г. 167

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев. МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС ОТ V-VI В. В М. МОГИЛАТА КРАЙ ГРАД СМОЛЯН 168
Пламен Караилиев, Мария Камишева. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПЛОСЪК НЕКРОПОЛ И ОПРЕДЕЛЯНЕ ГРАНИЦИТЕ НА АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В КОМПЛЕКС "МАРИЦА-ИЗТОК", РАДНЕВО 169
Рашо Рашев, Станислав Станилов, Мариела Инкова. ПРОУЧВАНЕ НА ТАЙНИ ХОДНИЦИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 170
Рашо Рашев, Янко Димитров. РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПЛИСКА 171
Павел Георгиев, Станислав Иванов. ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА 172
Павел Георгиев, Янко Димитров. РАННО УКРЕПЛЕНИЕ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 172
Янко Димитров, Христина Стоянова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ПЛИСКА – ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД" 173
Янко Димитров, Ивайло Кънев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ПЛИСКА – ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА" 174
Стоян Витлянов, Константин Константинов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 175
Тодор Балабанов, Кремена Стоева. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ ПРИ с. ХАН КРУМ 176
Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Снежана Горянова, Мария Манолова-Войкова, Петър Димитров. РАЗКОПКИ В ИЗТОЧНИЯ СЕКТОР НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 178
Стойчо Бонев. РАЗКОПКИ В ЮЖНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПРЕСЛАВ 179
Николай Овчаров, Ангел Конаклиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ" 180
Живко Аладжов, Явор Василев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ" 180
Тонка Михайлова. "АДМИНИСТРАТИВНАТА СГРАДА" В ПРЕСЛАВ 181
Тодор Балабанов, Георги Майсторски, Кремена Стоева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ "МАНАСТИРЧЕТО" – ГР. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 182
Галена Радославова, Георги Дзанев. АБРИТУС – РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН КОМПЛЕКС-ЕПИСКОПИЯ (X В.) 183
Людмила Дончева-Петкова, Стоян Витлянов, Казимир Константинов, Р. Енчева. РАЗКОПКИ НА ХЪЛМА "ДЖЕННИ БАИР" 186
Георги Атанасов, Валери Йотов, Николай Руссев. РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ ДО С. РУЙНО, ОБЩИНА ДУЛОВО, ОБЛАСТ СИЛИСТРА 187
Димчо Момчилов, Цоня Дражева. ОБЕКТ КМ 340+780 – 341+000 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО 188
Ангел Конаклиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖИ И ПОЧИСТВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРСКА КРЕПОСТ В М. ПАРКА КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ 189
Иван Джамбов, Георги Митрев, Петя Калоферова. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "СВ. ВРАЧ" ПРИ С. ИСКРА, ПЪРВОМАЙСКА ОБЩИНА 189
Венцислав Динчев, Красимир Лещаков, Методи Даскалов, Катя Трендафилова, Кристина Костова. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПКИТЕ, ЧИРПАНСКА ОБЩИНА, ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1, КМ 184+720 – КМ 185+750 190
Иван Джамбов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА "ХИСАРЛЪКА" ДО С. АНЕВО, ОБЩИНА СОПОТ 193
Стоян Йорданов. ПРОУЧВАНЕ НА КЕРАМИЧНА РАБОТИЛНИЦА В СЕВЕРОИЗТОЧНОТО ПОДНОЖИЕ НА ИЗТОЧНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН 195

Виолета Нешева, Цветана Комитова. Разкопки в Мелник. МАНАСТИР "СВ. ХАРАЛАМПИЙ – СВ. АРХАНГЕЛИ" 196
Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Георги Нехризов, Милен Камарев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПЕРПЕРИКОН ПРЕЗ 2003 Г. 197
Цветана Комитова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ "КРЕПОСТНА КУЛА" В М. КЛЮЧ КРАЙ ГР. МЕЛНИК 199
Константин Тотев, Евгени Дерменджиев. РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛА КРАЙ ЦЪРКВАТА "СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2003 Г. 200
Цоня Дражева, Димитър Недев, Мартин Гюзелев, Мирослав Класнаков. ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ ОБЕКТИ В СТАРАТА ЧАСТ НА ГРАД СОЗОПОЛ 201
Константин Господинов, Красимира Костова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 16 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5 202
Хитко Вачев, Милена Станчева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА ПРИ ЦЪРКВАТА "СВ. ДИМИТЪР", С. АРБАНАСИ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО 203
Кирчо Апостолов. РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ ГРАД ОМУРТАГ 205
Иван Сотиров, Йордан Гатев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НОС ЧИРАКМАН КРАЙ КАВАРНА (АНТИЧЕН БИЗОНЕ) ПРЕЗ 2003 Г. ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ОТ IV-VI ВЕК В СЕКТОР № 7 206
Живко Аладжов, Катя Меламед. РАЗКОПКИ В С. ЯЗДАЧ, ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ, ОБЕКТ № 15 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", КМ 194+200 – 194+600 206
Живко Аладжов, Катя Меламед. РАЗКОПКИ В С. МАЛКА ЦЪРКВИЦА, ОБЩИНА КИРКОВО - ОБЕКТ № 23 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА – МАКАЗА, КМ 368+800 – 900 207
Бони Петрунова, Веселин Хаджиангелов. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 12 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА ОТ КМ 378+000 ДО КМ 378+150 208
Бони Петрунова, Веселин Хаджиангелов. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 11 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА, ОТ КМ 376+000 ДО КМ 377+250 209
Бони Петрунова, Анастасия Беливанова. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 12 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ОТ КМ 325+560 ДО КМ 325+700 209
Бони Петрунова, Надежда Ботева. КРЕПОСТТА "ХОТАЛИЧ" ДО ГР. СЕВЛИЕВО 209
Цоня Дражева, Димитър Недев, Кръстина Панайотова. СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В ЗАЛИВА "СВ. ПАРАСКЕВА" - РЕЗЕРВАТ "РОПОТАМО", ОБЩИНА ПРИМОРСКО 209
Пламен Караилиев, Мария Камишева. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В КОМПЛЕКСА "МАРИЦА-ИЗТОК", ГР. РАДНЕВО 210
Димитър Янков. РАЗКОПКИ НА ЕСКИ ДЖАМИЯ В СТАРА ЗАГОРА ПРЕЗ 2003 Г. 211
Константин Шалганов. ПРОУЧВАНЕ НА ОСТАНКИ ОТ МИНЕРАЛНА БАНЯ СЕВЕРНО ОТ БАНЯ БАШИ ДЖАМИЯ, СОФИЯ, ПРЕЗ 2003 Г. 212
Калин Порожанов, Христина Ангелова, Кр. Бъчваров. БЪЛГАРО-АМЕРИКАНСКА ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ. РАЗКОПКИ НА ПОТЪНАЛ КОРАБ ПРИ КИТЕН, СЕЗОН 2003 213

I. ПРАИСТОРИЯ

РАЗКОПКИ НА ПАЛЕОЛИТНОТО НАХОДИЩЕ КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели

През този сезон теренните проучвания бяха осъществени от изследователски екип в състав: Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководство), С. Иванова, С. Сиракова, В. Попов, К. Ферие, Ж.-К. Леблан, Ф. Фернандес, Ч. Начев; докторанти, младши проучватели и студенти, участници в проекта: Е. Анастасова, А. Гуадели, И. Димитрова, Н. Ковачева, И. Крумов, М. Маринска, В. Митева, С. Танева, Ц. Цанова, Л. Шаламанов-Коробар; практиканти: А. Атанасов, Б. Веселинова, Я. Главинчевска, Н. Захариев, З. Иванова, Я. Керески, М. Катмерова, Д. Наумовски, Е. Райков, Д. Христова.

Проектът беше финансиран основно от Консултативната комисия за археологически изследвания към френското Министерство на външните работи, частично от CNRS и с регионална субсидия от област Аквитания, ЮЗ Франция, с допълваща подръжка по ЕБР и съдействие от БАН.

Изследванията, проведени от 30 юни до 15 август, бяха насочени към изпълнение на следната програма:

- разкопаване на среднопалеолитната секвенция в сектори 9 и 10;
- разкопаване на долната част на раннопалеолитната секвенция в сектори 13 и 14;
- проучване на ресурсите от кремъчна суровина в геологическия контекст на микрорайона около обекта.

Обобщавайки интердисциплинните аспекти на резултатите, ще отбележим по-съществения напредък в решаването на някои важни проблеми от интерпретацията на обекта.

Средният палеолит в Козарника и Балканският левалуа-мустериен. Според състоянието на проучванията, до този сезон в среднопалеолитната секвенция можехме да обособим само по-генерализирани археологически ансамбли, които обхващаха цялото съдържание на литостратиграфските пластове. В разкопаваните през 2003 г. сектори беше постигнат значителен напредък в по-детайлното разграничаване на ансамбли, съответстващи на отделни нива на обитаване или групиращи няколко последователни епизода в заселването. За това допринесоха някои по-добре изразени локални детайли на стратиграфията, но от решаващо значение беше системното прилагане на по-фина експлорация. При спецификата на седиментите (съдържанието на по-едра фракция) технически възможният предел беше разкопаване на механични пластове с дебелина до 2 см, с което постигнахме над 2 пъти увеличение в прецизността на документацията и наблюденията. Така, само в пл. 9с с дебелина 23 см успяхме да установим поне три епизода на обитаване, а общо в

цялата среднопалеолитна секвенция вече са диференцирани 9 археологически ансамбъла.

През този сезон бяха открити в безспорен стратиграфски контекст и в долните мустиерски пластове няколко форми с бифациални ретуши. Те ни дават по-убедителни основания да отнесем не само горната част, а вече цялата среднопалеолитна секвенция в Козарника към Източнобалканския левалуа-мустериен с бифациални върхове. От това следва и значително по-ранно датиране на възникването на тази културна традиция - засега към границата между изотопни стадии 6 и 7, т.е. около 200 000 г. BP, а може би и по-рано. Тези резултати ни дават възможност да предложим по-детайлна периодизация на средния палеолит в Козарника.

Към ранните фази в развитието на Източнобалканския левалуа-мустериен с бифациални върхове отнасяме ансамблите от новоустановения пл. 10c и от пл. 10b. И двата се отнасят към средния плейстоцен, като за по-долния допускаме вероятност за датиране дори към началото на изотопен стадий 7, т.е. към 250 000 г. BP. Дискусионна остава стратиграфската интерпретация на ансамбъла 10a fm, с повече аргументи засега да бъде отнесен също към ранните фази.

Ансамбъла от пл. 10a отнасяме към средните фази, които вероятно се развиват към края на средния плейстоцен, във втората половина на изотопен стадий 6, т.е. между 150 000 и 130 000 г. BP.

Към късните фази отнасяме ансамблите от пл. 9c, за чието датиране имаме неясни биостратиграфски данни, подсказващи прехода среден/късен плейстоцен и може би някакъв период от началото на късния плейстоцен.

Ансамблите от пл. 9a/b отнасяме към финалните фази. За тях имаме вече по-сигурен *terminus ante quem* 43 000 г. BP от залягащия отгоре пласт 6/7, но началото им може да е по-рано от 60 000 г. BP, както предполагахме досега. Откриването на *Capra cf. Caucasica* в пл. 9a/b не изключва началната дата в изотопни стадии 5b, 5a и 4 т.е. между 80 000 и 60 000 г. BP.

Ранният палеолит. През последния сезон основна задача бе проучването на пл. 13, който според досегашните данни изглежда обединяваше седиментологичен контекст от долната част на секвенцията, включващ по-сигурно *in situ* още по-ранен археологически и палеонтологически материал. За целта се ограничихме на площ от 4 м^2 в кв. D и E на сектори 13 и 14, където предполагахме по-добра възможност за детайлна експлорация и по-прецизни наблюдения. Започвайки от ниво 775 см, бе достигната дълбочина 845 см, между които в пл. 13 бяха установени няколко фациеса, стратиграфски отнасящи се предимно към горната му част. Съществен напредък бе обособяването на пл. 13 д - част, отложена първично в предшестващ етап от образуването на пещерния пълнеж. Този седимент бе запазен само в част от разкопаваната площ и въпреки по-слабата концентрация на находките, в него беше открит археологически ансамбъл от 28 каменни артефакта и няколко костни фрагмента със следи от интенционална обработка (ретуш, нарези, полиране). Каменните артефакти включват серия ядра с неподготвен, опростен разнопосочен дебитаж, няколко ядра-оръдия, 3 стъргала и серия отломъци и естествени фрагменти с полустръмни и стръмни, често зъбчати ретуши и изрези.

В контекста на пл. 13 и особено в долната му част се разкри и доста палеонтологически материал, включващ сред дребните бозайници голяма серия зъби от *Allophaiomys deucalion*, по-малко *Allophaiomys pliocaenicus, Mimomys pitymyoides, Lagurodon sp.,* а сред едрите бозайници - от *Soergelia sp., Procamptoceras* (малки антилопи и древни кози). Всички те са много добри биостратиграфски индикатори, характерни за началото и първата половина на ранния плейстоцен. Това означава, че дори да се приеме по-късното от възможните датирания, ранният палеолит от пл. 13 се отнася към периода между 1,4 и 1,2 млн. години.

Характер на кремъчните находища в околностите на пещерата. В предходните сезони бе установено в по-общи линии, че през всички периоди на палеолита обитателите на пещерата са използвали в производството на каменни артефакти предимно или почти само местна кремъчна суровина. През 2003 г. се приеха по-целенасочени изследвания на геологическия контекст, характера и локализацията на находищата. Установи се, че първичните находища в радиус до 10 км около обекта са свързани само с горноюрски варовици от калова, оксфорда и кимериджа. В тях са образувани прослойки с дебелина от 5 до 20 см, най-често включващи отделни или свързани кремъчни конкреции. Преобладават разновидностите със светлосиво до тъмносиво оцветяване, които са характерни за горните стратиграфски нива на комплекса, докато в долните се срещат разновидности с кафявочервеникаво оцветяване. Количествено, ресурсите на суровината са значителни, но качеството е общо-взето доста ниско, главно поради силна тектонизация (напукване, фрагментиране) и изветрителни преобразования.

Сравнително по-качествена суровина има в многобройните вторични находища вследствие сегрегация при транспорта. Поради това, както и поради по-лесния достъп, в тях е осъществяван основният добив. Изглежда в експлоатацията на разнообразните вторични находища по-голямо значение са имали тези от колувиален и пролувиален тип в по-ниските части на склоновите образувания.

ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ НА КАРСТОВИТЕ РАЙОНИ В БЕЛОГРАДЧИШКО

Ивайло Крумов

Теренното обхождане бе съсредоточено в карстовите райони на община Белоградчик. Съгласно работната програма, изследването бе ориентирано към установяване на обекти със запазени плейстоценски отложения (пещери, скални навеси, археологически и палеонтологически находки), но, разбира се, и от по-късни епохи.

Първоначално теренното обхождане започна в карстовите райони на селата Рабиша (пещерата Магура), Салаш (пещерата Редака II), Върбово (пещерите Попов печ и Големи печ), Търговище (пещерата Темната дупка) и Долни Лом (пещерата Сухи печ). Карстовата система е изградена от юрски и долнокредни варовици. Сред обектите в Белоградчишко бе пещерата Редака II в землището на село Салаш. Привходната галерия е суха и запълнена с отложения. В нея се откриха археологически (каменни артефакти) и палеонтологически (едра бозайна фауна) находки. Сред кремъчните находки липсват диагностични форми и е възможно смесване на холоцен-

ски и плейстоценски материали. Всички косвени данни сочат, че там със сигурност има плейстоценски пластове, в които е много вероятно наличие на следи от палеолитни материали. Находките са събрани от повърхността на пещерните седименти. В същия район се установи находище на кремъчна суровина в землището на Салаш. То е вторично, в колувиални седименти, но вероятно в непосредствена близост до първичен залеж - кремъчни жили или конкреции в контекста на изветрели варовици от горната юра. Встъпителните сравнения показват, че този тип суровина се среща и в други карстови райони и археологически обекти в Северозападна България (Белоградчишко).

В резултат на обхождането, като най-перспективен археологически обект се определя пещерата Редака II в землището на Салаш. Аргументите за това са: значителна относителна височина от местния ерозионен базис, близки водоизточници, благоприятно изложение на входа, широки и сухи привходни галерии, присъствие на достатъчно мощни отложения, археологически и палеонтологически находки. Данните са систематизирани по изискванията на АКБ.

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Недко Ленски

Проучванията на раннонеолитно селище Джулюница-Смърдеш се проведоха от 20.11.2003 до 04.12.2003 г. Проучванията се извършиха само в един сондаж - 11. Ориентиран е в посока север-юг и има дължина 4 и ширина 1,5 м.

Пластът от 0 до 0,3 м е черен и с нормална плътност. В него се разкриха керамични фрагменти, животински кости, негорели мазилки, камъни, кремъчни артефакти и костено длето.

Пластът от 0,3 до 0,8 м е тъмносив и с нормална плътност. На дълбочина 0,4 м в средната част на сондажа се разкри пепелно петно с размери 0,9 х 0,6 м и фрагменти от основа на пещ с размери 0,15 х 0,15 м. В югозападния ъгъл се разкриват деструкции от негоряла глина (вероятно негорели мазилки) със светлокафяв цвят, които образуват цялостен масив. Неговите размери са: С/Ю 1,6 и И/З 0,6 м; дебелина 0,1 м. Тези деструкции и пепелното петно маркират второто жилищно ниво на пласта. Керамиката от двата пласта намира аналогии в раннонеолитната култура Овчарово-Самоводене и според нас представя два жилищни хоризонта.

Пластът от 0,8 до 1 м е черно-кафяв и със силно повишена плътност. Керамиката е с червено-кафява, светлокафява и кафява повърхност, груба, излъскана или добре загладена. Съдовете са представени от няколко основни групи: паници с конична и полусферична форма и съдове със сферична форма и оформена шия. Открити са и четири фрагмента с бяла рисунка. Другата украса е импресо: отпечатъци от пръсти, прищипвания с пръсти и ямички от пръсти по устийния ръб. Релефната украса е представена от релефни ленти с ямички и от двойка "бъбрековидни" пъпки. Открити са и два фрагмента с бяла рисунка, култова масичка и глава от антропоморфна фигура.

Пластът от 1 до 1,5 м е кафяв и с нормална плътност. На дълбочина 1,25 м в северната част на сондажа се разкрива петно от разпрашени мазилки, пепел и въглени, като до него има и концентрация на фрагменти от основа на пещ, които не са *in situ*. На дълбочина 1,5 м започва вкопаване до 1,7 м с размери: дължина 2,8 и ширина 1,5 м. Отначало запълнителят представлява жълто-кафява маса от сбити малки мазилки и въглени, пепелни петна и около нея фрагменти от основа на пещ. Самият запълнител има светлокафяв цвят и понижена плътност. Той е наситен с керамични фрагменти, животински кости (глави от дребни преживни животни), черупки от охлюви (40 бр.) фрагменти от основа на пещ (15 бр.), пепел, разпрашени мазилки и въглени. На дъното на вкопаването имаше черни петна от сажди. Вероятно вкопаването представлява част от вкопано жилище. Това ни дава основание да разделим този пласт на две подфази. Тънкостенната керамика във вкопаването е с червено-кафява, светлокафява, кафява, сива, черно-кафява и черна повърхност, излъскана, много добре загладена или полирана. Тя се среща в ангобиран и неангобиран вариант. Съдовете са представени от няколко основни типа: съдове със сферична, сферична с оформена шия, полусферична форма и купи с цилиндрична горна и сферична долна част. Дебелостенната керамика е представена от паници с конична и полусферична и съдове със сферична форма с оформена шия. Открити са и 12 фрагмента с бяла рисунка. Другата украса е импресо: отпечатъци от пръсти, прищипвания с пръсти, ямички от пръсти по устийния ръб и малки триъгълни отпечатъци под устието. Релефната украса е представена от релефни ленти с ямички, релефни пъпки с ямичка, кръгли пъпки, двойка релефни ребра и от двойка или тройка "бъбрековидни" пъпки. Открити са култова масичка, 2 лабрети и костени оръдия (шила, длета и шпатули).

Следващият пласт е от 1,7 до 2 м. Той е жълто-кафяв с нормална плътност. В него рядко се откриват керамични фрагменти, черупки от миди, животински кости, въглени, разпрашени мазилки, камъни. До източния профил в централната част на сондажа се разкрива яма, вкопана в стерилната основа, която се развива в профила. Размери: дължина 1,3, ширина 0,6 и дълбочина 0,45 м. Запълнителят на вкопаванията има жълто-кафяв цвят и силно повишена плътност. В него рядко се разкриват керамични фрагменти, животински кости, фрагмент от хромел, камъни и кремъчни артефакти. Керамичните фрагменти са в ограничено количество и затова нямаме категорични изводи за керамиката. Прави впечатление, че дебелостенната керамика има предимно тъмнокафяв цвят, а тънкостенната е черна и тъмнокафява.

Културната характеристика и на трите пласта определя тяхната принадлежност към раннонеолитната културна група Копривец. В по-общ контекст тя се отнася към Карпато-Дунавския раннонеолитен комплекс.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО

Красимир Лещаков

Спасителните разкопки на обекта продължиха за трета година и бяха концентрирани само в сектор Североизток. Тази част от откритото раннонеолитно селище

попада в района на строеж на четвъртокласен път Димитровград-Ябълково.

Разкопките бяха финансирани от община Димитровград и СУ "Св. Климент Охридски". Те продължиха от началото на юли до края на септември. В тях взеха участие за 40 дни студенти от първи курс на специалността "Археология" на СУ, докторанти от катедра "Археология", специалисти от Института по геофизика при БАН, както и н.с. Цветана Попова от АИМ-БАН.

Проучени бяха жилища от втори и трети строителен хоризонт от раннонеолитното селище, както и отделни вкопани структури, свързани с тях.

В западната част на сектора успяхме частично да установим плановете на две жилища, изградени по способа, описан вече в предишните отчети. Стените са в глинобитна техника, с дървена конструкция от греди и дъски, на места укрепени в основата си с ломени камъни. В тях бяха разчистени пещи, огнища и градени на място питоси. Заслужава внимание териоморфният съд (вероятно бик), поставен върху малка платформа до северната стена на южното жилище. Фигурата е с отчупени рога и е ритуално пробита. Между двете жилища има широка до 1-1,2 м "улица", застлана с пясък и по традиция на места посипана с червена охра. Теренът източно от тази група жилища е доста засегнат от средновековни вкопавания, но може да се предположи, че не е бил застроен. Там разчистихме няколко големи струпвания от натрошени съдове и голямо количество животински кости.

В централната част на сектора беше напълно проучено двуделно жилище, изградено направо върху стерилната глина. Към него са прилепени поне две структури, които вероятно са имали стопанско предназначение (складове). До югозападния ъгъл беше открита строителна жертва - голяма каменна чукалка, вертикално вкопана в стерилния терен и обилно покрита с червена охра.

Източно от това жилище частично бяха проучени основите на още две. Южното е по-добре запазено. В близост до пещта на това жилище, както и до пещта на още едно в западната част на сектора, *in situ* бяха намерени значително количество медна руда и отделни парчета шлак.

В източната част на сектора има поне още две жилища, чиито планове обаче бяха разчистени само частично, поради нарушаването им от средновековните изкопи. Внимание заслужава килерът на най-източното, който е вкопан до 1,5 м в стерилния терен. Между килера и наземната част на жилището е имало стабилен дървен под, държан от големи кръгли колони. В килера са изградени два големи питоса, до които намерихме костена шпатула и напълно запазено гърне с бялорисувана украса. Южната част на жилището е извън сервитута на пътя и не е разкопана.

По традиция на обекта изобилства от каменни и костени сечива, като тази година добави към инвентара на селището няколко костени шпатули. Малките находки от глина са обогатени с печат (намерен с отчупена дръжка сред изхвърлените съдове между жилищата), тежести за стан, триподи и др. Керамиката е типична за раннонеолитния хоризонт Караново I, но се наблюдават и известни изключения. Както в жилищата, така и в пространството между тях има доста фина керамика с тъмен цвят, украсена с врязани линии и канелюри. Част от съдовете и орнаментите имат добри паралели в Източна Тракия и Северозападна Анатолия. Заедно с тях са били

произвеждани и съдове, покрити с плътна червена ангоба (основно паници и лалевидни съдове), рисувани с бяло. Новост обаче представляват онези, чиято украса е канелюрна.

Предвижда се през 2004 г. спасителните разкопки да продължат, тъй като успоредно на проучения сектор се проектира ново трасе на ж.п. линията Пловдив-Свиленград.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КРУШАКА ПО АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, КМ 341+790–342+020

Красимир Лещаков

Праисторическото селище е регистрирано през пролетта на 2003 г. от екип на СУ "Св. Климент Охридски". То попада в района на строеж на АМ "Тракия" и бе определено за спасителни разкопки, финансирани от ИА "Пътища". Те започнаха в началото на октомври и продължиха почти до края на ноември, като имаха сондажен характер. В тях взеха участие студенти и докторанти от СУ "Св. Климент Охридски", както и други колеги.

Методика на работа. Цялата площ на селището, засегната от строителните работи, бе обхванатa от траншеи с ширина 1 и дължина 5 м. Там, където бяха регистрирани струпвания от опожарена стенна мазилка, площта бе разширявана с цел установяване и документиране на археологическите структури. Така бе получена информация за големината на засегната площ и дебелината на културния пласт.

Основни резултати.Установено беше, че обектът представлява селище от късния неолит. Селището е разположено на хълм с плавни склонове и наклон на юг-югозапад. В южна посока на около 500 м има извори. Общата площ на обекта не е определена, поради факта, че теренът се обработва и беше зает от избуяли насаждения.

По всичко изглежда, че селището е имало издължена овална форма, като автомагистралата го пресича по късата му ос. Засегнат е участък с дължина 230 и ширина около 50 м, или 11 дка.

От запад селището е ограничено от малка долина, която в древността е била легло на сезонен поток или малка река. Денивелацията е 3-4 м. От тази страна застроената площ е ограничена и най-вероятно защитена от каменен вал и ров. Поради факта, че точно тук строителите вече бяха събрали хумуса и престъргали терена почти до материкова скала, успяхме само да маркираме общите очертания на съоръжението, при това в неговата основа.

Културният пласт на обекта е дебел от 0,5 до 0,2 м и се състои от един добре изразен строителен хоризонт. Възможно е някои жилища да имат повече от един строителен период, но това ще бъде уточнено в процеса на пълното им проучване. Непосредствено под деструкциите на жилищата следва материкова скала - силно ронлив и ерозирал пясъчник.

Обхванатата от сондажите площ не е била плътно застроена. Жилищата явно са били на групи, отстоящи на различно разстояние една от друга. Цели планове на жилища не бяха установени, поради избраната методика на работа. Разчистени бяха

обаче достатъчно големи части от стените, които позволяват да съдим за строителните материали и техниката на градеж.

За изграждане на жилищата са използвани средни и малки ломени камъни, които формират на места добре запазени редове. Бяха установени и дупки от стабилни, дебели до 40-50 см стълбове, които са носели конструкцията на стената. Стените са доста дебели - до 0,3 м.

Измазани или трамбовани подове не бяха регистрирани, което може би се дължи както на малката проучена площ в района на жилищата, така и на особеностите на местната почва.

Намерените артефакти и най-вече керамичните съдове датират селището в късния неолит. По-прецизното му хронологическо положение, както и културната му принадлежност, са обект на бъдещи проучвания.

Селището е загинало от силен пожар. В някои от жилищата температурата е била толкова висока, че керамичните съдове и техните фрагменти в почти остъклено състояние са се споили с парчета от рухналите стени. Данни за по-късно обитаване на същото място засега няма.

През 2004 г. спасителните разкопки ще продължат, като цялата засегната площ трябва да се освободи за предстоящите изкопни работи.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КАПИТАН ДИМИТРИЕВО, ПЕЩЕРСКО

Васил Николов, Десислава Карастоянова, Крум Бъчваров, Виктория Петрова, Венцислав Божилов

През 2003 г. продължи проучването на раннонеолитния културен пласт на тел Капитан Димитриево, Пещерско. Пластът е регистриран в южната периферна част на могилата. Целта на разкопките е да продължи проучването на по-широка площ на установените през изминалия сезон строителни хоризонти, което ще даде възможност да се документират плановете на раннонеолитните жилища с останките от съоръжения и други археологически структури регистрирани в тях.

В раннонеолитния пласт бяха разграничени общо девет строителни хоризонта, без стратиграфски хиатус между тях. Долните четири хоризонта принадлежат към бялорисувания етап на култура Караново I в Тракия, а петте строителни хоризонта над тях се отнасят към по-късния, тъмнорисуван етап на раннонеолитната култура.

IX строителен хоризонт. От хоризонта е регистриран частично под на архитектурно съоръжение от трамбована глина, който лежи директно върху стерилна основа. Пред северния профил бяха открити останки от пещ и зърнохранилище. Южно от двете съоръжения беше установено моделирано върху пода съоръжение от глина, оформено като овална издатина, в средата на което вертикално са били забити три пръчки, почти допиращи се една до друга и оформящи съответно симетрична фигурка. Дупките от пръчките бяха пълни с овъглена дървесина.

VIII строителен хоризонт. Регистриран е по участък от под на жилище, изграден от жълто-зелена трамбована глина. Съоръжения не са установени.

VII строителен хоризонт. Установен е по участък от под на жилище. Върху пода е регистрирано вкопано съоръжение, запълнено с бяла пепел.

VI строителен хоризонт. Продължи проучването на горялото жилище, регистрирано през изминалия сезон. Останките от жилището са регистрирани на площ от 50 м^2. Имат изявена денивелация от СИ към ЮЗ. В очертанията на проучената площ не е достигната нито една от външните стени на къщата, но по всяка вероятност югоизточната е унищожена, поради това, че се намира в периферията на могилата. Въпреки че цялостната площ на постройката все още не е проучена, може да бъде констатирано, че е била със значителни размери. Запазената дължина до момента е 11 м, а запазената ширина ЮИ-СЗ е 9 м, т.е. площта на къщата е била над 100 м^2. Къщата е имала поне 3 помещения - основното разделяне е с вътрешна преградна стена с ориентация СЗ-ЮИ. В централната част на проучения участък от къщата са констатирани дупки на три от четирите носещи колони на покривната конструкция.

Подовата конструкция на цялата постройка е изградена от дебел пласт глина, чиято дебелина е поне 10 см, като на места са констатирани вторични замазвания. Подът на цялата къща има силна денивелация, която в запазената дължина по оста на къщата (от 11 м) е около 0,8 м. Наклонът е в посока югозапад.

В североизточното помещение е констатирана чиста подова повърхност, без съоръжения.

Северозападното помещение вероятно е най-голямо в къщата. Непосредствено пред СИ стена на помещението е изградена пещ с четиристранна форма и заоблени ъгли с подиум на югозапад. Към северозападната страна на пещта е била приспособена глинобитна площадка с трапецовидна форма. Пред площадката, в югозападна посока, има вкопано съоръжение с правоъгълна форма за пепел, за стена на което на североизток служи площадката, а на северозапад и югозапад е било оформено чрез ниска около 6 см стеничка от глина. В съоръжението бяха открити 1-2 см пепел и въглени. Куполът на пещта е с неясна форма (запазени са основите му). Завършва на ЮЗ от двете страни на входа с приблизително триъгълни масивни разширения. В четирите срещуположни ъгъла на пещта бяха установени 4 малки дупки, пълни с овъглена дървесина.

Върху пода непосредствено пред подиума на пещта беше открита миниатюрна женска фигура от глина, а зад пещта беше открита колективна находка от модели на житно зърно. Пред подиума е бил вкопан голям съд, в който бяха открити гладилка от речен камък и животински зъб.

В помещението *in situ* върху пода са открити още долен хромелен камък и хаван с чукалка.

Югоизточното помещение е отделено от описаното с тясна стена, изградена от разцепени дървета и дъски. Двете помещения са били свързани с входен отвор, чиято югозападна част е била фланкирана с допълнителен кол. Вероятно е имало врата, захванатa към югозападната страна на отвора. В помещението бяха установени останки от 4 зърнохранилища.

Пластовете на VI и VII хоризонт са прорязани от 3 раннонеолитни ями.

V строителен хоризонт. Установен е по участък от под на горяло жилище. Върху пода бяха открити останки от кръгла пещ с подиум. Върху пода имаше черен пепелен слой, при почистването на който бяха открити овъглени житни зърна и фрагменти от горяло дърво. Между останките от житото беше открит вторично изпечен модел на житно зърно.

IV строителен хоризонт. Регистриран е по участък от под на жилище. Съоръжения не са регистрирани.

III строителен хоризонт. Регистриран е по под на жилище, върху който е установен участък от стена на архитектурно съоръжение Стената е маркирана от редица от 6 дупки от дървени колове с ориентация ЮЗ-СИ. Върху пода е проучено вкопано съоръжение с елипсовидна форма, запълнено с бяла пепел.

II строителен хоризонт. Регистриран е по останки от под на жилище. Подът е от жълто-зелена трамбована глина с дебелина от 0,2 м. Върху пода беше открита и редица от 6 дупки от дървени колове с ориентация ЮЗ-СИ.

I строителен хоризонт. Установен е по останки от горяло жилище. Частично е проучен масивен под на жилище с дебелина около 0,15 м, в който личаха няколко слоя замазки. Над пода лежеше пласт с дебелина около 2 см от черни въглени, а над него беше почистен пласт от горели мазилки. По всяка вероятност архитектурното съоръжение е горяло и принадлежи към същия хоризонт, от който беше проучено горялото жилище през изминалата година. От жилището частично е проучена хранилищна яма, чиято западна част оставаше в профила.

Пластовете от първи и втори строителен хоризонт са прорязани от седем ями - четири от тях са раннонеолитни, едната е среднонеолитна, една късноеолитна и една къснохалколитна.

Интерес представлява керамичният материал от яма 3. Ямата е проучена частично, тъй като в проучената площ попада югозападната й част. Съоръжението е с дълбочина 1,5 м и има четири нива на запълване. Запълнителят е пръст, примесена с пепел, животински кости, находки и керамични фрагменти. Керамиката е представена от заоблени купи със светлокафяв цвят и малки вертикални дръжки, крачета от паници с тъмен сиво-черен цвят и излъскана повърхност, фрагменти от червено ангобирани съдове с бяла рисунка и цилиндрично краче от паница с червеноангобирана повърхност. Керамичният материал носи черти на преход между култура Караново I и култура Караново III-IV, което позволява съоръжението да бъде отнесено хронологически към периода на средния неолит.

ТЕЛ КАРАНОВО: РАЗКОПКИ НА БЪЛГАРО-АВСТРИЙСКАТА ЕКСПЕДИЦИЯ

Васил Николов, Татяна Кънчева, Щефан Хилер

През едномесечната кампания беше проучвана най-западната линия квадрати на започнатия Централен сектор, както и следващата линия на запад. Площта на участъка е 150 м^2, като най-западната лента лежи върху склона на могилата. В по-обширната източна част беше разкопан пласт от третата фаза на ранната бронзова епоха, а по-тясната западна част на участъка (тази върху склона) представляваше

насип, който лежи върху къснохалколитен пласт. В източната част на участъка на площ около 120 м^2 бяха проучени три строителни хоризонта, съответно IV, V и VI, с обща дебелина около 0,6 м. Пластът от бронзовата епоха там съдържа поне още три строителни нива.

Хоризонт IV. Разкрити са останки от дълга постройка, вероятно с абсидна северна стена. Констатирани са дупки от колове от южната и от източната стена. Дължината на къщата е била около 15 м, а ширината й - поне 7 м. Вътрешното оборудване е представено само от силно разрушена основа на пещ или огнище с частично запазена замазка от глина. Под замазката е установен пласт от керамични фрагменти, който лежи върху червена основа от глина.

Хоризонт V. Установени са останки от две постройки. В североизточната част на участъка е констатирана редица от дупки с посока север-юг, а източно от нея - под на къща, направен от трамбована жълта глина. На разстояние около 1,8 м на запад от спомената редица от дупки е констатирана друга редица от дупки от колове, успоредна на първата, която принадлежи на следваща къща от този хоризонт. Постройката има посока приблизително север-юг, вероятно с абсида на север. Споменатата източна стена е регистрирана само в средната си част, на места е запазена и част от основата й (от жълта глина). Налице е и част от междинна стена с посока запад-изток, т.е. къщата е била поне двуделна. Ако се съди по дължината на частично запазената източна стена на северното помещение, само то е било дълго 12-15 м. От междинната стена също са запазени части от основата (пак чрез прослойка от жълта глина). В северната част на северното помещение е разчистена силно разрушена основа на пещ или огнище, под замазката на която е установен пласт от фрагменти. Край пещта на север и запад са регистрирани следи от зърнохранилища, изградени на място от жълта глина. В южната част на северното помещение е проучена част от силно повредена основа на пещ или огнище. Под сиво-кафявата замазка лежи пласт от рехаво наредени керамични фрагменти, а под този пласт следва долната част на основата, направена от глина с дебелина около 4 см, получила червено оцветяване при използването на съоръжението. Източно от него е намерена керамична урна със скелетни останки от бебе. Съдът се намира в почти хоризонтално положение, с отвор на юг. Трупчето е поставено в съда с глава към отвора, а съдът е поставен непосредствено под пода на къщата.

Хоризонт VI. Проучени са останки от една изгоряла къща, източната стена на която е проследена през цялата разкопавана площ с посока север-юг (15 м). Постройката е била доста по-дълга. Приблизително в средата на разкритата част от стената е установена част от напречна стена с посока запад-изток. Значителни части от двете стени имат запазена основа. В североизточната част на южното помещение е установено силно разрушено огнище, което се състои от пласт керамични фрагменти и тънка глинена замазка над тях. Източно от това съоръжение е проучена основа на зърнохранилище с овална форма, изградено на място от глина. Подът на северната част на северното помещение е покрит с частично изпечени мазилки от стени и вероятно от таван. Там е установена силно разрушена основа на пещ, изградена пак от глина с пласт от керамични фрагменти под замазката. Върху замазката са

констатирани останки от купола, направен от глина. Северозападно от пещта са разчистени части от основата и от стените на зърнохранилище, изградено на място от глина.

Източно от тази постройка е установена основа на пещ и останки на две зърнохранилища от глина, но принадлежността им към този хоризонт засега не е доказана.

Направени са опити за разчистване на останки в останалата част на сектора, които принадлежат към III хоризонт, но не са констатирани сигурни останки от съоръжения.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КРЪН, КАЗАНЛЪШКО

Васил Николов, Десислава Карастоянова

Целта на спасителните разкопки, проведени през археологически сезон 2003 г., е да се изясни хронологията и периодизацията на културните пластове на могилата, които са нарушени и частично унищожени от иманярски изкопи и съвременни строителни интервенции.

Могилата се намира на 50-60 м северно от съвременното с. Крън. Има размери С-Ю 80 м, И-З 70 м и височина 5 м. В недалечното минало в югоизточна посока близо до могилата е имало чешма, която днес не съществува, но перманентно течащата вода от извора заблатява мястото в тази посока около могилата. Западната периферия на могилата е пресечена от главния път от Казанлък към старопланинския проход Шипка, а източната й периферия е изцяло унищожена от старото шосе на пътя Казанлък - Крън - Шипка. В централната част на обекта беше регистриран голям иманярски изкоп с дълбочина 1,8 м и дължина 2 м. Подобен изкоп, но с по-малки размери, имаше и в южната периферна част на могилата.

Съобразно целта на разкопките, около централния иманярския изкоп беше оформен контролен сондаж, а в периферията на могилата бяха разположени общо 10 малки сондажа, в 9 от които до максимална дълбочина 1 м беше достигната стерилна основа.

Още през първата седмица на проучването стана ясно, че обектът при Крън не е селищна могила от класически тип, а е малко естествено възвишение, върху което лежи къснонеолитно праисторическо селище от периода Караново IV. По-късно, през РБЕ, в централната част на обекта е издигната огромна за времето си постройка, останките на която бяха частично проучени и документирани.

Къснонеолитният пласт на селището беше проучен в сондаж II, разположен в източната част на могилата. Сондажът е с размери 3,5 х 3 м и ориентация И-З. В рамките на археологическия сезон пластът в този сондаж беше изчерпан до стерилна основа. Установени бяха три строителни хоризонта без стратиграфски хиатус между тях. Хоризонтите са разграничени по подови нива на жилища, но малката проучена площ не даде възможност да се очертаят плановете на жилищата и да се получи по-пълна информация за вътрешното им устройство.

Подовете на жилищата са регистрирани на нива с дълбочини 0,4, 0,7 и 1,15 м. Подовете са от кафяво-жълта трамбована глина; липсват данни за опожарявания.

Съоръжения не са установени. Находките са представени от керамични прешлени за вретено с врязана украса, керамични тежести за тъкачен стан, костени шила, кремъчен артефакт.

Под строителните хоризонти на дълбочина от 1,25 до 1,6 м в южната част на сондажа беше проучена яма с размери 2,5 х 2 м. Ямата беше запълнена с кафява рохкава пръст и пепел, наситена с животински кости и керамични фрагменти. Находките, открити в ямата, са кремъчни артефакти, каменни шила, каменна тесла, каменна чукалка и фрагмент от зооморфна пластика.

В къснонеолитния керамичен комплекс могат да се разграничат технологичните групи на кафявата, добре загладена до излъскана керамика и на сиво-черната излъскана керамика.

Най-добре представените формативни видове в комплекса са паниците с равно дъно и прегънато устие без украса, както и разлатите паници, някои от които с ниско пръстеновидно столче, чиято вътрешна и външна повърхност е покрита с богата врязана и инкрустирана с бяло вещество орнаментация. В керамичния комплекс се срещат още затворени гърневидни съдове, биконични купи, чиято горна външна повърхност е украсена с широки, добре изразени канелюри, и съдове, по чиято външна най-широка част са прилепени особено характерните за периода малки сърповидни дръжки.

Керамичният материал от ямата, проучена под трите строителни хоризонта, представя принципно сходни формативни и технологични керамични видове. И тук най-разпространени са паниците с врязана и инкрустирана орнаментация. Специфична особеност при украсата е орнаментирането във всички случаи само на вътрешната повърхност на паниците, както и пестеливото използване на бялата боя, с която внимателно са инкрустирани сравнително широките врязванията на орнамента. От ямата произхождат и масивни крачета от разлати паници, чийто класически формативен вариант е характерен за по-ранните неолитни периоди Караново III и Караново III-IV.

При първоначалната характеристика на къснонеолитния керамичен комплекс от стратифицирания пласт се наблюдава хронологическо развитие, тенденциите на което ще бъдат проследени след прецизен анализ на емпиричния материал от проучвания на по-широка площ.

В централната част на могилата, в сондаж I, разположен около иманярския изкоп, беше проучен пласт от ранната бронзова епоха (на дълбочина до 0,7 м). Пластът е от сива пепелива пръст, наситен с керамика и голямо количество животински кости. В основата на пласта, първоначално на площ от 20 м^2, беше регистриран масивен под на архитектурно съоръжение. С цел установяване цялостния план на постройката във всички посоки последователно бяха направени разширения на сондажа, но въпреки достигнатата площ от 180 м^2, не беше регистрирана нито една от външните стени на постройката. Подът й беше установен по цялата площ на сондажа на площ 180 м^2. Изграден е от трамбована глина с дебелина от 0,15 до 0,2 м и е изключително твърд, въпреки което в различни участъци, най-вече в северната част, бяха регистрирани нарушения. Централно в сондажа се очерта редица от че-

тири двойки дупки от дървени колове с диаметри от 0,4 до 0,5 м с ориентация С-Ю. Най-вероятно това е централната ос от подпорни стълбове на сградата, която е била със значителни за времето си размери.

Пред северния профил бяха проучени останки от основа на пещ. Съоръжението е с неправилна овална форма и размери: С-Ю - 1,3 м; И-З - 1,6 м. Пред западния профил бяха открити зле запазени останки от още едно съоръжение, най-вероятно огнище.

В пласта от ранната бронзова епоха бяха регистрирани малко количество оръдия на труда - шило, длето, брадва, две керамични кръгчета, кремъчни артефакти, нуклеус и 25 каменни топки, функциите на които засега остават неясни.

В североизточната част на сондажа, в пласта от РБЕ, беше проучен участък от основа на масивна каменна стена, която лежи на около 0,2 м над пода на постройката и няма конструктивна връзка с него. Регистрираната й дължина засега е 9 м, а ширината – 3,5 м. Камъните, от които е изградена, са речни и ломени, без допълнителна обработка и спойка помежду си.

Керамичният комплекс хронологически отнася пласта в третата, най-късна фаза на ранната бронзова епоха в Тракия. В комплекса се разграничават технологичните групи на светлосивата, сиво-черната и светлокафявата керамика. От формативните видове често срещани са каните със скосено устие и висока вертикална дръжка. В комплекса добре са представени още чаши с една вертикална кръгла дръжка, паници с подчертано профилиран навътре устиен ръб, купи и урновидни съдове с езичести дръжки.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КОВАЧЕВО, САНДАНСКО

Васил Николов, Лиляна Перничева, Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Марион Лихардус-Итен, Жан-Пол Демул

След окончателното изчерпване на археологическия пласт в основния изкоп през 2002 г., работата на експедицията беше съсредоточена в две основни направления: провеждане на сондажни разкопки в северозападната част на селището и успоредно с това - научна обработка на подвижния археологически материал, придобит през изтеклите години на теренна работа.

Целта на сондажните проучвания е уточняване на организацията на заселената площ в северозападната периферия на селището, дебелината и стратиграфията на културните напластявания в тази зона и тяхната хронологическа принадлежност. Мястото на сондажите беше съобразено с археомагнитната карта на селището, направена още през 2001 г., която доста отчетливо показва местата с археомагнитни аномалии, съответстващи в случая на концентрации от опожарени строителни деструкции. Двата сондажа бяха номерирани съответно 3 и 4, за да продължат номерацията на най-старите проучвания в Ковачево (1981 г.), проведени в рамките на сондажи 1 и 2.

Сондажи 3 и 4 бяха разположени северно от шосето за с. Горно Спанчово, на около 80 м северозападно от основния археологически изкоп. Ориентирани в посо-

ка северозапад-югоизток и разположени на разстояние 5 м един от друг, сондажите имаха размери 10 х 2 м всеки.

Теренната работа в сондаж 3 беше проведена от дипломантите С. Жолно и Й. Говри. Горните 0,5 м в сондажа представляват съвременна орница от кафяво-черен груб седимент. Под обработваемия пласт следваха прослойки от сива пръст с различна степен на хомогенност, които съдържаха строителни останки. В южната част на сондажа пластът завършва на дълбочина 1,6 м без сигурни следи от археологически структури. Дълбочината на сондажа в северната му част достига 2,4 м, където археологическият пласт е дебел максимум 1,5 м. Сигурните археологически структури под орницата обхващат пласт с дебелина 1-1,2 м, в който е представен само един жилищен ансамбъл на къща с многократно подновявани подове, разположени в суперпозиция на площ, дълга около 6,5 м. Установени бяха четири подови нива, запазени на различна площ и дебели от 1 до 10 см. Подовете са изградени от бяла местна глина, с малка разлика в нюансите на цвета и плътността на обмазката.

Стратиграфската ситуация в сондаж 4 е подобна, но не и идентична. Дебелината на археологическите напластявания тук достига 2,2 м в северозападната му част и съдържа останки от два или три строителни етапа. Обработваемият пласт в сондажа варира между 0,4 и 0,6 м и е наситен с опожарени строителни останки. В следващия ненарушен пласт концентрациите на опожарени мазилки обхващат цялата площ на сондажа, с по-голяма гъстота в неговата северозападна част. В същата част се очертаха границите на няколко ями с овална или бъбрековидна форма, плътно запълнени с деструкции от опожарени постройки - стенни мазилки, фрагменти от замазки и куполи на пещи, питоси, первази или подиуми. Тези ями нарушават сектори със слабо запазени следи от под на жилище, покрит с бяла карбонатизирана глина. Непосредствено под този под беше открита втора, по-добре съхранена подова замазка от същата глина. Най-солидният жилищен под беше разкрит на 0,2-0,3 м по-ниско, на дълбочина 1,1 м в същата част на сондажа. Дебел 4-8 см, той заемаше площ 3,5 $м^2$ и беше изграден върху плътен дренаж от камъни, мазилки и едри керамични фрагменти, които запълваха едно изкуствено вкопаване в материка.

Особен интерес представлява материковият пласт в северната половина на сондаж 4. Палеопочвата в тази зона се състои от бяла материя с фина структура, в която са вкопани няколко дълбоки ями, очевидно за добив на строителен материал. Без съмнение това е глината, от която са изграждани подовете на голяма част от къщите през определени етапи в неолитното селище и която се е намирала като естествен строителен резерв и в неговите граници.

Керамичният материал и от двата сондажа е доста хомогенен и се отнася към най-късната фаза на ранния неолит в Ковачево (Ковачево I d). Разкопките през сезон 2003 г. потвърдиха предположението, че най-дебелият археологически пласт, съдържащ четирите раннонеолитни фази в селището, се намира в проучената площ в неговата югоизточна част и че жилищата постепенно са се измествали на север, където по-късните фази са представени със солидни строителни структури.

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, М. ПЛОЩЕКО, БЛАГОЕВГРАДСКО

Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов

Праисторическото селище в м. Площеко край с. Дренково се намира на 13 км западно от Благоевград, в непосредствена близост до международния път Благоевград - Делчево (Република Македония). Целта на проучванията бе да се определи дебелината на културния пласт и хронологическата му принадлежност.

Заложени бяха 4 сондажа с обща площ 33 м^2 над асфалтовия път, водещ към центъра на с. Дренково. Културният пласт е с дебелина от 0,6 до 0,8 м. Археологическият материал, придобит от четирите сондажа, принадлежи към два периода: ранен и късен неолит.

Раннонеолитният пласт е уловим само в сондаж 2. Дебелината му не надвишава 0,2 м. Съществуването на този пласт в сондажи 1 и 4 е засвидетелствано от раннонеолитна керамика, но пластът е разрушен от къснонеолитното селище. В Площеко са намерени фрагменти само с бяла рисунка върху червена или виненочервена ангобирана повърхност. Мотивите са линейни или абстрактни, изпълнени в т.н. солиден стил. Преобладават широкоотворени, заоблени форми. Съдове с биконично тяло се срещат рядко. Раннонеолитната керамика показва много близки паралели с Анзабегово I в долината на Вардар. По отношение на мотивите тя показва сходства с фазата Ковачево Iв и началото на Iс.

Културният пласт на праисторическото селище в Дренково-Площеко главно се отнася към късния неолит. В сондаж 1 той е с дебелина 0,8, а в сондаж 2 – 0,5 м. Към този период принадлежи опожарен хоризонт, регистриран в сондажи 1 и 2. Най-вероятно селището е било унищожено от голям пожар. Керамичният материал и находките показват, че се касае за развитата фаза на късния неолит. Преобладава керамиката с кафява, червена и черна външна повърхност, както и black-topped керамика. По-рядко се среща керамика със сива и бежова повърхност. По отношение на формите се срещат профилирани купи, гърнета с висока шия и две вертикални дръжки, профилирани паници върху конично столче, паници с удебелен отвътре ръб на устието и др. Доминират канелюрата, пластичният орнамент във вид на израстъци по средния ръб, излъсканите ивици. Открити са няколко фрагмента рисувана керамика тип Акропотамос. Този материал намира най-близки аналогии с керамиката от къснонеолитния хоризонт в Анзабегово в долината на Вардар, Българчево III, Дамяница, Тополница, Сапарева баня I и Радомир-Вахово в долината на Струма.

Регистрирани са 55 находки, главно култови предмети и изключително малко оръдия на труда.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В С. ПИПЕРКОВ ЧИФЛИК, ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ

Веселина Вандова

През пролетта на 2003 г. бяха проведени сондажни археологически проучвания при с. Пиперков чифлик, община Кюстендил. Те имаха за цел изясняване стратиграфията и хронологията на многослойно селище, регистрирано в м. Кьошко при терени обхождания през 2002 г. Местността се намира в североизточния край на с. Пиперков чифлик и представлява ниска тераса, разположена на десния бряг на старото корито на р. Суха река.

Направени бяха четири сондажа с обща площ 29,5 м^2. Сондаж 1 се ситуира в източната част на местността и има размери 2 х 2 м. Другите три сондажа (номерирани последователно от изток на запад) имат следните размери: 3 х 3 м (сондажи 2 и 4) и 2,5 х 3 м (сондаж 3). Дебелината на културния пласт в границите на изследвания терен е различна. Тя е най-малка в сондаж 1 – 0,9 м. Максималната установена дебелина достига 1,4-1,5 м в най-западния сондаж 4 (с вкопаните структури - около 1,9 м). Горната част на културния пласт, на дълбочина до 0,35-0,5 м в сондажи 1 и 2 и 0,7-0,8 м в сондажи 3 и 4, съдържа смесени материали, датиращи от ранния неолит, късната бронзова епоха, късната античност, ранното средновековие (IX-X в.) и възрожденската епоха. Следващият в дълбочина пласт съдържа материали от ранния неолит и има дебелина от 0,5 до 0,7 м. Въз основа на цвета, структурата и съдържанието на пръстта в сондажи 1, 2 и 3 се разграничават два, а в сондаж 4 - три слоя.

На дълбочина 1,08 м в североизточната част на сондаж 4 е проучена полуразрушена основа на отоплително съоръжение. Тя има запазени размери 1,1 (изток-запад) х 1 м (север-юг).

Намерените фрагменти от фини керамични съдове имат предимно червена ангобирана повърхност. Украсата е рисувана с тъмнокафява, кремава, кафяво-черна или черна (в по-редки случаи) боя.

Въз основа на намерените материали неолитният пласт на селището се отнася към тъмнорисувания етап на ранния неолит.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ

Веселина Вандова, Румен Спасов

През есента на 2003 г. бяха продължени започнатите през предишната година терени археологически обхождания в община Кюстендил. Проучванията обхванаха землищата на селата Пиперков чифлик, Багренци, Търновлак и Нов чифлик в участъка, заключен между река Струма (от север) и пътя Кюстендил - Невестино (от юг).

Регистрирани бяха ограничен брой археологически обекти: два в землището на с. Търновлак и един в с. Нов чифлик. Интерес предизвиква локализираното в

м. Турските гробища, югоизточно от с. Търновлак, селище, разположено върху първата незаливна тераса на десния бряг на Струма. Оскъдният, силно фрагментиран материал засега дава основание да се предположи, че теренът е бил обитаван през късножелязната (?), късноантичната, средновековната (X-XI в.) и възрожденската епохи.

Теренните обхождания в района ще продължат и през 2004 г.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ СЕЛО ОРЛОВЕЦ, М. ЕРЕНДЖИКА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКА ОБЛАСТ

Стефан Чохаджиев, Петър Лещаков, Александър Чохаджиев

Праисторическото селище се намира в м. Еренджик (Оренджик), на около 2,5 км и 258° югозападно от центъра на селото (пощата и училището). Разположено е върху площадка на склон с надморска височина 192,6 м, на десния бряг на дере, десен приток на Янтра.

В началото на 90-те години на XX в. с помощта на булдозер селището е пресечено чрез широка траншея с посока север-юг. Предвид реалната опасност от постепенно му унищожаване бяха предприети спасителни сондажни проучвания. Те станаха възможни благодарение на финансовата подкрепа на фондация "Праистория" в лицето на колегата д-р Лолита Николова, за което сърдечно й благодарим.

Проучванията имаха сондажен характер, като общата проучена площ беше 25,37 м^2 в 7 сондажа. Основните резултати от проучванията са от сондажа, наречен "Профил Запад" (ПЗ), с площ 16 м^2.

Непосредствено под повърхностния тревен пласт, на дълбочина 0,25-0,3 м беше открито малко количество къснохалколитна и късноантична (VI в.) керамика. Този пласт условно бе наречен "нулев хоризонт" и е с дебелина до 0,14 м. Той не беше представен със запазени структури в основния ни сондаж, но беше категорично установен с част от основа на пещ в сондаж 3.

На дълбочина 0,25-0,3 м попаднахме на големи масиви от горели мазилки. Върху някои фрагменти от горели мазилки имаше отпечатъци от колове - тънки, поставени един до друг, с диаметър от 0,02-0,05 до 0,1 м. Под горелите деструкции разкрихме двадесетина цели и фрагментирани съда.

Цялостното разчистване на жилището показа, че в северната му част има глинобитен "подиум", върху който бяха разкрити няколко съда, а останалите - върху пода. Подиумът е долепен до северната стена на жилището и е изграден от сивожълтеникава глина, примесена с въгленчета и горели мазилки. Височината му е 0,2-0,3 м. В разреза му ясно личат отделните слоеве на натрупване. Отгоре подиумът има замазка с дебелина 0,02-0,05 м, която е опожарена.

През цялата дължина на жилището беше установена траншея с посока север-юг, пресичаща и подиума, но покрита с горелите деструкции на жилището. Вероятно тя е от преустройство на жилището, преди неговото опожаряване.

Подът е изграден от трамбована глина с дебелина 0,02-0,03 м, оцветен в ръждивокафяво от пожара. За да се нивелира терена преди изграждане на жилището, в южната му част е натрупан пласт от сивожълтеникава глина, в който ясно личат

няколко прослойки с дебелина 0,01-0,02 м. Дебелината на площадката за нивелиране е 0,25-0,3 м. Тя е изградена върху останките на II хоризонт, лежащ върху стерилната глина. И този хоризонт е горял. Интересно е наблюдението, че след внимателното му престъргване, на места, бе установен тънък слой червена охра с дебелина 15 μ - вероятно от неговото боядисване.

Наблюдение от изключителна важност е установената площ на селището - около 250 м^2. Имайки предвид големината на проучваното жилище и стратиграфските данни от всички сондажи, допускаме че на тази площ е възможно да се разположат максимум 2-3 до 4 жилища. Данни за толкова малки селища ("махали") имаме и от района на Предбалкана, които са с важно значение за изграждане на селищния модел от този период в басейна на Янтра.

При проучванията през 2003 г. бяха открити 68 находки.

Сечивата са изработени от камък, кремък, кости и рог. В групата на каменните сечива преобладават теслите и по-малко или единични екземпляри от гладилки, длета и чукалки. Костените сечива са представени от шила, гладилки и длета. Кремъчната колекция беше обработена от д-р Мария Гюрова, за което й благодарим. Колекцията наброява 23 артефакта, отнасящи се към следните технико-типологически категории: типологически оръдия - 11 бр., пластини - 10 бр., фрагменти - 2 бр. При повечето артефакти се забелязват утилизационни следи, които ще бъдат обект на бъдещо трасологическо проучване.

Открити бяха 20 цели и фрагментирани съда и голямо количество фрагментирана керамика.

При по-голяма част от тънкостенните съдове глината е добре пречистена, с ниска концентрация на примеси в тестото, предимно неорганични (фин пясък, по-рядко дребни варовикови зърна и фино счукан шамот).

Обособени са следните категории съдове: паници, чаши, купи, гърнета, капаци, хранилища и подставки.

Украсата е рисувана и релефна. Най-широко е представена графитната орнаментация. Тя се среща върху паници, купи и гърнета, но е засвидетелствана и върху хранилища. Мотивите с малки изключения са позитивни - срещат се успоредни ленти, редове висящи триъгълници, ромбове, организирани в метопи и др. Върху два фрагмента е установена украса с кафява боя. Тя е нанасяна преди изпичането на съдовете. От релефно-позитивната украса най-голямо процентно съотношение има барботинната украса. Тя дава и една от основните характеристики на керамичния комплекс. Сред релефно-негативните украси в най-голямо количество е канелюрната. Канелюрите са организирани в хоризонтални полета, включващи от 3 до 6, успоредни канелюри. В повечето случаи те биват широки, а тесните се срещат по-рядко. Канелюрната украса е регистрирана върху паници, купи, гърнета и подставки. Тя се явява другата основна характеристика на керамичния комплекс. Представени са още, макар и в по-малък процент, врязаната украса, широк "кербшнит", набодена и насечена и др. Много често се наблюдават и комбинации между украси, изпълнени с различни техники, например канелюрна и графитна, барботинна и набодена, барботинна и релефно-позитивна и др.

Керамичният комплекс от халколитното селище в м. Еренджика намира най-точни аналогии сред материалите от XVI-XV стр. хоризонт на с. м. Русе, III-II стр. хоризонт на с. м. Радинград, V-VII стр. хоризонт на с. м. Овчарово и отделни съдове от с. м. Султан (Попово). На този етап на проучване, той може да бъде отнесен към финала на IV фаза на култура Поляница - среден халколит (по Х. Тодорова).

Антропоморфните изображения са две - фрагмент от керамична статуетка и релефна апликация върху стена на съд.

Смятаме, че проучванията ни в Орловец през 2003 г. имат важен принос за изучаване на средния халколит в Северна България в няколко аспекта: изграждане на селищния модел в района, архитектурата и характеристиката на керамиката.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ С. ХОТНИЦА

Стефан Чохаджиев, Недко Еленски, Александър Чохаджиев

И тази година продължиха археологическите проучвания на селищната могила край с. Хотница, Великотърновска област. Активно участие в ръководния екип взеха докторантите Надежда Тодорова и Петър Лещаков.

Проучванията ни бяха съсредоточени основно на три места:

- кв. 60-60а - търсене на укрепително съоръжение в северната част на могилата;
- почистване стратиграфския сондаж на Н. Ангелов;
- кв. 96-97 - окончателно проучване и изясняване на жил. 1 (обект 3), частично проучвано през 2000-2002 г.

В квадрати 60-60а, намиращи се в северната част на могилата, попаднахме в периферията на II хоризонт, където дебелината на натрупваните отпадъци е по-голяма.

Голяма част от усилията ни през отчитания археологически сезон бяха насочени към почистване на стратиграфския сондаж на Никола Ангелов. Той е имал размери 10 х 4 м, но за продължителен период от време след неговите проучвания е използван като бунище. Подновявайки стратиграфския профил, променихме ориентацията му според новата квадратна мрежа и главните посоки - И-З. Оформяйки новия северен профил, целяхме и да се възползваме от възможността за прецизно проучване на тази относително малка площ и да съберем точно стратифициран спрямо профила материал. На дълбочина 5,9-6 м от ЦР бе достигнат пласт, в който изби подпочвена вода, поради което не сме сигурни дали това е стерилният пласт. Важен резултат от проучванията ни в сондажа е откриването на късноеолитна керамика в най-долния пласт, която след 45 години отново поставя въпроса за относителната хронология и периодизацията на жилищните хоризонти в Хотница (има ли късен неолит в Хотница?).

При почистване и заглаждане на източната стена на стратиграфския сондаж на Никола Ангелов бе разкрито каменно струпване. То е с размери 1,5 х 0,48 м и има клиновидно изтъняване в южна посока, по наклона на могилата. Камъните са речни, предимно дребни, с размери 0,05-0,09 м, но се срещат и по-големи, с размери до 0,16-0,2 м. Камъните са споени със силно сбита, светла (белезникава), почти

бяла глина. Северно от каменното струпване (на около 0,4 м) се очерта конично вкопаване с тъмносив запълнител и ширина около 0,8 м и дълбочина 0,09 м. В южната част на това вкопаване бе разграничено и друго, по-късно вкопаване с ширина 0,35 м и дълбочина 0,7 м, също със сив запълнител, но с множество дребни въгленчета и натрошени мазилки. Възможно е тези вкопавания да са от укрепителна система - траншея, в която са набити колове. Пред дървената стена е имало каменна облицовка - насип, укрепващ палисадата от юг и предпазващ я от свличане по наклона на могилата. Възможно е каменното струпване да е предпазвало могилата и палисадата при разливи на реката, която е протичала в непосредствена близост, а сега, след корекцията - на 20-30 м в югоизточна посока.

С цел окончателно проучване на жилище 1 започнахме разкопки в два нови квадрата - 96-97. Там бяха проучени части от две жилища - 1, попадащо и в квадрати 86-87 и проучвано през 2000-2003 г., и 6, от което проучихме западната част.

В началото на проучванията в тези квадрати бе документиран източният профил по линията 96-97. В него ясно се различават северната стена на жилище 1, деструкциите от покривната конструкция, таванското пространство, подът на тавана и инвентарът върху пода на жилището.

Още след снемането на повърхностния тревен пласт се очертаха три почти успоредни разноцветни масива, ориентирани приблизително север-юг. От запад на изток те са: сиво-черен с ширина около 1 м, в която се различават отделни фрагменти от горели мазилки; следващата лента е сиво-кафява и маркира вероятно прохода или "уличката" между жилищата; източната лента е с червеникавожълт цвят и представлява част от жилище, горяло при висока температура, при която част от мазилката се е остъклила. Двете жилища са горели при различен по отношение на кислорода режим. Първото е горяло отчасти при ограничен достъп на кислород и се е "задушило", и затова успяхме да открием големи фрагменти от овъглена дървесина (части от покривната конструкция), а източното (6) е изгоряло при висока температура.

След внимателно разчистване на деструкциите от жилище 1 бяха разкрити части от овъглени греди от покривната конструкция, купчинки горяло зърно - леща, просо, пшеница, вероятно съхранявани в торбички или кошници с диаметър 0,1-0,15 м, изгорели от пожара. Купчинките са подредени в две дъговидни редици с посока СЗ-ЮИ. В централната и северната част на жилището бе разчистено голямо количество овъглени греди от покривната конструкция. Билото на покрива е от греда с дебелина около 0,15 м. По някои фрагменти от овъглени греди личат следи от "сглобки" и дупки за "дюбели" Вероятно жилището е имало използваемо подпокривно пространство - таван, в който е съхранявано отделеното може би за посев зърно и някои керамични съдове. Изпечените мазилки сочат, че жилището е имало измазан таван с дебелина 0,03-0,04 м в южната част и около 0,1 м - в северната. Открити бяха отпечатъци от цепени греди с размери 0,05 х 0,02 м. Попаднахме и на отделни фрагменти от замазки на архитектурни детайли, потвърждаващи наблюденията ни от 2000 г. Полагана е първо основа с дебелина 0,05 м, а върху нея - по-тънки от 0,01 м замазки с обилни растителни примеси. Върху пода на жилището

бяха разчистени и около 20 цели и фрагментирани керамични съдове, които заедно с откритите през предишните сезони наброяват общо около 50. Интересна находка в жилището бяха открити животински кости в анатомичен порядък. Те са от овца и коза и имат следи от транжиране. Вероятно са принадлежали на сушени късове месо (т.нар. "пастърма"), окачени на тавана. След срутване на тавана парчетата месо са паднали върху пода и костите са запазили своя анатомичен порядък, носещи същевременно следите от предварителното транжиране. Стана възможно очертаване границите на жилището, но без южната му част, защото тя попада в профила. Ширината на жилището е около 5,5 м, а дължината - най-малко 5,8 м.

От жилище 6 бе проучена само западната част. Непосредствено под повърхностния пласт, между най-високо разположените деструкции и овъглените греди, попаднахме на няколко къса овъглена растителност (слама?), вероятно от покривното покритие. И при това жилище бе доказано наличието на използваемо подпокривно пространство: попаднахме на части от две овъглени греди, между които бе запазен фрагмент от плоска замазка от тавана. Разчистено бе и вкопано в пода хранилище, стените на което са свързани с пода чрез обща замазка. Върху дъното на хранилището открихме овъглено зърно, а върху него, до нивото на устието - фина светлосива пепел (консистенция на пудра). Върху стените на друго хранилище ясно личат отпечатъци от папрат.

При проучването на двете жилища в изобилието на фрагменти от изпечена мазилка не бяха открити отпечатъци от тънки колове или плет. Вероятно е практикувана смесена глинобитна техника: около рядко набивани колове на групи по 2-3 е набивана глина с обилни растителни примеси.

Археоботаническите анализи са извършени от д-р Ц. Попова. Предварителните данни сочат използването на дъба, клена и ясена в изграждането на покривната конструкция на жилищата. Овъглените семена са от еднозърнеста и двузърнеста пшеница, ечемик, уров и нахут. В голям съд бе открито и голямо количество от жълъди - около 6 кг.

Кремъчният ансамбъл, включващ 416 екземпляра, бе обработен от колегите д-р Николай Сираков и Станимира Танева. Обособени са следните технико-типологически групи: ядра - 3 бр.; дебитаж - 245 бр.: 99 отломъка, 146 пластини; оръдия - 166 бр.: стъргалки - 54 бр., резци - 59 бр. (и 7 бр. клинчета), оръдия с напречно затъпяване - 8 бр., лющници - 8 бр., пластини с ретуш - 24 бр., върхове за стрели - 2 бр., отломъци с ретуш - 6 бр. и с по 1 бр. са представени пробой, заострена пластина, комбинирано оръдие (стъргалка-стъргало), стъргало, фрагмент от бифациален връх, брадва и чукалка.

Откритата керамика се характеризира със следните особености.

Технология. Преобладава сивият цвят на керамиката, като го следват сиво-кафявият и сиво-черният. Доминира триделният лом. В тестото най-често се откриват смесените примеси с участието на минерални частици и счукана керамика. Трябва да отбележим наличието и на примеси от счукани черупки на мекотели - факт, който трябва да свържем с утвърдената в научната литература технология, характерна за по-късни етапи на халколита.

Форми. Съдовете имат предимно биконична форма. Биконичният ръб е остър, понякога с жлеб. Често върху него има коси или вертикални релефни ръбове.

Украса. Повърхността на долната половина на съдовете е съзнателно оставена недообработена или умишлено огрубена и понякога - оцветена с червена боя. Засвидетелствана е широка употреба на графит в украсата.

Трябва да се отбележи откриването на няколко фрагмента от различни четириъгълни съдчета с височина 5-8 см. Интересен е съд, който може да се приеме за крина с вместимост около 1 литър, побираща около 600 грама зърно, или за съд за печене на питки в открито огнище. Важен е и друг интересен съд, прототип на съдчето от емблематичната за Хотница т.нар. "лицева урна", която е от I хоризонт - биконичен съд с мек профил и украса в долната половина от срещулежащи триъгълници с излъскана и огрубена повърхност. Излъсканите повърхности са украсени с графит. Прави впечатление нетипичното разширение в долната му част, което трудно може да се приеме за преход към дъното, за съжаление липсващо.

Открити бяха общо 713 находки. Като по-впечатляващи от тях могат да бъдат посочени следните: медно шило с четириъгълно напречно сечение; колективна находка от керамичен съд, в който има тежест за вертикален тъкачен стан и парче жълта охра; дъно на съд със знаци. Богата и разнообразна е антропоморфната пластика. Открити бяха няколко цели и фрагментирани женски керамични статуетки, плоски костени фигурки, т.нар. триръбести фигурки, плосък мраморен амулет. В значително по-малко количество е зооморфната пластика. Открита бе и една колективна находка (9 бр.) от костени и керамични маниста. Попаднахме и на разнообразни накити от камък, мида, кост и др. Особено внимание заслужава колективната находка от 17 бр. правоъгълни костени пластини с дебелина 2-4 мм и една с полирана повърхност. Една от пластините е с дупка в средата. Открити бяха и няколко кръгли керамични апликации, имитации на златните пластини.

Проучванията през 2003 г. имат значение за изучаването на къснохалколитната култура в басейна на р. Янтра през нейната последна фаза.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА В М. СРЕДНИК КРАЙ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ВЕЛИКОТЪРНОВСКА ОБЛАСТ

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков

С. Петко Каравелово (бивше Сашево или Одаите) се намира на около 27 км северно от Велико Търново на главния път за Русе.

Обектът представлява селищна могила, разположена в м. Средник (или Блато), на около 1,8 км и на 155° югоизточно от ж.п. спирката на селото. В източната половина на могилата, която е необработваема и гъсто обрасла с дървета и храсти, след информация от местни жители, открихме два иманярски изкопа. Предвид реалната опасност от постепенното унищожаване на горялото жилище и ценната информация, която то би предоставило, проведохме сондажно археологическо проучване. Работихме със студенти от специалност "Археология" на ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий".

Могилата е разположена на ръба на днешната първа незаливна тераса на Янтра, а надморската й височина е 48,3 м. Диаметърът на основата е около 70 м, а дебелината на културния пласт – 3,7 м. Западната й част попада в селскостопански блок и се обработва интензивно през цялата година, а част от източната е унищожена от предишни разливания на Янтра. Точно там са разположени и иманярските изкопи.

Целта на проучването беше да се документира профила на могилата в частта около жилището, получен от иманярските изкопи. Проучванията се проведоха през месец октомври и с прекъсвания продължиха 5 дни. За да се постигне набелязаната цел, районът около жилището бе почистен от дървета, храсти и изхвърлената пръст от иманярските изкопи, след което се пристъпи към подготовка на профила за графично и фотодокументиране.

Дебелина на горелите деструкции беше до 1,3-1,4 м. Иманярските изкопи бяха с размери 2 х 2,2 и 2 х 2,8 м и пресичаха горялото жилище, достигайки стерилния пласт. След достигането на това ниво, иманярите са пробили хоризонтална галерия навътре в могилата с дължина 3,6 м и диаметър 0,7-0,8 м.

Влизайки в хоризонталните галерии, успяхме да измерим големината на жилището в посока изток-запад, която е повече от 7 м**,** и дължината на профила с посока север-юг – 6,8 м.

Допускаме, че покривът е бил "сламен" и е бил замазан отвън с глина - личат монолитни аморфни парчета от карбонатизирана слама. Най-горните деструкции са с дебелина 0,03-0,05 м и се състоят от няколко пласта замазки. Някои фрагменти мазилки имат отпечатъци от наредени един до друг тънки колове с диаметър 0,01-0,03 см. Има и фрагменти със запазени две лица: горното е загладено, а върху долното личат отпечатъци вероятно от растителното покритие на покрива. Изчислихме, че 1 м^2 от тази замазка е с приблизително тегло 60 кг. Следва нов пласт горели деструкции със загладената страна нагоре**.** Дебелината на тези мазилки е около 0,065 м. Замазката е нанесена върху конструкция от плътно долепени колове с диаметър 0,07-0,08 м. Коловете всъщност са тънки дървета, чиято кора е необелена, дори личат и отпечатъци от листа и чепове. Откриват се и фрагменти горели мазилки с отпечатъци от цепени греди с ширина 0,09-0,1 м. Върху тази замазка са нанасяни и други замазки (на места преброихме 28), образуващи пласт с дебелина около 0,1 м. Теглото на 1 м^2 от тези мазилки е 86-100 кг. Дебелината на пласта горели мазилки е 0,4-0,5 м.

Следващият пласт е с дебелина 0,5 м, има розов цвят и се състои от ситно натрошени мазилки с ниска плътност. Откриват се множество керамични фрагменти и животински кости.

Следва сив пласт от органика и жълта трамбована глина с дебелина 0,05-0,1 м.

Под него следва 0,03-0,04 м горяла замазка, загладена отгоре, твърда, ръждивочервена на цвят (вероятно подът на жилището).

По-надолу следва пласт от рохкава пръст със ситно натрошени мазилки (както по-горе) с дебелина 0,2-0,25 м.

Под него следва пласт сивочерна пепел с дебелина 0,03-0,04 м, с множество керамични фрагменти, въглени и речни камъни.

Стерилният пласт има сив цвят с жълти включвания.

Източната стена на жилището е унищожена от разливите на реката. Северната и южната остават в профилите, а западната - навътре в могилата. На този етап на проучване е невъзможно да се определят размерите на жилището, но със сигурност площта му е повече от 50 м^2. Съдейки по откритите архитектурни детайли и масивния таван, може да се допусне, че ако жилището не е двуетажно, поне подпокривното пространство е било обитаемо.

Скромният материал от жилището включва 1 пластина с ретуш и 3 отломъка.

Открити бяха и няколко костени сечива, предимно шила. Трябва да обърнем внимание на един интересен предмет от кост, с размери 6,1 х 4,7 х 1,2 см. Той е с трапецовидна форма и е изработен от разцепена плътна кост. Върху изпъкналата част, по дължина, е издълбан изтъняващ към малката основа жлеб, дълбок 2-3 мм и широк 9 мм. В геометричния център на предмета и в средата на жлеба е издълбана дупка с правоъгълна форма и размери 4 х 2 мм. Засега допускаме, че предметът е част от съставен лък, свързана със закрепването и опъването на тетивата.

В технологичен аспект керамичният комплекс е доста еднообразен. В резултат на вторичното изпичане на съдовете цветът им е в диапазона от охравочервен до червен. По-голяма част от тях са добре загладени до излъскани. Глината, от които са изготвяни, е добре пречистена. Като примеси основно се срещат фин пясък и дребни варовикови зърна. Представени са само няколко основни форми: паници, купи, съдове за съхранение и подставки. Сред керамичния материал са открити няколко високи столчета - т.нар. "щекдозен".

Украсата на съдовете е рисувана и релефна. Рисувана с графит украса е открита само върху няколко фрагмента. Също ограничена е употребата на червена охра. Като водещ елемент при релефната украса се открояват канелюрите и насечките по устийния ръб. Канелюрите биват хоризонтални, коси (подобни на жлебове) и арковидни, нанесени около букели. Насечките върху устието са другата основна характеристика на керамиката. Представени са няколко разновидности насечки в зависимост от формата на острието, с което са нанесени. В различно количество присъстват още врязана украса, "кербшнит"с бяла инкрустация, набодена, барботинна в няколко варианта според гъстотата и големината на зърната, хоризонтални релефни ленти, прекъснати с ямички, дъговидни и коси провлачвания с пръсти и различни по форма израстъци.

Стратиграфската позиция на жилището в основата на могилата и ограниченият в количествено отношение керамичен материал засега ни дават основание да отнесем проучваното жилище към ранния халколит, като следва да отбележим, че в по-горните пластове на могилата се открива и къснохалколитна керамика.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ

Явор Бояджиев, Йоанис Асланис, Стоилка Терзийска-Игнатова, Величка Мацанова

През 2003 г. продължиха проучванията както в източната, така и в западната част на могилата.

В участъка северно от рова от РБЕ се проучват сгради 15 и 14. Установи се, че сграда 15 има три етапа на преустройство. През първия, източната стена е имала "арматура" от тънки колове (диаметър 4-6 см), забити на разстояние 3-4 см един от друг. Тя се е наклонила до 30° в източна посока, което е наложило нейното подновяване. При направата на втората стена е прерязана основата на първата в южната й част, поради което червено-бяло боядисаното й вътрешно лице не достига до пода. Последната стена прерязва всички подови замазки. В южната й част се откриха запазени фрагменти от вътрешното й лице, боядисано с бяла боя. Тя се свързва с последния под, в югоизточната част на който личат останки от дърво, образуващи линии, широки 5-6 мм, които се пресичат под ъгъл една спрямо друга. Южната стена също е боядисана с бяла боя. Подовете имат ясно изразена денивелация в южна и източна посока.

В сграда 14 бе проучена южната й стена. Тя е широка 0,1 м. Ядрото й е от белезникавокафява глина. От вътрешната страна е обмазана с 1,5-2 см дебела замазка от малко по-светла глина. В основата замазката плавно завива и се свързва с пода. Самата стена е вкопана на около 0,15 м по-дълбоко от тази вътрешна подова замазка. Подовите замазки, поне пет с обща дебелина до 7 см, леко се вдигат покрай стената и обмазват основата й. Под тях следва 6-7 см дебел слой от горяла глина, а под него - едно подово ниво. От външната й страна има обмазана площадка (запазени са 6 слоя замазки), дълга около 2,3 м. Източната част на южната стена се проследява само на около 1 м, а западнта й част е на около 0,7 м северно от нея. Разминаването на двете части образува входа към вътрешността. Площадка от керемиденочервена глина, вероятно вторично опалена, се проследява и от източната страна на сграда 14. Тя се отнася към самото начало на съществуването й.

Южно от сгради 14 и 15 се потвърди наличието на установената предната година "производствена" зона, свързана с използването на пещи, от дейността на които са останали слоеве бяла пепел. До пещ 3 лежи голям хромелен камък. В радиус 3 м около пещта се откриха 4 медни предмета и различни други артефакти: кремъчни и рогови оръдия на труда, антропоморфни и зооморфни идоли. Два големи хромелни камъка лежат и до пещ 16. Самата пещ е имала четири етапа на преустройство. Тя се е намирала под лек навес. Пещи 3 и 16 се отнасят към II хоризонт.

При изследването на площта южно от линия К се установи, че в тази част все още не е изчерпан хоризонт I. В кв. К5-Л5 се проучи началният под на жилище 2 от хоризонт I. В кв. М9 се допроучи пещ 15 от хоризонт I, в която се установиха 3 етапа на преустройства. Южно от нея се разчистиха останки от човешки скелети сред горели мазилки, камъни, керамични фрагменти и животински кости. Отделни човешки кости се откриха и в кв. О9 и О8. Всички те се свързват с момента на загиване

на селището. Тук се установи значително хлътване на древния терен. В кв. О8 се достигна до под от плътна глина, върху източния край на който личи пакет от 7 подови замазки с обща дебелина 0,1 м.

Керамиката е характерна за III фаза на късния халколит, като при II хоризонт паралелите са предимно с култура Караново VI, а в началния етап на I хоризонт се чувства влиянието на култура Криводол.

В западна част на с. м. Юнаците започнатият през 2002 г. сондаж бе разширен в северна посока с още два квадрата. В тях бяха проучени напластяванията от ранножелязната и бронзовата епоха. Установиха се няколко подови нива от РБЕ, маркирани от белезникава или жълта плътна глина. В периферията на най-ранното ниво от РБЕ се установи 1,2 м ивица от дребни и средноголеми ломени камъни, продължаваща по цялата проучена площ. В сондажа се достигна до нивото от свлечени горели деструкции от последния халколитен хоризонт, което маркира древния терен на границата между късния халколит и РБЕ.

Открити бяха оръдия на труда от кремък, камък, кост и рог, антропоморфни, зооморфни и орнитоморфни фигури.

КЪСНОХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ ОРЛИЦА

Явор Бояджиев, Георги Нехризов

Обектът се намира при водослива на реките Орлишка и Лозенградска, на заливна тераса на десния им бряг. Проучени са 650 м^2 площ, разположени в три участъка.

Установи се наличието на селище от разпръснат тип, загинало от пожар. Открити са останки от четири сгради, които в една или друга степен остават в непроучван терен. Най-голяма част е изследвана от жилище 1. То се състои от две помещения (възможно е да се касае и за две отделни сгради), намиращи се на 0,7 м едно от друго. Двете помещения са свързани в западните си краища със съоръжение от масивни камъни и дебела глинена обмазка (до 0,2 м), което при пожара се е срутило, като е затиснало намиращите се в средата му съдове. От северното е разчистена само най-южната му част. Подът му е застлан с дъски от дъб и черен бор, широки от 0,15 до 0,2 м, дълги 4,1 м, дебели 3-4 см. Стената му е от дъбови колове с диаметър 8-10 см, в средата й има врата, широка 0,8 м.

Западната и северната стена на южното помещение са от колове с диаметър приблизително 10 см, обмазани с глина и подпрени с камъни, като особено добре са били укрепени ъглите му. Камъни са били включени и в самата конструкция на стените, особено в северната, като след опожаряването му са образували голяма купчина, примесена с горели мазилки. Подобна ситуация се констатира и в останалите сгради. Жилището има два етапа на съществуване, и двата завършили с пожар. Върху долния под бяха открити многобройни фрагментирани съдове. Деструкциите от пожара са били заравнени и направо върху тях е направен вторият под. Върху него също се откриха съдове, както и хромелни камъни, керамични тежести, концентрирани в две групи, каменни тесли, реалистична антропорфна глава. В източ-

ния край на помещението се разчисти хромелно съоръжение с долния хромелен камък в него, а до него се е намирало леко огнище.

От сграда 2 е разчистен северният й край. Подът е бил добре обмазан, сега е силно обгорял. В северозападния му ъгъл ъгъл е запазен горял дървен съд. Под пода се установи яма (диаметър 0,65-0,7 м, дълбочина 0,17 м), обмазана с 5-6 см дебел слой от пречистена глина.

До СЗ ъгъл, извън сградата, се намира коритообразна яма с "козирка" в южния край, обмазана с отлично пречистена глина - размери 1,26 х 0,77 м, дълбочина 0,44 м. Тя има четири етапа на експлоатация, със следните напластявания във всеки: слой въглени; парчета обгорели замазки; слой пречистена обгорена глина.

Културният пласт между жилищата е с малка концентрация на археологически останки. В него личат ясно обособени структури, извън които няма никакви находки Обособяват се жилищно-стопански комплекси, като напр. в кв. Д/Е23-Д/Е26 - керамично струпване с горели мазилки и камъни върху него (останки от сграда); обмазана яма със съдове в нея и хромелен камък над нея, петно от мазилки до нея, петно горели замазки; яма със съд в нея и хромелни камъни отстрани; цял съд-хранилище. Наличието на съоръжения извън сградите се наблюдава и при останалите жилища.

При керамиката преобладават нюансите на кафявия цвят. Среща се и черна ангоба. Паниците обхващат характерни за късния халколит типове: с S-видно извито навън устие и подчертан ръб; с удебелен и подчертан от външната страна ръб под устието и равна вътрешна стена; с прегъната навътре устийна част; дълбоки паници с право и неудебелено устие. Сред гърнетата преобладават затворените заоблени форми, украсени с организирана барботина, с релефни ленти с ямички или с пъпки. Купите най-често са с висока долна и ниска горна част – биконични със заоблен прелом или цилиндрично-конични с подчертан прелом. Най-широко е разпространена врязаната украса - групи от успоредни линии, разположени под ъгъл една спрямо друга. Използват се набождания, както и канелюри. Графитната украса се среща рядко.

Сред находките преобладават каменните тесли и керамичните тежести. Откриха се и антропоморфни и зооморфни фигури.

Откритият материал датира селището в късния халколит, като показва редица локални особености.

ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ ОТ ХАЛКОЛИТА И РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ ЛЕПИЦА, ПЛЕВЕНСКО

Мартин Христов

Обектът се намира в м. Стражица и е разположен на около 250 м южно от селото, на естествено укрепен хълм с надлъжна ос северозапад-югоизток. Проучванията са проведени през август-септември 2003 г. и в тях взеха участие Т. Христова (АИМ-БАН), П. Лещаков (ВТУ), В. Найденов (РИМ-Плевен) и К. Друмев.

В сондажа са разкрити две огнища, струпвания от керамични фрагменти, кремъчни артефакти, средни и големи камъни и животински кости. Пластът с дебели-

на от 0,15 до 0,3 м се отнася към РБЕ III. Открити са чаши тип Юнаците, купи с Т-образен профил с врязан орнамент, прешлени за вретено, тежест за стан и бронзов нож. Пластът съдържа и материали от РБЕ II, култура Коцофени III, но открити на по-голяма дълбочина, под нивата на огнищата и концентрацията на керамика от РБЕ III и заедно с керамични фрагменти от късния халколит.

Сигурно ниво от късния халколит е установено на малка площ западно от раннобронзовите огнища. Открити са фрагменти от съдове хранилища, такива със S-овиден профил, паници с удебелен отвътре ръб на устието, медно шило, плоска костена и керамична антропоморфна пластика и др. Украсата се състои основно от набождания с различен инструмент, орнамент, нанесен с мида, и рядко червена боя и графит. За наличието на жилища информация дават разпръснатите мазилки от стени с отпечатъци от колове и лица. Дебелината на пласта е до 0,3 м. Като цяло, материалите могат да бъдат датирани в една късна фаза на халколита и са типични за културен комплекс Криводол-Сълкуца-Бубани.

През РБЕ III в източна посока е било предприето подравняване на терена в тази част на обекта и мазилки и керамични фрагменти от късния халколит и такива от РБЕ II са разнесени над нивото от ранния халколит.

Под този пласт е установено струпване на материали от ранния халколит. Открити *in situ* са фрагменти от хранилища, паници, съд с четиристранно дъно и почти кръгло устие, черпак, купа, фрагмент от керамична антропоморфна фигура, медна гривна и др. типични за култура Градешница.

Керамичният материал е разположен между откриваните на това ниво горни повърхности на материковата скала. В този смисъл, в проучената площ (по-малко от 25 м^2) на този етап не са установени следи от под, стени, както и пещ.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО ПРИ С. САДОВЕЦ, ПЛЕВЕНСКО

Венцислав Гергов

Спасителните археологически разкопки на праисторическото селище в м. Езерото при с. Садовец продължиха през 2003 г. Целта на проучванията е да се установи характерът и дебелината на хоризонтите, отнасящи се към ранния бронз, самото начало на ранната бронзова епоха и късния халколит. Разкопките през 2002 г. разкриха културни напластявания с дебелина 4 м и 9 строителни хоризонта. Тазгодишните разкопки имаха за цел изясняване стратиграфията и културната принадлежност на горепосочените епохи. Една от задачите на спасителните разкопки е да се събере необходимата информация от обекта преди иманярите окончателно да са го разрушили. Разкопките се проведоха на площ 4 м^2 - сондаж С, разположен в североизточния край на обекта. Разкрити бяха 5 строителни хоризонта. При проучването имахме възможност да проследим стратиграфията в сондажите от 2002 г.

IX строителен хоризонт. Датира от ранната бронзова епоха. Дебелината е 0,2 м. Откритата керамика и находки спомагат за датирането към комплекса Орля-Садовец. Според досегашните публикации комплексът хронологически е разполо-

жен между късния халколит и раннобронзовите култури Магура-Коцофени. Между IX и разположения под него VIII хоризонт няма доловим стратиграфски хиатус.

VIII строителен хоризонт. Датира от началото на ранната бронзова епоха. Синхронизира се с Телиш IV-Сълкуца IV. При проучванията през тази година се откри керамика, която спомага за точното датиране и синхронизиране на VIII хоризонт. Керамиката се синхронизира с тази от Островул Корбулуй. Точните паралели спомагат за изясняване датировката на този важен период от праисторията, свързан с т.нар. Преходен период в Югоизточна и Централна Европа. Липсата на стратиграфски хиатус между IX и VIII хоризонт отговаря и на хронологията. Паралелите между Телиш IV-Сълкуца IV и VIII хоризонт свидетелстват, че Телиш IV се явява по-ранна фаза, т.е. предхожда VIII хоризонт.

VII строителен хоризонт. Керамиката спомага за датирането на този хоризонт към късния халколит. Находките са малко за изясняване редица особености на хоризонта. Според приетата досега периодизация VII хоризонт е свързан с края на халколита на култура Криводол-Сълкуца-Бубани и се синхронизира с Телиш III.

VI строителен хоризонт. Находките датират хоризонта към къснохалколитния комплекс Криводол-Сълкуца-Бубани. Количеството и качеството на керамиката не позволяват по-подробни заключения за характера на материалната култура.

V строителен хоризонт. Между него и горния VI хоризонт няма стратиграфски хиатус. Откритите находки са много малко на брой. Ситуацията свидетелства, че в сондажа сме попаднали на междужилищно пространство. Разкопките през 2003 г. спомогнаха за изясняване на проблеми, свързани с финала на късния халколит, генезиса, началото и развитието на раннобронзовата епоха.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОХАЛКОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ЗАМИНЕЦ, С. ГОРНА КРЕМЕНА, ОБЩИНА МЕЗДРА

Георги Ганецовски, Иван Василев, Красимира Тодорова

Проучванията са реализирани под ръководството на Георги Ганецовски от РИМ - Враца. Заместник ръководители са Иван Василев и Красимира Тодорова. В експедицията участваха международен екип от археолози и студенти по археология от България, Македония, Сърбия, Хърватия, Босна и Херцеговина. Осъществяването им беше възможно благодарение на финансовата подкрепа на Балкански младежки клуб с ръководител Иван Василев и съдействието на община Мездра.

Обектът е разположен на естествена скалиста височина, издължена в посока север-юг, на 1,5 км западно от с. Горна Кремена, община Мездра, с надморско ниво 318 м. От север, запад и югозапад височината завършва с почти отвесни склонове, високи до 16 м, като тези на изток и югоизток са по-полегати. Отгоре е заравнена и образува елипсовидна тераса с лек наклон на североизток, с най-голяма дължина 70 и най-голяма ширина 40 м.

Проучванията на Богдан Николов през 1973 г. установяват наличие на три културни пласта с обща дебелина 0,8 м, отнасящи се към класическите етапи на култура Криводол-Сълкуца. В наши дни обектът е осеян с множество малки и големи

иманярски изкопи, в чиито насипи откриваме богат керамичен и костен материал.

Разкопките бяха реализирани през периода 08-22.08.2003 г. на площ 225 м^2, с основна задача да бъдат добити допълнителни данни за вертикалната и хоризонтална стратиграфия на обекта. Работата беше разпределена в три сектора: северозападен, югозападен и североизточен. В северозападния сектор не беше открит културен пласт. В североизточния сектор беше изцяло пресят насипът на голяма иманярска яма с размери 3,2 х 1,2 и дълбочина около 2 м. Западният профил на ямата показа наличието на културен пласт с дебелина 0,6-0,8 м, лежащ върху стерилен пласт от сиво-кафява глина. В насипа на ямата бяха открити плосък костен амулет, четири кремъчни стрели, кремъчни стъргалки, пластини, пробои и голямо количество керамика, характерна за т.нар. фаза Ребърково на култура Криводол. В разкопания сондаж северно от иманярския изкоп се попадна на голяма битова яма с елипсовидна форма, чието проучване ще продължи през следващата година. В югозападния сектор бяха разкрити шест гроба, датиращи от българското средновековие. Скелетите са в изпънато по гръб положение, с глава на запад и ръце покрай тялото или скръстени на таза. Гробни ями или съоръжения липсват. Единствената находка е наниз от 17 стъклени мъниста в гроб 6. Всички останали археологически материали са мазилки, кремъчни артефакти, животински кости и керамика от разрушените къснохалколитни културни пластове на праисторическото селище.

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ И АНТИЧНА КРЕПОСТ КАЛЕТО КРАЙ МЕЗДРА

Спас Машов, Георги Ганецовски, Красимира Тодорова

Мездра се намира на 12 км източно от Враца. Южно от нея, на левия бряг на Искър, върху скален рид с надморска височина около 220 м и на площ от 2750 м^2, е разположена крепостта Калето (известна още и с името Градището). Обектът е проучван системно през периода 1974-1990 г. от ст.н.с. Дора Димитрова и Цветана Дремсизова. Частично са изяснени укрепителната система, архитектурата и градоустройството на средновековния и късноантичния пласт върху цялата площ на обекта. Проучвателите установяват, че на Калето съществува укрепено селище от края на каменно-медната епоха. Системните проучвания са преустановени през 1990 г. поради липса на средства.

Новите проучвания бяха реализирани през периода 17.06-31.07.2003 г. на площ 225 м^2 от научен екип в състав: Спас Машов от РИМ - Враца (ръководител), Георги Ганецовски от РИМ - Враца (заместник-ръководител) и ст.н.с. Дора Димитрова (научен консултант). В разкопките участваха още Красимира Тодорова, Иван Василев, студенти от НБУ - София, както и местни работници. Реализацията им беше възможна благодарение на финансовата помощ на община Мездра. Изследвани бяха два хронологически периода от развитието на Калето: останките от къснохалколитното селище и някои непроучени части от късноантичната крепост.

Участъци от къснохалколитното селище бяха проучени в североизточната част на обекта. В пространството между външната и вътрешната крепостни стени в североизточната част на обекта беше разчистен иманярски изкоп, където установихме

два къснохалколитни културни пласта със следи от пожар и дървено-землено заграждение, издигнато в северната част на къснохалколитното селище. По-късните каменни укрепявания от античността и средновековието са изградени непосредствено над тази структура. В североизточната част на обекта бяха открити две сравнително добре запазени, многократно замазвани пещи и две битови ями, запълнени с пепел, кости, въглени и керамични фрагменти от дебелостенни съдове. Те принадлежат към горния културен пласт (пласт 2) на къснохалколитното селище, който е частично разрушен от ерозията и по-късни градежи. В този първоначален етап на изследване най-общо можем да отнесем откритата керамика към трета и четвърта фази на културния комплекс Криводол-Сълкуца-Бубани.

Късноантичният период беше изследван в сектор 2 (междустението между втората укрепителна линия и североизточната куртина в североизточната част на хълма) и сектор 3 (терена в северната укрепена част на Калето). Разкопките бяха ориентирани по направлението на укрепителните съоръжения. В сектор 2 бяха разчистени напречни на куртината зидове, разкопани при предходните проучвания. Стратиграфията в този сектор беше проследена в два контролни профила с посока СИ-ЮЗ. Непосредствено над жълтите льосови отложения, маркиращи праисторическото ниво в пространството между двата контролни профила, бяха проследени два строителни периода и поне два ремонта на крепостната стена и прилежащите й помещения. В участъка до куртината бяха разчистени основи на по-ранна крепостна стена. Направлението, което следват основите, съвпада с направлението на запазения крепостен зид в северозападната част на сектора, който вероятно принадлежи към същия период. Лицето на запазената крепостна стена е градено от полуобработени камъни с различни размери, споени с бял хоросан. На места градежът е нивелиран с парчета тухли и по-дребни камъчета. На около 60 см от нивото на фундиране е оформен бордюр с отстъп до 20 см. Установено беше, че външната крепостна стена в този участък принадлежи към същия строителен период. Фундирането й е от дребни камъни, между които има нивелационни пластове хоросан. Като каменен материал е бил използван и фрагмент от милиарна колона с надпис, в който се споменават императорите Валент, Валентиниан, Валериан и Грациан. При настоящите разкопки бяха документирани три зида, вкопани на различна дълбочина в югоизточната част на сектора - два със спойка от кал и един със спойка от бял хоросан. Откритата керамика и милиарна колона ни дават основание да отнесем констатираните разрушения и преустройства на този участък от крепостта към края на IV и V век. При проучванията не бяха открити никакви материали от средновековието.

В сектор 3 теренът в укрепената площ на Калето беше проучен чрез сондаж с размери 5 х 5 м. Започна разкопаване в дълбочина на северната правоъгълна кула с вътрешни размери 5 м и дебелина на зидовете 1,5 м. Констатирана беше преправка чрез вторичен спрямо крепостната стена зид, стъпил върху нестабилна основа от строителни рушевини от кулата, вследствие на което той се е разцепил и пропаднал. Керамичният материал, произхождащ от емплектона на преграждащия зид, както и от рушевините, върху които стъпва, принадлежи изцяло на античния период. Ако се съди по фрагментите с барботинна украса, използването на кулата е

било преустановено към средата на III в. Очевидно през средновековието лицето на това фортификационно съоръжение е било префасадирано. Констатирани бяха легла от дебели носещи греди, преграждащи вътрешността на кулата на два етажа.

Поради своето стратегическо за отбраната на старопланинските проходи положение, крепостта върху хълма Калето край Мездра може да бъде разглеждана като един от важните за историята на региона обекти.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4, КМ 178+480 - 178+600, "КРЕМЪЧНА РАБОТИЛНИЦА И СЕЛИЩЕ", М. ДАВИЛАТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ЧИРПАН, АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1

Петър Калчев

В сервитута на АМ "Тракия", км 178 + 480 – 178 + 600 са заложени 8 сондажа, по голямата част от които (6) - в източната част на обекта. На 12 м западно от км 178+600 сондаж I пресича перпендикулярно цялата ширина на трасето на автомагистралата. Сондажът е с размери 40 х 1 м и е с ориентация югозапад-североизток. Останалите сондажи са проучвани чрез залагане на шахматно разположени траншеи с размери 2,5 х 1 м. Във всички сондажи се наблюдава една и съща стратиграфска картина, като има разлика в дебелината на отделните пластове. Най-отгоре е орница - черна хумусна почва с ниска плътност. Следват черна хумусна почва със средна плътност, светлокафява почва със средна до висока плътност и варовикови включвания, тъмнокафява почва със средна плътност и варовикови включвания, тъмнокафява почва със средна до висока плътност и висока концентрация на варовикови включвания, светлокафява почва със средна до висока плътност и висока концентрация на варовикови включвания. В сондажите не се откриха следи от жилища, пещи и други съоръжения. На дълбочина 0,2-0,45 м има отделни фрагменти антична керамика, бронзова тока за колан, железен предмет с формата на кука, завършващ в двата си края с топчета, и други материали. Срещат се и малко на брой керамични фрагменти, работени на ръка, в лошо състояние, които с много резерви можем да отнесем към ранната бронзова епоха. На дълбочина от 0,35 до 1,15 м се откриха и кремъчни артефакти, някои от които с ретуш.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7, КМ 184+100 - КМ 184+800, "ОТКРИТО ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ", М. СИНАНСКИ ГРОБИЩА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУПКИ, СТАРОЗАГОРСКО, ЛОТ 1 НА АМ "ТРАКИЯ"

Петър Калчев, Димитър Янков

Сондажите са 13 и са заложени в отсечките от км 180+100 до км 184+240 и от км 184+700 до км 184+800, в зависимост от намиращия се на повърхността археологически материал. Те имат размери 10 х 3, 10 х 1,5 и 5 х 1,5 м и в зависимост от разкритите археологически структури някои от тях са разширявани.

Сондаж I. Проучен е един елинистически гроб (км 184+140). Той е с ориентация юг-север, с отклонение 2° на североизток. Мъртвите са положени в гробна камера с

правоъгълна форма, изградена от ломени варовикови камъни без спойка, с размери 2,4 х 0,45 м. Гробната камера е оформена с малки плочести камъни, като подът й е от по-дребни ломени камъни. Следи от могилен насип не са констатирани, но не е изключено на това място да е имало по-малка могилка, унищожена при по-късни селскостопански работи. Възможно е гробната камера да е имала дървено покритие, като след изгниването му камъните са затрупали скелетите. В гробницата са погребани три индивида, като най-вероятно поне един от гробовете е вторичен, тъй като само един от скелетите се намираше в анатомичен порядък. При него е установено ритуално отрязване на ходилата и поставяне на петата и дребни кости от ходилата в пространството между подбедрените кости. Върху таза на единия от скелетите се намериха фрагменти от керамичен съд със сив цвят. Ситуацията, при която бяха открити фрагментите от този съд, разкрива вероятната последователност при изграждане на гробното съоръжение. Съдът е бил натрошен предварително извън гроба. Част от фрагментите са вградени в западната половина на съоръжението. Другата част е поставена върху камъните на гроба, а останалите - върху таза на индивида след полагането му в гроба. В близост до главите на погребаните се откри керамичен съд, работен на ръка. В него се откриха горели кости от птици. Вероятно са горели извън гробното съоръжение и са поставени в съда, защото липсваха следи от пепел и въглени. Непосредствено до северозападния ъгъл на гробната камера бе разкрита тризна с кръгла форма. В нея се откриха натрошени керамични съдове, отнасящи се към късножелязната епоха, и животински кости от ребро на говедо, кости от птици и бедрена кост от възрастен кон.

Двата съда, намерени в гроба, позволяват той да бъде датиран със сигурност към началото на IV в. пр. Хр.

Сондажи II, IV и VII. В хумусния пласт, който е бил изгребан с булдозер и върнат обратно на терена, се откриха керамични фрагменти, отнасящи се към ранножелязната, къснобронзовата и раннобронзовата епоха, горели глинени мазилки и други археологически материали. След него следва пласт със сив цвят, ниска плътност, песъчлив и с висока концентрация на въглени, керамични фрагменти, животински кости, камъни с малки размери, горели глинени мазилки. Този пласт със сив цвят има разкрити размери: дължина 20 м в посока изток-запад и широчина 4,5 м в посока север-юг. На сегашния етап не може със сигурност да се твърди дали това са жилищни или други структури. Керамичният материал се отнася към къснобронзовата епоха.

Сондаж III. В северната част на сондажа се откриха части от горели глинени мазилки, изпечени до червено. Върху един къс има отпечатъци от човешки пръсти. Вероятно това е стена от жилище. Открихме и голямо количество керамични фрагменти, отнасящи се към раннохалколитната култура Марица. В южната част на сондажа се разкри част от жилище. Откритите в него материали можем да отнесем към късния неолит - култура Караново IV. На границата на сондажа, в южната му част се разкри петно с неправилна форма и сиво-кафяв цвят. В него има голямо количество горели глинени мазилки, животински кости и керамични фрагменти, отнасящи се към късния неолит. Предстои неговото цялостно проучване, тъй като границите му не са установени.

Средновековие

Сектор 1. Открити са останки от две средновековни жилища и две ями. Керамиката датира жилищата и ямите в периода X - края на XII в.

Сектор 2. Проучени са две пещи, едната от които може да се тълкува като битова. Открити са и 16 гроба. Погребенията са извършени по християнския ритуал, като ръцете на част от погребаните са изпънати край тялото. Тези гробове са по-късни, вероятно от края на XII в. В южната половина на най-западния сондаж от този сектор бе разчистена калдъръмена настилка на път, която предстои да бъде проучена.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В М. ТАТОМИР, С. МЕЩИЦА, ОБЩИНА ПЕРНИК

Анета Бакъмска

Местността Татомир представлява слабо изразен рид между реките Ралевска и Мещичка. Северният склон към Ралевска река е зает от голямо ранноенеолитно селище. През 90-те години на миналия век успоредно на рида беше прокопан канал за водопровод, в който ясно се разграничаваха два строителни хоризонта в профил с дължина повече от 200 м.

През 2003 г. на около 50 м оттам, в границите на стопанския двор на бившето ТКЗС, се планираше строителство на месокомбинат. Това наложи провеждането на спасителни разкопки на мястото на бъдещия строеж.

Беше заложен сондаж с размери 10 х 2,5 м. Той беше проучен до дълбочина 1 м. Теренът изглежда е заблатяван. Пластът от 0,2-0,5 м е черен, глинен, със слабо кафеникав оттенък и включвания от дребни камъни и парченца горяла мазилка. Не бяха открити никакви структури. Под него, до дълбочина 0,95 м, пластът е черен, глинен, със сив оттенък, малко дребни камъчета и по-малко и по-дребни горели мазилки. Той заляга върху жълто-кафяв глинен стерилен пласт.

Откритата керамика е много малко и е от ранната желязна епоха. Бяха намерени предмет от камък и част от кремъчна пластина. Проучваният терен явно попада в периферията на селище от ранната желязна епоха.

Липсата на енеолитен материал се обяснява с факта, че стопанският двор се намира на най-високата част на южния склон, а праисторическото селище вероятно заема само северния.

РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕООСТЕЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА МАТЕРИАЛИ ОТ ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 2003 Г.

Лазар Нинов

През 2003 г. участвах лично в разкриването на две запечатани хранилища XXIV и XXII, които са разположени в очертанията на жилище 3 от последния енеолитен хоризонт на селищна могила Юнаците. В тях има голямо количество животински кости. Те са от агнета и овце. До периферията на хранилищата има 1-2 костни фрагмента от теле, които във второто хранилище е възможно да са попаднали вторич-

но. В хранилище XXIV има останки от две агнета и една овца. Има кости от предни и задни крайници, прешлени и ребра. В хранилище XXII има кости от три млади животни – две агнета и млада овца – дзвиска. Има също останки от три възрастни овце. В хранилищата няма цели скелети на животни, а само части от тях и в това няма нищо чудно. Някои от костите са цели – прешлени, ребра, лопатки, раменни и лъчеви кости, тазови и отделни къси кости. Другите останки са фрагментирани. Направените измервания и изчисления с помощта на индекси дават възможност да се определи височината при холката на възрастните овце – 0,54 м. Това е сравнително дребна породна форма. Находките дават представа за храната на конкретно семейство, обитавало жилището, а голямото количество агнешко и овче месо има пряко отношение към собствеността и поминъка на обитателите. Многото останки от овце още по-релефно изпъкват на фона от разнообразни животински видове, открити в хоризонта. Вижда се, че населението е имало достатъчно количество месна храна. Актуален е въпросът за нейното съхраняване. В същото време при археоботаническите изследвания са констатирани много малки количества растителни останки. Животните, чиито останки открихме, са заклани за кратък период от време. Във връзка със сезонноста на ражданията при примитивните породи, можем да установим кога са заклани те – през лятото. Трудно е да се каже какъв е конкретният повод за клането на толкова добитък, но очевидно хранилищата са непосредствено свързани с последния енеолитен хоризонт, а следователно – с надвисващата гибел на селището. Така през дистанцията на времето можем да се доближим до конкретни моменти, свързани с бита на хората и техните проблеми.

Изследванията на праисторическия обект при с. Липница показват, че най-много са костните останки от ранната бронзова епоха – 1170. В този период идентифицирахме останки от много домашни животни – говедо, овца, коза, свиня, куче и кон. Останките от дивеч са малко и в процентно отношение са под 3 процента. Има кости от тур, елен, сърна, дива свиня, заек и язовец. Прави впечатление, че находките от домашно говедо са значително повече от всички останали кости взети заедно. Има също миди. В близост до огнище № 1 открихме човешка кост (възраст – неонатална). Продължава проучването на остеологичния материал от ранния и късния енеолит.

При спасителни разкопки на археологическия обект Хотал са открити материали от неолита и късножелязната епоха, в това число значително количество животински кости. Голяма част от тях са намерени в раннонеолитна яма със сигурна стратиграфия. В нея са идентифицирани останки от говедо, овца, коза, куче, тур, елен, сърна, дива свиня, заек, мечка, лисица, вълк, язовец, дива котка, белка, костенурка и риби. Птици не са открити. Общият брой на видово определените останки е 378. От тях 372 са на бозайници, две са от костенурка и четири са от риби. Дивата фауна е представена с доста голямо разнообразие от видове. От общо 11 вида диви животни хищниците са представени с шест вида. Направени са изводи за целите на ловуване. Домашните животни доминират над дивите. Прави впечатление значителното количество на дребните преживни – овце и кози. В сектор I са правени сондажи, в някои от които има животинки кости. От ранния неолит в сондаж 8 има

останки от говеда, дребни преживни и свиня. В сондаж 7 има 5 кости от говедо и овца от ранния неолит. В същия сондаж, но на по-малка дълбочина, има единични останки от желязната епоха. В сондаж 9, в дъното на яма от желязната епоха е открит скелет на животно, положено на лявата си страна. То е със свити крака. Главата е в неестествено положение. Касае се за коза, до чиито задни крайници се намират останки от индивид (яре ?) в натална възраст. В същата яма има останки от още домашни животни.

При спасителни разкопки, извършени под ръководството на проф. В. Николов в землището на с. Горово, са открити културни пластове от различни епохи. Остеологичен интерес представляват материалите от обредни ями, в които наред с другите находки има и животински кости. При обредни действия са използвани четири вида домашни животни: говедо, овца, коза, свиня и два диви вида – елен и сърна. Положени са цели или почти цели черепи на три вида животни – куче, елен и свиня. Рогата на елена са отрязани малко над основата. По черепа има следи от остро режещо оръдие, които категорично показват, че е отворена черепно-мозъчната кухина, за да бъде изваден мозъка.

В селищната могила Караново, при разкопки извършени под ръководството на В. Николов, особено внимание от остелогична гледна точка представлява скелет на куче. Той е открит близо до стената на първия етаж от двуетажна къща от ранния неолит. Скелетът е обгорял частично. Запазени са гръбначният стълб и крайниците. Останките са от младо куче. Ръстът му е дребен, характерен за епохата. Тази находка е интересна и като доказателство за това, че кучетата са допускани да живеят вътре в жилищата, а не само в дворното и междужилищното пространство.

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 16 ПО АМ "ТРАКИЯ" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЯЗДАЧ, ОБЩИНА ЧИРПАН, ПРЕЗ 2003 Г.

Кръстина Панайотова, Румен Миков, Мартин Христов

Обектът е разположен в горната част на ниско възвишение по трасето на АМ "Тракия", ЛОТ 1, заема площ от 12 дка и се намира в риголвана нива. Първоначално обектът е определен като селище с регистрирано наличие на керамични фрагменти от III-IV и XI-XII в.

Установени са няколко вида структури изцяло. Интерес представляват тези, разкрити в границите на план-квадратната мрежа.

В кв. Д6-Е6 и Д7-Е7 е проучен негативен контекст с неправилни овални очертания и максимални размери: С-Ю - 5 м; И-З - 5 м; дълбочина - около 2 м. Пълнежът е тъмнокафява до черна на цвят, мазна пръст, примесена с дребни камъчета. Концентрацията на археологическите материали е висока. Открити са керамични фрагменти, кремъчни артефакти, животински кости, мазилки и замазки, миниатюрен глинен съд, каменен брус, каменна висулка, хромел и дребни въгленчета. Керамичният комплекс от тази структура съдържа паници с канелюри и набождания по прелома, купи и амфоровидни съдове. Като цяло се датира в РБЕ I.

Комплекс от три ями (А, Б и В) е разкрит в кв. Г1. Те са в близост една до друга, а две от тях се пресичат. В пълнежите се откриват фрагментирана керамика, единични кремъчни артефакти, дребни въглени и животински кости. От тях яма А може да се датира в КБЕ, а яма В е с евентуална датировка СБЕ (?) – КБЕ (?). Подобни ситуации се наблюдават в квадрати Д2/Д3 и квадрати В3/Г3. Тук са проучени две дълбоки ями с крушовидна форма и няколко по-плитки вкопавания в материка. Единични ями са регистрирани в квадрати А8, А9, А13, Б12, В7, Д4, Е3 и Е6. Внимание заслужава и проучената в кв. А13 яма с диаметър 1,10 м и запазена дълбочина до 0,35 м. Открит е съд с чучур, който датира съоръжението в РБЕ III.

В траншея 2 е разкрит скелет, положен по гръб, със свити в коленете крака надясно, сгънати в лактите ръце и китки на раменете. Гробът вероятно е от римската епоха. На около 80 м западно, в границите на кв. А12/Б12 е открит втори гроб в яма. Скелетът е положен с глава на запад и изпънати крайници. Гробният инвентар датира гроба в IV в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ С. МИХАЛИЧ, СВИЛЕНГРАДСКО, ПРЕЗ 2002-2003 Г.

Морена Стефанова

През 2002 г. археологическите разкопки на селището от РБЕ при Михалич се проведоха от 16.07 до 11.08 от екип в състав: М. Стефанова (НИМ) – ръководител, ст.н.с. д-р Ив. Панайотов (АИМ) - консултант, н.с. д-р Цв. Попова (АИМ) – археоботаника, ст.н.с. д-р Ив. Гацов и ст.н.с. д-р М. Гюрова (АИМ) – технико-типологически и трасологически анализ на кремъчните артефакти, ст.н.с. д-р Л. Нинов (АИМ) - остеология, доц. Г. Балтаков и д-р Р. Кендерова (СУ) - предварително геоморфологическо изследване и студенти от НБУ и СУ. Проучването се финансира от НИМ, Община Свиленград и по проект от Фонд "Развитие на научните изследвания" на НБУ.

Основните задачи на проучването бяха:

1. Завършване проучването на отделни структури от II строителен хоризонт.
2. Продължаване на разкопките на укрепителната стена в северозападната част на селището.
3. Интердисциплинарни изследвания:

- обработка на палеоботаническите проби от I и II хоризонт, обработка на костния материал и предварително геоморфолигическо изследване;
- изпращане на проби за С14 датиране в лабораторията в Грьонинген и вземане на проби за археомагнитно изследване за лабораторията към института по Геофизика към БАН.

В кв. F4 завърши проучването на подовото ниво на II строителен хоризонт на дълбочина 0,92-0,96 м.

Започна проучване на III строителен хоризонт в кв. G3 и G1. В северната половина на квадрат G3 започна свалянето на пласта деструкции до нивото на пода от III хоризонт. Денивелацията в този квадрат на подовото ниво е от север на юг и от запад към изток с дълбочина от 1,34 м до 1,49 м. Пръстта е кафява, с голяма концентрация в нея на горели мазилки, овъглена дървесина, овъглено жито, овъглени жълъди. Откри се един цял житен клас, фрагменти от питоси, фрагменти керамика и малко кости. Проучването остана недовършено, поради продължителните дъждове през м. юли и наводнения теренен.

Продължи проучването на **укрепителната стена** главно в северозападната част на селището.

Квадрати E2, F2; F1, G1; F0, G0; H0. С оглед проучване на външното лице на стената бяха свалени пътеките в квадратите E, F и G. Ширината на стената е 1,90-2,50 м, а разкритата до момента дължина - 45,50 м. Запазената височина е 1,20 м. Посоката на стената е изток-запад, като от запад завива плавно на юг. Изградена е от ломени камъни, споени с кал. Включените в стената варовикови и гранатоидни отломъци са донасяни от близката околност. Построена е върху естествено възвишение, останките от нива III-IV и изкуствен насип. Стената е със слаб наклон навътре. В суперструкция вероятно е била надградена с кирпич или плет, измазан с глина, за което свидетелстват разкриваните на места между камъните парчета опожарена

глина и овъглено дърво. От северозапад се откри вход с ширина 1,80-2 м, фланкиран от стена с дебелина около 0,50 м. Входът има лек наклон навън от укреплението. Вътрешността на входа, която попада в кв. F0, F1,G0 и G1, е застлана с неголеми плоски камъни и измазана с глина. Между двете лица на входа има нападали няколко големи камъка от стената.

Допълнителни съоръжения. Непосредствено до вътрешното лице на стената в кв. F1, F2 и G1 се разкрива ивица от овъглено дърво, вероятно от дървена конструкция от колове. В кв. E3 и E4 започна да се разчиства северното лице на стената, което остана незавършено.

Разкритата укрепителна стена при Михалич има най-близки аналогии в Тел Езеро, а в конструктивно отношение тя е най-близка до Троя I, Канлъгъчит, Скала Сотирос на о. Тасос. По отношение на оформянето на входа, най-голямо е сходството със северния вход на Тел Езеро от VII-VI строителен хоризонт.

През 2003 г., поради финансови ограничения, основните задачи на проучването се концентрираха върху:

- обследване на състоянието на обекта след информация, че от "Електроснабдяване" - Свиленград са подменили минаващите през обекта електрически стълбове през м. май същата година;

- окончателна обработка на керамичния материал от разкопките 1998-2003 г.

Установено беше, че при промяна на електропровода старите стълбове са счупени и в близост до тях са изкопани дупки с диаметър около 0,70 м, в които са поставени новите стълбове. При това е засегнат кв. G2. Поради преминаването на машините е засегната и периферията на обекта и профила в С III и кв. H4.

В кв. A0 извън укрепителната стена е направен изкоп с машина, очевидно с иманярска цел, с приблизителна посока север-юг и размери: дължина - 2,20 м; ширина - 1,40 м; видима дълбочина - 1,30 м. При зачистване и заснемане на профила се различиха два пласта – сив хумусен с дебелина 0,30 м и под него сифокафеникав, примесен с ломени камъни. На дълбочина 0,60 м от дъното на изкопа камъните са преобладаващи. Откритите фрагменти са от груби керамични съдове, предимно от стени – паници и гърнета от РБЕ. Срещат се в малко количество и фрагменти от КЖЕ и вероятно от късната античност. Твърде вероятно е това да представлява депо от разкопките на В. Миков през 1945 г. и по-малко вероятно да е продължение на разсипа на укрепителната стена. Необходимо е през следващия археологически сезон да бъде извършен контролен сондаж на мястото с цел точно установяване на структурата.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Татяна. Кънчева-Русева, Красимир Велков, Красимир Лещаков

В периода 4.09-1.10.2003 г. се проведоха спасителни сондажни проучвания на обект Овчарци 2, поради непосредствената опасност от разрушаването му при изкопните работи в комплекса "Марица-Изток".

Обектът е разположен в м. Шекер баир, на площ от около 10 дка (в землището на бившето с. Овчарци), върху възвишение с надморска височина 159-162 м, в подножието на Манастирските възвишения. В района се сливат реките Поповска, Блатница и Голяма. Регистриран е през 1986 г. от Б. Борисов и К. Лещаков като обект от РБЕ.

Регистрираха се пет силно разрушени съоръжения, датирани в РБЕ 2.

Проучиха се 20 ями с кръгъл отвор: с цилиндрична до пресечено-конусовидна форма – 17 ями; с полусферична форма - 3. Диаметърът на отвора варира от 0,60 до 1,80 м, а дълбочина на ямите – от 0,30 до 2 м. Ямите съдържат отделни фрагменти и фрагментирани глинени съдове, късове мазилки (подови и стенни), други изделия от глина (прешлени за вретено, фрагмент от перваз на огнище), животински кости, пепел и въглени, необработени камъни, примесени с тъмносива до черна пръст. Само в яма № 19 не са намерени археологически материали. В 12 ями са разчистени петна и пластове пепел и въглени с различна концентрация и дебелина от 0,10 до 0,20 м.

В ями № 3 и № 11 се разчистиха *in situ* фрагментирани съдове и върху тях - кости от животни и въглени.

Като количество и разнообразие, интерес представляват костите от животни в яма № 2 – от елен-лопатар, благороден елен, тур, овца, свиня, кон, говедо.

Хронологическото определяне на обекта се базира на керамиката, която преобладава сред материалите. Преобладават фрагменти от големи дебелостенни съдове – урновидни, гърнета, съдове с висока шия и биконично тяло, по-малко паници и купи, чаши, кани и др. Ямите се датират по следния начин: 9 ями - в късната бронзова епоха; 9 - в ранната желязна епоха, като в 6 от тях са представени и двете епохи; в 2 ями заедно с материалите от ранната желязна епоха са намерени и отделни фрагменти от късната желязна епоха. Периодичността в натрупването на ямите се илюстрира от датировката на материалите и от запечатващите замазки между поредните слоеве.

Намерените находки включват: фрагмент от каменна брадва, кремъчни оръдия, оръдия от кост; глинени прешлени за вретено, обработена стеничка от съд, амулет от карнеол. В съоръжение № 1 и ями № 18 и № 16 са намерени годни за реставриране глинени съдове: миниатюрна каничка от ранната бронзова епоха, кантаросовиден съд от късната бронзова епоха и чаша с висока дръжка от ранната желязна епоха.

В някои ями са регистрирани отделни нива, свидетелство за периодичността на запълването им. Част от тях (№ 8, № 9 и др.) са натрупвани за по-дълъг срок, като оставянето им частично запълнени продължително време се е отразило на тяхната форма и съдържание – вследствие на атмосферните влияния те частично са се срутили (пропаднали). Датировката на намерените в тях материали потвърждава тази констатация. Други ями са били запълнени наведнъж, като еднократен акт, или в сравнително кратък срок. Тук се имат предвид и размерите на ямите.

В археологическата литература съществуват различни мнения за предназначението на ямите в подобни комплекси – складове за съдове, за съхраняване на хранителни продукти, боклучни и др.

Аналогично на други проучени обекти е възможно отнасянето на ямния комплекс към разрушено от изкопните работи селище.

Според разкопвачите, разкритите в Овчарци 2 ями са с различно предназначение: основната част са боклучни; ямите, съдържащи голямо количество кости от животни, особено двете ями с разкритите *in situ* кости в съдове, са вероятно съоръжения за съхраняване на месо; яма № 3 и други са свързани с извършване на жертвоприношения и други ритуални действия. В подкрепа на последното е и намерената част от перваз на огнище в яма № 13, както и горели керамични фрагменти (яма № 12), горели кости, пепел и въглени.

Подобни ямни комплекси са известни от м. Старото селище край Раднево, Дойранци, Ст. Махала, Есеница, Черковна, Говора и Пояна (Румъния).

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДО С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКА ОБЩИНА

Диана Гергова, Димитър Генов, Татяна Кънчева-Русева, Кънчо Кънчев, Х. Камуро, Й. Дои, М. Санмото

През 2003 г. в североизточната част на селищната могила до с. Дядово бе проучена площ от 75 м^2 в участъка N-M-L/24-25. Разкрити и проучени са части от две жилища (№ 15 и № 16) от РБЕ, принадлежащи към VIIIb строителен хоризонт.

Жилище № 15. Открито е под жилище № 11. Има правоъгълна форма с посока С-Ю с отклонение 14^0 на изток. Южната къса стена е апсидна. Разкрита е неговата югоизточна част. Открити са дупки от колове от източната и южната стени, а от северната страна - вероятно от преградната стена. Към жилище № 15 принадлежат пещите № 198, № 199, № 200 и № 202, проучени през 2002 г.

Жилище № 16 (138,03 м надморска височина). Разкрито е под жилище № 10. Ориентацията е същата, както на жилище № 15. Разкрита е само неговата югозападната част. Южната стена е апсидна и е била градена с т. нар. техника "плет и замазка". Посредством линиите от дупки от колове се проследяват западната и южната стени. Възможно е да е било двуделно. Подовата замазка в една част от него (с размери 6,5 х 4 м) е подсилена.

Между двете жилища № 15 и № 16 е разкрита тясна проходна ивица с ширина 0,40-0,50 м. Южните стени на двете жилища отстоят недалеч от главната улица на селището с посока И-З (с отклонение на север), в квадратите по линията O-N.

Общо за сезона са намерени 29 по-значими находки, като каменен боздуган, тесла, хромел и др. Керамиката е типична за РБЕ от този район.

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. НИВИТЕ КРАЙ С. БУЧИНО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Марк Стефанович, Илия Кулов

Селището е регистрирано през 2001 г. от експедиция «Скаптопара». Намира се на около 3 км западно от центъра на селото. Надморска височина – 570 м.

Основната цел на проучването бе да се проверят културните напластявания и хронологическите граници на самото селище.

Бяха заложени 4 сондажни изкопа на различни места в терена, с размери 5 х 2 м, ориентирани спрямо посоките на света.

Сондаж № 1. След изчерпване пласта на орницата, на отделни места в сондажа се разкриха по-тъмни петна, които изчерпахме като отделни структури. Тези петна имат размери от 0,20 х 0,35 до 0,40 х 0,50 м. В южната част на сондажа бе разкрито тъмнокафяво петно, означено като структура № 1. То е ориентирано И-З и има размери 1,70 (И-З) х 1,30 (С-Ю) м, като в източния и южния край влиза в профилите. На дълбочина 0,55 м от повърхността се показа материковата скала. Предполагаме, че става въпрос за по-голямо вкопаване, което често определяме като яма. След сваляне на следващия пласт под орницата, в северната половина на сондажа, на дъбочина 0,38 м от нивото на терена, се показа материковата скала.

Сондаж № 2. След сваляне на пласта на орницата от 0,20-0,25 м, в целия сондаж се показа материковата скала. Открити бяха няколко фрагмента безлична керамика.

Сондаж № 3. След сваляне пласта от орницата в западната част на сондажа се показа материковата скала. В него излязоха много малко фрагменти керамика. В източната половина бе достигната дълбочина 0,30-0,40 м и навсякъде в сондажа се разкри материковата скала. Откриват се единични фрагменти керамика. Археологически структури не бяха регистрирани.

Сондаж № 4. След свалянето на орницата, на дълбочина 0,15-0,20 м от повърхността в западната част на сондажа се показаха големи цепени камъни, което определихме като структура № 2. Керамиката се открива предимно около камъните. След цялостното почистваме на камъните, които заемат почти цялата западна половина на сондажа, покрай северния профил се забелязва подреждането им в посока З–И и С–Ю, като образуват прав ъгъл. Вътрешното пространство между тези подредени редици е запълнено с различни по големина камъни, които правят впечатление на нападали. След тяхното вдигане се оказа, че те лежат непосредствено върху кафява сбита пръст. В това пространство, в самото начало излизат дребни фрагменти мазилка, въгленчета и единични фрагменти керамика, които в дълбочина изчезват. По всяка вероятност в случая се касае за подово ниво, оградено от каменни стени. Слизайки в дълбочина се вижда добре, че под оформящите редици камъни няма друг ред. Те са средни и големи по размери. Пръстта между тях е много твърда, сбита. Възможно е самата стена де е била на калова основа. Непосредствено в самия ъгъл покрай източната страна се разкри струпване от керамични фрагменти. При обработката на керамиката от тази концентрация се разбра, че става въпрос за два различни съда. В непосредствена близост до тази концентрация се откри биконичен глинен прешлен.

Керамичният материал е много малко и силно фрагментиран. Глината е примесена предимно с много дребни и среднозърнести примеси, а понякога и с едрозърнести. Преобладават фрагментите със средна дебелина на стените. Повърхността е най-често заравнена, загладена или неравна. По-рядко се срещат фрагменти с из-

лъскана повърхност. Цветът е предимно кафяв и по-рядко тъмносив, черен или червеникав, понякога опушен.

Украса се среща рядко - релефни ленти с ямички предимно покрай или под устийния ръб. Откри се един фрагмент от устие с врязани защриховани триъгълници по самото венче и един с малък букел и редица от набодени ямички. Открит бе и един фрагмент от устие на съд в сондаж № 1, който има два близки един до друг букела, имитиращи дръжка.

Макар характерният материал да е в минимално количество, което до известна степен затруднява определянето на хронологическите граници, все пак сме склонни да отнесем този обект към края на късната бронзова или в самото начало на ранната желязна епоха. Малко повече информация ни дава сондаж № 4, където констатирахме следи от горене. В него намерихме останките на два съда (гърневиден и паница) и прешлен. Най-близка аналогия на паницата намираме в подобна от къснобронзовия некропол в Сандански. Аналогични прешлени и керамика се откриват в проучваните обекти по долините на реките Места, Струма и Вардар от споменатите по-горе периоди.

СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ С ОБРЕДНИ ЯМИ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Анелия Божкова, Петър Делев

Археологическите проучвания се проведоха от екип в състав: ст.н.с. д-р А. Божкова - ръководител, доц. Д-р П. Делев – заместник-ръководител, като в теренната работа взеха участие ст.н.с. д-р Ст. Александров (АИМ-БАН) и С. Цанова (Музейна сбирка – Струмяни).

Локализация на обекта. Обектът се ситуира на ок. 2 км северозападно от с. Микрево, върху възвишение в Малешевската планина (м. "Градището"), на запад над долината на р. Струма. Открит е от Ст. Александров и Владимир Петков при посещение на известната базилика при с. Микрево през лятото на 2003 г. Двамата колеги са установили, че при прокарване на коларски път, водещ към базиликата, върху склон с експозиция на изток, е засегнат комплекс от негативни структури с пълнеж със сив цвят. В тях са открити фрагменти от керамика, работена на ръка и на грънчарско колело, датираща от втората фаза на ранната желязна епоха.

Сондажни проучвания. През м. септември 2003 г. в рамките на един работен ден бяха проведени сондажни проучвания на обекта с цел изясняване на неговия характер и хронология. Проучванията бяха осигурени финансово от Община Струмяни.

По време на сондажните проучвания беше констатирано, че следи от негативни структури се наблюдават както в профила на склона, така и върху самия коларски път. Те се локализират като големи петна или ивици от светлосива, пепелява пръст, отличаваща се съществено по структура и цвят от пръстта на околния терен. Предмет на проучването беше най-южното петно в профила на склона. Проучването беше извършено чрез зачистване на профила и прокоповане на една траншея, разпо-

ложена надлъжно на пътя, до самия профил с размери: дължина (С-Ю) - 2,50 м и ширина (И-З) - 0,90 м.

В траншеята се проучи пълнежа на структурата, който се състои от сивкава пепелява прахообразна маса, в която се открива огромно количество фрагментирана керамика и дребни до средни по размер камъни. На 1,75 м дълбочина се достигна до дъното на съоръжението. Неговите реални размери обаче не бяха установени, тъй като то продължава в източна и западна посока извън траншеята, съответно по цялата ширина на пътя и в профила на самия склон.

Находки. По време на сондажното проучване бяха открити керамични фрагменти от два основни керамични типа: 1) Керамика, работена на ръка, с или без украса - Украсата е врязана или отпечатана и се свързва с характерната за втората фаза на РЖЕ орнаментика. Разпознатите форми са чаши, купи, кошеровидни съдове; 2) Керамика, работена на грънчарско колело - Открито беше значително количество керамика, работена на грънчарско колело, с червен (бежово-червен) цвят на глината и най-често с украса от геометрични мотиви, изпълнена с тъмночервена или кафява боя. Разпознатите форми са скифоидни чаши, амфори или кани с изрязано устие, диноси. Керамиката се асоциира с групата на субпротогеометричната керамика от северноегейския регион, датирана в края на геометричната и през ранната архаична епоха, позната у нас от селището при с. Копривлен, Гоцеделчевско; 3) Сред другите находки са фрагменти от масички с отпечатъци от пръсти, характерни също за района между долните течения на Места и Вардар, изрязани от глинени съдове жетони, фрагменти от пираниуси.

Изводи. От направения сондаж и наблюденията върху профила на склона стана ясно, че се касае за обект с култов характер, съставен от негативни контексти – ями и сродни с тях съоръжения с големи размери и сивопепелява прахообразна маса в пълнежа, които могат да се идентифицират като "пепелни жертвеници". Керамиката, работена на грънчарско колело, се открива за пръв път по долината на Средна Струма и свидетелства за контакти със северноегейската зона в края на VIII и през VII в. пр. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ "ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ № 10 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1)

Анелия Божкова, Красимир Ников

Обектът се ситуира на около 15 км източно от гр. Чирпан и на около 2 км югозападно от с. Малко Тръново, по трасето на новостоящата се магистрала София–Бургас. Разположен е в м. Козлука, върху слабо изразено възвишение, на югозапад от извор и малко дере. От другата страна на дерето, на североизток, обектът продължава върху съседно възвишение и се проучва като обект № 11.

Изследователски екип. Разкопките се ръководиха от ст.н.с. Анелия Божкова (ръководител) и н.с Красимир Ников (зам. ръководител) от АИМ. Членове на екипа бяха д-р Веселка Кацарова (АИМ), д-р Стоянка Димитрова (Институт по тракология),

Борислава Гълъбова (НБУ), Нина Диянова (ИМ Чирпан). Съдействие в теренната работа и в документацията оказаха доц. Петър Делев, д-р Владимир Станев и Слава Василева от СУ, Венцислав Динчев от АИМ и Любомир Николов от НБУ.

Календар и етапи. Проучванията на обект № 10 през 2003 г. се проведоха в рамките на три календарни месеца - през м. юни, октомври, ноември и декември. Проучванията се проведоха на два етапа. При първия от тях бяха заложени 21 сондажа с размери 1 х 10 м, някои от които впоследствие бяха разширени. Локализирани бяха 16 ямни структури, 8 от които бяха проучени. Вторият етап имаше за задача цялостно проучване на участъка от обекта, включен в сервитута на пътното трасе. Преди да се пристъпи към него, по споразумение със строителите на магистралата се извърши механизирано отнемане на хумуса под наблюдението на научния ръководител.

Обем на работата. Теренните наблюдения сочат, че общия обем на територията за проучване надвишава 6400 м^2. През 2003 г. археологическите дейности като цяло засегнаха територия между км 188+980 и км 189+160, в която се наблюдава най-голяма концентрация на ямните структури.

Характеристика на обекта. Обектът представлява ямно светилище (поле от ями), което съдържа стотици негативни контексти. През 2003 г. бяха проучени 84 контекста с различни метрични данни - от плитки вкопавания до съоръжения с дължина над 7 м и дълбочина над 2,20 м. Датират се както следва:

- 1 голямо негативно съоръжение от праисторическата епоха (късен неолит?);
- 6 ями от ранната желязна епоха;
- 55 от периода V - първата половина на IV в. пр. Хр. (класическа епоха);
- 19 от римската императорска епоха;
- 5 с неустановена хронология, поради остъствието на археологиически материали.

Някои от съоръженията са дву-, три-, четири- и повечеделни, с което броят на проучените контексти надвишава цифрата 100.

Според извършеното заснемане може да се говори за известно пространствено планиране на ямите на отделни ядра. Те са по-ясно проследими при структурите от РЖЕ и римската императорска епоха, които са групирани в определени участъци от светилището.

Формална характеристика на ямите. Оригиналните отвори на ямите най-често са компроментирани вследствие на дългогодишната обработка на терена. Към днешна дата, отворите на ямите се локализират като тъмни на фона на стерилния околен терен петна, с различни форми и размери. Най-често те са кръгли, елипсовидни или дори правоъгълни, но съществуват и примери на отвори с неправилни овални форми. Като цяло, формите на ямите се вписват в познатия репертоар: полусферични, кошеровидни, конусовидни, бъчвовидни, камбановидни, с форма на съд, с форма на пясъчен часовник и др. Като особеност на ямите от светилището при Малко Тръново може да се посочи често срещаната асиметрия на профилите. Наред с грижливо оформените ями са документирани ями, чиито стени са издълбани несиметрично, а дъното е изместено от центъра спрямо отвора. Обичайно пълнежът на ямите се състои от пръст, която има характеристиката на плодородна почва

и се отличава по цвят от околния терен. На места в пълнежа, групирани или разпръснати, се откриват дребни до средни по размер камъни. В ямите се срещат още въглени (обикновено дребни и разпръснати), пепел, парчета мазилки, животински кости, различни по тип археологически находки. Почти задължителен елемент от пълнежа са фрагментите или по-рядко цели глинени съдове. Отделни ями имат по-специално устройство което включва: струпвания от цели и фрагментирани съдове, камъни, парчета мазилки, други находки; глинобитно съоръжение с кръгла форма (олтар?); останки от човешко жертвоприношение, при което са разкрити череп и кости от горната половина на скелета.

Находки. Според откритите археологически материали (главно цели и фрагментирани съдове - паници, кантароси, съдове с букели, съдове-хранилища), 5 ями се датират в РЖЕ. Прави впечатление тяхната хронологическа диференцираност – две от тях се отнасят към началото на епохата, а останалите могат да се свържат с напреднал етап в развитието на втората й фаза.

Най-голям процент от ямите се датират в класическата епоха. Керамичният масив, открит в тях, обхваща: фрагменти и цели форми от съдове, работени на ръка - главно кошеровидни съдове, чаши, паници и др. без украса или с пластични ленти, езичести и други дръжки; фрагменти и цели форми от монохромни съдове, работени на грънчарско колело - със сив или червен цвят; фрагменти от импортни гръцки чернофирнисови или рисувани съдове; фрагменти от амфорна тара и една цяла реставрирана амфора произлизащи от Хиос, Лесбос, Тасос, Менде и др. центрове.

Сред другите находки се открояват бронзова апликация, изобразяваща глава на силен, вероятно от котел с тегло 620 гр и височина 0,09 м; малки култови предмети от глина с различни форми и украси; каменен амулет; прешлени за вретено; железни ножчета и др.

Ямите от римската императорска епоха съдържат в пълнежа си главно фрагменти от два основни типа съдове – груба кухненска керамика и трапезна лакова керамика. Открит е и един сребърен пръстен с гема. Извън контекст, в хумуса, беше открита бронзова монета на император Комод, сечена във Филипополис.

Изводи. След първия проучвателски сезон се наложи извода, че обектът представлява голямо и значимо ямно светилище, с висок ранг в йерархията на тракийската селищна система в Горнотракийската низина през I хил. пр. Хр. Впечатлява изключителната продължителност на неговото използване - от ранножелязната епоха (с прекъсване през елинистическата) чак до римската императорска епоха. Керамиката от ранната желязна епоха е добра основа за бъдещо изследване на културните процеси през първата половина на I хил. пр. Хр. в централната част на Горнотракийската низина. Гръцките импорти на луксозна керамика и амфорна тара от втората и третата четвърт на V в. пр. Хр. предлагат нов поглед върху тракийската действителност от времето на ранната одриска държава. Категоричното отсъствие на материали от елинистическата епоха говори за съществена промяна в селищния модел във времето след средата на IV в. пр. Хр. Сериозни научни задачи поставят и данните за негативните контексти от римската епоха. Проучването на обекта не е приключило. Работата ще продължи и през 2004 г.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ И КЪСНОРИМСКО ИМЕНИЕ В М. КОЗЛУКА, С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ № 11 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1)

Милена Тонкова, Ивайло Лозанов

Спасителните проучвания на обекта в м. Козлука при с. Малко Тръново, Чирпанско (обект №11 по ОВОС на АМ "Тракия", между км 189+200 и 189+650) бяха предизвикани от предстоящото му унищожаване от строежа на магистралата. Обектът е разположен на нисък склон между две плитки дерета. В западна посока е свързан с обект № 10.

Проучванията бяха осъществени под ръководството на М. Тонкова със заместник-ръководител И. Лозанов (СУ "Кл. Охридски"), Н. Тонков - геофизик при АИМ-БАН, Н. Тодева (ИМ-Чирпан), Р. Йоргова (АМ-Раднево), В. Георгиева, К. Петкова, Д. Василева и Д. Димчева (магистри и студент по археология от СУ и НБУ) и др. В района на обекта беше извършено теренно обхождане от В. Динчев. Финансирането на разкопките беше осигурено от ИА "Пътища".

Археологическите проучвания продължиха общо три месеца и преминаха през три етапа: сондажно проучване, наблюдения по време на отнемане на хумуса и спасително археологическо проучване. По време на предварителното проучване бяха заложени 23 сондажа с обща площ 210 м^2. В 12 от тях бяха открити ями от класическата епоха и останки от сгради от късноримската епоха. По време на спасителните археологически разкопки беше проучена площ от около 4,5 дка в западната част на обекта, в участъка между км 189+300 и 189+400 (сектори I и II). В двата сектора започна проучването на ямно светилище от V-IV в. пр. Хр. и на укрепено имение от IV-V в.

Останки от ямно светилище от класическата епоха. В сектор I бяха проучени 50 ритуални ями. Част от тях се пресичат и образуват големи безформени петна на терена. Ямите са най-често крушовидни, с хомогенен пълнеж, по-рядко със сложна стратиграфия. Сред ямите от сектор I се открояват три съоръжения: яма № 40, считана от нас за яма-център, с дълбочина 2,70 м, с няколко запечатки и пепелни слоеве и многобройни дарове, сред които фрагменти от червенофигурен скифос с изображения на двама ефеби; яма № 54 с две цели тасоски амфори, едната от които с графити и дипинто; и яма № 33 с човешко жертвоприношение на мъж на около 30-35 г. (определението е на д-р Бр. Димитрова). Важно е откриването на многобройни (над 100) овъглени цели плодове от жълъди, разпръснати върху и около скелета, както и на останки от овъглен хляб в яма № 10 (анализ на Цв. Попова). Заслужават внимание и двете проучени ями от II сектор - яма № 80 с множество съдове и накити, както и яма № 100 с много голям диаметър (5 м) и малка втора яма на дъното.

Даровете се състоят от фрагменти от гръцки амфори, от рисувана керамика и чернофирнисови съдове, трапезна керамика със сив и бежов цвят, съдове, работени на ръка, накити. От важно значение е откриването на фрагменти от керемиди коринтски тип с ангоба, характерни за представителни сгради от тракийските град-

ски центрове от V-IV в. пр. Хр. Фрагменти от ранни хиоски амфори, от чернофигурни (киликс, лекит и кана) и червенофигурни (кратер с колонки и др.) съдове, "тракийски" тип фибули, многоспирална змиевидна гривна и накит от бронзови спирали с нанизани стъклени мъниста са находките, които очертават най-ранния хоризонт на посещаване на светилището (първа - втора четвърт на V в. пр. Хр.). Две цели амфори от ранните типове на о. Тасос (или Менде), фрагменти от червенофигурен скифос и чернофирнисови киликси характеризират даровете през втората половина на V в. пр. Хр. Съществуването на светилището през първата половина на IV в. пр. Хр. е засвидетелствано с фрагменти от хиоски и тасоски амфори, включително два амфорни печата от о. Тасос и Хераклея Понтика. Хронологията на съществуване на обекта, очертана от амфорния внос, рисуваната керамика и накитите, е в относително стабилните рамки на периода между първа-втора четвърт на V в. пр. Хр. и първата половина на IV в. пр. Хр. В района на рововете и ямите в западната част на сектор II бяха открити и две сребърни монети на Тракийски Херсонес от 30-те години на IV в. пр. Хр., което подсказва възможността светилището да е посещавано и през този период.

Проучването на негативните структури в сектор II едва започна, поради наситеността на участъка с останки от сгради от късноримската епоха. Наред с маркираните на терена над 40 ями, бе установено и наличието на ровове. Те са интегрална част от ямното светилище.

Останки от укрепено имение от IV-V в. В сектор II започна проучването на сгради и оградна стена от късноримската епоха. Оградната стена е проследена по протежение на 52 м. Тя е с ширина 0,80 м, има две лица от плочести камъни и пълнеж от ломени камъни, фрагменти от керемиди и питоси. На билото на склона бяха разкрити основи на стени от сгради с аналогичен градеж. Едната от сградите е единична постройка (сграда "А") с площ от 45 м^2 и размери 5,70 х 7,80 м. В нея започна проучването на вкопано съоръжение със струпване от кирпичи, въглени и горели греди (следи от работа с огън). Тук бе открит питос и фрагменти от трапезна керамика, монети, фибула тип "Виминациум" и колонна апликация от втората половина на IV/началото на V в. На запад от постройката започна проучването на голяма сграда с верижни помещения (сграда "В"), с разкрита площ 275 м^2, запазена дължина 24,5 м и ширина 11,40 м. Засега са документирани три помещения, но те могат да се окажат и повече след експлорирането на деструкциите от разрушените стени. Открити са късове прозоречни стъкла, сечива, съдове, счупени на място питоси. В района на сградите са открити над 80 монети. Начинът на градеж подсказва едновременното функциониране на сградите и стената. Сравнявайки хронологията на накитите с показателите за монетната циркулация на обекта (анализът е на Б. Божкова), която разкрива интензивно обитаване през първите три четвърти на IV в., имаме всички основания да предполагаме, че селището е изживяло своя разцвет от началото на века до Готската война от 376-378 г. Вероятно е имало спорадично обитаване и след това, както сочи монета на Аркадий от началото на V в., но неговият характер засега остава неясен. Същото се отнася и за открития без контекст кръст-енколпион, датиран най-общо в X-XI в. Той вероятно е свързан със селище от окол-

ността на обекта, маркирано с отделни фрагменти от съдове от същото време. Наличието на оградна стена, както и характерът на частично разкритите постройки, сред които има такива със стопанско предназначение и предполагаема жилищна част, показват, че става въпрос най-вероятно за укрепено имение. Теренните наблюдения на околността показаха, че то вероятно е селско домакинство, част от разпръснато село.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКИ ЦЕНТЪР ОТ РАННОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ПРЕЗ 2003 Г.

Милена Тонкова

Археологическото проучване на тракийския център при Халка Бунар бе проведено в периода от 9 до 20 септември 2003 г. от екип в състав М. Тонкова, И. Лозанов (СУ "Кл. Охридски), Н. Тонков (геофизик в АИМ-БАН), магистри и студенти по археология от СУ и НБУ. То бе финансирано от община Братя Даскалови и частично от РИМ - Ст. Загора.

Целите на кампанията бяха ограничени: завършване на проучването на пещ № 5 и предпещната яма в сондаж № III и на вкопаното съоръжение със "сив пласт" в сондаж № II.

Сондаж № III. Завършено беше проучването на ямата пред пещ № 5. Тя е с неправилна овална форма с диаметър 3-2,60 м. Дъното й е неравно, като в близката до пещта част е най-плитко. Пълнежът е от пръст с високо съдържание на пепел, наситена с фрагменти керамика, кости, фрагменти от скара на пещ и др. За отбелязване е, че структурата на пълнежа се различава от предпещните ями на съседните пещи по концентрацията на пепел и се доближава, именно по този показател, до структурата на "сивия пласт" във вкопаните съоръжения в култовия участък (сектори I и II).

Проучването на пещ № 5 започна с напречен срез на видимо разбитата скара. Бяха документирани елементи от "арматурата" и обмазката на скарата и дъговидно извити фрагменти от купола. Стените и подът на горивната камера са обмазани с глина, следи от отухляване има само при ръбовете. Височината й е само 0,20 м. В северната част на пещта бе открит поставен вертикално елемент от глина, служещ вероятно за подпорна колонка. Пещта е с крушовидна форма, с диаметър на скарата 1,30 м и дължина на канала 0,40 м. Като цяло, пещта е много по-небрежно изпълнена в сравнение с останалите четири пещи, поради което остават съмнения за нейната функционалност.

Сондаж № II. Целта на проучването беше да се установи формата на вкопаното съоръжение, съдържащо "сив пласт", както и позицията на документираните през изминалия сезон две ями с различен пълнеж: яма № 1 в северния профил на сондажа и яма № 2 в източния. За целта бяха направени разширения в северна, източна и западна посока. Беше установено, че вкопаното съоръжение със "сив пласт" има почти кръгла форма с диаметър 5,50 м и едно разширение с 1 м в източна посока, с форма на неправилна цилиндрична яма. Дъното му е било подравнено и пепелно-

землените пластове лежат директно върху него. При проучване на "сивия пласт" в източното разширение на сондажа беше открита монета на Севт III от типа "глава в профил/конник, надпис", която, наред с останалите находки, датира съоръжението със сив пласт в ранноелинистическата епоха.

По време на проучването беше установено, че яма № 1, регистрирана в северния профил, се стеснява в долната си част, след което се разширява крушовидно към дъното. В горната част на ямата, на 0,30-0,40 м от повърхността, на нивото на устието й, има струпване на преотложени фрагменти от есхари (около 10) , част от тях с обърнати надолу огладени стени, някои извън ямата. Пълнежът е с характера на "сив пласт" – пръст, силно примесена с пепел, рохка, с малко керамика. Размери при устието: 1,20 х 0,80 м, при дъното в посока север-юг достига 1,50 м, а дълбочината й е 0,90 м. Най-вероятно ямата е била вкопана в северната периферия на негативното съоръжение със "сив пласт", като е по-дълбока от него. Нивото от фрагменти от есхара и мазилки маркира древното ниво, на което е устието на ямата и на съоръжението със "сив пласт".

Яма № 2 има друг характер. Тя видимо започва на 0,90 м от повърхността, т.е. под нивото на сивия пласт, а в дълбочина се разширява крушовидно. Пълнежът й е от пръст с черен цвят и фрагменти от съдове, правени на ръка. На дълбочина 1,45 м от повърхността, на дъното на ямата, пръстта е черна, "мазна", с големи въглени, фрагменти керамика, кости, част от прешлен за вретено. На това ниво се очерта кръг от пепел и въглени - устието на друга, малка крушовидна яма с дълбочина 0,50 м, запълнена само с пепел, вкопана в дъното на яма № 2. В пепелта беше открит само един фрагмент от съд, изработен на ръка. Възможно е той да бъде отнесен към ранножелязната епоха.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС

Йорданка Юрукова, Гавраил Лазов, Алексей Гоцев, Георги Нехризов, Лидия Домарадска, Валентина Танева, Даниела Катинчарова, Емилия Иванова, Вера Коларова, Ян Боузек, И. Мусил, З. Арчибалд, М. Адамс, К. Амад, С. Сталибрас, В. Ханковски, С. Буларо, В. Пишо

През 2003 г. се работи в секторите проучвани от Г. Лазов и В. Танева (кв. А9, А12, А13, А14 и А18), Д. Катинчарова (кв. А5, А15), Я. Боузек и чешки колектив (кв. А19, А20 и Б16). Британският екип (З. Арчибалд и колектив) обработва материалите от предходните кампании и подготви електронен архив на всички материали, открити по време на техните разкопки и от геофизичните изследвания. Българо-френският екип (А. Гоцев, Г. Нехризов, В. Ханковски, С. Буларо) обработва материали и подготвя том с резултатите от проучванията в околностите на Пистирос (Пистирос III).

Разкопките в кв. А15 имаха за цел проучване на последния неразкрит участък от улицата. В южната част на квадрата продължи проучването на струпването от керемиди от падналия покрив на портика на триделната сграда, които лежаха върху най-късната настилка на улицата. Разкритата част от настилката представлява пло-

щадка, изградена от плътно подредени в две редици обработени варовикови блокове с квадратна или правоъгълна форма и близки размери.

Разкопките в кв. А5 бяха съсредоточени в южната половина на квадрата, с цел изясняване посоката на канала и наличието на улица/улици североизточно от сграда № 1. В резултат на проучванията бяха открити останки от настилка на улица в два участъка от проучваната площ. Източно от нея беше открит ров, идентифициран като канал, тъй като по състав, структура и цвят на пръстта е аналогичен на дъното на канала в кв. Б11 и кв. Е24. Оригиналните стени на канала липсват. Той е в една линия с канала покрай източната порта и е с ориентация С-Ю. Разкритите структури и находки в проучената площ (деструкции от паянтова конструкция, останки от питоси, метални късове, шлак, и др.) говорят за използването на района за металургична дейност през третата фаза от съществуването на емпориона.

В кв. А13 бяха допроучени два участъка с отухлени замазки на ниво VI-ти пласт. Първата е квадрат със страни 0,58 м и ъгли, ориентирани по посоките на света. Това култово огнище е разположено точно в средата на пространство, оградено с редици от камъни, с интервали между тях от 0,80 до 1,00 м. То е с площ от около 60 м^2. Страните на ограденото пространство са успоредни на източната крепостна стена и централната улица. Това оградено пространство вероятно е култово място, ползвано преди изграждането на сгради № 1 и № 2, както и останалите в този сектор, от които са проучени малко запазени останки. При проучването на тъмно петно, разположено западно от култовото огнище, в седми механичен пласт се разкри второ, със същата форма и големина (страна 0,55 м и диагонал 0,80 м), но по-добре запазено.

Сред разкритата в VI-ти пласт керамика има гръцки съдове от първата половина и третата четвърт на IV в. пр. Хр. В VII-ми пласт преобладава керамиката от първата половина до средата на IV в. пр. Хр. Около култовото огнище (1357) и в пласта се откриха малък керамичен култов предмет, прешлен за вретено, бронзов пръстен-печат, фрагменти от поти с налеп от цветен метал, фрагменти от глинени калъпи за отливане на бронзови апликации, фрагменти от съдове с графити и др. Между графитите особено значение има едно дъно от съд от типа на т.н. "говорещи предмети", от началото на IV в. пр. Хр., на йонийски диалект. Текстът гласи: "Принадлежа на Ероксейнос".

Освен разкритите по-рано три питоса, разположени в редица И-3 в средата на кв. А13, беше разкрит четвърти, с липсваща горна част и тяло, поправяно в древността с оловни скоби. В пълнежа са открити малки фрагменти от питос, мазилки, тракийска и няколко фрагмента гръцка керамика, между които и датирани от края на V в. и първата половина на IV в. пр. Хр,. и бронзов пръстен-печат.

В западната ивица на кв. А18, достигаща до ръба на терасата, бяха снети три пласта (VII-ми, VIII-ми и IX-ти). В двата горни пласта се откриха късове отухлена мазилка и малко количество керамични фрагменти. В северозападния ъгъл се проучи тъмно петно, което продължава в непроучената част от квадрати А12 и А13. Пълнежът включва отделни въгленчета, пепел, голямо количество късове отухлена мазилка, голямо количество кости, фрагменти от амфори, тракийска керамика,

сред която преобладава грубата, правена на ръка и сивата на колело. Многократно по-малко е гръцката керамика (чернолакова и червенофигурна) от края на V в./началото на IV в. пр. Хр.

В кв. А9 бяха допроучени два негативни контекста с голяма дълбочина, които попадат в сондаж № 1.

Разкопките в квадрати А20 ЮИ и А20 ЮЗ продължиха в дълбочина с основна цел (както и през предишните години) проучване на голямата триделна сграда в центъра на емпориона.

В кв. А20 ЮИ, под пластовете с разрушения от втората половина на IV в. пр. Хр., беше открито подово ниво. То е получено от изравняване след пожар, предхождащ построяването на сградата (около втората четвърт на IV в. пр. Хр.). Това подово ниво съдържа атическа керамика от края на V в. и началото на IV в. пр. Хр. и местна керамика, очевидно характерна за този ранен период. Открити са малки фрагменти от конструкцията на тази ранна сграда, които показват, че нейната ориентация и разделянето на пространствата е било твърде подобно на по-късните й фази. Първият етаж, както вече бе открит в кв. А20 СЗ и СИ, е под нивото на първата улица, така че първите сгради в града са били очевидно частично под нивото на терена. Тази първа фаза не е могла да продължи много време, а след няколко наводнения нивото на обитаване постепенно се е вдигало. Находките (фрагменти от два лутерия, тежести за тъкачен стан и прешлени за вретено) показват, че тази част от сградата е била използвана, както и в по-късните периоди, като нейна по-интимна част, женско отделение, гинекейон.

Продължи проучването с разчистването на разрушенията от края на III в. пр. Хр. в кв. А20 ЮЗ. Разкритият там слой е съвременен на къщите в Аджийска воденица II, т.е. характерен за годините приблизително между 360 и 310/300 пр. Хр. Откритите останки от конструкцията на вътрешния дял на сградата потвърдиха правоъгълния й план. Стените са перпендикулярни или успоредни на главната улица.

В кв. Б16 СЗ се разкри най-източния ъгъл на триделната сграда, датираща от последната фаза. Тя следва основния план на сградата от предпоследната фаза. Откритите стени са построени върху изравнените руини от нивото на разрушението от около 300 г. пр. Хр. и са добре запазени. Това може би е най-добре запазената част от основните стени на сградата. Тук, след разчистване на последното разрушение, проучването продължи малко под това ниво, в руините на сграда от края на IV в. пр. Хр. Намерени бяха няколко монети, сред които и сечени от Филип II.

Довършено беше разчистването на настилката пред триделната сграда. Конструктивната техника е очевидно различна във всяка от трите й части, като централната част е била най-важната. Единствено на това място бяха открити великолепни коринтски калиптери, които някога са украсявали покрива й.

Резултатите отново показват, че емпорионът по време на съществуването си е бил трикратно силно разрушаван от пожар. Първото разрушаване е било вероятно през 70-те години на IV в. пр. Хр., а второто - в края на същия век (може би около 315-310 г., но възможна е също и малко по-късна дата). Окончателното разрушаване е причинено от едно от келтските нашествия в началото на III в. пр. Хр. По-

малки щети са били причинявани от разливания на реката. В този сектор констатирахме пет или шест наводнения през периода от края на V-IV в. пр. Хр., което дава честота от едно наводнение на всеки 20-25 години. Разрушенията от пожар могат да бъдат датирани добре, докато за тези от наводнения може само да се предполагат. Едно или две такива изглежда са станали преди пожара от 70-те години на IV в. пр. Хр., други четири – между това време и следващия пожар в края на IV в. пр. Хр.

В рамките на интердисциплинарните изследвания продължиха дейностите по програмите за анализ на фауната и на растителните овъглени останки от Пистирос. Установени са два дървесни вида - дъб и черен/бял бор. Интерес представлявя големият брой фрагменти от черен бор, който днес не се среща в района.

Направени са и изследвания на органични останки върху фрагменти от кухненска керамика и олтари. Интересно е заключението, че някои от съдовете, освен за готвене, са били използвани също и за съхранение на вино със смола (рицина). Изследваните фрагменти от олтари показват, че върху тях са правени възлияния със същото вино, като в някои случаи е открита смес от масло (вероятно, но не със сигурност маслинено), обогатено с благовония (скална роза-ладанум и жасмин).

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА В М. КРАКРА, ГРАД ПЕРНИК, ПРЕЗ 2003 Г.

Василка Паунова, Филип Михайлов

В периода август-ноември 2003 г. бяха възобновени прекратените през м. октомври 2002 г. сондажни археологически разкопки в крепостта, намираща се в м. Кракра, гр. Перник. Археологическите проучвания бяха извършени от Исторически музей – Перник. Финансирането им беше обезпечено по НП "От социални помощи към осигуряване на заетост" и от Община Перник. Ръководител на проучването беше Василка Паунова, зам. ръководители – Анета Бакъмска и Филип Михайлов (всички служители в ИМ-Перник). Работният екип се състоеше от: реставратор - Веска Костадинова, нумизмат - Евгений Паунов и студенти от СУ "Св. Климент Охридски" (Евелина Тодорова) и НБУ (Орлин Рачев и Явор Иванов). Разкопките бяха осъществени с помощта на 30 общи работници от гр. Перник, наети по споменатата програма.

Основен акцент при проучванията през 2003 г. е отделен върху крепостта от елинистическата епоха. Направени са 11 сондажа с обща площ от 208 м^2. В 5 от сондажите са продължени проучвания, започнали през 70-те години на XX век и 2002 г. Всички сондажи са съсредоточени върху южната и западната стени на изградената през късножелязната епоха крепост в м. Кракра, като е акцентирано на югозападния и сектор.

През 2003 г. са локализирани и изследвани важни части от вътрешното и външното лице на южната и западната крепостни стени и външното лице на северозападния бастион. Изцяло е проучено вътрешното лице на югозападния бастион на елинистическата крепост (запазено в два идеално нивелирани реда (висок и нисък, от старателно обработени квадри). Проучен е ъгълът, който бастиона сключва със западната крепостна стена, чието вътрешно лице в този участък е поправяно с ломени камъни, споени с кал. Тази поправка ляга върху II-ри ред квадри

от елинистическата крепостна стена и е с максимално запазена височина от 0,73 м (6 до 4 неправилни реда камъни, споени с кал). Разчистена и проучена е сграда, изградена в същата техника и едновременна с поправката на крепостната стена. Сградата затваря вътрешния ъгъл, сключен от западната крепостна стена и югозападния бастион и е възможно да е изпълнявала ролята на кула.

През 2003 г. бяха проучени над 20 ями, две от които са от КЖЕ, а останалите - от периода IV-VI в. и IX-XII в.

Проучени бяха и части от две глинобитни огнища, датирани според керамичния материал в КЖЕ.

В югозападния край на крепостта е проучена каменна настилка, намираща се между елинистическите югозападен бастион и западна крепостна стена, на нивото на камъните от фундамента им. В югоизточния край на крепостта е проучена каменна настилка, датирана според вградените в нея артефакти в ранновизантийския период.

Три са основните приноси в проучванията през 2003 г. на многослойния обект в м. Кракра.

Първият е проучения под пълнежа на югозападния бастион ранноенеолитен пласт с дебелина над 2 м. В пласта не са открити структури, но самото му наличие е достатъчно показателно. Една от най-важните причини за отсъствието на съоръжения в сондажа е малкия му размер. Пласт от тази епоха е регистриран във всички проучени през 2002 и 2003 г. части на крепостта.

Вторият важен момент в уточняването етапите на обитаване на хълма "Кракра" е локализирането пред вътрешното лице на елинистическата западна крепостна стена на пласт от КЖЕ. Според откритите до момента артефакти този пласт може да бъде най-общо отнесен към втората половина на IV в. пр. Хр. Той е регистриран във всички направени през 2003 г. сондажи по протежението на западната крепостна стена. Максималната му дебелина е регистрирана от вътрешната страна на югозападния бастион – 1,50 м. В рамките на културния пласт от КЖЕ е разчистен горял пласт с едри фрагменти от съдове. Пластът непосредствено над горелия е от червена и сива глина. Този горял пласт е регистриран и в трите сондажа, разположени по вътрешното лице на западната крепостна стена и се забелязва приблизително на едно ниво спрямо вътрешно лице на крепостната стена (в горната половина на горния ред квадри от цокъла (I-ви в C_1E_2 и C_1E_1 и II-ри в $C_1Б_8$). Очевидно той е образуван след частично разрушение на елинистическата крепост. Под този горял пласт започва черен зърнест пласт, образуван при вкопаване през КЖЕ в по-долния културен пласт. Този пласт се открива в долния край на I-ви ред квадри от елинистическата крепостна стена и основно се развива успоредно с фундаментния ред камъни до долното им ниво.

Третият важен момент е свързан с уточняването на градежа на елинистическата крепостна стена. Тя се състои в по-голямата си част от един ред фундаментни камъни и един ред квадри от пясъчник (ортостати). Тези два реда образуват своеобразен каменен цокъл на стената, изпълнен в техника *opus quadratum regularis*, с пълнеж емплектон. Във височина тя е била изградена от хоризонтални редове кирпич. Максимално запазена височина на разкритата през 2003 г. стена, направена от кир-

пич, е от 0,80 до 0,90 м (11 реда). Пластовете с кирпич лягат върху най-горния ред от пълнежа на стената – ломени и аморфни, добре подредени и нивелирани камъни. Дебелината на редовете кирпич се колебае от 5 до 9 см. Между отделните редове кирпич има спойващ/подравняващ пласт с дебелина, вариращa от 2 до 8 мм. Този пласт е от черна почва. Всички редове са добре хоризонтирани. Вътрешното лице на стената от кирпич не прави отстъп от "камения цокъл" на стената. В по-уязвимите участъци на стената квадровият градеж достига до няколко реда.

В резултат на разкопките, в ИМ-Перник постъпиха множество предмети, носещи важна информация за икономическия и духовния живот на хората, обитавали Пернишката крепост и Югозападна България: енеолитна брадва-чук, изработена от еленов рог; тасоска амфора с печат върху едната дръжка (група F1 по Garlan – 356-342 г. пр. Хр.) и друг печат върху част от дръжка на тасоска амфора (група E по Garlan – 363-356 г. пр. Хр.); сребърна монета (тетробол) на град Дамастион (група VIII по J. May –прибл. 345-335/0 г. пр. Хр.); множество фрагменти от чернофирнисови и червено-фигурни импортни гръцки съдове; част от меден съд с посребряване; бронзов енколпион-реликвиар с релефни изображения; двулицев манастирски оловен печат; апликации; фибули; токи; над 150 бронзови монети от IV в. пр. Хр. до XI в. сл. Хр.; глинени съдове и др.

ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ ГРАДСКИ УКРЕПЕН ЦЕНТЪР (ВОДНА ЦЕНТРАЛА) В ИАР "СБОРЯНОВО" ПРЕЗ 2003 Г.

Тотко Стоянов, Живка Михайлова, Боряна Матева, Красимир Ников

Археологическите проучвания на обект "Водна централа" се проведоха от 15.07 до 25.08.2003 г. от екип в състав: ръководител - доц. д-р Т. Стоянов (СУ "Св. Кл. Охридски"), заместник-ръководители - Ж. Михайлова, Б. Матева (ИМ Исперих), н. с. д-р К. Ников (АИМ-БАН) и членове д-р Д. Стоянова, М. Ганчева (ИМ - Исперих), П. Стоянов (геодезист от ИМ - Исперих), М. Азиз (фотограф от ИМ - Исперих). Екипът бе подпомаган от докторанти и студенти-стажанти от специалност "Археология" на СУ "Св. Кл. Охридски". В разкопките взе участие и колегата Ст. Иванов от ИМ - Търговище.

Програмата и целите на проучванията през сезон 2003 бяха съсредоточени върху изясняване на цялостната структура, укрепителната система, културната характеристика и датировката на гетския град. Основен акцент беше по-нататъшно изследване на разкрития през 2001-2002 г. комплекс от керамични пещи и сгради на скалната тераса пред западното крило на Южната крепостна стена (ЮКС), непосредствено на запад от Южната порта, между кв. 202/8-9 и 204/7.

Сектор I. Друг акцент бе изследването на ситуацията при Източното крило на Южната порта.

Сектор II. Продължи частичното оголване на горните редове от външното лице на източния дял на ЮКС.

Сектор III. Проучен беше участък в района на централната част на източия

сектор на Вътрешната крепостна стена (ВКС). Документиран беше участък от ВКС с данни за два или по-вече пласта под него.

Сектор IV. Започна отнемане и терасиране на наслоенията в участъка пред вътрешното лице на Източната крепостна стена (ИКС), при връзката й със Северната диатейхизма.

Сектор V. Наличието на стопански комплекс на терасата доведе до идеята да се проверят и терасите под ЮКС на по-долни нива.

Сектор VI. Резултатите са повече от окуражаващи. Върху третата тераса (низходящо от тази пред ЮКС) беше проучен комплекс, който би следвало да се интерпретира като работилница за обработка на кост и кожа. Продължи проучването на крепостна стена (диатейхизма № 3) в долината.

Сектор VII. Устройството на това укрепително съоръжение се оказа по-сложно. Материал за строежа е вземан на място. В скалите над стената бе документирана каменна кариера. С оглед изясняване характера на "Долния град", започна частично проучване на елинистическия (и римски) хоризонт и монументално каменно съоръжение, съответно в западната и южната част на селищната могила Демир баба теке.

Сектор VIII. В Северозападния сектор бяха разчистени руини от сгради с каменен градеж и покритие с керемиди. Датирането им е в елинистическата и римската епохи. Съоръжението в южния сектор е със сложен план и конструкция. Основното помещение (?) е изградено от огромни каменни блокове, в качествен хоризонтален градеж. Поради преизползването на съоръжението през XIX-XX в., засега няма ясни данни за датирането на комплекса. Започна сондажно проучване на квартал на поляната при археологическа база "Камен рид".

Сектор IX. Малък изкоп (кв. х/24) даде преки указания за сграда с каменно-глинобитна структура. Керамичният материал и другите находки определят най-вероятен жилищен характер и дата в ранноелинистическата епоха.

Резултатите от кампания 2003 могат да бъдат систематизирани така:

- Потвърждават се досегашни наблюдения за характера на укрепителната система на платото и датировката на основните етапи от изграждането й.

- Появиха се много важни данни, променящи драстично представата за планировката, структурата и общата площ на гетския град. Освен силно укрепената цитадела (акропол) на платото, очевидно в долината на север, поне през II период на града (първата половина на III в. пр. Хр.), също са изградени укрепителни съоръжения за защита на квартали и комплекси от "Долния град".

- По склоновете на южната част на платото са съществували стопански комплекси (занаятчийски работилници), сравними с "подградията" на някои средновековни градове в България.

- Квартал/квартали са съществували в равнината непосредствено на запад от провлака, свързващ цитаделата на платото с левия бряг на р. Крапинец.

- При тези данни демографският, икономическият и военен потенциал на гетския град, особено във времето на разцвета му през първата половина на III в. пр. Хр. надхвърля и най-смелите очаквания.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВРЪХ ГОЛЯМА АРКОВНА ПРЕЗ 2003 Г.

Лъчезар Лазаров

Археологическите разкопки през лятото на 2003 г. на връх Голяма Арковна бяха финансирани от община Дългопол. Предвид ограничените парични средства се работи в състав между 3-6 наемни работника. Проучванията бяха съсредоточени върху разкопан преди това от иманяри участък, при което са били разкрити, а след това затрупани отново значителна част от едно сравнително голямо помещение (помещение А), както и едно по-малко (помещение № 1). След почистването на помещение А се установи, че то е било изградено от средно големи обработени камъни, очевидно свързани с кална спойка. Запазените му размери са: ширина – около 3,80 м; разкрита дължина (северният зид не е достигнат) – 4,50 м. Височината на зидовете е различна – между 1,50–2,20 м. Във височина, между 1 и 1,40 м в различните участъци в разкритите западна, южна и източна стени, личи явно преиззиждане и надстрояваните части са поддали навън. Откритата в това помещение разбъркана късноантична и елинистическа керамика произхожда от различни разкопани участъци извън помещението, но може би към автентичния най-долен пласт непосредствено над материка принадлежи намерената бронзова монета на Одесос от най-ранния тип на града. Археологически беше проучено по-малкото помещение (№ 1), разположено между помещение А и иманярските изкопи в източна посока, където те са унищожили сондажа, заложен предходната година заедно с основния репер. В дълбочина под 0,60-0,80 м помещението със сигурност (поне в източната половина) не е било разкопавано от иманяри. Размерите му са: ширина – 1,90 м; разчистена дължина - 2,95 м. Неговият западен зид се явява източен на помещение А. Източният му зид, изграден също от средно големи обработени камъни, достига материка и очевидно е синхронен със западния. Южният преграден зид обаче е стъпил върху 0,30-0,40 м културен пласт и явно е строен впоследствие. Северен зид в разкопаното пространство не беше достигнат. Дълбочината на пласта е около 2,20 м, като между 0,65-0,70 и 1,30-1,40 м почвата е горяла. Намерената керамика е късноантична и елинистическа, като в дълбочина под 1,20-1,30 м (механичен пласт VII А) първата вече не се открива Бяха намерени два фрагментирани амфорни печата, единият на остров Тасос (с лошо запазен надпис), а другият - вероятно на Херсонес. Открити бяха и четири бронзови монети: едната (в механичен пласт II) на Юстин II (565-578), а другите три (от по-долни пластове) – елинистически (една на град Лампсак, другата Александров тип на сребърните драхми, вероятно фуре с паднала сребърна обвивка, и една лошо запазена). От дълбочина 1,10-1,50 м произхождат и няколко фрагмента цветна хоросанова мазилка (с различни цветове), която, съдейки по придружаващата я елинистическа керамика, трябва да е от елинистическата епоха.

Като цяло откритите археологически материали в помещение № 1 са аналогични с находките от сондаж № II от 2002 г. Аналогичен на проучванията през есента на 2002 г. е и керемиденочервеният горял слой (на дълбочина между 0,65-0,70 и 1,30-1,40 м), който явно е обхващал цялото застроено пространство в

тази част на цитаделата. Времето на този пожар засега е трудно да се установи, но ограничените наблюдения все пак насочват отнасянето му към елинистическата епоха

БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОЕКТ ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОСТАНКИТЕ ОТ БИЗОНЕ НА ЮЖНИТЕ ТЕРАСИ НА НОС ЧИРАКМАН, КАВАРНА

Милена Тонкова, Асен Салкин, Кристиан Ланд

Проучванията бяха реализирани в периода от 3 до 11 ноември 2003 г. от българо-френски екип в състав: от българска страна - Милена Тонкова (АИМ-БАН), Асен Салкин и Пенко Георгиев (ИМ - Каварна), Мариана Дончева и Елина Мирчева (Археологически музей - Варна) и от френска страна - Кристиан Ланд, Жан-Луи Лафон, Еме Кесак и Марио Марко от Археологическия музей в Лат, Франция. Те имаха за цел чрез детайлно теренно обхождане и малки контролни сондажи да се преценят възможностите за по-продължителни археологически проучвания на южните тераси на нос Чиракман. Паралелно бе направено обхождане на цялото плато и на отделни обекти от елинистическата епоха в района на Каварна.

Обхождания. Бяха проведени обхождания върху нос Чиракман и околностите на Каварна (селища в м. Дълбока и Суджас до с. Българево). Видимите археологически останки бяха позиционирани чрез GPS и отбелязвани върху предварително цифровани карти. Върху 20 карти бяха нанесени 60 обекта.

Резултати от обхожданията на терасите на нос Чиракман. 1) Единичните обработени блокове върху южните тераси на нос Чиракман биха могли да бъдат както от елинистическата, така и от византийската и по-късни епохи, както е видно от обработен камък с кръст, открит на ръба на тераса в непосредствена близост до брега; 2) Култивирането на някои от терасите изглежда вън от съмнение. Всяка обработвана зона е трябвало да бъде стабилизирана с укрепваща стена. Това би обяснило огромното количество разпръснати ломени или грубо обработени камъни върху терасите, както и няколко редици от ломен камък, запазени на място високо до ръба на платото; 3) Нестабилността на терена върху южните тераси на нос Чиракман прави трайното им заселване невъзможно, с изключение на отделни предварително укрепвани участъци за съоръжаването на стабилни сгради. Такива мащабни строителни дейности биха могли да бъдат организирани само за сгради изключително с обществен характер, цивилни или с по-голяма вероятност култови, като се има предвид местоположението на терасите.

Сондажи

Сондаж № 1. Депо за декласирани дарове (?). В сондаж № 1 беше направен стратиграфски разрез на видими в естествения склон, редуващи се културни пластове с извънредно голяма концентрация на материали от късноелинистическата епоха. Това депо е разположено на няколко метра в подножието на обществена сграда от елинистическата епоха, проучена отчасти от Г. Тончева и по-късно от А. Салкин и К. Панайотова. Двата комплекса - сградата и депото, са съвременни и всичко показва, че те са били свързани. Депото явно е резултат от периодичното почистване на сградата.

Стратиграфският разрез на депото е с максимална височина 3,40 м и максимална дължина 7,25 м. Редуващите се дъговидни пластове показват ясно осъществяването на последователни хвърляния, които са го захранвали. Върху тази зона със силен наклон ерозията е засегнала най-късните пластове, докато старите са запазени много добре. Натрупването на депото под формата на купчини е ясно проследимо - пластовете следват хармонично един върху друг. Редуват се светли тънки стерилни пластове с тъмни културни пластове, богати на материали. Те показват ясно последователността на периодичното почистване на намиращата се по-високо сграда. Беше констатирано, че депото е инсталирано върху хоризонтален терен, врязан в повърхността на склона, точно както сградата, разположена по-високо. Проученият профил е част от извънредно обширно депо, участък от което, т. нар. сектор 6 (проучван от А. Салкин и К. Панайотова през 1987 г.), се намира на 10 м западно от сондаж № 1.

Културните пластове на депото са от сивочерна или кафявочерна пръст, наситена с голямо количество въглени, животински кости, миди, керамични фрагменти и други находки - фрагменти от накити, теракоти, тежести за стан и прешлени за вретено, монети. Най-многобройни са фрагментите от амфорна тара, сред които седем амфорни печата, свидетелство за внос от Хераклея Понтика, Синопе, о. Родос и о. Кос. Сред вносната керамика се отделят няколко групи - атическа, малоазийска (пергамска), понтийска и др. Най-многобройни са фрагментите от кантароси, открити са фрагменти от аскоси, лампи, купи с релефна украса. Важна група е местната керамика на колело, със сив и червен цвят, с ангоба, най-често паници и кани, както и фрагменти от съдове, правени на ръка, считани за важен индикатор за присъствието на траки в Бизоне. В депото има и фрагменти от керемиди. Сред находките са фрагмент от бронзова гривна с край, завършващ със змийска глава и бронзова монета на Дионисополис от II - началото на I в. пр. Хр.

Хронологията на натрупването на депото, отговаряща на времето на съществуване на сградата, е в рамките на периода от втората половина на III в. пр. Хр. до началото на I в. пр. Хр., т.е. сградата най-вероятно е функционирала до самата гибел на града. Характеристиките на проучваното депо са сравними с определени параметри на ямните светилища в Тракия и т.нар. пепелни жертвеници, характерни за култовите участъци на някои гръцки колонии от Северното Черноморско крайбрежие.

Беше предприето и разчистване на обществената сградата, за да се установи дебелината на насипа, с цел продължаване на нейното проучване в северна посока. Беше установено, че отнемането на насипа с дебелина над 5 м изисква използването на машини. Проучване с такъв мащаб за сега е невъзможно.

Сондаж № 2 представлява траншея с размери 4 х 8,60 м, разположена на тераса от първа линия към брега. Стратиграфският разрез показва ясно две нива от големи блокове, врязани в склона, някои от които грубо обработени. Пласт с органични останки се вклинява между два пласта от трошляк. Той беше интерпретиран като култивиран пласт, погребан под по-късните наслоявания, а свлечените блокове - като следи от развалини на подпорни стени.

В заключение може да се каже, че терасите на нос Чиракман са били по-скоро незаселени и са били използвани за земеделие или за изграждането на отделни обществени сгради, като например храм или храмове. Последната възможност се очертава ясно.

ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ ВРАЦА И КРИВОДОЛ

Нарцис Торбов, Добрин Антонов

Археологическият обход бе проведен от 27.10 до 1.12.2003 г. с времетраене от 26 работни дни. Той обхващаше землищата на населените места Враца, Ботуня, Краводер, Пудрия, Криводол, Урвене, Ракево, Фурен, Осен, Лиляче, Чирен, Паволче и Бели Извор.

Посетени бяха 9 тракийски селища в околностите на Криводол, Лиляче, Чирен, Ботуня, Пудрия, Краводер, Фурен и четири могилни некропола в района на Лиляче, Добруша, Криводол и Краводер. Въз основа на намерената керамика бе прецизирана датировката на селищата, определена от Б. Николов. Извършен беше обход на района, в който е локализирано от И. Венедиков тракийско светилище на бог Силван.

Посетени бяха и обекти, в които откритите сгради са подложени на консервация и реставрация – римската вила край с. Урвене и античната и средновековна крепост до Лиляче. Целта бе да се провери тяхното състояние и при необходимост да се потърси съдействието на общинските власти за допълнителни консервационни работи. Благодарение на своевременната намеса на служителите на кметство Криводол беше спряна дейността на местните иманяри, които бяха започнали да унищожават античния мавзолей, намиращ се до с. Урвене.

По време на обхода беше регистриран един неизвестен до този момент археологически обект. Той е разположен в скалния масив на Врачанския Балкан, в м. "Мазната скала", землище на Бели Извор, на 1,5 км западно от шосето Враца - Монтана. Разкритите от иманярите зидове са изградени от ломени камъни с хоросанова спойка. Те свидетелстват, че през късната античност в района е бил изграден укрепен пункт. Трудно е да се проследи тяхната конфигурация, тъй като в местността има рядка гора, цялата обрасла с храсти. Може да се предположи, че това военно укрепление е изградено върху по-ранно селище, съществувало преди I в., за което свидетелстват откритите керамични фрагменти. Над укреплението се намира скална площадка, разположена под зъберите на Врачанския Балкан. Констатирахме наличие на няколко иманярски изкопа, но не бяха открити следи от поселищен живот. Възможно е скалната площадка да е използвана само като наблюдателен пункт.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЛЕШКО, КЛИСУРА И ОБЕЛ ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД, ПРОВЕДЕНИ ПРЕЗ 2003 г.

Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Цветана Комитова, Юлия Божинова, Мария Андонова

Археологическите обхождания в землищата на селата Лешко, Клисура и Обел бяха проведени през м. март и април 2003 г. Обходена беше площ от около 92 км^2 и бяха регистрирани 20 археологически обекта от различни епохи. Землищата и на трите села се намират от дясната страна на р. Струма, във Влахина планина. Средната надморска височина варира от 500 до 1000 м.

с. Лешко. В резултат на обхожданията бяха регистрирани 13 археологически обекта от бронзовата епоха до късна античност (втората половина на XIII в. пр. Хр. до IV в.), както следва: праистория – 0; бронзова епоха – 3; желязна епоха – 0; античност – 8; средновековие – 0; османски период – 0; неопределени – 2.

с. Клисура. В резултат на обхожданията бяха регистрирани 6 археологически обекта: праистория – 0; бронзова епоха – 0; желязна епоха – 0; античност – 1; средновековие – 2; неопределени – 3.

с. Обел. В резултат на обхожданията е регистриран 1 археологически обект. Това е градище от античността, разположено в м. Градище.

Археологическите обхождания в землищата на селата Лешко, Клисура и Обел дават възможност за следните констатации:

- Най-много са обектите от античността. Те са 10, а може би и повече, защото част от неопределените най-вероятно принадлежат към тази епоха. Античните обекти са разнородни: селища, постройки, крепости, църкви и надгробни могили. Новите данни потвърждават тезата ни, че през този период регионът е гъсто заселен. Двете крепости от късната античност (в с. Лешко - обект № 6; в с. Обел - обект № 1) допълват картината за системата от крепости, изградени покрай пътните артерии през този период.

- Втори по численост са обектите от бронзовата епоха – 3. Всички те са регистрирани в с. Лешко. Два от тях се единични постройки, разположени на стратегически възвишения. Те се групират по долината на Лешнишка река, където най-вероятно е минавал пътят, свързващ долината на р. Брегалница с долината на р. Струма.

- От другите периоди (праистория, средновековие) не са регистрирани обекти. Според публикациите, на някои от античните обекти са намерени и средновековни материали (обект № 5 в Лешко), но ние не установихме наличие на такива.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ГОЛЯМ КОСОМАН" ПРИ С. ДЕБРАЩИЦА, ПАЗАРДЖИШКО, ПРЕЗ 2003 Г.

Даниела Катинчарова

През 2003 г. археологическите разкопки продължиха двадесет дни. Научен консултант на проучванията беше ст.н.с. Алексей Гоцев (АИМ-БАН).

Разкопките бяха концентрирани във вътрешността на сграда № 1 и имаха за цел изучаване на запазените тук археологически структури. Допроучена беше западната половина на сградата, като навсякъде беше достигнато до стерилна почва.

В началото беше констатирано поредното иманярско нарушение. Прониквайки в културния пласт на дълбочина 0,50 м спрямо достигнатото през 2002 г. ниво в централната част на сградата (изкоп № 3), частично е разкрито каменно съоръжение. С цел проучването му, направихме разширение в източна посока на заложения от нас изкоп. Съоръжението е с правоъгълна форма и размери 1,70 х 1,40 м, с ориентация И-З. То представлява глинена замазка, запазената част на която е с размери 1,20 х 0,80 м. Тя е с дебелина 0,10-0,20 м. Оградена е от изток, север и юг от поставени вертикално каменни блокове с неправилна форма и различни размери. Ориентацията на стените на съоръжението съвпада с тези на сградата. Камъните, ограждащи съоръжението, са забити в пода на сградата и горната им повърхност отстои на 0,25 м от него. В проучената част на сградата (там, където стратиграфията не е нарушена и подът е запазен), то представлява трамбована глина със сивкав цвят, с дебелина от 0,10-0,12 м. Единствено в централната част на сградата подът около описаното съоръжение представлява глинена замазка с равна огладена повърхност със сив цвят, положена върху каменни блокове с дебелина 0,20 м. Разкритата част от тази замазка е с размери 1,70 х 1,40 м и е с правоъгълна форма. Непосредствено под каменната й подложка беше констатиран пласт от изпечена глина с неравна повърхност. Вероятно става дума за по-ранно ниво на замазката. Поради малката площ, която успяхме да разкрием, не можем да бъдем напълно категорични в изводите си. Съоръжението засега интерпретираме като култово огнище.

Северно от култовото огнище (изкоп № 3) беше проучена яма с цилиндрична форма, размери на отвора 1,20 х 1 м и дълбочина 0,40-0,50 м. Отворът й отстои на дълбочина 0,30 м под подовото ниво на сградата, а дъното й лежи върху материковата скала Тя е с пълнеж от черна горяла пръст, фрагментирана битова керамика, един фрагмент от животинска кост, няколко фрагменти от железни гвоздеи и горели дребни камъни.

Западно от огнището (изкоп № 5) бяха разкрити основите на вътрешен преграден зид с ширина 0,50 м и проучена дължина 1,40 м. Те са запазени в един ред и са градени от обработени каменни блокове с четвъртито сечение (размери 0, 50 х 0,60 х 0,30 м).

Субструкцията и суперструкцията на разкритите части от трите стени на сградата са в един стил, няма видими белези от преустройство и преправки. Не беше констатирано различие във вида на използвания строителен материал, начина на неговата обработка и техниката при изграждане на тези части от стените.

Констатирани бяха два културни пласта. Първият (долен) пласт предхожда хронологически изграждането на сградата и на него принадлежат ямата и замазката от изпечена глина в центъра на сградата. В него са фундирани разкритите стени на сградата. Той се датира във втората половина на IV в. пр. Хр. въз основа на откритите в него материали (чернофирнисова паничка, бронзова монета на Севт III от 310-305 г. пр. Хр. и др.).

Вторият културен пласт е смесен и съдържа материали от късножелязната и римската епохи. На него принадлежи каменната сграда с фиксирано едно подово ниво. Въз основа на цвят и структура, културните напластявания в него се делят на два слоя – долният с дебелина 0,10-0,40 м, е съставен от черна горяла рохка пръст. Той лежи непосредствено над подовото ниво на сградата и е образуван в резултат на рухналия от пожар покрив, доказателство за което са откритите силно фрагментирани керемиди, железни гвоздеи, скоби. Вторият слой представлява светлосива и сивочерна пръст с каменни деструкции. По отношение хронологията на обекта, от значение са откритите във втория пласт фрагменти от вносна керамика, която не е толкова многобройна, но показва голямо разнообразие на центрове - Атина, Северна Гърция и Йония. Най-ранните фрагменти са от V-IV в. пр. Хр., а най-късните – от първа половина на III в. пр. Хр. В този пласт са открити част от гривна, характерна за ЛТБ$_1$ и ЛТБ$_2$, лещовидна тежест за стан, прешлени с врязани соларни мотиви и др. В този пласт е открит и фрагмент от тегула коринтски тип, както и кирпичена тухла. Материалите, които със сигурност можем да отнесем към римската епоха, са еднообразни и значително по-малко като количество – това са битова керамика от II-IV в., фрагментирани керемиди с украса от диагонално разположени канелюри. Във втория пласт са открити още везна, сауротер и костени предмети. Недовършените екземпляри между последните, говорят за изработката им на място.

Материалите в двата културни пласта не се различават по вид. Техният характер, както и олтарът в сградата, ни позволяват засега да допуснем, че обектът и през двата етапа от съществуването си е имал един и същ характер и представлява тракийско светилище.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СВЕТИ ПРОРОК ИЛИЯ" ПРИ ГР. ВЕЛИНГРАД

Даниела Катинчарова

През 2003 г., във връзка със строителството на нов параклис, продължиха археологическите проучвания на обекта в местността "Св. Пророк Илия", разположен в землището на гр. Велинград.

В проучванията взеха участие Георги Куманов (уредник-етнограф) и Петя Темелкова (екскурзовод) от ИМ - Велинград. Разкопките бяха извършени с финансовата подкрепа на Община Велинград и с доброволния труд на членове на Туристическо дружество «Острец», инициатори за построяване на параклиса.

Цел на археологическите разкопки беше чрез сондажи да се прецизират границите на обекта и да се проучи определеното за строителство място.

В резултат на проучванията беше установено наличие на ограждане с каменни стени. То е правоъгълно в план и обхваща централната и северна част на обекта, с предполагаема площ от около 250 м^2. Разкрити са части от източния, западен и южен зидове на ограждането. Те са градени в една и съща техника и с еднакъв строителен материал – ломени необработени камъни с четвъртито сечение, споени с глинеста пръст и подредени в груби редове. Източният зид е фундиран в материка

чрез изкоп с дълбочина 0,20 м. Проучен беше югозападният вътрешен ъгъл на ограждането, като беше разкрита част от вътрешните лица на южния и западен зидове, както и част от външното лице на южния зид. Дебелината на стените варира от 1,80 до 2 м.

Южно извън ограденото пространство беше разкрито съоръжение (изкоп № 9), представляващо елипсовидна в план площадка с ориентация югозапад-североизток и размери: 2,80 х 1,20 м. Тя е оградена от един ред камъни. Вътрешността й е заета от пласт кафява пръст и различни по големина камъни, големи фрагменти отухлени замазки и единични фрагменти от битова керамика. От площадката в западна посока излиза канал, чиито стени са изградени от камъни. Има две възможности за интерпретиране на съоръжението. Първата е това да е съоръжение със стопански характер, втората - това да е жертвеник. Характерът му ще бъде прецизиран при бъдещите проучвания.

Непосредствено североизточно от него, на 0,20 м от повърхността, лежи редица от един ред камъни, положени върху материка с ориентация северозапад- югоизток. Разкритата част е с дължина 1,20 м и продължава под източния профил на сондажа.

Откритите археологически материали в сондажите представляват главно фрагментирани глинени съдове, аналогични на тези, открити на връх Острец, Цепина, Бабяк, Пистирос, Севтополис и др., и се отнасят към късножелязната епоха. Останалите намерени находки (пирамидални тежсти за стан, прешлени за вретено, част от хромел, желязна шлака, гвоздеи и скоби, стилизирана зооморфна фигурка), макар и да не допринасят за прецизирането на тази датировка, не са и в противоречие с нея.

Локализирането на обекта близо до извор, малката площ от 1 дка, оградена от стена, откритите глинена площадка и археологически находки говорят в полза на интерпретацията на обекта като култово място.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ГОРСКО СТОПАНСТВО "ДЖЕНЕВРА", ОБЩИНА БАТАК

Костадин Кисьов

Теренните проучвания се извършиха през м. август 2003 г. съвместно с ИМ - Батак. В експедицията участваха И. Топалилов и Д. Давидова (АМ – Пловдив), членове на пещерния клуб към Музея по спелеология в Чепеларе и студенти от София и Пловдив. Цялостното финансиране беше осигурено от Винпром Пещера АД.

Обхожданията обхванаха територия с площ около 400 км^2. Работата на терена беше затруднена особено от голямата тревна растителност и чимов пласт, достигащ до 0,50 м.

В граничната зона на Община Батак и Доспат бяха открити останки от антично селище, разположено върху склон с южно изложение. Вторият археологически обект беше открит върху един от най-високите върхове в м. Манастира, намиращ се на 25 км северно от Доспат и на 50 км южно от Батак. Върху самия връх с надморска височина 1670 м бяха открити каменни струпвания и останки от зидове, които ограждат

равна площадка с площ от 1 дка. В южната част на площадката има два иманярски изкопа с диаметър 2 м и дълбочина 0,50 м.

Върху околните върхове, в радиус от 10 км, не бяха открити останки от съоръжения. Проучвателните работи обхванаха централната част на площадката и нейната източна и западна периферия. Беше установено, че цялата площ на върха е оградена от непрекъснат масивен зид. В източната част на върха беше разкрит сектор от зида с дължина 35 м. Градежите са издигнати върху естествената скала, като през 5 м естествените скални блокове са използвани като контрафорси. Ограждащият върха зид е изпълнен в *opus emplectum* без спойка. Дебелината на зида е 1,70-2 м и е със запазена височина на суперструкцията от 0,60 до 2 м. Двете лица на зида са изградени в хоризонтални редове от големи ломени, грубо обработени каменни блокове, оформени петстранно. Блоковете са подреждани по надлъжната си ос, прилепени един до друг без спойка. Между тези, които не са прилепнали добре, фугите са попълвани с малки ломени камъни. Пълнежът на зида се състои от ломени камъни с малки размери, между които няма спойка.

В югоизточната част на върха беше открито добре запазено стълбище с дължина 15 м, което конструктивно е свързано със зида. Стъпалата (с размери: дължина - 1 м, ширина - 0,25-0,30 м и височина 0,10 м) са изградени от ломени камъни без спойка. Източната страна на стълбището е оформено чрез изчукване на скалите, след което на места е изграден едноредов зид, служещ като парапет. От западната страна на стълбището също е оформен парапет, изграден като двоен зид от средноголеми камъни, достигащ на височина до 0,70 м.

В северната част на площадката беше разположен **сондаж № 1** с размери 7 х 4 м, ориентиран И-З. Под чимовия пласт с дебелина 0,30-0,35 м се откриха останките от два едноредови зида, които представляват части от съоръжения с кръгъл и правоъгълен план, развиващи се в неразкопаната площ. Между камъните и под тях бяха открити значително количество фрагменти от груби съдове с пластична украса, част от устие на питос и фрагменти от глинобитен олтар (есхара) с щампована шнурова украса.

Под нивото на разкритите каменни съоръжения се разчисти и проучи пласт от рохкава светлокафява пръст с дебелина от 0,70 до 1,50 м. В този пласт не се откриха културни останки. Под него, на дълбочина от 0,50 до 1,70 м се разкри основната скала. В източната част на скалата, чрез изсичане, е оформена фасада със западно изложение и идеално изгладена повърхност. Обработеното лице на скалата продължава в южна посока, в неразкопаната част. Най-вероятно в централната част на върха се намира голямо помещение, врязано в основната скала.

В североизточния ъгъл на совдажа, на дълбочина 1,75 м, непосредствено върху скалата, се откри огнище с диаметър 0,60 м, оградено с малки камъни. В огнището се откриха само обгоряла черна пръст и въглени.

Откритите керамични материали са характерни за периода началото на III – II в. пр. Хр. и са известни от затворени култови обекти край Стойките, В. Левски и Пистирос. Трябва да се отбележи обстоятелството, че в проучените сектори на светилището край язовир "Широка поляна" в м. Дженевра не се откриха други материали освен елинистическата керамика.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЦИГАНСКО ГРАДИЩЕ КРАЙ С. МОЧУРА, ОБЩИНА РУДОЗЕМ

Костадин Кисьов

Теренните проучвания се извършиха през м. септември 2003 г. съвместно с ИМ - Смолян. В експедицията участваха членове на пещерния клуб към Музея по спелеология в Чепеларе и студенти от София и Пловдив. Цялостното финансиране беше осигурено от Винпром Пещера АД.

Беше установено, че почти цялата площ на върха Циганско градище е разкопана от иманяри. Основният иманярски изкоп обхваща площ от 150 м^2 и е разположен в българска територия, северозападно от граничен камък № 62. Изкопът е извършен на дълбочина до 0,70 м, като е достигнат основния скалист терен. В южната част на върха, попадаща в гръцка територия, са извършени четири плитки изкопа до основната скала. Цялата повърхност на върха е осеяна от многобройни ямички, резултат от работа с металотърсачи.

В основния иманярски изкоп, разположен в северната част на върха, беше установено наличието на силно обгорял културен пласт с площ от около 50 м^2 и дебелина 0,20 м, който е напълно изгребан и унищожен от иманярските изкопи. Върху повърхността на иманярските насипи се открива голямо количество керамични фрагменти от груби съдове с пластична украса и такива, работени на грънчарско колело. Всички керамични фрагменти са със следи от силно обгаряне. Заедно с тях в иманярските насипи се откриват голямо количество стопилки от сребърни и бронзови монети, както и от статуетки.

Върху върха бяха положени общо три сондажа.

Сондажи № 2 и № 3, с размери 2 х 1 х 0,45 м и ориентация С-Ю, бяха положени в южната част на върха, попадаща в гръцка територия. Хомогенен културен пласт в тези сондажи не беше открит. В сондаж № 3, на дълбочина 0,20 м, непосредствено под чимовия пласт беше открит сребърен денар на Фаустина (след 141 г.) и сребърен антониниан на Херений Етруск (249-251 г.).

Сондаж № 1, с размери 3 х 2 х 0,70 м, фактически беше положен в западната периферия на централния иманярски изкоп, с цел да се установят границите и площта на културния пласт. Беше установено, че само един квадрат от културния пласт е останал незасегнат от иманярските изкопи. В северната периферия на сондажа, на дълбочина 0,25 м, непосредствено под чимовия пласт, беше открит сребърен денар (фуре) на Гай Юлий Цезар.

Откритите при археологическите проучвания в периода 2000-2003 г. материали и констатации позволяват да допуснем, че скалното светилище на връх Циганско градище е свързано с рудодобива. Тук, както и при скалното светилище край Старцево, в периода IV–II в. пр. Хр. е съществувала храмова постройка с дървена конструкция, която най-вероятно е била опожарена около I в. пр. Хр., откогато датират най-ранните необгорели монети и керамични материали.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВИ ОБЕКТИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА СЕЛАТА МОСТОВО И ВРАТА, АСЕНОВГРАДСКО

Иван Христов

Проучванията се проведоха през м. август 2003 г. с ръководител н.с. д-р Иван Христов (НИМ). В експедицията участваха студенти от СУ "Св. Кл. Охридски", ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий " и ЮЗУ "Неофит Рилски". Целта на екипа беше да продължи изследванията на тракийските култови места, започнали в посочения район през лятото на 2002 г.

Основните обекти на сондажни проучвания бяха: скалното плато Беланташ (1226 м надморска височина) и връх Караджов камък (1448 м надморска височина). Обходени са части от резервата "Кормисош", попадащи в землището на село Мостово, Асеновградско. Резултатите от експедицията могат да бъдат резюмирани по следния ред:

Обект "Беланташ". Документирани са всички скални изсичания на платото (ями с улеи, стъпала и ниши). Керамичният материал от сондаж № 2 датира извършването на култови дейности в северозападното подножие на Беланташ във втората фаза на ранножелязната епоха. Макар и в ограничено количество, на повърхността на сондажа са открити фрагменти и метални предмети от късножелязната епоха. Липсват материали от по-късни епохи. Основният ритуал, извършван на ограничена площадка в подножието на масива, е полагането на части от предварително разтрошени керамични съдове, изгарянето на дървен материал и други органични материали и тяхното затрупване с камъни и късове скала. Датировката на керамичния материал и начина на неговото полагане е аналогичен с обект "Питвото", разположен северно от с. Врата, проучен през 2002 г. Друг ритуал, различен от накратко описания, е изсичането на скални форми върху платото, събирането на огромно количество дъждовна вода в ями, построяването на съоръжения с дървена конструкция около изсичанията и възкачването по скални стъпала на върха на платото. Датировката на последните засега остава неясна.

Обект "Караджов камък". Разположен е на 6 км югоизточно от с. Мостово. Не е проучван от археологическа експедиция. В неговото североизточно подножие се намират три пещери, в които се откриват керамични фрагменти от ранножелязната епоха (XII-VI в. пр. Хр.). Върхът е достъпен само от югозапад. До него е водел път с широчина до 3 м и подзиждания. Изкачването на върха е ставало през скален процеп Боаза и изсечени малки стъпала върху отвесна скала. Връхната част на Караджов камък обхваща равни площадки с приблизителна площ 2 дка. Върху тях са изсечени десетки улеи, повечето дообработени от човешка ръка и същевременно силно ерозирали. Върху цялото плато на върха се откриват силно фрагментирани керамични съдове, датиращи в рамките на I хил. пр. Хр.

Обект "Турската куля" (1576 м надморска височина). Разположен е по трасето на вододелния хребет, водещ своето начало от Тополовския проход. В югозападното подножие на едноимения връх е построено кръгло каменно съоръжение с диаметър 15 м. Съоръжението е изградено от масивни каменни блокове с правоъгълна

форма, побити в земята около ниска скала. Камъните са с размери 0,80 х 0,90 х 1,10 м. Каменният кръг е най-добре запазен от запад, където е документирана дъга с повече от 10 блока. Височината на камъните е 0,80 м. В центъра на съоръжението са открити керамични фрагменти от I хил. пр. Хр.

Двугодишните проучвания в рида Добростан на Централни Родопи показват, че в землищата на селата Мостово и Врата е съществувал голям тракийски култов център от ранножелязната епоха, който предстои да бъде проучен чрез цялостни археологически разкопки.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КИРКОВО ПРЕЗ 2003 Г.

Георги Нехризов

Теренните археологически обхождания през 2003 г. поставиха началото на системното изследване на община Кирково и на съставянето на пълна археологическа карта на района.

Територията на общината обхваща западните склонове на Жълти дял, южните на Стръмни рид, северозападните части на Мъгленик и северните склонове на Гюмюрджински Снежник. Двата последните рида се разделят от прохода Маказа, чрез който се осъществява най-пряката връзка с Егейското крайбрежие. Районът се отводнява от река Върбица и многобройните й притоци.

Проучванията през 2003 г. обхванаха южната и югоизточната част от общината. Напълно бяха изследвани землищата на 10 села и частично на още 16. Обхожданията се проведоха на два етапа – през пролетта и през есента, общо на терен се работи 32 дни. Покритата площ е около 180 км^2. Изследванията бяха проведени по приетата за работата по АКБ методика за проучване на планински райони. На всеки новооткрит обект са взети GPS координати.

Регистрирани бяха общо 78 археологически обекти и беше актуализирана информацията за 18 вече известни обекта. За всеки от тях е изготвена регистрационна карта за АКБ. По отношение на хронологията обектите се разпределят по следния начин: праисторически – 5; тракийски - 33; антични – 7 и средновековни - 23.

В рамките на експедицията бяха проведени **сондажни или спасителни разкопки** на пет обекта.

Разкопан от иманяри гроб при с. Кремен. При разкопките е разкрито струпване от камъни, под което е положен амфоровиден съд, служил за урна и горели човешки кости. Технологичните и морфологичните характеристики на съда насочват датировката на гроба най-общо към бронзовата епоха.

Негативен контекст при с. Кремен. Съоръжението е вкопано в склон и отчасти е унищожено от ерозията. Има полусферична форма с диаметър 1,3 м и дълбочина 0,5 м. Запълнено е с кафява пръст, наситена с фрагменти от работена на ръка керамика, късове мазилка, късове горяла глина и въглени. На дъното му има пласт от въглени и части от овъглено дърво. В него се откриха три пирамидални тежести за стан, капак със спираловидна украса и арибаловиден лекит, покрит с червен фирнис. Проучената структурата може да се интерпретира като култова яма от КЖЕ.

Сондаж при с. Априлци. При теренните обходи в малък иманярски изкоп на било от рид е открит фрагментиран чернофирнисов кантарос и бронзова халка. В заложения сондаж на мястото не бяха намерени други археологически материали.

Сондаж при с. Домище. При обходите през септември на билото на нисък рид северно от селото са намерени три фрагмента от чернофирнисов кантарос. При проведените сондажни проучвания бяха открити още 20 фрагмента от кантароса, железен пръстен и бронзова висулка, но не бяха установени следи от археологически структури.

Сходните комплекси от Домище и Априлци, открити без следи от традиционен гробен контекст, вероятно са примери за локална практика от КЖЕ, свързана с погребални или култови обичаи (символични гробове, дарове на светилище).

Сондаж при с. Априлци, м. Каменшето. Обектът е разположен на варовиков масив с окарстявания. От една дълбока скална кухина, вследствие на иманярска дейност, произхожда голямо количество керамика, предимно от КЖЕ. Такива материали са открити и около други кари. В заложените на билото сондажи бе установено наличие на тънък средновековен пласт. Това дава основание да се предположи, че съдовете и други находки са поставяни съзнателно в карите, а не са преотложени в тях. Възможно е тези образувания да са възприемани и използвани като култови ями или депа за дарове и откриваните в тях материали да са свидетелство за провеждане на определени ритуални дейности.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 13 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-5 "ДЖЕБЕЛ-ПОДКОВА-МАКАЗА" ПРИ С. ДОМИЩЕ, ОБЩИНА КИРКОВО, ПРЕЗ 2003 Г.

Георги Нехризов

Съгласно предварителните проучвания за ОВОС, обектът заема участъка от км 373+750 до км 374+150 по трасето на път I-5 "Подкова–Маказа". Спасителните разкопки се проведоха в периода 08.05–25.05.2003 г. Проучването се проведе чрез контролни сондажи с размери 5 х 1 м и 3 х 1 м. Сондажите бяха залагани от двете страни на осевата линия в рамките на сервитута. Броят на сондажите е 18, с обща проучена площ 85 м^2. Изследването се провеждаше до материковата шистова скала. При някои от сондажите до нея се достигна веднага след отнемането на хумусния пласт, а при други - на дълбочина до 0,80 м. Пръстта е светлокафява, глинеста, без примеси. Археологически материали и структури не бяха открити. Единствено в един от сондажите се попадна на археологическа ситуация. Беше разкрито петно с диаметър около 1 м, в което пръстта беше наситена с дребни въглени и фрагменти от работена на ръка керамика. Беше намерен един каменен предмет с оформен жлеб. Слабият интензитет на находките показва, че човешкото присъствие тук е било съвсем краткотрайно. Откритите керамични фрагменти се отнасят към праисторията (енеолит?).

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 15 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-5 "ДЖЕБЕЛ-ПОДКОВА-МАКАЗА" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОМИЩЕ, ОБЩИНА КИРКОВО

Стефан Александров, Георги Иванов

Спасителните археологически проучвания бяха проведени в периода 29.04-4.05.2003 г. и бяха финансирани от ИА "Пътища", по договор с АИМ-БАН. Предмет на проучването бяха две позитивни форми на околния терен, определени като надгробни могили от теренните обхождания, извършвани по трасето на новостроящият се път. Те се намираха върху възвишение, между долините на две малки реки.

Обект 1 (могила 1). Намира се в най-ниската част, в югоизточния ъгъл на нива в землището на с. Домище, и е обградена с отводнителни канали от изток и запад. Това обяснява човешкия фактор при образуването на могилата, предположен от колегите, провели теренните проучвания. В процеса на проучването бе установено, че хумусен пласт с дебелина 0,10-0,20 м покрива материкова скала, която и определя формата на проучвания обект. Не бяха регистрирани следи от човешка дейност.

Обект 2 (могила 2). Намира се върху най-високата част на околността. Попада изцяло в сервитута на пътя, като приблизителният му центърът е разположен северно от км 372+515,75 от трасето на новостроящия се път. Формата и центърът на могилата не бяха ясно различими, тъй като през нея е минавал водопровод, а в северната най-висока част има изградено водохранилище, използвано при саденето на тютюна.

В самото начало на проучването, на дълбочина около 0,10 м в центъра на могилата беше достигнат стерилен материков слой, състоящ се от жълтеникав ронлив пясъчник. Впоследствие работните сектори бяха разширявани към периферията на могилата, но не бе регистрирана промяна – навсякъде хумусният слой бе с дебелина не повече от 0,20-0,30 м, като не бяха регистрирани фрагменти керамика или следи от човешка дейност. И в този случай материковата скала определя формата на могилата.

В непосредственото западно подножие на върха на могилата се очертаха много ясно две петна (впоследствие означени като яма № 1 и яма № 2) с различен цвят от този на материковата скала, с различна големина, съдържащи силно фрагментирана керамика и дребни въглени. Яма № 1 има неправилна кръгла форма, с диаметър от 0,67 до 0,80 м. Яма № 2 също има неправилна кръгла форма и диаметър от 0,35 до 0,40 м. Двете съоръжения са били вкопани от едно и също ниво. Запълнителят им има еднаква структура – силно фрагментирана керамика, въглени, дребни и по-големи камъчета, като концентрацията им не се променя в дълбочина. Някои от по-големите камъчета имат червен цвят. В профил, яма № 1 има овална форма, но в дълбочина се променя, поради достигането на по-трудна за издълбаване скала. Яма № 1 е с дълбочина 0,43 м, а яма № 2 – 0,11 м.

При изчерпването на запълнителя бяха регистрирани няколко по-запазени керамични фрагменти и само един с различима пластична украса. Според тази украса, използването на двете ями е било по времето на I хил. пр. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В МАХАЛА СКЪРНАВА, ГР. ПРАВЕЦ

Таня Борисова

Проучването на тракийска надгробна могила в махала Скърнава, гр. Правец, през м. юни 2003 г. беше предизвикано от опити за иманярска интервенция през последните няколко години. Могилата има форма на неправилен сегмент от кълбо, с ясно изразени склонове и размери: височина 4 м и диаметър 30 м.

Установи се, че първоначално е започнато натрупване на могилния насип върху стария терен. На височина 0,80 м над материка беше разкрита площадка от горяла пръст, с множество фрагменти кафява керамика с груба зърнеста структура и примеси от пясъчни зърна и парчета от дебелостенни съдове със сив цвят. Горялата площ има форма на неправилен кръг с диаметър 5 м, изместен в посока СИ спрямо нулевата т. 25.

В югоизточната периферия, на нивото на горялата площадка, бяха разкрити останки от елипсовидно каменно струпване с ориентация ЮИ-СЗ, със запазена югоизточна периферия и размери 2,65 х 1,30 м и височина 0,40 м. То е изградено от ломени камъни, безразборно натрупвани един върху друг, и съвпада с очертанията на стар иманярски изкоп. В северозападния край на запазената част на каменното струпване е разкрито огнище с елипсовидна форма и размери 0,50 х 0,30 м и дебелина на горелия, почти отухлен, пласт 0,10 м. Липсват археологически материали, освен една костица. Върху камъните и между тях бяха открити разхвърляни парчета от глинена урна с кафяв цвят и груба зърнеста повърхност. В югоизточната част на каменната елипса бе открита и част от керамичен съд с жълта глазура (съвременна стомна), каменен брус и гилза от патрон от ловна пушка 16-ти калибър, в производство през 40-те години на XX в.

При работа в I-ва източна ивица, ориентирана в посока Ю-С към центъра на могилата, на дълбочина 1,10–1,20 м. от повърхността на могилния насип, са засечени средноголеми ломени камъни, разхвърляни в пръстта. Вероятно каменната елипса (могилка) и гроба с трупоизгаряне са разрушени и ограбени от иманяри преди около 60 години. В същата ивица на дълбочина 1,30 м от повърхността на могилния насип, под разхвърляните камъни, е открит фрагментиран керамичен съд от сива глина (V-IV в. пр. Хр.). Керамичният съд е с една дръжка и е поставен обърнат с устието по посока на центъра на могилния насип. В пръстта са намерени парчета от бронзов съд, а по-късно - устие и дъно на бронзово ойнохое. Касае се за дарове, поставени в гроба, в непосредствена близост до него или в края на горялата клада в централната част на могилата.

По време на работа в I-ва североизточна ивица, на дълбочина 1 м от повърхността на могилния насип, под коренищата на едно дърво, бе открита малка урна с трупоизгаряне. Пръстта във вътрешността й бе примесена със силно горели, почти изпепелени кости.

В резултат на археологическото проучване на тракийска надгробна могила в махала Скърнава, гр. Правец, се очертава следната археологическа ситуация. Върху

древното ниво е започнало натрупване на могилен насип. В сравнително начален етап са били извършени обреди и ритуали, съпровождащи погребалната церемония по време на т. нар. "тризни" (трошене и разхвърляне на съдове, палене на огън и пр.). Същевременно е било извършено трупоизгаряне, костите са събрани в урна и вероятно са поставени гробни дарове, като върху гроба в югоизточната част на могилния насип е натрупана каменна могилка. Каната от сива глина и фрагментите от бронзово ойнохое по всяка вероятност са гробни дарове, поставени в гроба, в близост до него или в югоизточния край на горялата клада в центъра на могилата. След приключването на погребалната церемония е донатрупан могилният насип.

Трупоизгарянето в североизточната част на могилния насип, направо върху могилния насип, вероятно е вторично и е извършено в малко по-късен етап.

Видът и характерът на открития керамичен материал датират натрупването на могилния насип в периода средата на V – началото на IV в. пр. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛИ В С. ЗАБЕЛ, ОБЩИНА ТРЪН

Василка Паунова

Могила № 1. През август 2003 г. в землището на с. Забел, община Трън, започна аварийното проучване на надгробна могила № 1. Тя бе с диаметър 15,20 и височина 1,10 м. Дълбок иманярски изкоп беше разрушил северозападната периферия на могилата и 2/3 от погребална клада. Тя е била изградена върху специално натрупана землена площадка, доминираща с 0,60 м над околния терен. От запад кладата е двустъпална, с отстъп на по-ниското стъпало от 0,45 м. Приблизителните й размери са 4 х 3 м. Върху кладата е бил положен с глава на северозапад и крака на югоизток воин. Бил е кремиран заедно с бойното си снаряжение – коничен железен шлем, плетена желязна ризница, щит с желязно умбо, четири копия, меч, обувки с шпори. Към дрехите му са били прикрепени две билатерални фибули – сребърна и желязна. До западната периферия на кладата и до дясната страна на мъртвеца са били подредени в една линия няколко метални и два керамични съда. На по-ниското стъпало на кладата, от запад, е бил положен с глава на юг кон с амуниция. Между задните му крака беше разчистена дебелостенна глинена урна с украса от прищипната релефна лента и езичести дръжки.

След кремирането на воина, част от жаравата е била разстлана в СЗ и ЮЗ посоки. Върху устрината е била натрупана почва с дебелина до 0,50 м и могилата е била завършена.

Кремацията е била извършена в края на II или през първата четвърт на I в. пр. Хр.

Андреева могила. Андреева могила е натрупана на самия ръб на тясна и издължена тераса, на около 100 м източно от центъра на с. Забел. Максималната й височина е 0,67 м, а диаметърът е 7 м. Югозападната периферия на могилата беше почти изцяло унищожена от дълбок иманярски изкоп. В изхвърлената от иманярите насипна почва и камъни от оградните зидове на гробните съоръжения бяха открити фрагменти от антична стъклена чаша със светлозелен цвят.

Могилата е с каменен насип, силно изтеглен в направление СЗ-ЮИ. Под него бяха проучени 5 гробни ями с направление З–И или СЗ-ЮИ, вкопани в основния терен. В тях е разстлана жаравата и кремирани кости от трупоизгаряне, което е било извършено на друго място. След това всяка от тях е била оградена и разделена с един или два реда камъни на няколко по-малки "помещения", в които са положени гробните дарове – фибули, маниста, гривни, вотивна пръчка, глинени съдчета, глинени керноси с късчета руда под тях, стъклени чаши и светилници. В една от ямите бяха открити късове от черепа и зъбите на преживно животно. На горно ниво ямите са били запълнени с дребни и по-едри камъни.

Основните гробни съоръжения са с общи оградни стени и вероятно са били използвани като фамилен гробен комплекс, обединен под общ могилен насип, който след всяко ново погребение е донасипван. Последователното изграждане на гробните съоръжения по една ос е дало нетипичната, силно издължена форма на могилния насип. По откритите гробни дарове се предполага, че този гробен комплекс е бил използван през III – началото на IV в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОГНЯНОВА МОГИЛА В КВАРТАЛ "ВАРОШ" В ГРАД ПЕРНИК

Василка Паунова

Могилата отстои на около 100 м северно от средновековната крепост, в югозападния край на гр.Перник. Диаметърът й е 34,50 м, а запазената височина - 1,30 м. Насипът на могилата, на дълбочина от 0,15 до 1,30 м, е вторично използван като некропол през III-VI век. Бяха проучени общо 17 гроба с трупополагане в изпънато положение. Мъртвите са били полагани в четири типа гробни съоръжения: правоъгълна яма, дървен ковчег, яма с ограждане от ломени камъни и цистов гроб от каменни плочи. Част от скелетите са с ориентация "глава на запад/крака на изток" или допустимите сезонни отклонения от тези посоки. Ръцете се срещат в следните позиции: изпънати до тялото, поставени върху слабините или една върху друга върху гърдите. Долните крайници са в изпънато положение. В гробовете с тази ориентация липсва гробен инвентар. На по-голяма дълбочина (1,50 м) бяха разчистени два гроба с ориентация на скелетите "глава на север/крака на юг" и с гробен инвентар. Двата гроба показват по-ранна дата на използването на некропола – края на III или началото на IV век. Почти всички гробни ями са били ритуално пречистени с огън.

В югоизточния и югозападния сектори на могилата, на дълбочина 1,20 м от т. 0, беше разчистен отворен каменен пръстен, оформен от един ред големи аморфни камъни. Диаметърът му е 4,90 м. Каменният пръстен и откритите в и извън него глинени съдове, маниста и кремирани животински кости са компоненти на затворен ритуален комплекс (възможно жертвен или възпоменателен) от края на късната желязна епоха.

Откритите 15 сребърни и бронзови монети в насипа на могилата го датират сравнително точно в периода около 170–145 г. пр. Хр. Най-вероятно това е времето на насипването на Огнянова могила.

НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. ИВАНСКИ, ОБЩИНА ШУМЕН

Георги Атанасов, Станимир Стойчев

През 2003 г. продължи за четвърти сезон работата по проучване и експониране на гробниците край с. Ивански, Община Шумен. Целта, която си поставихме, беше да се възстанови покривната конструкция и да се изправи наклона на фасадата на предната камера. Бяха отнети контрафорсите на фасадата и насипът над предната камера. Фасадата беше хоризонтирана и възстановен покривът на камерата, като три от квадрите бяха поставени на място и укрепени с железни скоби. Върху предната камера и фасадата беше изработена защитна бетонна козирка. В гробната камера беше подредено каменното легло (клине), а в югоизточния ъгъл беше възстановена каменната маса.

Беше опреснен и заснет южният профил на могилата. След опресняването на южния профил, ясно се очертаха няколко периода на натрупване на могилата. Източно от гробница № 1, в кв. 24 и 23, се разкри каменно струпване, вероятно част от крепидата. В кв. 23 се забелязва пропадане на пластовете, а западно от него в профила се очертава тънък слой въглени. В него се откриха фрагменти от съд, работен на ръка, черен на цвят, с примеси от кварц. Огнището е застъпено от насипа на гробница № 1 и продължава върху струпването от камъни.

На границата между квадрати 22, 31 и 32 се откри петно от горяла пръст. В квадрат 22 беше направен сондаж до стерилна почва. Установи се предварително укрепване на могилата от необработени и неподредени камъни със средна големина.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. МЕДОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ

Диана Гергова, Момчил Кузманов

Спасителните разкопки на могилата при с. Медово се наложиха от последвалия през 2003 г. (седми поред) иманярски набег, при който е разрушена значителна част от южната половина на могилата, достигнато е древното ниво на терена и е унищожено погребение, за което свидетелстваха откритите животински кости и отделни фрагменти керамика. От могилата произхожда колесница, железни фрагменти от която преди години са прибрани в РИМ - Бургас, а бронзовите й апликации – в неидентифицирана частна колекция.

Могилата е разположена на около 2,5 км южно от с. Медово, на около 200 м източно от шосето Каблешково – Медово, в подножието на Ахелойските възвишения. Тя е част от голям некропол от единични или разположени в групи могили и е силно деформирана от дълбоки изкопи, с унищожен център и запазена височина 3,70 м.

Геофизичните проучвания и ограничената работна ръка наложиха съсредоточаването на разкопките в южната половина на могилата. Проучен беше изцяло югоизточният сектор, в който, под могилен насип от ломени камъни и пръст с радиус около 3 м, на нивото на терена, бе открито погребение чрез трупоизгаряне. Гроб № 1 има едва забележима овална яма с диаметър 1,30 х 1,10

м, запълнена с въглени, горели кости, значително количество фрагментирани съдове и горели бронзови предмети. Стъклен лакримарий беше намерен непосредствено до реброто С-Ю.

Керамиката (червенолакови паници и купи, фрагмент барботино, и съдче източна сигилата) датира погребението във II или началото на III в. сл. Хр.

В югозападния сектор се установи наличието на наслагващи се неколкократно иманярски ями, унищожили почти изцяло съоръженията в този участък. Между големи преотложени необработени камъни беше открит железен прът, вероятно от колесница. В запазения фрагмент от оригинален насип в североизточния ъгъл на могилата беше открита каменна дъга, вероятно принадлежаща на друго погребение, намиращо се в централната част на могилата.

В проучванията, осъществени през м. август-септември, участваха инж. Ил. Катевски, инж. Д. Стоев, А. Карабашев, Ел. Кръндева, В. Бинев, Я. Иванов, Д. Димчева, Е. Иванова, ученици от дома за сираци в с. Бата.

РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЪЛГАРИ, ОБЩИНА ЦАРЕВО, ПРЕЗ 2003 Г.

Даниела Агре

Могилите се проучват във връзка с цялостното археологическо изследване на района. Могили № 1 и № 2 са разположени в м. Шумака.

Могила № 1 е с височина 3,75 м и диаметър 31 м. Издигната е върху малко хълмче. В нея не беше открит гроб. В подмогилния насип са открити 30 ями. Всички ями, с изключение на една, са вкопани в скалистия терен. Ямите са с различна форма - сферични, крушовидни, цилиндричини, пресеченоконусовидни. Едни са с елипсовидни отвори, а други - с кръгли. Диаметърът на отвора варира от 0,25 м до 1,90 м, дълбочината - от 0,10 м до 1 м. Пълнежът на всички ями е примесен с въглени. В някои от ямите са открити голямо количество жилищни замазки. В част от ямите са открити горели зърнени останки. Запечатването на отворите на ямите в някои случаи е с камъни. В повечето случай в пълнежа им преобладават фрагменти от керамика на колело, части от амфори и горели замазки от жилища. Открити са и части от хромели. На дъното на една от ямите е моделирано умбо с височина 0,10 м.

Около 70% от керамиката от ямите е предимно на колело - фрагменти от стени на кратеровидни съдове, както и голям брой от стени, дъна и устия на амфори от типа "протокачулковидни" хиоски, датирани от средата до края на V в. пр. Хр. Керамиката на ръка е около 25% от общото количество.

Липсата на гроб в могилата предопределя нейната роля на култов обект. Всички материали от ямите са синхронни, което навежда на мисълта, че комплексът е изграден в рамките на не повече от 50 години. По откритите материали, това е периодът от третата четвърт на V до първата четвърт на IV в. пр. Хр.

Могила № 2 е с височина 0,40 м от юг, а от север се слива с околния терен и има диаметър около 7 м. Десетилетия наред могилата е орана, била е и харман. В центъра на могилата е разкрита погребална клада с размери: И-З –1,90 м; С-Ю – 3,0 м. Като дар върху кладата са поставени две керамични купи, едната изработена на

ръка, а другата - на колело. На база на керамиката погребението следва да се отнесе към V-IV в. пр. Хр.

Могила № 3 е част от некропол в м. Ечмите. Тя е с размери: диаметър 8,30 м и височина 0,80 м. Цялата могила е оградена с крепида. Върху стария терен в централната и западната част на могилата е разкрито огнище с елипсовидна форма и размери 1,30 х 0,50 м, изтеглено в посока И-З. Върху него са открити малък брой много силно горели човешки костици. В източната периферия на огнището са поставени дарове - стъклена чаша, стъклен балсамарий и керамично съдче, изпълняващо ролята на гутус. Съдейки по находките, погребението е на много малко дете, извършено през втората половина на III в. сл. Хр.

Могила № 4 се намира на около 100 м западно от западната крепостна стена на крепостта Градището в землището на с. Българи. Тя е с размери: диаметър – 8,40 (С-Ю) до 8,80 (И-З) м; височина - 0,90 м. В центъра й е разкрит гроб, ориентиран И-З, с дължина 2, ширина 0,45 и дълбочина 0,20 м. Гробът е оформен от малки продълговати камъни. До североизточния му ъгъл, извън камъните, са поставени два керамични съда (стомна и паничка).

Периферията на могилата е оградена с каменен кръг, отворен от юг, с диаметър 8,30 м. На база на находките, гробът се отнася към средата на IV в. сл. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В М. ПРОПАДА КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2003 Г.

Даниела Агре

Некрополът се проучва спасително. През сезона са разкопани три могили.

Могила № 11 е с височина 0,30 и диаметър 3,5 м. В централната част на могилата е разкрит цистов гроб, ориентиран строго И-З, с размери: дължина (И-З) – 3,20 м и ширина (С-Ю) – 1,90 м. Покрит е с 5 необработени мраморни блока. В гроба са открити силно разбъркани скелети на 3 индивида. Около черепите са открити стъклени маниста, една костена и една биметална игла за коса и стъклен балсамарий. Гробът е изграден във втората половина на III в. сл. Хр.

Могила № 12 е с височина от север 0,30 м и диаметър 2,80 м. В централната част на могилата е разкрит цистов гроб. Той е ориентиран И-З и е с размери: дължина (И-З) - 2,50 м и ширина (С-Ю) - 1,30 м. Покрит е със седем необработени мраморни блока. В гроба са открити силно разбърканите кости на два скелета. Инвентар в гроба липсва.

Могила № 13 е с диаметър 3 м и височина 0,30 м. В центъра на могилата е открит гроб. Ритуалът е трупополагане на място. Тялото е ориентирано И-З, с глава на запад. Положено е върху терена. От юг гробът е оформен с два плочести камъка, полегнали навътре към скелета. Тялото е в изпънато положение. Лявата ръка е опъната до тялото, дясната е поставена върху таза. До лявата ръка е поставен глинен съд. Под черепа е открита много силно патинирала и корозирала бронзова монета с диаметър 1,1 см. Дължината на скелета е 1,50 м. Съдейки по разположението на откритите гвоздеи, тялото е било положено в ковчег, който е бил с дължина около 1,70 м. Изграждането на този гроб следва да се отнесе към III в. сл. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЕВРЕНЕЗОВО, ОБЩИНА МАЛКО ТЪРНОВО, ПРЕЗ 2003 Г.

Даниела Агре

Разкопките бяха спасителни. Проучени са 3 могили и два долмена, намиращи се в м. Бакърен извор и м. Лъките, край с. Евренезово.

Долмен № 1 се намира в могила с диаметър 15 м и височина 2 м. Долменът е силно разрушен. Той е еднокамерен, с преддверие и дромос и добре оформена фасада. Изграден е от мраморизиран варовик. Камерата е с трапецовидна форма. Подът на камерата е от плочести варовикови камъни.

В камерата са открити скелетите на три индивида, поставени един върху друг. Съпътстващият ги материал е бронзов пръстен от римската епоха, желязна гривна, 5 бронзови монети на Констанс, Констанций II и една сребърна на Констанс, както и фрагменти от битова римска керамика Преддверието е с ширина 1,65 м, дължина 1,20 м и запазена височина 1,32 м. Подът е покрит с плочести камъни, поставени на едно ниво. В него е открит силно разбъркан скелет на един индивид, керамична чашка от ранножелязната епоха и други керамични фрагменти от същия период. Дромосът е с дължина 0,80 м и ширина от 1,40 (отзад) до 1,52 м (отпред).

Входовете към преддверието и камерата на долмена са издълбани в плочите. Формата им вероятно е била правоъгълна, с леко засводен горен край. Запазена е само долната им част. Пред дясната страница на входа на долмена е открита дупка от кол. Вероятно входът е затварян с врата от дървена конструкция. Фасадата от двете страни на входа е с дължина 6 м и запазена височина до 0,80 м. Изградена е от необработени камъни с подравнена лицева част. Камъните са запазени до три реда във височина. Спойката между тях е от калов разтвор. Могилният насип е изцяло от камъни, а долменът е разположен симетрично в центъра му.

Пред лявата фасада на долмена е разкрит римски гроб, изграден изцяло от тегули. В гроба са открити малък брой горели кости от кремация и пепел. Пред лявата фасада, върху стария терен, е разкрит гроб от ранножелязната епоха – трупоизгаряне, със съпътстващи дарове (бронзови накити). Фибулите са внос от Мала Азия и островна Гърция. Този гроб се датира в края на IX в. пр. Хр.

В пространството пред фасадата на долмена беше открита най-голяма концентрация на керамични фрагменти, принадлежащи на различни по форма съдове - чаши, дълбоки паници с биконично тяло и завит навътре ръб, съдове с кратеровидна форма, големи съдове-хранилища и съвсем малки съдчета, изработени специално за поменалния обред. Общо фрагментите принадлежат на около 25-30 съда. Сред украсата им се срещат вертикални и хоризонтални канелюри, псевдобукели, набодена и врязана украса. Най-ефектна е щемпелуваната орнаментация, състояща се от кръгчета, съединени с тангенти, изпълнени с псевдошнур, стърчащи защриховани триъгълници, пояси от малки есове и др.

На базата на откритите материали, изграждането на този долмен следва да се отнесе към края на X – началото на IX в. пр. Хр. През втората половина на IV в. сл. Хр. в гробната камера са извършени три погребения.

Долмен № 2 се намира на около 2 км западно от селото, в м. Лъките. Ориентиран е с входа на югоизток. Той е еднокамерен, с дромос. Изграден е от масивни необработени гранитни плочи. Размерите на камерата са: дължина - 2 м, широчина – от 1,15 (отпред) до 1,30 м (отзад). Дромосът е с трапецовидна форма, дължина 1,20 м и широчина 1,50 м в задната основа и 1,20 м отпред. Стените му са съставени от по една плоча. Подът е от четири плочести камъка с по-големи размери. Фугите са попълнени с по-малки камъчета. Входът на дромоса е "запечатан" с две плочи.

В камерата и дромоса са намерени силно разбъркани човешки кости, вероятно от 4 индивида. В камерата са открити две бронзови фибули, една бронзова гривна и чаша с биконично тяло и висока дръжка. В дромоса е открита бронзова фибула, чаша с висока дръжка и прешлен за вретено. Пред фасадата на долмена е открита още една фибула, която не намира паралели сред материалите от Тракия. Най-близък аналог има сред група фибули от Анатолия, датирани през IX в. пр. Хр.

Фасадата на долмена, от лявата страна, е с дължина 2,80 м. Изградена е от два реда камъни, наредени един върху друг. Тя е успоредна на входа на долмена. Отдясно фасадата е с дължина 2 м. Камъните от тази част на фасадата са поставени под тъп ъгъл спрямо входа на долмена.

И при този долмен, както и при долмен № 1, основният керамичен материал е открит пред фасадата. Фрагментите принадлежат на около 15-20 съда. Сред керамиката преобладават чашите с висока дръжка и биконично тяло, паници с една дръжка (с биконично тяло и фуниевидно устие) и големи съдове-хранилища. Орнаментацията им е подобна на тази на съдовете от долмен № 1.

Изграждането на долмена следва да се отнесе към края на IX – началото на VIII в. пр. Хр., а използването му е продължило до края на VII в. пр. Хр.

Проучването двата долмена, освен богатия археологически материал (керамика, метал и костен материал), показа и нови интересни архитектурни решения при използването на съоръженията. За първи път на територията на България се открива иззидана фасада. За първи път е документирано и наличието на дървена конструкция, затваряща входа на долмена.. При втория долмен е засвидетелствано "запечатване" на входа на дромоса. Новост е и фактът, че около този долмен не е натрупан могилен насип, а той е вкопан в естествения насип на склона и при оформяне на фасадата е използвана естествената скала. Резултатите от разкопките на долмените в района през последните две години, на база на металните находки, показват силни връзки на местното население с народите от Средиземноморсия басейн (от района на Фригия, Крит и Родос). Набелязват се и сериозни връзки с културите около долното течение на Дунава (Козия).

Могила № 1 е с размери: височина – 2,70 м и диаметър 30 м. Тя е разположена в непосредствена близост до долмен № 1. В могилата бяха открити два гроба - първичен, вкопан в терена, и вторичен, вкопан в насипа на могилата. Първичният гроб е разкрит в центъра на могила. Той е от типа "бустум". Ориентиран е И-З и има размери 2,30 х 1,60 м. Пространството във вътрешността на гроба е разделено на две половини. В южната е извършено изгарянето, в северната са поставени дарове,

които не са горели. Погребано е дете на възраст около 9-10 години. Ориентацията на тялото е И-З, с глава на запад. Дължина на скелета е 1,40 м. Гробният инвентар е представен от гробни дарове, лични вещи и находки, свързани с гробното съоръжение. Преобладава червенолаковата керамика.

В източната, западната и южната периферия на могилата са извършени тризни, а цялата могила е оградена с кръг от камъни, наредени плътно един до друг. Първичният гроб се отнася към средата на III в. сл. Хр.

В насипа на могилата е извършено още едно погребение. Гробът представлява вкопана в насипа яма с ориентация СИ-ЮЗ, дължина 1,70 м и ширина 1,20 м. В гробната яма е извършено трупоизгаряне на място. Върху останките от кремацията са поставени дарове. Съдовете са аналогични по начин на изработка и форма на тези от гроб № 1. Датирането на вторичния гроб е във втората половина на III в.

Могила № 2 е с височина до 1,10 м (от изток и от запад – 0,40 м) и диаметър 8 м (И-З). Тя е разкопавана многократно, като на този етап личат останки от частично разрушена гробница с полуцилиндричен свод, градена от ломени камъни.

Гробницата е с обща дължина 6,40 м. Входът й е от североизток. Гробната камера е с размери 2,45 (И-З) х 2,30 м (С-Ю). Градежът е на хоросанов разтвор. Дебелина на стените е 0,40 м. Разстоянието между камъните (откъм външното и вътрешното лице) е попълнено с дребни камъни. Двете странични стени са дълги 3,90 м и са изградени от квадри. Входът между камерата и предверието е с ширина 0,60 м. Подът на камерата е изграден от необработени плочести камъни. Фугите между тях са запълнени с хоросан. Преддверието е с размери: И-З – 1,07 м; С-Ю – 2,30 м. То е изградено на два етапа. Първият е замислен като покрито пространство с дължина 0,65 м пред входа на камерата. При втория етап дългите страни са удължени с 0,85 м, като този допълнителен градеж рязко контрастира с предходния. Северната и южната стени, изградени при първия етап, са с ширина 0,40 м. Те са двулицеви. Градежът им е идентичен на задната стена на гробната камера, като отличието е в спойката, която е от кал. Стените от втория етап са замазани отвън и отвътре с по-качествена плътна замазка с хоросан. За под на преддверието е послужил естественият терен, който е бил подравнен при построяването на гробницата. Дромосът е с дължина 1,65 м и вътрешна ширина 0,65 м. Стените му са с ширина от 0,46 до 0,48 м. Изградени са от необработени камъни с две лица. Спойката е на калов разтвор. Стените не са измазвани с хоросан. Дромосът е асиметричен спрямо входа на преддверието. От северозапад е изградена дясната фасадна стена на гробницата. Тя е двулицева. Крепида от големи необработени камъни, подредени в един ред, опасва цялата южна периферия на могилата. Гробницата е почти изцяло ограбена. Откритите материали, бронзови монети и керамика позволяват изграждането й да се отнесе към третата четвърт – края на IV в.

Могила № 3 е с височина 0,65 м и диаметър 7 м. В могилата не е открит гроб. Причината за насипване на могилата е неясна. Тя е насипана около скала с бял цвят, издигаща се леко над околния терен, и е оградена с масивна крепида. Издигането на могилата най-общо може да се отнесе към III-IV в. сл. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЮРЕНЯ КРАЙ С. ЕЛЕНОВО, НОВОЗАГОРСКО

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева, Красимир Велков

Проучването на надгробна могила № 1 в м. Юреня край с. Еленово, Новозагорска община, започна през 1998 г., след редица иманярски интервенции върху могилния насип. През изминалите 4 сезона се проучи южната половина и малка част от северната половина на могилата. Открити са следните гробни съоръжения: 1) гробно съоръжение от късножелязната епоха; 2) два гроба от втората половина на IV в.; 3) 45 гроба от периода XI-XIV в.

Проучени са следните съоръжения: 1) каменно натрупване над каменния кожух; 2) каменна крепида; 3) каменно съоръжение от отделни монолити; 4) каменен кожух; 5) 4 концентрични каменни кръга.

През 2003 г. се проучиха отчасти оставените ребра, землената могила в центъра на могилата, заградена от първия каменен кръг, и част от шахтовите гробове в северозападната част на могилата.

При демонтирането на ребрата се проучиха 5 гробни съоръжения и остатъци от крепидата над каменния кожух. Разчистиха се и 3 шахтови гроба. С откритите 4 средновековни гроба, проучените в могилата стават общо 49. Единият от откритите гробове се отнася към римския период (IV в.). С него гробовете от римската епоха стават общо три. В северозападната част на могилата се проучиха 3 шахтови гроба, в които не се откриха следи от погребение и други археологически материали.

Почти изцяло се проучи землената могила в центъра на могилата, заградена от първия каменен кръг. Тя е с максимални размери: диаметър 5-5,50 м и височина 0,80 м. Разграничават се три пласта. Горният и долният насип са еднородни и се състоят от сивочерна пръст, обилно примесена с пепел и дребни въгленчета. Пластът по средата е от сивокафява пръст. Откриват се много фрагменти от глинени съдове, изработени на ръка, и отделни човешки костици.

След премахването на първичния могилен насип се достигна до каменно покритие с неправилна форма. При демонтирането му се достигна до материковата ронлива скала. На места се очертават различни по големина вкопавания. Личи подравняване на скалата и направата на площадка. В центъра се откри вкопаване с неправилна Г-образна форма и размери: дължина 2,10 м (СЗ-ЮИ) и ширина в тясната част 0,70 м; дължина 1,85 м (ЮЗ-СИ) и ширина 0,90 м. Има дълбочина 0,38 м и пълнеж от каменлива кафявочерна пръст. Намериха се малко фрагменти от глинени съдове, изработени на ръка. Подът на вкопаването е изравняван. Извън това вкопаване се откриха 9 дупки от греди. Дупките имат пълнеж от сивочерна пръст, сред която се срещат дребни въгленчета, пепел, отухлена мазилка и фрагменти от глинени съдове. Те са с диаметър от 0,14 до 0,46 м и дълбочина 0,15 до 0,24 м. Намереният керамичен материал е от РБЕ.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО, ПРЕЗ 2003 Г. (ОБЕКТ № 19 ПО АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5)

Тотко Стоянов, Красимир Ников

Некрополът е разположен в югозападния край на скалист склон на СИ от с. Вратица. До момента са проучени могили № I-III, V, VI и частично № IX. Могилите са ситуирани в ивица с ос ЮЗ-СИ и съдържат от 5 до 10-15 гроба.

Основен тип гробно съоръжение са изсечените в ронливите материкови скали ями с близки до правоъгълник очертания. Дълбочината варира. В някои случаи формата на гробната яма е твърде аморфна. Преобладават ями с дължина 1,40-1,80 м и ширина 0,50-0,80 м, което съответства на пространство за погребение с трупополагане. Гробните ями с много по-малки размери могат да се свържат с детски погребения. В много случаи гробната яма не може да се документира. Обичайно гробът е маркиран от изграден върху пласт от пръст каменен кръг/овал или каменно струпване с приблизително правоъгълен силует, което е основание да приемем, че тези два типа конструкции са имали и функцията на надгробен знак (*sema*). Частичното застъпване на кръговете/дъгите може да се обясни с последователното погребване на членове на една семейно-родова група. В два случая в Могила V, при разграничени с големи и оформени от големи камъни кръгове, може да се говори и за допълнителен, респективно специален надгробен знак – поставени са по един по-голям изправен, издаващ се силно над общото ниво камък.

Самите могили могат да бъдат разграничени на реални и подобни на такива. Очевидно могилно съоръжение е № I, с височина 1,74 м и диаметър 28 м х 26 м, с многопластов насип с различна структура. С реални натрупвания и позитивен релеф, в резултат на последователни погребения и съпътстващи действия, се отличават и могили № V и № IX. В останалите случаи, слабо позитивната могилоподобна конфигурация може да се обясни като резултат от концентрацията на няколоко плоски като структура надгробни конструкции от двата основни типа. В случай, че гроб с надгробие от всеки от трите варианта е осъществен отделно или в естествено негативна форма на материка, на терена липсват следи и той реално следва да се класифицира като плосък гроб. Такива случаи бяха документирани северозападно и северно от могила № VI. В потвърждение на предположението, че в перифириите на могилите, в междумогилните пространства и извън тях са били извършвани плоски погребения, през есенната кампания в по-ниската (най-североизточна) част на проучвания терен бяха открити няколко плоски гроба. По характер и инвинтар те не се отличават от обичайните за могилните и квазимогилните комплекси, с изключение на това, че не са маркирани от каменни кръгове/дъги или платформи.

Погребалният обряд е само кремация, с две основни разновидности: а) извън гроба, след което само малка част от калцираните кости и въглени от кладата с останките от изгорени с мъртвия предмети са насипани върху дъното на гробната яма; костици и въглени се откриват и в пълнежа на ямата и надгробните пръстени или слоя под каменните струпвания; б) кремация на място в гроба, *bustum* (няколко случаи). Гробовете са ориентирани И-З, с или без отклонения. Бяха документира-

ни и данни, които могат да се свържат с ритуалите, извършвани в хода на погребението и в различни периоди след това (опалване на ямата, постпогребални възлияния и утощения и др.).

В пълнежа на ямите бяха открити лични вещи на погребаните (пръстени, огърлици, торкви) и аксесоари за облеклото (колании верижки, фибули, ножове). Най-честите находки са глинените съдове – трапезни амфори и стомни, чаши и чашки с една и две дръжки, както и глинени еднофитилни лампи (над 20) от популярни в римския свят форми. Откриват се и съдове с редки форми, даващи възможност, заедно с откритите в гробове 7 монети, да се определят хронологическите граници на некропола. Най-ранна е бронзова, силно износена монета на Филипи, сечена при Клавдий (41-54 г.), а най-късна е колониална монета на Цезар Диадумениан (218 г.). Началото на комплекса би могло да се постави около края на I – началото на II в. сл. Хр., а краят – около средата на III в. сл. Хр. Ранната дата е подкрепена от точната дата (самото начало на II в.) на родоска амфора (фракция) от могила № II. Като се добавят бронзовите монети на Антоний Пий (Анхиало) и Комод (Филипопол ?), основният период от развитието на некропола се очертава във втората половина на II в. – първата половина на III в. сл. Хр. Общият брой на регистрираните досега гробни комплекси (около 70) подсказва, че в некропола при с. Вратица, в рамките на около два века, са били погребани дву- или трикратно повече индивиди, жители на близкото селище, разположено в близост до кръстопътя на две важни пътни артерии на провинция Тракия.

При проучването на могила № I бяха разкрити и документирани над 40 средновековни гроба от XI-XIII в.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТИ № 20 И № 35 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1

Иван Панайотов, Стефан Александров

Двата обекта се намират около км 199+100 по трасето на автомагистралата, в землището на с. Арнаутито, община Стара Загора. На обект № 20 бяха проведени сондажни проучвания с цел изясняване на неговия характер и датировка. Заложени бяха сондажи с обща площ 240 м^2. Археологически структури бяха открити само в сондажите, намиращи се около обект № 35 – надгробна могила "Мечкарова". Проучени бяха 5 ями, вкопани в материковия пласт. Археологически материали бяха открити само в ями № 4 и № 5, които стратиграфски се пресичат. В по-ранната яма № 5 бяха открити керамични фрагменти от РЖЕ, а в по-късната № 4 - керамични фрагменти от средата на I хил. пр. Хр.

Изцяло беше проучен обект № 35 – надгробна могила "Мечкарова". Преди проучванията тя имаше височина около 5 м и диаметър около 45 м. Проучванията започнаха с геофизически изследвания, които не показаха наличието на масивни гробни или други конструкции. Изцяло беше отнет могилният насип. Установен беше начинът на насипване на могилата. Първоначално са натрупани една до друга две малки могили – източна и западна – с диаметър около 16 м и височина около 4 м.

Впоследствие пространството между тях е запълнено, като е оформен окончателният вид на могилата – височина 4,80 м и диаметър 36 м. При натрупването на могилата е използвана пръст от непосредствената близост до могилата, при което е почти изцяло разрушен обект № 25. Последното е видно от големия брой керамични фрагменти и мазилки, датиращи от I хил. пр. Хр., открити по време на отнемане на насипа.

По време на издигане на могилния насип са били извършвани ритуални действия. Открити бяха 18 тризни с кръгла или овална форма. В запълнителя на тризните бяха открити животински и пилешки кости, дребни и средни камъни и предмети с култово предназначение. Интерес представляват тризни № 19А, В и С, намиращи се в непосредствена близост една до друга и запълнени с желязна шлака. В западната периферия на могилата беше проучен силно разрушен детски гроб с трупоизгаряне от III-IV в. сл. Хр. В северозападната периферия на могилата бяха проучени два раннохристиянски детски гроба от V-VI в. сл. Хр.

ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ ЦЕНТЪР СТАРОСЕЛ

Георги Китов, Диана Димитрова

Проучванията през 2003 г. се проведоха между 29 юни и 27 септември с финансовата, материална и морална подкрепа на Европейската фондация "Хоризонт", Винарска изба "Розова долина" – Карлово, Националния осигурителен институт, "Натуралпродукт 2000" – Красновски бани, Стаменов ООД – Хисар, вестник "24 часа - Пловдив", Министерството на отбраната и други наши спомоществователи.

В Четиньова могила до Старосел беше демонтиран най-долният ред от преградната стена пред коридора. Потвърдено беше заключението, че храмът е изграден върху естествено възвишение, донасипано до оформяне на могилата – още една проява на запазени микенски традиции в Тракия. Експлоатационното ниво на дромоса е по наклона на скалната основа. Върху нея се редуват пластове стара почва, бял гранитен трошляк, зелен трошляк от вулканичен туф и утъпкана глинена замазка. Потвърждава се редът на изграждане: стълбища и коридор – двете помещения. Слоят глина най-отгоре е добре утъпкан при многогодишното използване на храма.

Допочистена е крепидата, височината на която е надвишавала 6 м, а дебелината й достига 1,3 м. Горната повърхност покрихме с мека почва и засадихме трева за неутрализиране на ерозионните процеси.

През 2003 г. беше отново открита, кансервирана, реставрирана и скрита под временна защитна барака, с възможност за разглеждане, винарната в северната периферия на могилата. Почистени са варовиковите налепи по пластичната украса на входа към куполната камера. С асфалтиране на пътя храмовете придобиха вид на ценни функциониращи туристически обекти.

Проучените 10 могилни насипа са били частично или почти изцяло унищожени от иманярски набези. В 5 от могилите (една край с. Мътеница и 4 в м. Данна могила край Ново Железаре) не са останали никакви следи от съоръжения. В "Стаменова

могила" край Мътеница е запазен беден гроб от римската епоха в периферията на насипа. Разрушен гроб от IV в. пр. Хр. е разчистен в "Дойновска могила" до Паничери. Погребението е извършено чрез трупополагане в дървен ковчег. В грижливо оформен гроб в "Пеева могила" между Старосел и Паничери е извършено символично погребение. В средата на гроба е поставен нагръдник от злато, с украса от пъпки.

Погребение чрез трупоизгаряне върху голяма клада е извършено в "Мешинкова могила" край село Мътеница (IV в. пр. Хр.). След изгарянето в пепелта са паднали късове от алабастрон, от чернофирнисов киликс, златна обица-халка, 10 кръгли и 2 правоъгълни украси от бронз и злато. Редиците от малки отвори за пришиване по периферииите на апликациите ни карат да приемем, че са от изгоряла кожена ризница.

Две шахти и няколко тунела в "Чолакова могила" са унищожили евентуално изградените гробове. Те са нарушили частично и съоръжението, което заслужава повече внимание – кръгла площадка с диаметър 7 м, със забити по периферията й 24 каменни плочи, високи от 0,8 до 1,8 м. Плочите от северозапад са високи, а останалите (с изключение на една съборена) – по-ниски. Броят им и обстоятелството, че от югоизток е монтирана плоча, значително по-висока от съседните, дават основание да се предположи, че съоръжението е свързано с наблюдение на небесните светила и определяне на времето през денонощието и през годината. Най-вероятно в могилата е функцинирала тракийска обсерватория от VI в. пр. Хр.

Последните проучвания в Тракийския култов център Старосел потвърждават направените вече заключения за значимостта на района. Прибавянето на съоръжението в "Чолакова могила" разширява ролята му не само като политическо и религиозно, но и като научно средище на Одриската държава, а и на тракийската етническа общност като цяло.

АЛЕКСАНДРОВСКА ГРОБНИЦА

Георги Китов, Ирко Петров, Диана Димитрова

На 17 декември 2000 г. екип на ТЕМП (Траколожка експедиция за могилни проучвания) откри зашеметяваща представите за тракийското изкуство храм-гробница със стенописи в "Рошавата чука" край с. Александрово, Хасковско. Три години храмът беше оставен на произвола на съдбата. Мъчителната и продължителна съпротива на чиновниците в Министерство на културата и някои учени беше преодоляна през есента на 2003 г., когато проучването беше завършено със средства от Министерството на културата.

Гробницата се състои от коридор, правоъгълна и кръгла камера. Тя има великолепни стенописи – първите, за които със сигурност може да се твърди, че са дело на тракийски художник или художници. На пода в кръглата камера бяха разхвърляни безредно блокове и плочи, от които до южната стена е изцяло възстановено ритуално ложе с две каменни възглавници. Аналогии с подобни легла в Тракия и рисунки по вази са основание да се твърди, че те са именно ритуални, а не погребални.

Потвърдено беше изказаното вече мнение за съществуване на няколко периода в използване на храма. Отначало подовете в помещенията са били с каменна настилка. След това е изградено леглото, подът е покрит със замазка, а стените са измазани и изрисувани. По нападали късове мазилки се виждат два пласта живописен слой, а по някои от сцените се установи наличието на златна боя, замазана впоследствие с бяла.

От тънкия пласт почва в камерите, след пресяване, бяха извлечени незначително количество кости на кон, глинени маниста, някои позлатени, бронзови и златни телчета, желязна киркобрадва, нехарактерни късове от керамични съдове, затворена бронзова халка (дръжка на една от вратите). Вратите са 4 – миниатюрни, касетирани, захващани горе в халки, а долу лягат в кръгли легла. Отварят се навътре, имат механизми за заключване и застопоряване откъм помещенията. Така посветените са се изолирали и не са допускали да бъдат безпокоени по време на тайните си ритуали.

Височината на коридора от каменна зидария с плоско покритие (до 2,25 м), крещящо контрастира с тези на входовете към камерите (съответно 1,12 и 1,17 м). Минаването през вратите става само пълзешком или със силно приведено тяло, с което е търсено психологическо въздействие. Дромосът извежда на изток, с незначително отклонение на юг, както е това и при други гробници в района. Дължината му (14,4 м) го нарежда на второ място в Тракия след Мезек. Облицовъчните плочи от челата на коридора са демонтирани и използвани за запълване на вътрешността.

Можахме да видим по-добре запазените остатъци от сцена в долния фриз. Въпреки избледняването, по-доброто осветление позволи да се види, че в сцената участват не 4, а поне 7 седнали и прави човешки фигури. Установи се, че сцената изобразява жертвоприношение на бик и пир с участието на владетел и богини или прислужнички.

Точно срещу входа на кръглата камера, върху пояса с помпеянско червено беше открит миниатюрен графит – букви в два реда и младежки профил с индивидуални черти. Надписът е разчетен от д-р Василка Герасимова като ΚΟΞΙΜΑCΗC ΧΡΗCΤΟC, което тя превежда като Кодзимасес Майстора. Уверената ръка издава художник, който вероятно е автор на стенописите, още повече че очертанията на буквите са характерни за втората половина на IV в. пр. Хр., в което време се датира изографисването. Графитът в Александровската гробница за пръв път предоставя име на тракийски художник и най-ранния автопортрет в историята на античното изкуство.

С помощта на Кметството и Музея в Хасково, гробницата е снабдена с постоянно луминисцентно осветление, подовете са покрити с неутрална пореста материя, а микроклиматът е гарантиран с четири метални врати. Предгробничната площ е затревена, направени са застлани с чакъл пътеки. През 2004 г. се очаква да започне консервация, реставрация и социализация.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ" КРАЙ С. ЧЕРНОЗЕМ, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО, ПРЕЗ 2003 Г.

Костадин Кисьов, Елена Кесякова

Проучванията се проведоха в периода юни-октомври 2003 г. с финансовата помощ на Община Пловдив и фирмите "Комунал" и "Водстрой". Обект на проучванията бяха четири могили, намиращи се в землището на с. Чернозем.

Могила № 4. Проучването на тази могила се извършва от 2001 г., като през 2003 г. завърши цялостното разкопаване на могилния насип, чийто обем е равен на 38 151 м^3. Бяха проучени северният и южният сектори, както и централното стратиграфско ребро. На дълбочина 1 м, под нивото на скалата, беше проучен също така и основният стерилен пласт, върху който е била издигната могилата. Останки от монументални гробни съоръжения в тази могила не бяха открити.

Могила № 11. Могилата има размери: диаметър 29 м и височина 1,70 м. През 2002 г. иманяри са разкопали югозападната част на могилата, като са разрушили и ограбили изграден с дървена конструкция гроб, в който погребението е било извършено чрез трупополагане. В централната част на могилата, върху самия връх на насипа, на дълбочина 0,70 м беше открит вторичен гроб, изграден от грубо обработени квадри от сиенит. Квадрите са подредени под формата на правоъгълна площадка, върху която е извършено погребение на кон, положен на левия хълбок и с глава на запад. Конят е погребан заедно с три амфори, бронзова ситула, железни оръжия и сребърни апликации от амуниция, характерни за периода средата на IV в. - началото на III в. пр. Хр.

Могила № 6. Могилата е била дълги години обект на иманярска интервенция. Размерите на насипа са: диаметър 35 м и височина 5 м. В процеса на разкопките се установи наличието на девет иманярски тунела и шахти с обща дължина около 150 м. Могилният насип беше проучен до основна скала. Установи се, че в централната част на могилата, под първичния насип от чернозем, е имало гробно съоръжение, изградено от речни камъни. Гробът е бил разрушен и ограбен от иманяри, като всички камъни от гробната конструкция са били извадени и заровени на върха на могилата. Липсата на останки от човешки кости в иманярските изкопи и на повърхността на могилата позволява да допуснем, че погребението е било извършено чрез трупоизгаряне.

По периферията на могилата бяха открити шест разположени в кръг ями, очертаващи култовата площ. Ямите са издълбани в основния скалист терен, на разстояние от 1 до 2 м една от друга, с почти еднакви размери: диаметър от 0,60 до 0,90 м и дълбочина 0,40-0,50 м. Всички ями се откриха запълнени с пепел, единични въглени, керамични фрагменти и животински кости. Отворите на ямите са затворени с по един голям плочест камък.

Откритите керамични фрагменти се класифицират в две групи - фрагменти от дебелостенни съдове, работени на ръка и с пластична украса, и фрагменти от съдове и цедки със сив цвят, работени на грънчарско колело. Според

изследванията на д-р Л. Нинов, животинските кости имат белези на кухненски отпадъци. Те произхождат от говедо, домашна свиня и овца.

Откритите в ямите и иманярските изкопи фрагменти от глинени съдове датират могилния гроб в периода края на V в. – IV в. пр. Хр.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗЕЛЕНИКОВО И РОЗОВЕЦ, ОБЩИНА БРЕЗОВО

Костадин Кисьов

Теренните обхождания се проведоха в периода м. август-декември 2003 г., след подаден сигнал от местни жители. Комисия с представители на АМ - Пловдив, РДВР – Пловдив и РПУ – Брезово извърши оглед и документиране на разрушените от иманярите могили.

Зелениково. При проведените обхождания беше констатирано, че в околностите на селото са разкопани и ограбени пет надгробни могили с различни размери. В една от могилите, намираща се на 2 км западно от елинистическите могили, проучени през 80-те години от Е. Кесякова, бе открита разрушена гробница.

Могилата има размери: диаметър 30 м и височина 5 м. Гробницата е разположена в нейната югоизточна периферия. Тя се състои от гробна камера, предверие и коридор, изградени от правоъгълни квадри от пясъчник. Гробната камера е с правоъгълен план и размери на разкритата част 2 х 1 х 1 м. Тя има фалшив свод с триъгълно сечение. Гробницата е запълнена с пръст, като иманярските изкопи са достигнали на дълбочина до 1 м от повърхността на могилата. Върху иманярските насипи бяха открити останки от човешки кости, които сочат, че погребението е било извършено чрез трупополагане.

Розовец. В м. Гюрова могила, намираща се на 3 км източно от селото, на най-високия връх, бяха открити три могили с различни размери, разкопани от иманяри. В най-голямата могила с размери диаметър 40 м и височина 6 м са извършени пет иманярски изкопа с помощта на багер. Изкопите обхващат западната, източната и южната част на могилния насип. Основният иманярски изкоп, пресичащ центъра на могилата, е оформен като проход с дължина 30 м и ширина 5 м и достига до основната скала.

В югоизточната периферия иманярите са попаднали на гробница, в която е проникнато през източната страна на свода. Допълнително след проникването в гробната камера, иманярите са разрушили западната стена на гробницата, като са извършили изкоп и в каменния кожух. Гробницата в м. Гюрова могила, подобно на тази от Зелениково е запълнена с пръст. Тя се състои от гробна камера, предверие и дълъг коридор, достигащ до периферията. Покритието на гробната камера е изпълнено под формата на фалшив свод с триъгълно сечение. Гробницата е изградена с правоъгълни квадри от варовик. Размерите на разкритата част от гробната камера са 2 х 1,20 х 1 м. Каменните плочи, затварящи фалшивия свод, са замазани с бял хоросанов разтвор.

Върху иманярските насипи се откриха няколко малки фрагмента от чернофирнисова керамика и останки от човешки кости.

Откритите две гробници край Розовец и Зелениково са напълно еднакви по план и начин на изграждане. Те са част от голям елинистически некропол, датиран в периода IV-III в. пр. Хр. Проучванията и цялостното разкопаване на гробниците ще се извърши през 2004 г.

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ НАДГРОБНИ МОГИЛИ

Никола Тонков

През 2003 г. бяха извършени геофизични проучвания на три тракийски надгробни могили: могилата "Малтепе" при с. Маноле, Пловдивско; "Дойновска могила" при с. Паничери, Хисарско; и "Мечкарската могила" при с. Арнаутито, Старозагорско.

Могилата "Малтепе" е една от най-големите в България. Намира се на около 0,5 км южно от с. Маноле. Височината й е над 20 м. Диаметърът й надхвърля 110 м. Целта на геофизичните проучвания беше да се установи наличието или отсъствието на монументално съоръжение от типа на гробниците, открити при Казанлък и Старосел. Единствено регистрирането по геофизичен път на такова съоръжение би направило обосновано финансирането на скъпоструващите археологически разкопки на една могила с такива внушителни размери. Геофизичното проучване беше извършено по радиално-кръгова мрежа, чрез използване на електросъпротивителния метод (модификация "симетрично профилиране", със схеми Венер-Шлюмберже). Бяха набелязани няколко аномални зони, предизвикани от изменения в характера на могилния насип, свързани най-вероятно със самия начин на неговото натрупване. Не бяха регистрирани такива стойности на привидното електрическо съпротивление, от които да се предполага наличието на монументално каменно съоръжение от типа на известните тракийски гробници.

"Дойновска могила" се намира на около 1 км южно от с. Паничери. Височината й е около 5 м, при диаметър около 35 м. Целта на геофизичното проучване беше да се установи наличието или отсъствието на каменно гробно съоръжение, за да могат да се планират предварително археологическите разкопки за тяхното най-ефективно провеждане (в частност - използването на земекопна техника). Извършено беше геофизично проучване по радиално-кръгова мрежа, чрез прилагане на електросъпротивителния метод. Установено беше, че могилата е издигната от хомогенен глинесто-песъклив насип, почти без никакви каменни включваия. Не беше регистрирано наличието на гробница или друго голямо каменно съоръжение.

"Мечкарската могила" се намира на около 0,5 км северно от с. Арнаутито. Височината й е около 7 м, диаметърът - около 40 м. Целта на геофизичното проучване беше да се установи наличието или отсъствието на каменно гробно съоръжение, за да се прецизира методиката на провеждане на археологическите разкопки (технологията на използване на земекопна техника). Геофизичните проучвания бяха из-

вършени по радиална мрежа, с прилагане на електросъпротивителния метод. Получените резултати дадоха основание да се изключи категорично наличието на каменно съоръжение под могилния насип.

Геофизичните изследвания включиха и проверки с металотърсач на околомогилното пространство преди началото на разкопките, както и на достигнатите нива преди приключването на разкопките.

АРХЕООСТЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НА МАТЕРИАЛИ ОТ ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА

Лазар Нинов

Проучванията на археологическия обект №16 по АМ "Тракия" близо до с. Яздач показват специфични особености. Една от тях е наличието на ями със струпвания на животински кости в тях. В ямите от ранната бронзова епоха останките са преди всичко от домашни животни – говеда, овце, кози, свине, куче и котка. В някои от ямите има и дивеч. Археоостеологическите анализи свидетелстват за продължителността на използването им.

Продължиха изследванията в могилния некропол край с. Чернозем, община Калояново, под ръководството на К. Кисьов. Освен другите находки в могили № 4 и 6 има кости от домашни животни, отглеждани основно за храна. Те представляват кухненски отпадъци и вероятно са свързани с ритуални действия. В могила № 11 от III в. пр. Хр. беше открит кон. Животното е лежало на дясната си страна без да са свивани гръбначният стълб и крайниците. Някои части от скелета липсват. Тези от тях, които са в наличност, са в анатомичната си последователност. По тях няма следи от разчленяване в древността. Като цяло костите не са в добро състояние, вероятно поради киселинността на почвата. Много от тях още при вдигането се разпадат или се разчупват на части. Това наложи реставрирането им. С морфометричните си характеристики конят се отнася към групата на конете с нисък ръст. Размерите на костите се вместват във вариационния ред на конете от Свещари и други обекти, което попълва представата за характеристиките на конете от това време. Животното е във възрастовата група адултус. Патологични изменения по костите не се забелязват.

Продължиха проуванията в ИАР "Сборяново" и Дядово. Изследвани са голямо количество оръдия на труда, наред с масов материал. В района на Водната централа в ИАР "Сборяново" (кв. 219/7 и кв. 219/8) прави впечаление голямото количество на отрязани рогови израстъци. В единични случаи те са от елен, говедо и овца и в много голямо количество от коза. Има както леви, така и десни израстъци. Засега не е известно тяхното предназначение, но очевидно е използвана по-скоро роговата част, която естествено не се е съхранила до наши дни.

ПРОУЧВАНИЯ НА ЖИВОТИНСКИ ОСТАНКИ ОТ ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ И ДРУГИ КУЛТОВИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

При разкопки на тракийската могила Топлик при с. Невестино, Кюстендилско, са открити както цели скелети, така и отделни кости на животни. В централната част на могилата се намира яма, в която има еленов рог, останки от говедо, овца, коза и речна мида. Костите от преживни животни имат характеристиките на кухненски отпадъци от храната на хората. В северозападната част на сектор Д от могилата бе идентифициран скелет на коза. Животното е лежало на лявата си страна. В насипа са открити фрагменти от кости на овце, говеда, домашни и диви свине. Изследванията показва, че най-голяма концентрация на животински кости има в западната половина на могилата. Научен интерес представлява откритата в близост до южната част на могилата колесница с два коня. По-младият от тях е на възраст около три години. Особен интерес представлява дясната петна кост. Върху дорзомедиалната страна се виждат следи от нож или подобно оръдие с остра режеща част. Прерязано е ахилесовото сухожилие и по такъв начин животното е било обездвижено. Вторият кон е на възраст 4,5 години. По зъбите му има следи от корозирало желязо вероятно от юзда. Заедно с конете и колесницата е било погребано куче, чиито останки идентифицирахме.

В насипа на могила № 1 в местността Стар мост край с. Крива е намерен цял скелет на кон на възраст 13-14 години. Определен беше полът на животното. Касае се за кобила, принадлежаща към групата на средните на ръст коне. В могила № 5 от същия район беше идентифицирана раменна кост от теле.

В надгробна могила намираща се до с. Партизани, в гроб № 1, са открити останки от петел. Археологическите данни са с датировка III в. пр. Хр.

При разкопки при с. Болярино, Пловдивско, извършени под ръководството на Г. Нехризов, са открити ритуални ями от късно желязната епоха. В яма № 10 има зъби от овца.

В тракийско светилище край с. Долни Главанак, Хасковско, наред с горели човешки кости от млад индивид, идентифицирахме останки от агне – части от скелета на главата, предния и задния крайници.

Продължиха остеологичните проучвания на материалите от светилището край Доситеево. В района на ритуалната площадка е открит чук от горял еленов рог. Друг еленов рог със следи от обработка по него е открит в сектор 2. Намерени са значително количество кости от различни видове диви животни, като елен, сърна, бобър и други, също домашни бозайници. Специално внимание отделихме на локализацията на костите от различните животински видове в конкретните участъци и затворени комплекси в рамките на обекта.

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ ПО ПРОЕКТНОТО ТРАСЕ НА ОБХОДНИЯ ПЪТ ЗА "ДУНАВ МОСТ 2" В РАЙОНА НА ГР. ВИДИН

Венцислав Динчев, Методи Даскалов, Георги Нехризов, Фионера Филипова, Антоанета Николаева, Илко Цветков

Теренните обхождания бяха проведени през м. декември 2003 г. Те са резултат от договор между АИМ и Министерството на транспорта и съобщенията (МТС). Проектното трасе минава през низината североизточно от гр. Видин, през землищата на с. Антимово, с. Покрайна и на самия град. До изграждането на крайречната дига през 50-те години на XX в., теренът тук е бил периодично заливан при високи речни води. По протежение на трасето регистрирахме няколко неизвестни досега археологически обекта. Обект № 1 (км 2^{+400} - 2^{+500}) е в м. Албастрино. Свързваме го със сезонно използвани стопански постройки от късната османска епоха (XVII-XIX в.) или със случайни останки от земеделска дейност по това време. Обект № 2 е в м. Карамизи (км 2^{+600} - 2^{+700}). Представлява селище от бронзовата епоха (вероятно първа половина на II хил. пр. Хр.). Обект № 3 регистрирахме в близост (западно) до обект № 2. Част от материалите от обект № 3 показват, че тук е западната периферия на споменатото селище от бронзовата епоха. Останалите материали са от късната османска епоха. Намерихме и сребърна монета от втората половина на XVIII в. Изглежда тук по това време е имало сезонни стопански постройки. Обект № 4 (км 3^{+870}) представлява могила с диаметър около 15 м и височина около 3 м. Само по данни от огледа не може да се прецизира дали това е надгробна могила или насип със съвременен произход. Информацията за изредените обекти и предписанията за тяхното опазване бяха подадени своевременно на МТС. За по-пълно изясняване на техния контекст предприехме обходни проучвания и в околния район. Значителен по площ обект регистрирахме в източната част на землището на с. Покрайна, на около 1 км северно от проектното трасе. Откритите материали доказват последователното съществуване тук на селища от бронзовата, желязната, римската и късноримската епоха. Констатирахме, за съжаление, и факта, че този обект е "разработван" интензивно от иманяри, включително със земекопна техника. Посетихме и известния обект при стадиона на с. Антимово и с. Кутово (до неотдавна административно обединени под името "Златен рог") (Й. Атанасова. Пещи за строителна керамика от римската епоха във Видинско. - Известия на музеите в Северозападна България, 9, 1984, 49-55), който отстои на около 1,1 км североизточно от проектното трасе. Данните от наблюденията ни позволяват да се уточни, че това е сравнително скромно по размери селище (*vicus* или *villa rustica*) с керамично производство от II - III/IV в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНА ВИЛА В М. АНИЩЕ ПРИ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Антоанета Николаева

През 2003 г. продължи проучването на античната сграда в м. Анище, отстояща на 12 км югозападно от Белоградчик. Работи се в продължение на 38 непоследователни работни дни, средно с по 8 души. Средствата, както и работната ръка, бяха осигурени от Община Белоградчик по проект за временна трудова заетост.

През настоящия сезон вниманието ни беше съсредоточено върху проучването на помещенията, намиращи се западно от помещение № 1 (централното). Северно от разкритите през миналата година две помещения (№ 2 и 3) беше разкрито ново помещение - № 4 - с вътрешни размери 4,60 х 4,40 м. То беше проучено до подово ниво. Зидовете му са с ширина 0,70 м, с изключение на южния (преграден), широк 0,60-0,65 м. Запазени са на височина 0,60 м и са изградени от ломен камък със спойка от бял хоросан. В северната стена на помещението, на разстояние 1,70 м от северозападния му ъгъл, беше разкрит вход с ширина 1,20 м. Липсва праг. Подовата замазка е добре запазена и, подобно на тази в останалите три помещения, е изградена от два слоя хоросан. Долният, основен слой е с дебелина 8 см. В него има едри късчета червена тухла. Горният пласт, с дебелина 4-5 см, е с червеникав цвят от съдържащия се в него тухлен прах.

Западната оградна стена на помещения 2, 3 и 4 е обща и продължава в северна посока. Всички те са долепени до западната стена на помещение № 1 и са свързани верижно помежду си чрез входове в междинните стени. Осите на входовете на трите помещения не съвпадат. Помещение № 2 комуникира и с помещение № 1. Преградните зидове са с нефугирана зидария, а останалите са били измазани от вътрешната страна с бяла хоросанова замазка.

През сезона беше разкрито външното лице на полукръглата апсида, оформяща от юг помещение № 1, с отвор за отоплителната инсталация в центъра.

С цел евентуалното разкриване на помещения, симетрични на западните, през настоящия сезон насочихме вниманието си източно от помещение № 1 (достигната дълбочина 0,60 м). Разкритите два зида (ширина 0,60 м) с посока изток-запад, перпендикулярни на абсидата и на източния зид на помещение № 1, показват, че комплексът се е развивал и на запад. В единия зид е открит вход, както и преградна стена (ширина 0,30 м) с посока север-юг.

През настоящия сезон беше продължено проучването на източната стена на помещение № 1 в северна посока. На 0,90 м от североизточния външен ъгъл на помещението беше разкрит вход с ширина 1,25 м. Страниците му са оформени с тухли. Не беше разкрит праг. Както източният, така и северният зид са двустранно фугирани и измазани с хоросанова замазка с дебелина 2 см.

Бяха открити предимно медни нискостойностни монети от IV-V в., медна апликация, няколко железни гвоздеи, острие на нож, както и малко фрагменти от сива битова керамика. Оскъдният брой находки, както и тяхното състояние, се обясняват с пораженията, нанесени от дългогодишната иманярска дейност.

Археологическите проучвания през 2003 г. потвърждават изказаното предположение, че разкритите помещения са част от антична вила със значителни размери на пътя Бонония – Рациария - Найсус.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИ КАСТЕЛ И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД АВГУСТЕ ПРИ С. ХЪРЛЕЦ, ОБЩИНА КОЗЛОДУЙ

Спас Машов, Красимира Лука, Георги Ганецовски

Подновяването на археологическите проучвания в римския кастел и ранновизантийски град Августе се наложи от заплахата за пълното унищожаване на обекта, поради мащабната иманярска дейност тук. Спасителните разкопки се проведоха от 8 септември до 24 октомври 2003 г. с ръководител дългогодишния проучвател на обекта С. Машов (РИМХГ - Враца) и екип в състав Г. Ганецовски (РИМХГ - Враца), К. Лука (БАС "Иван Венедиков"), М. Барболов (СУ "Св. Кл. Охридски") и бяха финансирани от Национален фонд "Култура" към Министерството на културата. Основната цел на проучванията беше прекратяване на иманярската интервенция и документиране на местата и профилите на иманярските изкопи преди тяхното засипване. Друга задача беше възстановяването на генералната план-квадратна мрежа на обекта, голяма част от бетонните репери на която бяха разместени или унищожени от иманярите.

През 2003 г. беше извършено тахиметрично заснемане на крепостта и прилежащата й околност, върху което бяха нанесени зоните на иманярска интервенция. Установено беше, че повече от половината от укрепеното пространство е напълно унищожена от гъсто разположени изкопи, с дълбочина от 3 до 4 м.

В равнинното пространство западно от крепостта иманярите са разкрили антични гробове и един добре запазен античен кладенец, датиран чрез находка на римски медицински инструмент, намерен във фуга от градежа му. В района северно от крепостта, засега незасегнат от иманярска интервенция, беше разкопан контролен сондаж с размери 5 х 5 м. Сондажът разкри добре запазено огнище и част от скара на пещ за производство на строителна керамика, чието проучване предстои.

Възстановяването на генералната план-квадратна мрежа беше извършено според запазените бетонни репери в северната част на разширението. Тахиметричната снимка на обекта отразява добре културните напластявания, които понастоящем са повдигнали обитаваната в древността площ на около 10 м над околността. Най-дебели са напластяванията в района на ранното укрепление.

Спасителните проучвания през 2003 г. бяха съсредоточени основно в сектора на ранното укрепление. Тук бяха разчистени и документирани разкрити от иманярите архитектурни останки от четири сгради. Иманярските изкопи са разрушили културния пласт с дълбочина до 3 м. От това ниво на повърхността е изхвърлена жълта пръст, съдържаща находки от I-II в., включително и фрагменти *terra sigillata* с печати на GELIUS. Документираните архитектурни останки в сектора на ранното укрепление принадлежат към по-късни периоди. В сграда 1 са регистрирани два строителни периода, отнасящи се от първата половина на III в.

до края на IV и началото на V в. Над ниво 2,5 м от ЦР културните отложения са покрити от разбъркан пласт, съдържащ останки от ранното средновековие. В сектора около Сграда 1 беше регистриран дебел пласт чакъл, който вероятно е свързан с цялостната пререгулация на лагера, съобразена с направлението на *via Praetoria* през първата половина на III в.

Средновековният пласт на Августе е споменаван нееднократно от различни изследователи, но не е проучван. Наблюденията през 2003 г. показаха, че средновековни фрагменти се намират разпръснати върху цялата площ на укрепеното пространство на Августа, но не и извън него. Според керамичните фрагменти, средновековното селище върху Калето е възникнало най-рано през втората половина на IX в. и е просъществувало до към средата на XI в., от което време датират находките на фрагменти от котли с вътрешни уши от печенежки тип. Ако се съди по дебелината на културните отложения и находките на дебели глинени обмазки с отпечатъци на дървени колове и греди в тях, то е било застроено с наземни постройки от нетраен дървен материал, обмазан с примесена със слама глина.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЕСКУС ПРЕЗ 2003 Г.

Гергана Кабакчиева

През последните няколко години археологическите проучвания в Ескус са съсредоточени в югозападната част на Ескус I. Проучват се останките от укрепителните съоръжения на ранноримския легионен лагер, тези на града, както и застрояването край южната крепостна стена. Установено беше, че тук е имало обитаване от ранноримско време до XIV в. За първи път в Ескус бяха открити запазени участъци от каменно-землена крепостна стена от втората половина на I в. сл. Хр., т.е. издигната от V Македонски легион след връщането му на Долен Дунав през есента на 71 г. сл. Хр. Външното лице на тази стена е изградено от големи, много добре обработени варовикови блокове. Пълнежът на стената е бил от глина. Установено беше, че крепостната стена на града и тази от второто ранноримско пребиваване на V Македонски легион в Ескус не са успоредни. Описаната крепостна стена е била целенасочено разрушена и каменният й материал преупотребен още в началото на II в. сл. Хр. при издигането на укрепителната система на римската колония Улпия Ескус. Блокове от ранната каменно-землена стена бяха открити в основата на крепостната стена на града.

За първи път бяха проучени големи запазени участъци от южната крепостна стена на Ескус I, издигната в началото на II в. сл. Хр. Тя е била изградена в техника *opus quadratum implectum*. В този участък, освен останките от куртина, не бяха разкрити други укрепителни съоръжения. Вече има достатъчно данни за преустройствата й и нейното разрушаване.

През 2003 г. проучванията бяха насочени към изследването на ранноримската крепостна стена от втората половина на I в. сл. Хр. Разкрити бяха зидове, които предполагаме, че са от кула към нея. Друг важен резултат бе проследяването на постепенното засипване на трасето на *via sagularis* до нейното елиминиране и застрояване на площта й.

В резултат на разкопките през изминалата година бяха събрани много важни археологически данни за късноримската и късноантична история на Ескус. В западната част на проучвания сектор бяха частично разкрити останките от една ранновизантийска кула, силно разрушена от вадене на камък в модерно време. Това съоръжение отнасяме към последните опити за укрепване на Долнодунавския лимес през VI в. Долната част на кулата е оформена като плътна каменна площадка. Проучванията тук ще продължат. Разкрити бяха и опожарените останки от помещения от кирпич върху каменен цокъл. Те са били работилници за дребни изделия край вътрешното лице на крепостната стена. Предишните години открихме останки и следи от работилница за дребни бронзови предмети. Най-новите проучвания позволиха да установим работилница за производство на костени предмети – игли за коса, за шев и други. Има данни и за производство на стъкло. Работилниците са били изградени край южната крепостна стена на Ескус през IV в. Опожаряването им е станало по време на Втората готска война на император Валенс (376-378). Датировката е определена по намерените монети, историческите извори и данните от по-късно строителство в проучвания сектор в рамките на античността.

Сред находките от 2003 г. ще отбележим една мраморна глава на Юпитер. Тя е част от малка скулптура на главното римско божество. Изработена е много прецизно от качествен бял мрамор. От едната страна главата е отчупена. Подобна се открива за първи път в Ескус, въпреки че в центъра на града е проучен комплексът от храмовете на Капитолийската троица – Юпитер, Юнона и Минерва.

При разкопките бяха намерени тридесет и четири монети. Най-ранната е от къснорепубликанския период, а най-късните са от VI в. сл. Хр. Керамиката изобилства, особено в засипването край крепостната стена. Намерени бяха много фрагменти от вносна керамика и стъкло, както и фрагменти от интересни образци на провинциалното производство в Долна Мизия.

РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ОТ КРАЙПЪТНИЯ КОМПЛЕКС СОСТРА ПРИ С. ЛОМЕЦ, ОБЩИНА ТРОЯН

Иван Христов

Базиликата е разположена между селата Ломец и Добродан, в м. Гергьова черква, на левия бряг на р. Осъм. Отдалечена е на 1 км южно от кастела Состра. През лятото на 1999 г. обектът е разкопан на места от иманяри. През месец юли 2003 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки.

В централната част на възвишението Гергьова черква се открояват основите на постройка, заемаща площ от около 200 м^2. При първоначалното залагане на сондаж в източната част на обекта е засечено апсидно уширение, което позволи да се предположи, че развалините са от християнска култова сграда. Цялостното археологическо проучване доведе до откриването на раннохристиянска базилика.

Базиликата е еднокорабна, с една полукръгла апсида, притвор и три допълнително прилепени помещения от северната й страна. Дължината на наоса е 24,30 м, а широчината – 9,5 м. Ширината на притвора достига 9,5 м, а дължината му е 6 м.

Съотношението между ширината и дължината на наоса е 2/5. Зидовете на разкритата базилика в по-голямата си част са запазени в субструкция. Тяхната дебелина е 0,85 м. Максималната запазена височина е 1,30 м. Те са градени от ломени камъни, споени с бял хоросан, с тенденция към изграждане на равномерна лицева зидария и замазка. При градежа са използвани и тухли (31,5 х 15,5 х 5 см). Зидовете са фундирани върху естествена скала. Наличието на голямо количество тухли предполага развитието на смесена зидария във височина.

При проучванията е достигнато подово ниво в притвора, в източната част на наоса и в апсидното пространство. Не е открита подова настилка, с изключение на единично запазени каменни плочи, положени върху пласт от трамбована глина и хоросанова замазка. Влизането в притвора се е осъществявало от запад, през вход с ширина 1,65 м, от който е запазена северната страница. Впоследствие той е бил стеснен с допълнително изграден зид с дължина 0,60 м. От притвора към наоса се е влизало през вход с ширина 1,65 м, към който се подхожда през стъпало със същата широчина, повдигнато на 0,11 м от пода.

Както беше посочено, към основния корпус на базиликата са прилепени три помещения от север. Помещение № 1 е с правоъгълна форма (6 х 5 м) и е разположено северно от притвора. В него се е влизало от притвора през вход с ширина 1,10 м, снабден с праг. Зидовете на помещението са аналогични на вече описаните. Останалите две помещения с правоъгълна форма (№ 2: 3,7 х 5,7 м; № 3: 6,3 х 5,7 м), запазени в субструкция, са долепени в близост до апсидата. Запазените остатъци от зидове на юг от притвора предполагат наличието на четвърто помещение, симетрично на помещение № 1. Поради големите разрушения в тази част на базиликата, неговите размери не могат да бъдат уточнени.

Относно предназначението на помещенията може да се изкажат само предположения. Възможно е двете прилепени едно към друго помещения (№ 2 и 3) да са били баптистерий и преддверие (катихумен).

Помещенията са изградени върху заравнен по-ранен (предримски) пласт, който се състои от отухлена глина, стенна замазка и фрагменти от тракийска керамика от късножелязната епоха. Въпросният пласт е регистриран на площ от около 150 м^2, северно от базиликата.

При проучванията са открити 17 монети (дупондий на император Хадриан, 12 медни късноантични монети, обхващащи периода от втората половина на IV в. до края на V в., и 4 медни средновековни монети от XII-XIV в.). Открити са и два фрагмента от фасадната керамична и каменна украса на базиликата. Сред останалите находки можем да споменем фрагменти от стъклени съдове и прозоречно стъкло, фрагменти от късноантични керамични съдове (предимно купи, паници и два фрагмента от устия на питоси). Интерес предизвиква и откриването на питос, вкопан под подовото ниво на помещение № 1. В него са открити обгорели животински кости.

Базиликата е била разрушена по време на хунските нашествия в края на V в. Вероятно е преизползвана през средните векове.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИЯ ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ ПРЕЗ 2003 Г.

1. Сектор X (български) – скамнум трибунорум

Евгения Генчева

През 2003 г. продължиха разкопките на жилището на трибуна при фасадата му от западна страна. Разкрити са поредните две колони от пясъчник, добре запазени, но без бази и капители. Така общият брой на колоните става четири. Продължи и разчистването на канала за мръсни води, който минава от вътрешната страна на фасадата и отводнява съседното жилище. Все още не може да се отговори на въпроса защо той е прокаран от вътрешната страна зад колонадата, вместо да върви по широката над 6 м улица между двете жилища.

Открита е и втора ара, разположена симетрично на първата. Тя също е преизползвана, а надписът й е старателно заличен. Самата ара е зазидана в стена от V в. и бяхме принудени да разбием зида, за да проверим дали надписът й не е запазен. При разграждането се откриха и поредните прагови камъни, което позволява да се мисли, че колонадата продължава на север.

Запазената колонада е изградена през втората половина на III в. по време на ремонтите и преустройствата на разрушеното жилище на трибуна. Разрушенията имат такъв характер, че по-скоро съм склонна да ги свържа със споменатите в изворите земетресения от 262 г., отколкото с готските нашествия от средата и втората половина на III в. Този извод се налага поради липсата на следи от пожари, които са характерни при нападения. Затова пък се наблюдават паднали и разсипани каменни стени, срутени покриви, паднали колони и др., които може да са предизвикани единствено от природно бедствие.

През изминалата година беше обърнато внимание и на конструкцията на задфасадната стена. Тя затваря първите помещения след колонадата. Върху нея се наблюдават неколкократни преустройства. Основата й е от първия строителен период на вилата на трибуна от времето на император Траян. Над нея е запазена част от тухлена стена от втория строителен период от края на II в. Тя е очертавала главния вход към вилата. През 2002 г. беше разкопан нейният южен фланг.

Над тухлената стена следват стените от III и IV строителен период, съответно от втората половина на III в. и от времето на император Константин. Едва при строежите от V в. стената престава да играе роля в планировката на изградената на мястото на жилището на трибуна градска вила.

Продължиха разкопките и на север от откритията преди две години хипокауст. Изследвано е съседното помещение, където топлият въздух е влизал през засводен отвор. Той е унищожен, подобно и на хипокаустната система в самото помещение. Намират се само единични тухли в насипаната за подравняване на терена пръст при строежите от времето на Константин. Запазено е обаче характерното удебеляване на стените чрез залепване към тях на фрагменти от имбрици с помощта на хоросан, констатирано при самия хипокауст.

Пристъпи се и към цялостно разширяване на разкопаваната площ на север. Там се намират следващите представителни помещения, снабдени с отоплителна система, разрушена в момента. Проучванията тук не бяха завършени, но се открива голямо количество керамика, която ще бъде обработена през следващия сезон.

В северната стена на едно от новите помещения бе открит и засводен канал, свързан с късните фази на строителство в сектора. Вероятно той е отвеждал отпадни води от намиращия се в близост кладенец.

2. Сектор IV – валетудинариум

Пьотр Дичек

През 2003 г. археологическата кампания в сектора продължи 6 седмици. Открити са поредните свързани помежду си помещения от южното крило на болницата, както и съседния на тях коридор. Върху стените им е намерена запазена *in situ* розова мазилка, покрита с червена боя. Сред движимите паметници преобладават керамичните съдове и лампите.

През миналата година са разкрити около 300 м^2 от средновековния некропол, който се намира над болницата. Изследвани са 33 скелета. Те принадлежат както на възрастни индивиди, така и на деца. Погребвани са в гробни ями, чието дъно е застлано с камъни и фрагменти от керемиди. В някои случаи по същия начин са подсилени и стените на гробовете. Намерените в някои от тях железни гвоздеи подсказват, че поне част от погребенията са извършени в дървени ковчези.

Починалите са погребвани предимно с накити – обеци, нанизи от маниста. Намерена е и една тока, както и железен нож, носен закачен на кожен колан. Между гробовете има и ями, в които са изсипвани остатъците от поменалните практики, извършвани в некропола, като животински кости, фрагменти от керамични съдове и др. На базата на находките, както и на резултатите, получени чрез изследване на радиоактивен въглен, некрополът е датиран в IX-XII в.

Продължи и разкриването на т. нар. Източна вила, която се намира между болницата и жилището на трибуна. Разкопани са следващите помещения от нея. От тях произхождат костен гребен, лампи, фрагменти от амфори. В пласта на разрушения на вилата са открити много тухли и керемиди с печати (един от които принадлежи на частен занаятчия, а останалите – на I Италийски легион), преизползвани при строежа на вилата.

При направения сондаж в северо-западната част на болницата е разкрит завоя на канала, отводняващ т. нар. Източна вила. Той излиза на улицата, която я разделя от перистилната вила.

3. Сектор X (полски) – епископски комплекс и легионни терми

Анджей Биернацки

Продължават разкопките в сектора, зает от епископския комплекс, който се състои от базилика и резиденция и от големите легионни терми. През 2003 г. изследванията се съсредоточиха отново в южната част на сектора, където бяха

разкрити няколко помещения, всяко с площ от повече от 200 м^2. Едното от тях е заето от много добре запазен полукръгъл басейн с диаметър 7,80 м. Той е третият басейн, разкрит в сектора, след този за студена вода в центъра на епископската базилика и топлия – северно от нея.

Източната страна на басейна е заета от седалки, които позволяват на къпещите се да седят полупотопени във водата. Самите терми са едни от най-големите откривани досега, с площ над 6500 м^2. Тяхната архитектурна украса, както и сложното планиране, ги поставят наред с известните императорски бани и не отговарят на типичните войнишки терми, познати от всеки римски военен лагер.

Термите са строени по времето на император Траян и тяхното съществуване продължава с редица поправки и преустройства до 70-те години на IV в. Сред дребните находки, открити в баните, се отличават оловни огледала, костени гребени, бронзова обеца, гривна, фибула и бронзова тока за колан.

През миналата година се допълниха и някои важни елементи от цялостния изглед на епископската базилика и резиденция. В южната част на комплекса е разкрито поредното четвърто помещение, свързано със сектора за приемане на поклонниците. То има площ от 70 м^2 и дървен под, който е нареден върху каменни подпори. Една от тях е вторично преизползвана надгробна плоча с женско изображение със сложна фризура и две огледала – костно и оловно. Името на погребаната е Тетея.

Пред входа към помещението, в портика, са открити две пещи, едната за печене на месо (скара), а втората за готвене. В самото помещение са намерени голямо количество фрагментирани съдове, главно чаши.

От тазгодишните разкопки произхожда и една мраморна вотивна плочка на Тракийския конник, представен като воин. В едната си ръка той държи копие, а в другата щит. Това е сравнително рядко срещано изображение на Тракийския конник и първото от Нове.

4. Сектор XI - принципии

Тадеуш Сарновски

Разкопките през 2003 г. в сектор XI бяха съсредоточени на четири места: в южното крило на принципиите и в северната, средната и южната част на ретентурата на лагера. Този начин на работа беше наложен от огромните иманярски изкопи в тази половина на военния лагер.

На практика разкопките в принципиите са завършени и затова през миналата година бяха ограничени до разчистване на иманярските изкопи и до консервация на част от зидовете. Те помогнаха да се допълни документацията относно западната трибуна и базиликата, както и за централния вход към светилището на знамената. Там беше разкрита незабелязана до момента квадратна платформа, широка 3,90 м и висока 1,30-1,60 м, изградена от камъни, споени с голямо количество бял хоросан. Вероятно първоначално тя е била покрита с варовикови плочи, подобни на тези, с които е застлан подът на светилището.

Местата на сондажите в ретентурата бяха предопределени от големи иманярски дупки. Първият сондаж се намира в непосредствена близост до задната стена на принципиите. В него не са регистрирани зидове от сграда, а само един зидан канал с каменни стени и дъно в опус циментикум. Той минава успоредно, на около 1 м от задната стена на сградата на принципиите, и се намира под улицата, която разделя принципиите от преториума. Каналът е функционирал до началото на III в., като водата се е движела в посока изток-запад и се е вливала в канала, който минава под улицата западно от принципиите.

В следващия сондаж с дължина 11,50 м и ширина 2-3 м са обединени три иманярски ями. В тях са разкрити три солидни стени с дебелина 0,55-0,75 м от дялани камъни, споени с жълтеникав хоросан. Под подовото ниво, унищожено от иманярите, са регистрирани няколко малки ями с материали от втората половина на I в. (тънкостенни черни и тъмнооранжеви чашки). За момента интерпретацията на откритите останки е трудна, но ширината на образуваните помещения (около 5 м) и солидността на зидовете говорят за голяма официална сграда. Обикновено на това място във военните лагери се намира преториумът.

В третия сондаж с размери 13 x 2,5-3,0 м са свързани четири иманярски ями. В него са регистрирани пет зида, изградени от камъни и кал. Върху запазения малък фрагмент от глинен под са намерени монети на Клавдий II Готски, Максимин и Константин, което определя и датирането на постройката в началото на IV в.

От находките в сондажа трябва да се споменат малкият варовиков олтар без надпис и подставката на бронзова статуйка. Положението на останките – недалеч от южната крепостна стена, както и качеството на строителството, позволяват да се предположи, че там се намира блок от казармени бараки или жилището на центуриона, което е свързано с тях.

5. Теренни обхождания и сондажни проучвания на т. нар. театър в околностите на Нове

Пьотр Дичек

На брега на р. Дунав, извън античния град Нове, бяха заложени сондажи на терена на т. нар. театър. Първият от тях е разположен в централната част на т. нар. кавеа. При дълбочина 1,5 м той е прекратен, тъй като характерът на натрупаните пластове подсказва, че това е натурално образувание, получено вследствие на ерозията, а не е резултат от човешка дейност.

Вторият изкоп е локализиран в самия край на т. нар. театър, на брега на р. Дунав. След свалянето на хумусния пласт там се очертават три частично унищожени антични керамични пещи. Една от тях е изградена от тухли в правоъгълен план. Нейната форма, както и намерените около нея фрагменти от керемиди показват, че е използвана за изпичане на строителна керамика. При втората пещ, която е с кръгла форма, са открити 8 цели лампи, а също и една унищожена, неизпечена. Това е първата пещ, която се открива в Нове за изпичане на глинени лампи и която ни дава основание да се твърди, че от края на III и началото на IV в. тук се произвежда и локален тип лампи.

При теренните обхождания бяха открити значителен брой находки, като най-ценната от тях е фрагмент от надгробна плоча с изображение на погребално угощение. Това е единствената до момента находка с подобно изображение от Северна България.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НОВЕ – СЕКТОР VIII А, ПРЕЗ 2003 Г.

Павлина Владкова

Проучванията през 2003 г. бяха съсредоточени в югоизточната част на сектора. Общата проучена площ е 230 м^2, като на места се достигна до дълбочина 3,50 м под нивото на съвременния терен.

Глиненият тръбопровод, открит предходния сезон, беше проследен до 8,50 м дължина. Той е с посока югоизток-северозапад и е синхронен с постройката на калова спойка в централната част на сектора, която датираме в първата половина на V в.

Разкрити бяха части от две помещения от III строителен период – IV в. Стените в суперструкция са били изградени от кирпич, а за основи са използвани зидове от по-ранния строителен период, като последните са стеснени с около 0,35 м. Подът в едното помещение е хоросанов, а в другото – настилка от тухли с различен формат. На места тухлите липсват и се очертават ями. Тяхната дълбочина достига до 0,20-0,40 м под нивото на настилката. Върху по-голямата част от тухлите има правоъгълни печати на I Италийски легион, някои от тях в негатив. Основите на зида между двете помещения са плитки (0,30 м). В западната част на настилката е запазена много малка част от екседра. Допускаме, че помещението е част от бански комплекс.

Разкрити бяха основите на южния стилобат на комплекса от II строителен период (последната четвърт на II – 80-те години на III в.) и достигнато нивото на улицата, преминаваща южно от него. Стилобатът е с ширина 1 м и по начин на градеж не се различава от източния. Настилката от каменни плочи е ограбена. Улицата е била настлана със заоблени каменни плочи. Проучена беше част от зидан канал с дълбочина и ширина на светлия отвор 0,45 м. Покритието му от каменни плочи представлява част от уличната настилка. При почистването на настилката, във фугите между камъните, беше открита бронзова стрела и силно фрагментирали и корозирали железни части от каруца.

Най-ранният строителен период в сектора беше регистриран чрез два сондажа. Достигнахме до подово ниво на помещение и суперструкция на източния му зид. Върху последния е запазена бяла хоросанова мазилка, а друга част от такава е нападала върху пода. В пласта от деструкции бяха намерени глинена лампа с изображение на маски върху диска и голямо количество фина керамика.

РАЗКОПКИ ПО ТРАСЕТО НА ЗАПАДНИЯ АКВЕДУКТ НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 2003 Г.

Иван Църов

Проучването, част от българо-британския археологически проект, беше осъществено през месеците септември-октомври.

Обект "Rusalia". Това е южният край на аркадата, пресичаща долината на р. Росица. Изяснена беше конструкцията на канала (*specus*) на акведукта в участъка непосредствено преди аркадата, на мястото, където прави лек завой – арея "M". Частично бяха проучени три кея (ареи "N", "P" и "Q"), намиращи се на заливната тераса. Формата им е идентична с тази на кейовете от склона – кръстовидна. Липсват обаче свързвания между тях, изграждани за допълнително укрепване. Открит беше фрагмент от корнизен блок. Такива са известни от акведукта на Аспендос (дн. Турция).

Обект "Dichin-west". Този сектор от акведукта е разположен непосредствено и северно след аркадата, пресичаща долината на р. Росица. Проучената чрез 10 сондажа част от трасето е с дължина 450 м. Установени бяха формата и размерите на зиданата конструкция на канала (*specus*). Ширината му е 0,6 м в горната част и 0,54 м в долната, където има двупластова обмазка с водоустойчив хоросан. При дъното сечението му е с трапецовидна форма. Констатирано беше съществуването на два глинени тръбопровода, дублиращи акведукта от южната му страна, но не следващи неговото трасе. Наличието им вероятно е следствие елиминирането на зиданата конструкция, било поради старост, непоправими повреди, скъпоструващ ремонт или друга неизвестна нам причина.

Обект "River Rositsa". Ниските есенни води на р. Росица позволиха извършването на нов оглед. Установени бяха 5 кея от аркадата, неизвестни до момента. Страните им са изградени от добре оформени лицеви блокчета, а във вътрешността – от емплектон. Този начин на градеж е познат от други проучени кейове на аркадата, разположени на суша и нямали пряк контакт с речните води, т.е. може да се предположи, че при изграждането кейовете от обект "River Rositsa" не са се намирали в речното корито, което днес вече е променено. Констатирана беше чупка в линията на аркадата към североизток. Новата й посока съвпада с разкрития участък от акведукта в арея "A" на обект "Dichin-west".

БЪЛГАРО-БРИТАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА "ГРАДИЩЕТО" КРАЙ С. ДИЧИН, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО, ПРЕЗ 2003 Г.

Венцислав Динчев

С новите сондажи в северозападния сектор F установихме по безспорен начин отсъствието на протейхизма на изток от северната порта на Градището, а също и липсата на втора опорна стена по склона на възвишението пред портата. Пред северната крепостна стена, източно от портата, констатирахме наличието на берма, която в горната си част е трамбована с глина. Ширината на бермата е около 2 м.

Склонът на възвишението пред бермата е облицован с камъни. Непосредствено до бермата облицовката е редена по-грижливо и има вид на субструкция на стена с два-три реда камъни. Предназначението на тази облицовка е да предпази бермата, респективно – северната крепостна стена, от подриване. Съоръжаването на бермата и на каменния кожух на склона е синхронно с изграждането на крепостта.

Със сондажите в югоизточния сектор L изследвахме останки от кръглата ъглова кула тук, от южната крепостна стена и от протейхизмата пред тях. Външният диаметър на югоизточната ъглова кула е около 7 м. Разкритите й останки са в субструкция. Дебелината на южната крепостна стена в източния й участък е около 1,80 м. И тя е зле съхранена. Протейхизмата е на 2,80 м пред стената. Пред кулата протейхизмата описва близка до полукръг дъга. Максималното разстояние между кулата и протейхизмата достига 3,80 м. Пред южната крепостна стена протейхизмата е дебела около 1,45 м. Пред кулата дебелината на последната варира от 0,95 до 1,70 м.

Важен резултат от проучванията в сектор L е установяването на втория краен пункт на протейхизмата – в края на дъгата пред югоизточната ъглова кула. Вече може да се обобщи, че протейхизмата на Градището започва от северната порта, заобикаля близката северозападна ъглова кула, дублира западната и южната крепостна стена и завършва при югоизточната ъглова кула. От север и изток протейхизма не е имало, тъй като тук склоновете на възвишението са по-стръмни. Свободните отвори с ширина над 3 м между северната порта и началния пункт на протейхизмата и между югоизточната ъглова кула и крайния пункт на протейхизмата поставят интересни въпроси относно конкретните функции на последната.

В югоизточния сектор L констатирахме и пластове с фрагментирана битова керамика от бронзовата епоха и от каменномедната епоха. С дебелината си – съответно до 0,40 м и до 0,80 м, и с количеството на керамиката, тези пластове са най-значимото праисторическо откритие в досегашните разкопки на обекта.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "КОВАЧЕВСКО КАЛЕ" ПРЕЗ 2003 Г.

Иванка Дончева, Олег Александров, Мирослав Георгиев, Никола Рафаилов

През отчетната археологическа кампания проучванията на Ковачевското кале бяха съсредоточени в северозападния ъгъл на крепостта. Там през 2002 г. в сондаж А/02 беше разкрита част от западната крепостна стена (в отсечката между кула № 10 и ъгловата кула № 1) и част от опожарено жилище, което на запад е било долепено до крепостната стена. Жилището се датира в VI в. според керамичния материал и откритата в него златна монета на Юстиниан I (527-565). През 2003 г. беше заложен нов сондаж – А/03, явяващ се разширение в източна и продължение в северна посока на сондаж А/02.

Като най-интересен резултат от проучванията през 2003 г. в жилището би могло да се посочи разкриването на останките от пещ в неговите очертания. Основите на пещта, долепена до южната стена на жилището, очертават подковообразна форма. Разкрита беше отухлената глинена замазка на подовото

ниво на пещта и част от изградената й от кирпич стена, с дебелина около 0,20 м. Дълбочината на пещта е 0,80 м, а диаметърът е 1 м.

В пространството между южната стена на пещта и южния зид на жилището бяха открити две амфори, лежащи в специално оформено гнездо на пода. Едната от тях беше напълно запазена, а другата, макар и фрагментирана, беше изцяло възстановена. Първата амфора (с изцяло гладки стени) би могла да се отнесе към тип VIII, вариант 2, според класификацията на Кузманов (тип Е – по Бьотгер, тип XVI-S по Скорпан). Втората амфора принадлежи към много рядко срещан тип само с една дръжка. По вретеновидната форма на тялото си и широките плоски ребра по него, би могла да се отнесе към тип VII по Кузманов (тип V по Скорпан).

На източната граница на сондаж А/03 се попадна на солиден каменен зид, което наложи разширяването му в източна посока. При проучването се оказа, че зидът принадлежи на значителна по размери правоъгълна сграда, градена от неголеми по размери, грубо обработени каменни блокове на калова спойка, с грижливо оформени редове. Сградата, ориентирана в посока север-юг, е успоредна на западната крепостна стена и отстои на разстояние 3,6 м на изток от нея. При окончателното й разкриване се оказа, че размерите й са с леки различия в дължините на западния (10,35 м) и източния зид (10,60 м), както и в ширината на северния (8,20 м) и южния зид (7,70 м). Входът, широк 1,60 м, е бил от север. Дебелината на зидовете също не е напълно еднаква, но в по-голямата си част е 0,90 м, като единствено северната половина на западната стена е по-тънка – 0,70 м, а при входа 1 м.

Сградата е била унищожена от силен пожар, красноречиви следи от който се откриват по цялата й вътрешност, особено покрай западния й зид – нападали от зидовете, напукани и почервенели от високата температура камъни, овъглени греди, пепел, силно обгорели и разложени тегули и имбрицес.

При югозападния ъгъл на сградата се попадна на дъгообразно извит зид, наподобяващ апсида, с дебелина 0,66 м. При разкриването му се очерта "подковообразно" съоръжение, пресечено от по-късния южен зид на постройката, граден от ломени камъни на калова спойка. То е изградено от добре оформени, правоъгълни каменни блокове със спойка от хоросан, с примеси от счукани тухли. В горната си част зидът е имал и редове от тухли – *opus mixtum*. Източният зид на "подковообразното" съоръжение продължава в северна посока под южния зид на по-късната постройка. Разкритата дължина на дъгообразната извивка на зида е 3,30 м, а дължината от източното лице до челната й извивка е 2,60 м. Дебелината на зида в горната му част е около 0,70 м, а в долната–около 1,30 м. Разкритата дължина на източния зид на съоръжението е 1,20 м. Северното (вътрешно) лице на дъгообразния зид е покрито с много фина хидрофобна замазка от хоросан със ситно счукани, почти смлени тухлени късчета. При изграждането на това "подковообразно" съоръжение, освен правоъгълни, са били използвани и кръгли тухли с диаметър 24 см.

Значително е количеството на откритите фрагменти от водопроводни тръби с различен диаметър – най-вероятно свързани с разкритото "подковообразно" съоръжение. Разкритите фрагменти от водопроводни тръби, както и хидрофобната замазка на съоръжението, го свързват почти категорично с използването или разпределението

на вода, но засега е още твърде рано да се ангажираме с точното определение на предназначението му, преди неговото окончателно доразкриване, както и на постройката, с която е било свързано.

Прави впечатление, че южният зид на правоъгълната сграда стъпва върху неразчистените рушевини на по-ранното съоръжение (постройка), състоящи се предимно от тегули, на места вертикално подредени. Същото се констатира и при източния зид на сградата, който също стъпва върху неразчистени рушевини на по-ранна постройка. Всичко това говори, че сградата е била издигната набързо, много скоро след разрушаването на по-ранните градежи, както и за нейния неофициален характер.

За съжаление, не може да се каже нищо по-конкретно и за характера на разкритата от нас правоъгълна постройка, тъй като в нея не бяха открити някакви по-специални находки, които да ни подпомогнат в това отношение. Разкритите в нея фрагменти от битова керамика и нумизматичните данни поставят нейното съществуване в периода от края на IV до първата половина на V в. Сред откритите монети преобладават тези на Аркадий (395-408), Хонорий (393-423) и Теодосий II (408-450).

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ТУТРАКАН ПРЕЗ 2003 Г.

Емил Петков

Археологическите разкопки в гр. Тутракан, проведени през периода 2001-2003 г., обхващат югоизточния ъгъл на античния кастел Трансмариска. Теренът, който проучваме, е незастроен и представлява приблизителен триъгълник между улиците "Крепостта" и "Петър Берон". През трите години изследване беше разкрита значителна част от южната крепостна стена, с обща дължина 33 м. Проучени са и двете кули № 3 и 4, които се допират на фуга с куртината.

През 2003 г., предвид възможността да се реставрира, консервира и експонира част от обект "Южна крепостна стена на античната крепост Трансмариска", започнахме работа по разкриване на пространството между двете кули, северно от крепостната стена. Теренът беше разкопан до съответните нива на банкети на субструкция на кулите № 3 и 4 и куртината между тях. От това ниво пространството беше шкарпирано в южна посока.

Заложен беше сондаж северно от крепостната стена, с цел проучване на късноантичната сграда, частично разкрита през 2001 г. В хода на разкопките попаднахме на фрагмент от източната стена на сградата. Подобно на западната й стена, източната също е изградена в суперструкция с хоросанова спойка и градеж на кал при субструкцията. Според откритите в нея долиуми, сградата е склад за хранителни припаси.

Проучен беше и контрафорсът, разкрит също частично през 2001 г. Той е конструктивно свързан с куртината и неговите размери са 1,30 х 3,00 м. Разрушен е в периода на изграждане на U-образната кула, т.е. между първатата и последната четвърт на IV в.

Продължи разкопаването на кула № 3, започнато през 2001-2002 г. Пред челото й попаднахме на зид с широчина 0,90 м, долепящ се на фуга до кулата. В него е вграден каменен фрагмент от канализация. Като работна хипотеза приемаме, че зидът е част от протейхизма, свързваща челата на две съседни кули. Изграждането й е синхронно с това на U-образната кула, т.е. между първата и последната четвърт на IV в. Тя прекратява съществуването си едновременно с това на крепостната стена. Проучена беше източната част на кулата до стерилна почва и до долен край на субструкция. Нивото на максимална запазена височина на суперструкцията е 65,63 м надморска височина, височината на банкета – 63,34 м надморска височина и долен край на субструкцията – 62,80 м надморска височина при източната стена на кулата.

Продължи и проучването на ъгловата ветрилообразна кула. Тук при източния ъгъл достигнахме до стерилна земна маса и до долен край на субструкцията на нива 60,97 м надморска височина при северозападния ъгъл и 60,82 м надморска височина при челото на кулата. Денивелацията е в резултат от спускане на античния терен в югоизточна посока.

Изследваните части от крепостната стена през 2001-2003 г. значително разшириха информацията за топографията и разположението на късноантичното укрепление. Уточнени са размерът, стратиграфията и строителната характеристика на различните елементи на проучената част от крепостната стена. Потвърдена беше и информацията относно хронологията и функционалното предназначение на късноантичната крепост.

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ТУТРАКАН ПРЕЗ 2003 Г.

Людмил Вагалински, Емил Петков

Причина за разкопките е предвидено строителство на хотел в непосредствена близост до северната крепостна стена на късноримска Трансмариска. Теренът на строителното петно е затворен между споменатата куртина от север, улица "Крайбрежна" от изток, улица "Трансмариска" от юг и ресторант "Москва" от запад. Заложихме три траншеи: № 1 е разположена в южния край на строителното петно, а № 2 – в западния. Размерите им са съответно - дължини 26,90 м и 9 м, ширини 2 м и 2,50 м. След уточняване с инвеститора отпадна разкопаването на заложена траншея № 2 (СИ от №1 и успоредно на ул. "Крайбрежна"), защото попада извън изкопа за хотела.

В източната половина на траншея № 1 попаднахме на солидни субструкции и мазета на сгради, строени през 20-30-те години на XX в. и разрушени в началото на 80-те на същия. Затова продължихме работа само в западната половина на траншея № 1, както и в траншея № 3.

Стратиграфската картина е следната, гледано отдолу-нагоре: жълто-зелена стерилна глина (льос); опожарени рушевини на паянтови постройки (субструкция от ломен камък на глинена спойка, суперструкция от кирпич, керемиден покрив) – *terminus post quem* за опожаряването е монета на Лициний (308-324); дебел изравнителен

глинен пласт, както и ивици от хоросанови бъркала, останали от поправка на пострадали стени; следват два пласта с хронологически смесен материал – късноантичен и ранносредновековен, като в горния от двата намерихме значително количество печенежка керамика и монета от XII-XIV в.; следва пласт с рушевини на споменатите солидни сгради, построени по време на румънската окупация (1919-1940); най-горе лежи насип от 80-те години на XX в. Общата дебелина на културния пласт е около 4 м или стерилът започва около кота 23,50 (спрямо Балтийската кота).

Получените резултати повтарят информацията ни от предходни години за въпросния терен.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "РИМСКА ГРОБНИЦА" НА УЛ. "Д-Р АНАСТАС ЯНКОВ" № 38 – СИЛИСТРА

Иван Бъчваров, Драгомира Боева

Обектът е открит на 27.06.2003 г. при изкопни работи с багер за строеж на частен дом. Строителните и изкопните работи на обекта са спрени до приключване на спасителните археологически разкопки с ръководител Иван Бъчваров (ИМ - Силистра) и зам. ръководител Драгомира Боева (ИМ - Силистра).

Гробницата е вкопана в пласт от льосова глина с жълтоохров цвят, на дълбочина от 20,93 до 17,65 м надморска височина. Представлява засводена еднокамерна гробница, изградена от необработени и обработени камъни и четири тухлени пояса (тухлите са с размери 0,28-0,29 х 0,035-0,04 м), споени с бял хоросан, примесен с фрагментирана строителна керамика. Гробницата е с размери: разкрита дължина – 2,20 м (продължава в профила на изкопа), ширина - 4,74 м и максимална височина (от свода до основите) 3,28-3,30 м. Ориентирана е по оста изток-запад, с отклонение 45º в посока югоизток-северозапад. Входът е разположен на югоизточната страна и представлява отвор с височина 0,81 м, ширина 0,69 м и дебелина 0,46 м, затворен от обработен камък с размери 0,80 х 0,85 м, в който е оформен отвор с размери 0,33 х 0,25 м. Над входа има фриз с размери 1,55 х 0,16 м, който най-вероятно е преизползван, като част от него служи за лява страница на входа (погледнато отвън). Фризът отвътре е профилиран и декориран.

Конструкцията на свода е изградена от тухли с размери 0,41 х 0,04 м и 0,43 х 0,43 х 0,035 см, споени със същия хоросан, с дебелина на фугите 4-5 см. Дебелината на свода е равна на дължината на тухлите – 0,43 м, като отвън и отвътре сводът е обмазан с хоросан.

Вътрешността на гробницата е с размери 2,71 х 3,07 х 2,30 м, с височина на стените 0,93 м, от която започва засводяването. Стените са обмазани с бял хоросан, примесен с растителни останки, най-вероятно слама. Мазилката е вероятно грунд за стенописване. Във вътрешността на гробницата се откриха фрагменти от тухли, ломени камъни, както и многобройни фрагменти от битови съдове (керамика и порцелан от XX в.), два куршума на подовото ниво, което е разрушено и представлява пласт деструкции от строителна керамика, ломени камъни и хоросан. Не е разкрито погребение в анатомичен порядък, а само разпилени кости по пода.

В пространството около гробницата бяха разкрити два гроба с трупополагане в ковчег:

Гроб № 1 – разположен на 1.50 м югозападно от гробницата, на дълбочина 19, 74 м, в изпънато положение по гръб, с ръце по тялото. В областта на бедрените кости гробът е нарушен и южно от него, на разстояние 0,20 м, бяха разкрити човешки кости, най-вероятно от същото погребение, но събрани на купчина.

Гроб №2 – разкрит на дълбочина 19,85 м, разположен над входа на гробницата и представляващ погребение в изпънато положение по гръб, в ковчег с железни гвоздеи; при тазовите прешлени гробът е разрушен от яма № 2.

Открити са фрагментирани няколко керамични съда и четири монети - на Аврелиан (270-275), Лициний (308-324) и Констант (333-337). Направено е архитектурно, геодезично и фотографско заснемане. Материалите от разкопките се съхраняват в ИМ – Силистра.

Гробницата е част от некропола на античния Дуросторум и се датира в периода IV-V в.

ОБХОДНА ТЕРЕННА ЕКСПЕДИЦИЯ "КАВАРНА – ШАБЛА 2003"

Асен Салкин, Пенко Георгиев, Добри Добрев

Обходната теренна експедиция бе реализирана в две направления: 1) Каварна, Вранино, Белгун; 2) Българево, Калиакра, Болата, Българевската гора, Русалка, Нанево, Яйлата, Тюленово.

Районът между с.Тюленово и с. Българево е със степен характер и не се обработва. В посочения район има интересни скални паметници на културата, които не са проучени и документирани, както и гъста селищна мрежа от различни исторически епохи, пещерни комплекси от пещери-жилища и четири некропола от скални гробници.

Между Нанево и Русалка се документираха два каменни кръга с диаметър 22 и 28 м, изградени от забити в земята каменни блокове в два реда и помежду им трошляк ("панцер" градеж).

До гр. Каварна (2 км северно) беше открито и документирано селище в хронологическите граници от елинистическа епоха до Първо българско царство. Намерихме пет амфорни дръжки с печати и прабългарска керамика със сивочерен цвят на глината и излъскани ивици, идентична на откритата при прабългарския керамичен център при с. Топола, отстоящо на 10 км от Каварна.

ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ "КАВАРНА – 2003"

Асен Салкин , Пенко Георгиев

През лятото на 2003 г. продължи подводното проучване на акваторията на пристанище Каварна източно и западно от него, както и разузнаване в акваторията на Добруджанското черноморско крайбрежие. Източно от Каварненския залив се откри керамика и евентуален пристан от V-VI в. В залива

пред буна № 2 продължи да излиза в огромно количество антична и късноантична керамика, животински кости, а също се откриха малко бронзово звънче, сребърен пръстен, бронзов поднос със запазена рамка и две дръжки с украса (четири глави на козли), оловен щок. На 3 км западно от Чиракман под с. Божурец се откри грубо изработена дълбока паница, вероятно от потънало селище.

Продължиха проучванията и на север от Калиакра – Русалка, Яйлата, Шабленската тузла и Крапец. От залива на Крапец се откри оловен щок с тегло около 200 кг. В южната част от акваторията на с. Крапец се фиксира пристан за товаро-разтоварни работи, откъдето, по думите на леководолази, са извадени много оловни щокове и керамика.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. "ГРАФ ИГНАТИЕВ" № 17 И УЛ. "САН СТЕФАНО" ВЪВ ВАРНА

Валентин Плетньов, Петко Георгиев, Иван Василчин, Игор Лазаренко

Обектът е разположен на ъгъла между улиците "Граф Игнатиев" (югоизток), "Сан Стефано" (югозапад) и "Кап. Девятко" (изток), на около 30 м от южната фасада на Римските терми на Одесос. Очаквахме да попаднем на останки от антични сгради, свързани с термите, или запазени участъци с жилища от средновековния квартал на Варна.

Разкопките започнаха на 26.12.2003 г. и продължиха до 29.12.2004 г. Изкопите се извършваха с багер под непрекъснатото наблюдение на археолози от екипа. Наблюдаваха се и довършителните изравнителни работи.

За съжаление, и на това място се установи значително натрупване на останки от жилищни сгради от периода XIX-XX в., като основите им достигат до дълбочина близо 4 м. Те се очертават във всички профили на изкопа. На дълбочина около 3 м почти в целия обект се очертава горял пласт с дебелина 0,2–0,3 м. Подобна е ситуацията и по съседните улици. Най-вероятно това са следи от опожаряването на Варна през 1828 или 1854 г.

Въпреки близостта на римските терми, в рамките на парцела не бяха установени основите на синхронни на термите сгради. Впрочем, подобни наблюдения за района имаме направени и през 90-те години на XX в., при строежа на нови сгради в непосредствена близост на ул. "Сан Стефано".

Пластовете са силно размесени и се откриват керамични фрагменти, представящи почти всички периоди от археологията на резервата "Одесос – Варна". Най-многобройни са фрагментите от битова керамика, тухли и керемиди от периода XVIII-XIX в. Средновековният пласт на разположения северно от крепостта на Варна (северният зид е преминавал по ул. "Сан Стефано") квартал е обезличен от основите на по-късните жилищни сгради. Откриват се само отделни фрагменти от сграфито керамика. При изкопните работи в насипа бяха открити и прибрани няколко архитектурни детайла – част от мраморна колона, две варовикови бази и капител. Намерен беше и каменен капак от питос. Открита е и силно корозирала плочка от късноантична медна тока.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. "ЦАР КАЛОЯН" № 10 ВЪВ ВАРНА

Петко Георгиев

Проведените спасителни разкопки дадоха възможност за пръв път от началото на проучванията на римските терми да се създаде, макар и частична представа за това, как е изглеждала северната фасада на Римските терми на Одесос – този най-голям архитектурен паметник от римската епоха в България. Откритото в проучения терен позволява да се уточни връзката на сградата с околната градска среда. Ето защо, намерените архитектурни останки имат първостепенно значение – както за проучването на термите, така и за изясняване на някои въпроси относно градоустройството на римския Одесос. Разкопките следва да продължат през следващата година и в терена на север от проучената част, до южния тротоар на ул. "Цар Калоян".

АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА СГРАДА ПОД ОСНОВИТЕ НА ЦЪРКВАТА "СВ. СПАС" В КВАРТАЛ "ВАРОШ", ГР. ПЕРНИК

Василка Паунова

В края на септември и през октомври 2003 г. в м. Св. Спас, в квартал "Варош" на гр. Перник, започна разчистването на руините на параклис и в основите му – на зидове от антична сграда.

Параклисът "Св. Спас" се намира в СИ подножие на хълма Кракра. Изграден е в центъра на тясна и издължена падина, в която се забелязва естествен скален разлом със силен наклон в направление СЗ-ЮИ. Храмът е вкопан до дълбочина около 1,50 м в землен насип, който, с вариращата си височина от различните страни от 4 до 6 м, напомня могила или наслоен землен насип върху високи деструкции от стари сгради. От юг и запад църквата естествено е заградена от скален венец. На 10 м южно от "Св. Спас" има малък извор, чията вода е смятана за лековита. По данни от 1930 г. на пернишкия гимназиален учител Стефан Бръчков, параклисът е бил изграден през 1905 г. върху оброк на "Св. Спас". Същият споменава, че при полагане на основите му строителите били попаднали на по-стара сграда – църква, и че около близкия извор са били намирани фрагменти от оброчни плочки.

Параклисът е с ориентация североизток-югозапад. Той е с опростен план – трапецовиден, с размери 5 х 3 м и дебелина на стените 0,40 м. Няма оформена апсида от изток. Тази роля изпълнява конха в източната стена, която е оформена от големи плочи от пясъчник. Няма притвор. Запазената височина на параклиса е 1,60 м – субструкция и суперструкция. Изграден е от ломени и дялани камъни. В зида са преизползвани антични тухли.

Камъните от първи ред на фундамента в СЗ и ЮЗ ъгъл на параклиса стъпват върху античен зид с направление север-юг. При навлизането в дълбочина се оказа, че това са страници на вход на по-ранна сграда, чиито размери са по-големи от тези на параклиса. Зидът е със запазени 8 реда тухли във височина, споени с хоросан. Максималната запазена ширина на тухлите е 0,36 см, а дебелината им е 4 см. Толкова е и дебелината на хоросановата спойка. В субструкцията си зидът е изграден от

варовикови обработени камъни, които образуват перваз с височина 0,30 м. Запазената височина на античната стена с отстъпа е 1,20-1,30 м, а видимата ширина - 1,30 м. Разкритите зидове от страниците на входа са с лицеви източна и северна страни, като северното лице е обрушено при изграждането на параклиса. Трудно е да се прецени ширината на входа (около 1,20 м). Частично беше проучена антична стена външно от южната стена на параклиса. Тя е с направление изток-запад и макар и да не беше възможно да се установи, вероятно сключва прав ъгъл с описаните страници на входа.

Във вътрешното пространство на параклиса и на нивото на подложката от камъни на тухления зид се разчисти дебела 0,10 м хоросанова плоча, заемаща цялото вътрешно пространство. Тя е подовото ниво на това помещение от античната сграда. Подът беше покрит с пласт от въглени, пепел, хоросан и керемиди. Съдейки по разчистените деструкции, сградата е била унищожена от пожар. Строителната традиция, използвана при оформянето на зида от тухли, при който ширината им отговаря на ширината на хоросановата спойка между тях, ни кара да предполагаме, че най-вероятно античната сграда е била изградена в края на III - IV в. Проучването й предстои.

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ НА УЛ. "ХАН КРУМ" № 6 В КЮСТЕНДИЛ

Лидия Стайкова-Александрова, Иванка Стайкова, Дойчин Грозданов, М. Златева

Проучен е терен с площ от 100 м^2 върху северната част на раннохристиянска базилика от V-VI в. Нейната южна част е била разкопана в периода 1968-1969 г.

На дълбочина 1,20 м-1,30 м е разчистено подовото ниво на базиликата. Настилката представлява полихромна мозайка, изпълнена в *opus tessellatum*, в четири цвята – бял, сивочерен, червен и охра. В някои мотиви на места е употребен оранжев цвят, заместващ жълтия. Мозайката е изпълнена в геометрични и растителни орнаменти – пресичащи се кръгове, ромбове, сложна плетеница и др., повечето от които са вече известни от други мозайки от Пауталия. Намерени са и фрагменти от стенописна украса. В бемата се попадна на друга настилка – от керамични и мраморни елементи. Откритите движими археологически артефакти от късноантичната епоха са малко фрагменти от глинени съдове, прозоречно стъкло и мраморни детайли от интериорната украса на базиликата. Освен това са намерени части от керамични съдове и монети от българското средновековие (IX-XIII в.) и османско-възрожденската епоха.

Базиликата, със своите значителни размери (най-голяма в Пауталия), с богатата си мозаечна подова настилка и мраморна интериорна украса, е най-значимият раннохристиянски храм, който е изграден на мястото на по-ранна базилика – свидетелство за топографски континюитет на културното място.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В КЮСТЕНДИЛ И РАЙОНА ПРЕЗ 2003 Г.

Румен Спасов, Дойчин Грозданов, Росита Стоянова

През 2003 г. екип от Регионален исторически музей - Кюстендил проведе спасителни археологически разкопки на ул. "Даскал Димитри" № 9 в Кюстендил, в района на Зоопарк "Хисарлъка" и в землището на с. Грамаждано (кв. Вертешево).

Обект "Даскал Димитри" № 9. Провеждането на археологически проучвания на ул. "Даскал Димитри" № 9 в Кюстендил беше продиктувано от извършването на механизиран изкоп за строителство на жилищна сграда в рамките на частен парцел. Обектът отстои на 150 м източно от укрепената територия на Пауталия и обхваща площ от 180 м^2. Изследван е по профили с височина 3,50 м и обща дължина около 40,00 м.

По протежение на източния, южния и западния профил са документирани 20 гробни ями. Разположени са на дълбочина от 0,80 до 2,26 м. Данните за погребалния обред не могат да бъдат сумирани качествено, поради ограничената информация, която беше получена в хода на проучването. Резултатите от направеното наблюдение позволяват да се заключи, че във всички гробове погребенията са извършени чрез трупополагане. В 17 случая гробните ями са ориентирани запад-изток. Всички гробни съоръжения, разкрити в некропола, притежават идентична конструкция. Оформени са със стреховидно поставени тегули. Планът, размерите и детайлите в конструкцията на гробните съоръжения не беше възможно да се установят. Топографската ситуация на новорегистрираните гробове дава основания да се допусне, че същите се ситуират в зоната на Източния градски некропол на Пауталия. Основни данни за този некропол дават проучванията на други два обекта, намиращи се в посочения район и изследвани в предходни години – на ул. "Цар Освободител" № 143 (разкопки през 1983 г. под ръководството на Ст. Чохаджиев) и около църквата "Св. Димитър" (разкопки през 1991 г. под ръководството на Ю. Мешеков). Разкритите в посочените обекти гробове притежават сходни характеристики с новооткритите и са датирани в III-IV в. Към това време ще трябва да бъдат отнесени и гробовете, документирани на ул. "Даскал Димитри".

Обект "Хисарлъка". Спасителните археологически разкопки, проведени на хълма "Хисарлъка" до гр. Кюстендил, бяха предизвикани от строителни работи в района на Зоопарка, по време на които са нарушени няколко гроба. Изследваният обект отстои на 130 м южно от крепостта, изградена върху билото на хълма и се разполага върху склон с източно изложение. Проученият терен има площ от 60 м^2.

В хода на изкопните работи бяха разкрити 29 гроба. Разположени са на дълбочина до 0,60 м. Всички гробни ями притежават ориентация запад-изток. В 15 гроба анатомичният порядък на скелета е напълно запазен. Останалите са нарушени по различни причини (съвременни изкопи, вкопавания на гробове, при които са засегнати по-ранни гробни ями и др.). В преобладаващото число гробове черепът е разположен централно, като само в един случай лежи върху "тухлена възглавница". В повечето случаи ръцете са прегънати в лакътя и положени една до друга върху тялото, най-често в областта на корема. Краката са изпънати, успоредни един на друг.

В изследвания сектор от некропола са застъпени два вида гробни съоръжения – обикновени ями и ями, стените на които са укрепени в основата с ломени камъни. Намереният гробен инвентар е сравнително скромен - от 9 гроба произхождат 24 находки, сред които преобладават едноцветните стъклени гривни. Новолокализираният некропол се датира в периода X-XII в.

Обект "Вртешево". При спасителни археологически проучвания, проведени през 2003 г. в околностите на гр. Кюстендил, беше разкрита пещ за строителна керамика. На съоръжението са се натъкнали работници при строителни работи. Ситуира се западно от Кюстендил, в землището на Вртешево (до 1953 г. – село, а понастоящем – квартал на с. Грамаждано). Разположена е в м. Кемер мост, която представлява ниско, полегато възвишение, южно от пътната отсечка Кюстендил – Гюешево. Паметникът беше изследван в рамките на сондаж с размери 5 (север-юг) х 2,50 м. Новооткритата пещ представлява двукамерно съоръжение с правоъгълен план, ориентирано по надлъжна ос север-юг, с отклонение 25° СЗ-ЮИ. Вкопана е на дълбочина 1,30 м. Долната камера е засводена. Огнището е разположено от север, изнесено извън обема на долната камера, с която се свързва под тъп ъгъл. Общите размери на пещта са: дължина 4,20 м, ширина 1,68 м, запазена височина 1,65 м. _При проучване на съоръжението не беше намерен датиращ материал. Съпоставянето на резултатите от археологическото изследване на паметника с етнографски данни от района дава основания неговата датировка да се търси в периода XVIII-XIX в. Подобни пещи (фурни), предназначени за изпичане на керемиди, също с късна дата, са известни от с. Берайнци, Свищовско.

КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. СВ. ДИМИТЪР ПРИ ГР. ХАДЖИДИМОВО

Юлия Божинова, Цветана Комитова

През 2003 г. в гр. Хаджидимово, на хълм в м. Св. Димитър бяха проведени спасителни археологически проучвания на обект "Късноантична и средновековна крепост". От изток тече р. Места, а от юг - р. Мътница. Проучванията бяха съсредоточени в югозападната част на хълма, в три участъка: профил 1; сондаж 1 над профил 1; крепостна стена. Крепостната стена беше проследена 20 м в северна посока, до вход с ширина 1,85 м.

Стената е изградена от два зида на хоросан със счукана тухла, долепени един до друг на фуга. Външният зид е широк 1,10 м, а вътрешният – 0,75 м.

Другият участък, в който беше извършено проучване, беше профил 1. При разчистването се очертаха следните археологически структури: част от помещение със запазена северна и източна стена във височина 2 м и дължина 5 м, западна стена и вътрешен крепостен зид. Помещението се е развивало на юг. В него е останал зид на кал, който е пресечен от западната и източната стени. В профила извън помещение № 1, в източна посока, бяха регистрирани части от зидове, градени от камък на кал. Западно от крепостната стена, перпендикулярно на нея, под основите й беше разкрит зид от ломен камък, до 6 м дължина. При разчистването на зида беше открита керамика от къснобронзовата епоха.

Извършени бяха проучвания на тераса над профил 1, където на изток е заложен сондаж с размери 10 х 4 м. В него бяха открити 7 вкопани долиума. Разкрит е глинен перваз на огнище, представляващ двуглава фигура на кон. Огнището на жилището представлява дебела 7 см глинена замазка. Близо до него бяха намерени тока, ножици за стригане, хлопатар, длета. Бяха събрани много фрагменти от кухненски съдове. Всички тези находки са под горял пласт. Монети не бяха намерени. Въпреки това, откритите предмети датират сондажа към V в. сл. Хр. Получените резултати от проучването потвърждават времето на съществуване на крепостта – през късната античност. Тя е издигната с отбранителна цел. При проучването бяха разкрити останки от зид и материали от късната бронзова епоха, както и от I хил. пр. Хр. и от средновековието (IX-XI в.).

КЪСНОАНТИЧНА ПОСТРОЙКА В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, БЛАГОЕВГРАДСКО

Юлия Божинова, Цветана Комитова

Дренково се намира на 13 км западно от Благоевград. През селото тече р. Дренковска, десен приток на р. Струма. Близо до долината на Дренковска река се намира Делчевски проход, свързващ долината на р. Вардар (Р Македония) с долината р. Струма. През юни 2003 г. бяха проведени сондажни археологически разкопки в м. Градището на обект от късната античност. Обектът представлява възвишение, разположено сред речната равнина на Дренковската река. Размерите на възвишението са около 50 х 60 м, височина до 2,50 м.

Разкрита беше част от голямо помещение от сграда. Стените са широки 0,90 м, запазени във височина до 2 м. Помещението е градено с т.нар. смесена зидария. Запазен е само един тухлен пояс, изграден от четири реда тухли. Над него на всяка от разкритите стени има отвори, разположени почти на една и съща височина в каменната зидария. Подът на разкритата част от помещението е от хоросанова замазка с дебелина до 5 см. В сградата е бушувал унищожителен пожар, станал вероятно към края на VI в. В нея беше регистриран горял слой с дебелина 1-1,30 м, в който бяха намерени 15 медни монети, най-късните от тях на Юстин II (565-578). В разкритото помещение бяха намерени долиуми с овъглена храна и фрагменти от кухненски съдове (гърнета, кани, глазирана керамика, стъклени чашки и купи). Намериха се железни ключове и брави, ножове, длета, колании токи, фибули, игли за коса, бойни стрели. Броят на намерените монети е 17. Те са медни. От по-добре запазените са тези на Анастасий (491-518), Юстиниан I (527-565г.) и Юстин II (565-578). Най-ранната монета от обекта е от края на III в. Резултатите от изследванията на пробите овъглена храна показват основните култивирани житни и бобови растения - ръжта и просото, ечемика, овес и двузърнестия лимец, баклата. Друго средиземноморско растение е смокинята. Изследванията на обгорелия дървен материал показват, че е дъбов. Въпреки всички тези данни, получени при обработката на материалите, все още не може категорично да се определи характерът на сградата.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "РАННОХРИСТИЯНСКА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА" ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ, ПРЕЗ 2003 Г.

Силвия Ценова

Проучванията през сезона бяха съсредоточени в 2 сектора – на запад и на юг от наоса на базиликата. В резултат на археологическите проучвания, на запад беше разкрито ново помещение (№ 2) с размери: И-З - 3,55 м, С-Ю - 6,00 м. Градежът на зидовете е изпълнен от средно големи речни камъни на хоросан. Регистрирани бяха два входа към помещението – от изток, който е за късния баптистерий, и от запад. За съществуването на последния свидетелства мраморният блок пред зида, който е обработен и положен, за да изпълнява функцията на стъпало. По външния му ръб и предната част, върху която е стъпвано, личат изтривания. Изработен е от бял дребнозърнест мрамор с идеална правоъгълна форма, а размерите му са: дължина 1,06 м, ширина 0,73 м, височина 0,23 м. Тъй като стъпалото беше открито на нивото на цялата архитектурна композиция на базиликата, разкрита до момента, това предполагаше да се търси ситуация в по-долен пласт. Слизането в дълбочина продължи до достигането на основата, на която е положен мраморният блок, а именно – площадка, образувана от подредени речни камъни, побити в пръстта. Камъните обграждат стъпалото от трите му страни и изпълняват функцията на завишена нивелираща площадка към входа на помещението.

На 5,20 м от помещение № 2 беше разкрит друг зид, чиято ориентация не следва основната на базиликата, т.е. изток-запад, а е отклонена – североизток-югозапад. Зидът се разкри в северния склон на платото и има дължина 5,50 м и ширина 0,60 м. Градежът е от речни камъни на хоросан и има фина замазка с врязани по нея бадемообразни линии. Между зида и помещението пред него има денивелация от около 0,50 м.

В южния сектор се разкри ново помещение - № 3. Градежът е отново от речен камък на хоросан, формата му е неправилна. Източният му зид е с дължина 5,00 м, северният – 6,50 м, западният – 5,35 м, а южният е 4,36 м, като след това прави отстъп на юг и отново продължава на запад с 3,37 м. Така цялата му дължина е общо 7,73 м. Във вътрешното пространство, плътно до източната стена на помещението, се разкри съоръжение. То представлява два зида с дължина по 1,00 м и ширина 0,38 м. Разстоянието между тях е 0,60 м. Зидовете са на фуга, реденето на речните камъни е на хоросанова спойка. Същото съоръжение е регистрирано в базиликата на епископ Йоан в гр. Сандански. Функцията му не е изяснена. Външната страна на западния зид на помещението е със същата замазка и врязани линии, както при зида в северния склон. Целият запазен зид е строен допълнително в по-късен период. Достройването започва от края на южния зид на същото помещение и това личи от образувалата се фуга между двата строежа. Само по-новият строеж е с обмазка. Входът на помещението е от север.

На запад от наоса се разкри и проучи дворът на базиликата – атриум. Размерите му са: И-З - 9,00 м, С-Ю - над 5,00 м. Има вход от юг. Северното му пространство е отворено, а във вътрешното беше регистриран стълб с

квадратен план (0,50 х 0,50 м). Материалът е същият, използван при другите помещения - речен камък на хоросан.

Насипът, който се отнемаше по време на проучванията, беше с дебелина от 1 до над 1,60 м. Най-запазен във височина е южният зид на атриума – 1,70 м.

Единствената находка, която влезе в инвентарната книга под № 41, е каменен съд за вода, в центъра на който е издялан отвор, запушен в по-късен период с камък и хоросан.

Дребните находки са множество фрагменти керамика (сива и червена обикновена), както и прозоречно стъкло и фрагментирани стъклени съдове (предимно малки чаши и кандила).

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА" В ГР. САНДАНСКИ ПРЕЗ 2003 Г.

Владимир Петков, Светла Петрова-Динева, Румяна Милчева

Археологическите проучвания през 2003 г. на епископската базилика в гр. Сандански се проведоха през месеците юни и юли от екип в състав: Владимир Петков (АМ – Сандански) – ръководител, Светла Петрова-Динева (АИМ-БАН) - заместник-ръководител и Румяна Милчева (АИМ-БАН). Техническата и фотодокументация се извърши от екипа и техници от Кметство Сандански. Разходите по техническата част на разкопките бяха от бюджета на Археологически музей - Сандански, а работната ръка от 23 души беше подсигурена от местното Бюро по труда чрез програмата "От социални помощи към трайна заетост" на Министерството на труда и социалните грижи.

За улеснение на проучванията и с оглед на оптимална организация на работата, предвид затрудненията от силно застроената градска среда, се определиха условно обозначени три сектора на работа – А, В и С. Във връзка с реституционни процеси около епископската базилика целта на проучванията беше да се допроучат терени на север от притвора на базиликата за изясняване на античната градоустройствена мрежа. Заедно с това се предвижда и окончателно оформяне на границите на самия обект в северозападна посока.

Сектор А. Условно обозначения сектор включва 100 м^2 в северозападния ъгъл на вътрешния двор и терена на юг от баптистерия на базиликата. Целта беше изясняване на конструктивните връзки между притвора, вътрешния двор (атрия) и баптистерия на базиликата. Разкопките в сектора се проведоха от 02.06 до 27.06.2003 г. В резултат на проучванията окончателно се изясни ситуацията в тази част на комплекса, максималната ширина на атрия и връзката му с притвора на базиликата. Разкопките приключиха на кота 1,40 м от нивото на пода в атрия и само в северозападния и североизточния ъгъл се разкри тухлена подова настилка. Културният пласт се характеризира с обилно количество строителна керамика. В самия северозападен ъгъл на атрия се откри масивен мраморен постамент (за съжаление без надпис) с размери: ширина 0,56 м, дължина 0,56 м, височина 0,87 м. Окончателното разчистване на атрия до подовото ниво се предвижда през следващата 2004 г.

Сектор В .Условно като сектор В се обозначава площ от 50 м^2 от първия подпорен бетонен зид за първата тераса в северозападния край на базилика. В резултат на проучванията, които продължиха от 02.07 до 28.07.2003 г. беше достигнато нивото на най-висока запазеност на зидовете на помещенията на запад от притвора на базиликата, или кота 3,40 м от нивото на притвора. В проучения близо 1,50 м културен слой находките датираха в диапазона от IV-XX в. Открити бяха силно фрагментирана битова и строителна керамика, мраморна база и част от колона със сравнително високо качество на изработка. Окончателното изясняване на конструктивните връзки в сектора ще стане едва с премахването на западния бетонен зид през следващата 2004 г.

Сектор С. Така беше условно означена площ от 100 м^2 в територията на север от наоса и притвора на базиликата, на 10 м от северния зид на базиликата. В резултат на проучванията се откриха руините на паднала стена от запад на изток на площ от 7 м^2, все още с неизяснен произход. В сектора беше открит и добре запазен скелет, разположен в неестествена поза, неориентиран по посоките на света и най-вероятно оатнасящ се към времето на войните през 1915-1917 г., когато тук е бил щабът на Първа българска армия, или от годините около 1944 г., когато тук се е помещавало околийското управление.

Като цяло археологическите разкопки през 2003 г. представляваха подготовка за по-мащабни проучвания, с оглед на факта, че се извърши значителна изкопна работа в наносните слоеве на проучваните терени и се оформи североизточата част на епископския комплекс.

РАННОХРИСТИЯНСКА ГРОБНИЦА ПРЕД БАЗИЛИКАТА "СВ. СОФИЯ" – СОФИЯ

Марио Иванов

При изкоп за подмяна на тръби от топлопровод в участъка пред базиликата "Св. София" беше засегната част от свода на неизвестна досега гробница, което наложи археологическо проучване. Разкрита беше в план достъпната част от гробницата, след което беше започнат изкоп покрай северната й стена. Невъзможността да се проучи гробната камера чрез подход от север наложи пробиване на отвор в западния фундамент на базиликата, което откри възможност за изследване на съоръжението и пространството пред него.

Гробницата е с правоъгълен план и външни размери 5,20 (С-Ю) х 6,0 м (И-З). Тя се състои от същинска гробна камера, оформена от полуцилиндричен свод (4,20 х 6,0 м, при височина 2,60 м) и два странични укрепващи зида (от С и Ю) по цялата й дължина. Последните са изградени едновременно с нея от речни камъни, споени с бял варов разтвор. Горната им част е обмазана с тънък (3-5 см) слой бял варов разтвор, който покрива плътно цялата горна повърхност на гробницата, включително свода. Подобно обмазване предпазва съоръжението от атмосферни влияния. Същинската гробна камера е изградена от тухли. Дългите страни, преминаващи в полуцилиндричен свод на около 0,65-0,70 м от основата, се състоят от един ред тухли, докато западната и източната стена са

изградени съответно от два и три реда тухли. В източната стена е оформен засводен вход (1,10 х 0,60 м), затворен от каменна плоча с релефен кръст (1,20 х 0,74 х 0,08 м). Пред входа на гробницата е развито тухлено тристъпално стълбище, оградено от юг, изток и север със стеничка. То долепя на плътна фуга до арка от половинки тухли, която от своя страна също е на плътна фуга до основното тяло на гробницата. Арката образува "рамка", в която е вложена затварящата входа каменна плоча. Плочата е подпряна с по-малък, изправен вертикално камък. Върху горната повърхност на стълбището е лежала втора каменна плоча с релефна украса. Тя се намери *in situ,* счупена на две части. Източният край на стълбището е разрушен от основите на базиликата.

Гробницата не е била ограбвана. Камерата има вътрешни размери 4,46 х 3,40 м. Стените и сводът са плътно обмазани с бяла варова мазилка, без следи от стенописи. Подът е неравен и "изграден" от трамбовани непосредствено върху пръстта деструкции. В него при северната стена и в ЮЗ ъгъл бяха констатирани хлътвания, дължащи се на по-ранни гробове. В гробницата се откриха останките от три индивида - дете (7-16 г.), положено в ковчег в СИ ъгъл, и кости от 11-12-годишно дете и израснал индивид, положени в общ ковчег в ЮЗ ъгъл на камерата. Гробният инвентар се състои от златна обеца, открита при главите на положените в ЮЗ ъгъл, и долна част от керамичен съд (пълна с пепел, вероятно използвана за прикадяване) при главата на положения в СИ ъгъл. Последният е бил облечен в златотъкана дреха, от която се откриха златни нишки.

Проучването на хлътванията показа наличието на по-ранни гробове под пода на гробницата. Гробното съоръжение при северната стена представлява обикновена гробна яма, в която е положен израснал индивид в изпънато положение, с глава на запад. Инвентар не се откри, но от пръстта произхождат три бронзови монети. Гробът, предизвикал хлътването в ЮЗ ъгъл на камерата, се откри в много разрушено състояние, без инвентар. Той е бил тегулен, с ориентация И-З. Костите се откриха твърде изтлели, което не позволи наблюдения върху позицията на тялото.

Датировката на гробницата се основава на комплексни данни. Откритите под пода на гробната камера монети, сечени между 383 и 392 г., са *terminus post quem* за нейното изграждане. Наблюденията върху покриващия гробницата пласт от камъни и розов хоросан позволяват той да се свърже с базиликата "Св. София", като вероятен фундамент на стълбище пред централния й вход. Най-късните монети, намерени под него, са на Теодосий II, сечени между 425 и 450 г. Липсата на нумизматичен материал след средата на V в. – както в проучения участък, така и в цялото подподово пространство на базиликата, показва нейното съществуване вече на това място. Контекстът на историческите събития от времето около средата на V в. предполага като по-вероятен за подобен мащабен строеж периода преди хунските нашествия, което позволява изграждането на последната базилика "Св. София" да се разположи в периода между 425 и 441/447 г.

Датировката на гробницата е във връзка със строежа на базиликата. Фундаментът на храма разрушава отчасти стълбището на гробницата, но не е правен опит за нейното ограбване. Възможно е гробницата да се датира във второто-третото десетилетие на V в., вероятно само 5-10 години преди изграждането на базиликата.

РАННОРИМСКА СГРАДА ОТ КРАЙПЪТНАТА СТАНЦИЯ СУБ РАДИЦЕ

Иван Христов

Иманярската интервенция е повод за провеждането на аварийни археологически разкопки през късната есен на 2003 г. от страна на Националния исторически музей. Проучванията са проведени в непорсредствена близост до изследвана от М. Маджаров късноантична казарма и доведоха до откриването на голяма обществена постройка, обхващала площ от 784 м^2.

Постройката е разположена на 31 м югоизточно от т.нар. късноантичната казарма и е ориентирана северозапад-югоизток, подобно на вече разкритата сграда. С разлика от 3 м на североизток тя лежи на една и съща линия с обекта, проучен от М. Мадажаров. Построена е върху заравнен терен, 3 м по-ниско от нивото на късната казарма. Точният план на сградата е квадрат със стени 28 х 28 м. Дебелината на външните зидове е 1,10 м. Те са изградени от ломени камъни, облепени оскъдно с бял хоросанов разтвор. За подсилване на североизточната стена са построени 4 контрафорса с височина 2 м и широчина 1 м. Те са разположени симетрично, като вътрешните два очертават централната част на постройката с широчина 10 м.

В сградата се е влизало от югозапад, през вход широк 5,40 м. При по-късни поправки входът е бил стеснен до 3,80 м.

От входа се е проникнало в широк вътрешен двор, очертан от две редици с по шест постамента, разположени съответно югоизточно и северозападано. Постаментите са били изградени от големи каменни блокове с равна повърхност, подсилени в основата с по-малки камъни, споени с хоросан. Самите постаменти са били фундирани направо върху подовото ниво на сградата, състоящо се от трамбована жълта пръст. Височината на постаментите е 0,80 м. По всяка вероятност те са носели дървени колони, крепящи покривната конструкция на сградата.

На разстояние 4 м от двете редици с постаменти се разкриват вътрешни зидове с дебелина 0,50 м и височина от 1 до 1,80 м, които очертават основно две помещения, прилепени до югоизточната и северозападна стена на постройката. В тези помещения се е влизало през 3 входа. Разположението на входовете и отделните постаменти е симетрично. Липсват данни за допълнително напречно разделение на споменатите помещения.

Откритите находки при разкопките се отнасят към периода от средата на II в. до 30-те години на III в. Те спадат към четири основни групи: керамика, стъкло, монети и накити.

Сред находките най-многобройни са монетите. Открити са общо 49 бронзови и сребърни монети, датирани в периода от I в. пр. Хр. до края на III в. Монетите могат да бъдат разделени условно в 3 групи: 1) Монети, отсечени в края на II – началото на I в. пр. Хр., циркулирали продължително време, включително и по времето на изграждане на казармената потройка. Това са къснорепубликански денарии, бронзови монети, отсечени във Филипи, денарии от времето на Веспасиан, асове, дупондии и сестерции на Нерва, Траян и Хадриан, износени от дълга употреба; 2) Бронзови колониални монети и денарии от времето на Антонин Пий, брозови колониални

монети на императори от династията на Северите (198-235 г.); 3) Антониниани на Аврелиан (270-275), Флориан (276), Кар (282 –283) и Диоклециан (284-305).

Характерът на разкритата архитектура и паралели с вече проучени крайпътни съоръжения в западните римски провинции дават основание да определим новооткритата сграда като обществена, изпълняваща функциите да приема пътуващите по пътя Ескус - Филипополис. Съдейки основно по монетния материал, построяването ѝ е станало по всяка вероятност по времето на император Антонин Пий в средата на II век.

Последният период от функционирането на постройка може да се свърже с първите масирани нашествия на готите при император Каракала (214 г.) и малко след това. Това предположение се базира на липсата на открити монети, сечени от императори след династията на Северите.

Откриването на няколко единични антониниана на Аврелиан, Кар, Проб, и Диоклециан може да са обясни с опита в края на столетието рухналата сграда да бъде приспособена след разрушенията. С името на император Аврелиан се свързва и строителството на нова по-масивна постройка, когато в Суб радице е настанена част от I Аврелианова кохорта.

ПРОУЧВАНЕ НА РАННОРИМСКА КУЛА (TURRIS) В РАЙОНА НА ТРОЯНСКИЯ ПРОХОД

Иван Христов, Мария Иванова-Камишева

Поради зачестилите иманярски набези в района на туристическо градче "Беклемето" (южно от Троянския проход) и предстоящи строителни дейности, през юни 2003 г. са проведени спасителни археологически разкопки на антично съоръжение, разположено на 15 м северно от най-високата триангулачна точка (1344,9 м н.в.) на Беклемето.

Съоръжението представлява кула с кръгла форма (вътрешен диаметър 5,35 м и външен диаметър 7 м). Дебелината на зида е 0,70 м. Изграден е от местен трошлив сив камък, споен с жълт на цвят хоросан, на места с калова спойка. В южния сектор на кулата е запазен само първият ред от камъните, оскъдно обмазани с хоросан. При изграждането на кулата във височина е използвана строителна керамика и дървен материал, за което свидетелстват фрагментите от тухли и големият брой железни гвоздеи, панти и сглобки за греди, открити в пласта с опожарени деструкции. Покритието на кулата е било от жълти на цвят керемиди. Запазената височина на кулата е 0,80-1 м.

Основите на кулата са били фундирани направо върху материкова скала, с минимално вкопаване на места до 0,25 см. При разкопките е достигнато на дълбочина 0,45 м подово ниво от жълта трамбована пръст. Над нея е регистриран пласт от въглени и черна на цвят пръст, в която са открити монети от края на I в. пр. Хр. - края на I в. сл. Хр. Намерените цели и фрагментирани подови тухли (33 х 34 х 3,5 см), използвани при реконструкция на зида, подсказват наличието на второ подово ниво, унищожено при по-късен ремонт на съоръжението.

В сондаж в западната част на кулата е документирана яма (дълбочина 0,80 м), в която се откриха фрагменти керамика от римската и късноантичната епоха.

Изграждане на кулата е датирано с малка бронзова монета от началото на I в. (вероятно Тиберий), открита на нивото на фундиране на зида върху скалата.

При разкопките в квадратите на изток, юг и север не са разкрити други съоръжения. Тук дълбочината на пласта, в който се срещат случайно попаднали антични материали, варира от 0,25 до 0,40 м. Достигнатата максимална дълбочина на културните напластявания на север и запад (кв. № I – II – V) е 0,80-1,30 м.

В стратиграфски план ситуацията в кулата е следната.

След чимовете от трева и хумусен пласт с дебелина 0,15 м следва 10-15 см пласт от нападали камъни и тухли. Следва 30 см пласт, състоящ се от пръст, примесена равномерно с римска керамика, фрагменти от стъклени съдове, животински кости, монети от I в., накити, връх на копие, бронзови пластини.

Следва 5 см пласт от тъмна горяла пръст, в която се откриват фрагменти от лошо изпечена керамика, която първоначално можем да определим като тракийска.

Ясно изразен е пластът на дълбочина 0,60-0,70 м, където се срещат материали основно от I в. сл. Хр. – бронзови монети, бронзови токи и апликации на военна амуниция, фибули. Най-голям е броят на продължително циркулирали асове и дупондии от времето на императорите Клавдий и Веспасиан.

Обилното количество фрагментирана римска керамика от III в. и една колективна монетна находка извън кулата, съдържащата антониниани на императорите Аврелиан, Тацит и Проб, датират втория период на съществуване на съоръжението. Вероятно кулата е преустроена след готските нашествия в средата на III в.

Най–късната датирана монета в пластовете е антониниан на Диоклециан (298-305), който хронологически съвпада с някои керамични фрагменти от началото на IV в.

Освен керамични съдове и фрагменти от такива, при разкопките са открити множество метални предмети, сред които заслужава да спомена различни по номинал оловни екзагии, ранноримски бронзови и сребърни фибули, елементи от предпазно въоръжение (токи и пластини от ризници), върхове на копия и стрели, бронзови и сребърни монети от края на I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.

Новоразкритата кула може да се определи като наблюдателна или сигнална (*turris*) – т.е. малка по размер самостоятелна укрепителна постройка с полицейски функции. Основното й предназначение е наблюдение на трафика по пътя за Филипополис.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ (ХИСАРЯ) ПРЕЗ 2003 Г. ОБЕКТ "РИМСКИ ТЕРМИ"

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Шохей Инуки

Археологическите разкопки в Диоклецианопол през 2003 г. бяха съсредоточени в два сектора по разкриване на римските терми. До ниво

подпочвени води изцяло беше разчистено помещение № 2. Суперструкцията на зидовете е запазена от 1,5 до 4,3 м. Те са градени в техника *opus mixtum* на три редови тухлени пояса. Зидарският хоросан е с примес на едро трошена тухла. Изцяло беше разкрит засводеният вход между помещенията № 1 и 2. В средата на зида между тези две помещения се разкри сляп свод, който е служил за подсилване на конструкцията и е поемал част от тежестта на масивния покрив. Разкрит беше изцяло и входът към помещение № 3. На достигнатото ниво в средата на помещението се откри паднал масивен тухлен стълб, който е стабилизирал и носил сводестия покрив във вътрешността на помещението.

До ниво подпочвени води беше разчистено и помещение № 1. Суперструкцията на зидовете тук на места е запазена до 4,8 м. В южната част на помещението беше направен сондаж в подпочвените води. Установено беше, че подовите нива на термите са на около 1,3 м под сегашното работно ниво. Поради високите и обилни подпочвени води на този етап не може да се достигне до пода на сградата. В помещение № 1, почти до ниво покрив, са разположени корпусите на две масивни декоративни и носещи покривната конструкция ниши. Те са разположени симетрично на северния и южния зид на помещението. Във всяка от тези ниши са изградени по една по-малка декоративна ниша, които в по-късно време са били зазидани. В южната ниша беше открита еднофитилна глинена лампа. По зидовете на помещението на места има запазена хоросанова замазка със следи от монтирани върху нея облицовъчни плочи. Фрагменти от мраморни плочи бяха открити при разчистването на помещението. По цялото протежение на източния зид на помещението много добре личат леглата на метални скоби за захващане на мраморната облицовка. На този етап от проучванията се установи по безспорен начин, че помещение № 1 е било облицовано с мрамор. В средата на помещението *in situ* се откри масивен тухлен отломък от сводестия покрив. Открит беше главният вход на термите, който е бил от южната страна на постройката. Пред него е оформено преддверие, в западния зид на което беше открита вградена водосточна глинена тръба. Досега в зидовете на термите са открити общо 9 глинени водосточни тръби. Южно от преддверието се откри част от зидан канал, покрит с камъни, а във вътрешността – силно опушен. Вероятно се касае до въздуховод за отопление на помещенията на термите. Разкопките, проведени в западния сектор на помещение № 1, разкриха от външното лице на западния зид допълнително изграден канал. Той е измазан с хоросанова мазилка, а подът му е стабилизиран от пропадане чрез масивни камъни. Разкритият на запад втори външен вход показва, че термите продължават в западна посока. Този факт потвърждава изказаното вече предположение, че тези терми, заедно с откритите в съседство с тях през 1935 г. други терми, оформят голям балнеолечебен комплекс. Неговата обща площ възлиза на 1600 м^2, а суперструкцията на зидовете му на места достига до 5,8 м. Откритите терми в Диоклецианопол се датират в IV в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА" ВЪВ ФИЛИПОПОЛ ПРЕЗ 2003 Г.

Елена Кесякова

Археологическите разкопки през отчетната година се проведоха със задачата да се изяснят проблеми, свързани с архитектурния план на сградата главно западно от наоса, а така също и въпроси на стратиграфията, строителните периоди и датировка на паметника. Резултатите от направените археологически проучвания могат да се обобщят в следните по-важни заключения.

Установи се, че стилобатът на базиликата прониква на дълбочина повече от 2,5 м. Той е стъпаловидно фундиран и без съмнение носи мощна суперструкция.

Констатира се, че базиликата е фундирана върху руините на монументална римска сграда, от която засега е разкрит само масивен стилобат.

Потвърди се мнението, че в епископската базилика липсва истинското оформление на нартекс и има данни за наличие на портик. В площта на портика се попадна на втори мозаечен под, непосредствено под първия.

Разкри се част от помещение, фундирано върху настилката на атриума. По всичко изглежда, че то е свързано с живота на базиликата и се явява като едно от последните й преустройства.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "ХОТЕЛ ТРИМОНЦИУМ – ЛЯТНА ГРАДИНА" В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 2003 Г.

Жени Танкова

Обектът се намира върху площ от около 350 м^2 в ЦГЧ - "Историческа зона", в непосредствена близост до южната крепостна стена и форумния комплекс на античния Филипопол, проучен и документиран през 1954-55 г. от ст.н.с. Л. Ботушарова. Разкрити са сектор от античен декуман, означен с № 2, шест помещения от сграда южно от декумана и три помещения от сграда северно от него. Двете сгради са с верижен правоъгълен план. При изграждането на зидовете са използвани три строителни техники: ломени камъни на калов разтвор; дялани и ломени камъни на бял хоросан; дялани и ломени камъни на светлорозов хоросан.

Настилката на декумана е от големи сиенитни плочи. Страниците на уличния канал са градени от ломени и дялани камъни на розов хоросан. Дъното му е покрито с гнайсови плочи, споени с хоросан, под които има подложка от необработени камъни на розов хоросан.

Въз основа на археологическите проучвания и стратиграфски наблюдения, ст.н.с. Л. Ботушарова датира описаните по-горе градежи в периода I-III в. сл. Хр.

При проучване на обекта са разкрити и две помещения, датирани с монета на Юстин II и София (566-578). Те използват преградния зид между помещения 5 и 6 на сградата южно от декумана и се развиват върху платното на античната улица. Резултатите от археологическите разкопки са подробно и изчерпателно публикувани в "Годишник на музеите в Пловдивски окръг", том II от 1956 г.

След приключване на археологическото проучване, обект "Хотел Тримонциум-Принцес (лятна градина)" е засипан и върху него са фундирани носещи бетонни конструкции.

Във връзка с предстоящо ново строителство се наложи повторно разкриване на обекта до изчерпване на културния пласт.

В резултат от проведеното проучване се установи, че улицата и прилежащите й сгради А и В имат по-ранен строителен период. Уличната настилка от този период е речен камък върху подложка от трамбована пръст с дребни камъчета и фрагменти строителна керамика. Тя е в трасето на декумана и отстои от неговата настилка на 1,15 м в дълбочина. Градежите на сградите са от речен камък на калов разтвор, фундирани в чиста тъмносива пръст с глинеста структура. Те служат като субструкция на по-късните градежи.

В помещения 2 и 3 от сграда В се разчистиха подови нива от фрагментирани строителни материали от първия строителен период.

В резултат на проведените археологически разкопки се разкри сектор от античен декуман с канал (ширина 5,60 м и дължина 32 м), по-ранна улица в същото трасе, част от прилежащите сгради в северна и южна посока (с два строителни периода, синхронни с улицата). Поради липсата на какъвто и да било датиращ материал за първия строителен период се позоваваме на аналогичните разултати по отношение на строителната техника, получени от проучванията на н.с. Елена Кесякова на обектите "Форум-изток" и "М-16", където е разкрит сектор от същия декуман с част от прилежащи инсули, и обект "Мали Богдан", намиращи се в близост с обект "Хотел Тримонциум (лятна градина)". Въз основа на откритите през 1954-55 г. материали, строителните техники и извършените наблюдения при повторното разкриване на обекта, неговата датировка може да се отнесе в периода I-III в. сл. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ФОРУМ-СЕВЕР" В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 2003 Г.

Мая Мартинова

Археологическите разкопки са наложени от консервационните и реставрационни работи на обекта, финансирани от Фондация " Левентис" - Лондон.

Археологическото проучване беше реализирано в трасетата на подпорните стени по северната и източната граница на парцела. В трасето на северната подпорна стена се попадна на вход с ширина 3 м. Прагът на двукрилата врата е оформен от монолитен сиенитен блок и две стъпала на север. Проучи се и помещение с размери 4,50 х 4,50 м, ситуирано южно от входа. В помещението беше разкрит канал за обратни води с дълбочина 0,65 м, с направление север-юг. Страниците на канала са градени от тухли, споени с хоросан с тухлен прах, а покритието е от гнайсови плочи.

Откритият вход и каналът за обратни води са в оста север-юг на портика, оформящ западния фронт на покритата театрална сграда, който осъществява директна връзка с форумния комплекс.

В протежение на 15 м се разкри продължението на трите глинени водопровода, проучени в портика и северното амбулацио, които снабдяват с питейна вода градския площад на Филипопол през IV в. сл. Хр.

В трасето на източната подпорна стена беше изявена ширината на източния фасаден зид на сградата към *cardo maximus* и вход към източната галерия.

В процеса на реставрация бяха разкрити *in situ* легла за греди, които изясняват конструкцията на сценичната част.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. РАКОВСКИ № 20 В ПЛОВДИВ

Иво Топалилов

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ РИЛСКИ МЕТОХ № 3 В ПЛОВДИВ

Иво Топалилов

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. СТРЪМНА № 4 В ПЛОВДИВ

Иво Топалилов

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. НИКУЛИЦА ВОЙВОДА № 8-10 В ПЛОВДИВ

Иво Топалилов

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТНИ СТЕНИ И КУЛА НА АВГУСТА ТРАЯНА – БЕРОЕ В КВ. 41, УПИ III-VIII, ПРЕЗ 2003 Г.

Красимир Калчев

Посоченият УПИ III-VIII на кв.41 по ЗРП на гр. Стара Загора се намира в североизточната част на укрепената територия на Августа Траяна – Берое – Боруй.

В изпълнение на изискванията от Решения на Комисия, назначена със Заповед № 247/20.02.2003 г. на Директора на НИПК - София, се проведоха спасителни археологически разкопки. Проучванията се проведоха от 07.03 до 20.03.2003 г. с финансиране от страна на инвеститора.

Положиха се 3 сондажа – два по трасето на вътрешната крепостна стена и един по трасето на втората крепостна стена - протейхизма.

Сондажи 1 и 2 са върху трасето на вътрешната крепостна стена. Разкриха се останките от куртината с ширина 1,65 м. По вътрешното лице, на разстояние 4 м един от друг, има изградени контрафорси (пилони), с размери 1,70 х 1,20 м. Те са конструктивно свързани с куртината. Отнасят се към I период на изграждане на крепостната стена – третата четвърт на II в. Във втория сондаж също се разкри и проследи трасето на вътрешната стена. В него се откри чупка на стената и източната страница на четириъгълна кула. Тя е конструктивно свързана с куртината от I период и е от типа, характерен за втората половина на II в. – издава се 1/3 навътре от куртината. Най-високо запазеното ниво на стената е на нивото на терена - кота 221,56. Фундирането на крепостната стена е в здравия материков терен, на дълбочина 1,65 м, на кота 219,90.

През втория период на изграждането на вътрешната крепостна стена разстоянията между пилоните са запълнени със зидария и общата ширина на куртината става 3,35 м. Разстоянието между източните пилони е оформено като помещение, свързано най-вероятно с отбраната на града. Кулата също е запълнена със зидария и не се използва по предназначение. Банкетът на запълването е с 0,35 м по-високо.

Третият сондаж е при втората крепостна стена. Той е с дължина 15 м и ширина 4,50 м. В него се разкри трасето на протейхизмата. Отстои на 6,00-6,50 м успоредно на вътрешната крепостна стена. Разкрита дължина - 15,50 м. Изградена е от едри ломени камъни, споени с хоросан с едро счукана тухла. В най-северния край на стената има чупка, оформена с тухли. Външното лице на протейхизмата е разрушено до основи през XIX в., най-високо запазеното ниво е на терена – кота 221,56. Банкетът е с ширина 0,30 до 1,10 м. Основите са фундирани в здравия терен – до кота 220,00.

По желание на собственика втората крепостна стена е реставрирана и е експонирана в зелените площи на двора.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА И КУЛА НА АВГУСТА ТРАЯНА – БЕРОЕ В КВ. 67, УПИ–3568, ПРЕЗ 2003 Г.

Красимир Калчев

УПИ –3568 на кв. 67 по ЗРП на Стара Загора се намира в западната част на укрепената територия на Августа Траяна – Берое – Боруй и попада в охранителна зона А на АР. Според чл.17 от ЗПКМ и чл.6 от Наредба № 14 за АР "Августа Траяна – Берое - Ст. Загора", в петното, определено за ново строителство, се проведоха спасителни археологически проучвани през периода 17.03-02.04.2003 г. Финансирането на проучванията е от инвеститора.

Проучен е терен с размери: дължина 14 м и ширина 6 м, с площ 84 м^2. Разкриха се останките от вътрешната крепостна стена на Августа Траяна – Берое с прилежаща четириъгълна кула.

Разкрита е куртината с дължина 6 м и ширина 3,25 м. Изградена е от едри ломени камъни, споени обилно с хоросан със счукана тухла. Най-високото запазено ниво е на кота 242,68 и на него личат леглата на тухли от първия ред на опус микстум. Субструкцията е с дълбочина 1,50 м и е фундирана на здравия материков терен. От външната страна на стената се разкри четириъгълна кула, чийто южен и западен зидове са конструктивно свързани със стената. Дебелината на стените е 1,65 м. Банкетът на кулата е на същото ниво като стената. Входът на кулата е частично разкрит и проучен. Страницата е изградена изцяло от тухли с широка 4-5 см фуга. От външна страна има отстъп за затваряне на стената. Подовото ниво най-вероятно е било настлано с тухли, сега липсващи.

Строителната техника, използваните материали и стратиграфските наблюдения дават основание разкритата крепостна стена и част от кула да се отнесат към II строителен период – третата четвърт на IV в.

Източно от стената се разкриха останките от две сгради. По-добре запазена е частта от сграда, отнасяща се към периода VI в. Зидовете са от ломени камъни и парчета тухли на кал. Във височина най-вероятно са били от кирпич. Подовото ниво е глинобитно, с петна от опожаряване. Пред входа към кулата, на 0,60 м по-високо от него, има зидана квадратна разпределително-утайна шахта. Шахтата и системата от глинени водопроводи се отнасят към V-VI в.

Южно от шахтата, на дълбочина 1,30 м под нея, се разкри зидан водопровод, който се отнася към IV в.

В източната част на проучения терен материковата скала е около 1 м по-високо от секторите покрай лицата на стената. Това най-вероятно се дължи на дълбокия изкоп за изграждане на крепостната стена.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ГРАДСКА ЗАСТРОЙКА В УПИ-XVI-3519 НА КВ. 66 ПО ЗРП НА СТАРА ЗАГОРА ПРЕЗ 2003 Г.

Красимир Калчев

Посоченият УПИ се намира в северозападната част на Августа Траяна – Берое и попада в охранителна зона "А" на АР. Според чл. 6 на Наредба № 14 за АР се проведоха спасителни археологически проучвания в периода от 25.02 до 08.03.2003 г. Финансирането е от инвеститора.

Разкриха се останките от две сгради, разположени източно и западно от проход (пасаж), в който има система от водопроводи. Сграда А е в източната част на обекта. От нея се разкри само фасаден зид и началото на друг зид с посока към изток. Изградени са от ломени камъни, споени с хоросан със счукана тухла. Ширина на зида - 0,85 м. Запазен е в субструкция, до около 0,30 м над нивото на скалата. В северна посока е разрушен от късносредновековни ями.

Втората сграда В се намира западно от пасажа. От нея се разкриха оградният зид от изток и два зида с посока към запад. Изградени са от ломени камъни, споени с хоросан със счукана тухла. Ширина - 0,82-0,85 м. Фундирани са на скала, запазени са само в субструкция. От сградата се разкриха и проучиха части от три помещения. Нямат запазени подови нива. По техника на градеж и строителни материали двете сгради се отнасят към късноримския период.

Проходът (пасаж) е с ширина 5,50 м. В него се разкриха и проучиха два зидани водопровода с посока от север към юг. Изградени са от ломени камъни, споени с хоросан, отвътре с хидрофобна мазилка. Различия има в покритията – по-ранният водопровод е с покритие от каменни плочи, а по-късният – със зидано от тухли кошеровидно покритие. Двата водопровода са много разрушени, на места се проследяват само леглата им в скалата.

Най-вероятно този проход разделя две сгради, изградени в една инсула. Не е улица, тъй като няма канал и настилка.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ – СЕКТОР V (ЕЛИНИСТИЧЕСКА СГРАДА НА ИЗТОК ОТ КЪСНОРИМСКИЯ ХОРЕУМ) ПРЕЗ 2003 Г.

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев

През 2003 г. продължи изследването на хронологията и стратиграфията на елинистическите пластове в сектора. Още в предишния сезон беше регистрирана сграда с верижно разположени помещения, ориентирана с дългите си стени в посока ЮЗ-СИ. Градежът е от средно големи обработени камъни, скрепени на калов разтвор. В ъглите на стените са използвани едри, добре издялани блокове от местна скала. В по-голямата си част градежът е запазен в суперструкция с ширина 0,70 м, нарушена от по-късните застроявания през IV-VI в.

Проучването в стария сондаж в кв. 64 е разширено на юг и изток в квадрати 73 и 74. На юг от сградата в кв. 73 е регистрирана настилка от дребни камъни и фрагменти строителна керамика, която лежи под основите на ЮИ ъгъл на сградата и продължава в южна посока. Дебелината на настилката е 0,07-0,10 м, като повърхността ѝ е фиксирана на дълбочина 2,93 м от основния репер в сектора. Върху настилката лежи пласт с дебелина 0,38 м, съдържащ въглени, пепел и горели фрагменти керамика. Прави впечатление голямото количество фрагменти от елинистическа амфорна тара. В пласта са открити и няколко бронзови монети, чието лошо състояние не позволява сигурно датиране. Проучванията ясно изявиха горелия пласт както във вътрешността, така и извън сградата. На места са регистрирани и петна от горели кирпичи, използвани за надграждането на каменния цокъл във височина. Въпреки старателното разчистване не беше установено подово ниво, нито ситуация на нападала покривна конструкция след разрушаването на сградата. Възможно е това да се дължи на нарушавания от късноантичните градежи.

Под настилката на ЮИ от сградата са регистрирани две ями – яма № 1 под ЮИ ъгъл и яма № 2 на изток от нея, по границата на кв. 73 и 74, които са и най-ранните съоръжения в сектора. Полагането на настилката е засегнало повърхностния им слой. Към пълнежа на ямите принадлежат два фрагмента от червенофигурни съдове – единият с изображение на крилата мъжка фигура (Ерос ?), а другият – с изображение на Дионис. Това са и най-ранните находки от съоръженията, датиращи от първата половина на IV в. пр. Хр. Останалите материали могат да се отнесат към втората половина на IV и първата половина на III в. пр. Хр. и показват, че ямите са използвани едновременно. За това свидетелстват най-вече бронзовите монети от пълнежа – добре запазените се отнасят изцяло към времето на Филип II и Александър Велики.

За обредното предназначение на ямите можем да съдим както от структурата на пълнежа (рохка, мазна пръст с кафяв цвят, показваща наличието на органика), така и от характерни за този тип съоръжения предмети – глинени „жетони", изрязвани от стените и дъната на съдове, наличието на астрагалоси, фрагменти от култови статуетки (теракотена женска фигура от яма № 1, представяща хтонична богиня). Като подготвителни обредни действия се обяснява обмазването на стените на ямите с глинен разтвор и вбиването на фрагменти керамика и камъни в него, докато дъната на съоръженията са старателно заравнени и настлани с дребни камъни.

Обобщените данни от нумизматичния материал показват преобладаването на монетите на Лизимах, Спарток, Адей и Антиох II с контрамарки на Кабиле. През настоящия сезон беше открита и една монета на Месамбрия Понтика от средата на III в. пр. Хр. Тази информация свидетелства за съществуването на проучваната сграда от края на първата четвърт до средата на III в. И в други сектори от елинистическия Кабиле монетите на Антиох II с контрамарки се свързват с опожарени пластове и бележат изоставянето на различни комплекси около средата на III в.

Макар и засега ограничени, данните за архитектурния облик на сградата създават впечатлението за обширна постройка с правоъгълен план, разделена на множество по-малки помещения. Откриването на еднороден материал (огромно количество фрагменти от амфорна тара и вносна гръцка керамика, представена най-често от чернофирнисови кантароси), насочва към изявени търговски функции на сградата. От цялостните наблюдения до този момент може да допусне, че в проучвания сектор се е намирала агората на елинистическия Кабиле.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ – СЕКТОР XII, КВАРТАЛ XLII, ПРЕЗ 2003 Г.

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Стефан Бакърджиев

Изследваната през 2003 г. площ достига около 400 м^2. През настоящия археологически сезон целта беше да се продължи проучването на вече известните късноантични сгради А и В, изградени от ломен камък, споен с бял хоросан, както и изследването на по-ранните пластове в сектора.

Проучванията от 1995 г. насетне разкриха сложна картина на последователно засътпване на градежи от елинистическата, римската, късноримската и късноантичната епохи. Най-долният пласт от елинистическата епоха съдържа две фази: първа, отнесена след средата на IV в. пр. Хр., във времето на Филип II (359-336 г.) или малко след това, и втора, завършваща около средата на III в., маркирана с монета на Антиох II с контрамарка на Кабиле сред останките на разрушено жилище с есхара в кв. 36.

В южната част на сектора, на юг от сграда А (квадрати 45, 46), през 1998 г. беше регистрирана улична настилка, която по предварителни данни беше отнесена към IV в. и поставена във връзка със сграда А. През настоящия сезон се установи, че настилката е положена върху пласт от трамбована глинеста пръст, като от изток пластът е по-дебел (0,20-0,30 м) и е примесен с въглени и пепел. Под него се разкрива друг пласт (с дебелина 0,40 м) със следи от горене – въглени, пепел, отухлени кирпичи и горели керамични фрагменти, който се свързва с разрушаването на по-ранна сграда от II-III в. От нея е проучен зид с посока ЮЗ-СИ от ломени камъни без спойка, както и друг, напречен, с посока на ЮИ. В това направление се развива останалата непроучена част от сградата.

Фактът, че сграда А застъпва по-ранната постройка, както и оскъдните материали от горелия пласт (фрагменти червенолакова керамика, монети, сечени в Анхиало по времето на Антонин Пий), датират разкритите останки най-общо във II-III в. Сградата от този по-ранен период принадлежи към цивилното

селище на военния лагер Кабиле. Ориентацията на стените показва следване на елнистическата планировка, регистрирана в сектор V, което потвърждава един важен факт – градоустройствената концепция на елинистическия Кабиле не е променена поне до средата на III в.

На запад, в кв. 45, беше регистрирано съоръжение с приблизително кръгъл план и диаметър около 1,10 м, градено от вертикално разположени тегули. То е частично застъпено от юг от зид от VI в. и е запечатано от хоросанов пласт от уличната настилка от IV в. Стените на съоръжението от вътрешната страна при основата са старателно измазани с леко опалена глина. Оскъдните материали (силно обезличени керамични фрагменти и две устия от балсамарии от бяло, почти непрозрачно стъкло) позволяват хронологически съоръжението да се свърже със сградата от II-III в. на изток. Относно предназначението му не е възможно да се каже нищо определено.

През настоящия сезон е завършено проучването на цялостния план и начин на градеж на сграда А. Ориентирана е с дългите си страни ЮЗ-СИ, но с по-малко отклонение от север (20º) в сравнение с елинистическите сгради и е съобразена с новата крепостна стена от IV в. Градена е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Външните й размери са 20,50 х 6,50 м. Дебелината на разкритите външни зидове е 0,55 м, а на вътрешните (преградни) – 0,40 м. Сградата е претърпяла преустройства. В първоначалния си вид е имала три верижно разположени помещения от юг на север. Входът (с ширина 1,25 м) е от западната дълга страна, с добре запазени страници. От него се влиза в централното помещение № 2 с размери 12,50 х 5,50 м. От юг е помещение № 1 (3,25 х 5,50 м), а от север - помещение № 3 (3,00 х 5,50 м). Входовете и към двете помещения са с еднаква ширина (0,90 м) и са разположени в една ос близо до източния зид. В по-късен етап помещение № 2 е преградено от юг, като се образува помещение № 1а (3,00 х 5,50 м).

Разположената в близост сграда В (външни размери 16,50 х 10,50 м) е изградена от средни и дребни ломени камъни, споени с бял хоросан, като на места са използвани и тухли. Ориентацията й е идентична с тази на сграда А. В субструкция зидът е плитко вкопан (около 0,25 м), като камъните са свързани с калов разтвор. Дебелината на зидовете е 0,50 м и само в ЮИ ъгъл има изграден пилон с размери 1,80 х 1,70 м. При източния зид основите са по-дълбоки (до 0,50 м), с оформени банкети, и там е открита база за колона. Значителна част от постройката е унищожена от по-късни градежи, което не позволява убедителна реконструкция. Сградата е била разделена на две равни части (северна и южна) с размери 7,50 х 9,50 м всяка. Вероятно южната страна е била оформена с портик, образувайки по този начин нещо като дълбок „пронаос". Така е възможно определянето на сграда В като езически храм, но разрушенията са твърде сериозни за убедителна интерпретация. Сред материалите преобладава битовата керамика от III-IV в., а така също и голямо количество единични монети и колективна находка от 20 сребърни монети, открити непосредствено до вътрешното лице на северния зид.

Двете сгради А и В отстоят на разстояние 6,75 м една от друга и са разделени от улична настилка от чакъл, идентична с тази от изток и юг на сграда А. Върху

настилката са регистрирани по-късни градежи от ломени камъни на кал, които се откриват непосредствено под хумуса и бележат последния етап на обитаване в сектора.

Според нумизматичния материал, като дата за построяването на двете сгради може да се приеме началото на IV в. Използването на сграда В изглежда е продължило по-кратко и тя е била разрушена и заравнена до уличното ниво, след което са направени две хоросанови бъркала, послужили за преустройството на сграда А. Разрушаването на сграда В се датира с монета на Констанций II (348-351), открита под хоросановото бъркало в ЮИ ъгъл, както и колективната монетна находка в помещение № 2, депонирана не по-рано от 354 г., която се явява и най-късната дата от съществуването на сградата. След направените преустройства сграда А продължава своето съществуване вероятно до готските войни от 376-378 г, когато е била разрушена. В по-късен етап, след средата на V в., в проучваното пространство отново са издигнати сгради, но вече направени от ломени камъни на калов разтвор.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ – СЕКТОР II, КВАДРАТ 11 (КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ), ПРЕЗ 2003 Г.

Ивайло Лозанов

Изследването в този сектор има за цел да представи пълна стратиграфска картина на напластяванията и да потвърди или отхвърли тезата за разполагането на същото място на военния лагер от II-III в.

В резултат от проучванията до 2002 г. беше установено, че е налице мощен пласт от деструкции, доостигащ от повърхността до дълбочина 1,80-2 м. Той се характеризира с голямо количество дребни и средни ломени камъни, фрагменти строителна керамика, пепел, въглени и животински кости. Керамичният материал е силно фрагментиран, но позволява отделянето на специфични категории - голямо количество фрагменти от т. нар. „гребенчати" амфори; на различни дълбочини се откриват фрагменти от съдове с черен цвят и излъскани ивици. В проучвания пласт няма стратиграфска последователност - редуват се пластове с по-ранни материали (монети от II-III в.), застъпващи по-късни от IV в. материали от разположения наблизо средновековен некропол. Трябва да се отбележи, че в разбърканите пластове са намирани и материали от елинистическата епоха – фрагменти от чернофирнисова керамика и амфорни печати. До източния профил е регистрирана боклучна яма, съдържаща късноантични строителни отпадъци.

През 2003 г. площта на проучване беше ограничена до две траншеи с ширина 1,20 м – съответно до южния и северния профил на квадрата. В двете траншеи беше достигната почти еднаква дълбочина от 2,25-2,30 м. На дълбочина 2,00 м беше регистрирана промяна в структурата и съдържанието на пластовете - жълтеникава глинеста пръст, примесена с въглени и пепел. Сред материалите рязко спада количеството на фрагментите строителна керамика, камъни почти не се срещат – факт, показателен за изчерпването на пласта с деструкции. Откриват се значителни количества фрагменти от устия на червенолакови паници със завит навътре ръб,

които могат да се датират най-общо към II-III в. Наред с това нараства и броят на артефактите от елинистическата епоха. Особено показателни са откритите пирамидални тежести за стан с печати с растителен орнамент, както и лещовидни тежести, характерни за градските центрове от вътрешна Тракия през елинистическата епоха. На дълбочина 2,30 м в южната траншея е открит амфорен печат на о-в Тасос от средата на IV в. с името на фабриканта Мегаклеидес.

От направените наблюдения може да се заключи, че все още не е регистриран ясен, незасегнат пласт. Силното смесване на материалите вероятно се дължи на оживената строителна дейност в този участък, свързана главно с изграждането на базилика № 2. Изясняването на стратиграфската ситуация остава като цел за следващите сезони.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПО ФОРТИФИКАЦИЯТА НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ ПРИ С. ДЕБЕЛТ, БУРГАСКО

Людмил Вагалински

Археологическите проучвания в Национален археологически резерват "Деултум – Девелт" се възстановяват през лятото на 2003 г. след повече от десетгодишно прекъсване. Една от целите пред възобновените археологически изследвания е изграждане на надеждна хронология за укрепителната система на града. По тази причина беше заложен сондаж върху предполагаемото трасе на източна куртина. Той е разположен на около 60 м южно от разкритите източна порта и баня и непосредствено северно от сегашното шосе Бургас – Средец. Обектът получи пореден номер 1 и име Римска крепостна стена (РКС) с уточнение "Под ореха". Работи се от 23 юли до 23 август. През първите пет дни положихме заедно с колегата Христо Прешленов (АИМ, член на екипа) нивелачна и координатна мрежа, които да обслужват всички обекти на територията на Деултум.

Стратиграфските резултати след отнемане на едва два метра от културния пласт са следните:

- Опожаряване след 408 г., най-вероятно вследствие на хунска атака. Тя заварва на това място старателно измазана стена (така наречената "хубава стена"), ориентирана изток-запад и завършваща на запад с добре оформена страница. Нейното предназначение е неясно, нито сме достигнали подовото ú ниво.

- Изградена е източна куртина (куртина I) с прилежащи пиластър (от вътрешната страна; за подсилване и/или за разширяване на бойната пътека за защитниците) и четириъгълна кула. Това строителство датира също след 408 г. и в рамките на V в.

- Насилствено разрушаване на тази фортификация преди 498 г. – вероятно отново поради хунско нападение, съдейки по намерени триръби върхове за стрели.

- Останките от куртина I и принадлежащия й пиластър са разградени до ниво дневна повърхност – извадени са главно големите дялани камъни. Поправена е кулата, като се използват и сполии, включително архитектурен детайл (капител?) с релефен кръст. Рушевините във вътрешността на кулата са запечатени с дебел пласт от хоросан и ломен камък, оформящ нейно ново подово ниво. Засега приемам, че

кулата е включена в нова куртина (куртина II). Въпросното строителство и промени във фортификацията се осъществяват след 498 г., вероятно в началото на VI в.

- Единични фрагменти от "пастирски тип" керамика показват живот през VIII в. и присъствие на прабългарско население.

- Следващите следи са чак от съвременността, когато отделни ями нарушават стратиграфията на обекта.

През 2004 г. трябва да изчерпим културния пласт в започнатия сондаж, както и да уточним трасето на куртина II в неговите рамки.

От 29.11 до 20.12.03 заедно с колегата Красимира Костова (ИМ - Средец, член на екипа) проведохме спасително археологическо проучване, наложено от полагане на оптичен кабел от БТК. Неговото трасе минава непосредствено южно и успоредно от сегашния път Бургас – Средец, попадайки в сервитута му. По проект траншеята е дълга 520 м, широка 0,70 м и дълбока 1,10 м, но в хода на разкопките се наложи на места разширяване до 1,80 м и задълбаване до 1,90 м. Стратиграфията е силно нарушена от предходни траншеи за водопровод, кабели за телефон и за високо напрежение. Разкритите архитектурни останки датират от късната античност. Това са стени от помещения, част от източна куртина и най-важното - южна страница на западна порта. В последната са преупотребени архитектурни детайли. Сред подемния материал преобладават находки от V-VI в. Отделни се датират във II-IV в. и VIII-IX в..

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В СЕВЕРОИЗТОЧНИЯ ДЯЛ НА ОБЕКТ "КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ" НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ ПРИ С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова, Елка Дочева-Пеева, Мария Манолова-Войкова

След 13-годишно прекъсване, през сезон 2003 г. се възобновиха археологическите проучванията на обект "Античен град" с подобект 02 "Късноантична баня" в Археологически резерват "Деултум – Дебелт", община Средец.

Екипът си постави следните цели: 1)Изясняване на стратиграфията в хипокаустното помещение на банята; 2) Разширяване на обекта на север с цел цялостно проучване.

Работи се от 1 септември да 15 октомври с прекъсване от 14 до 29 септември.

Обектът е проучван от 1986 до 1989 г. от покойния колега и научен ръководител на резервата н.с. д-р Ст. Дамянов. Разкрита е южната част на банята, в която са проучени до определено ниво две помещения на хипокауста.

След почистването на терена, на достигнатото дневно ниво в северното помещение на хипокауста се разкри настилка от тухли, споени с хидрофобен хоросан. В югоизточната част на помещението се очерта яма с диаметър 1,19 м и дълбочина 1,12 м. При нейното проучване бяха разкрити фрагменти от амфори V-VI в., гвоздей, оловни пластини и фрагменти от мраморни облицовъчни плочи.

Заложихме сондаж в източната част на северното помещение на хипокауста с размери 7 х 11 м. Под настилката от вторично използвани тухли се разкри втори ред строителна керамика от тухли и тегули. Под тях се очерта пълнеж от ломени

камъни, фрагменти от каменни колонки, натрошени каменни плочи и строителна керамика. Достигнато беше подово ниво на хипокауста от по-ранен период. В южната част на помещението се разкри разрушен полуцилиндричен канал, диагонално пресичащ зида между северното и южно помещение. Каналът е изграден от радиално подредени тухли, споени с хоросан. В стената между двете помещения са изградени кухини. На места до достигнатото подово ниво личат графити, маркиращи разположението на колонките в хипокауста.

Стеснихме сондажа в източната част на помещението с ширина 1,50 м и дължина 11 м по протежение на източната стена на хипокауста. Достигнахме дълбочина 3,20 м. При направените стратиграфски наблюдения се очертаха три строителни периода:

С първия строителен период се свързва изграждането на префурниума върху източната стена на помещението. Префурниумът е изграден от четири плочести каменни блока и е с размери 1 х 0,80 м. Помещението лежи върху 0,30 м трамбован пласт глина, положен върху здравия терен. Между пода и пласта глина има дренаж от 0,40 м дебел пласт едри ломени камъни, които са залети с вар, примесена с чакъл и пясък. Отгоре е насипан 0,15 м пласт от дребни ломени камъни, залят и точно нивелиран с 0,12 м дебела водоустойчива (хидрофобна) мазилка от вар, пясък и късчета счукана тухла. Стените също са измазани с водоустойчива мазилка. Тя е в два пласта: долният е с по-едри частици счукана тухла и дебелина 0,02 м, а горният е фин, с примеси от червен прах. При проучването на насипа, в основите на източния зид се откри малко количество силно фрагментирана безлична керамика. Липсата на монети все още не ни дава възможност да бъдем точни по отношение на началната дата на изграждането на банята.

Северно от хипокауста са заложени два квадрата по протежение на северния зид на хипокаустното помещение. Проучени са части от основите на две помещения, между които няма конструктивна връзка. Зидовете са изградени от ломени камъни, споени с кал. Помещение № 1 и 2 са унищожени от пожар през периода края на VI-VII в. В горелия пласт преобладават фрагменти от битова керамика и амфорна тара. В културния пласт над пожара се срещат фрагменти от битова керамика на бавно колело с врязан вълнообразен орнамент, амфори с канелирана украса, стрели, 1 фрагмент "пастирски тип" керамика, които се датират VIII-IX в.

Под основите на помещение № 2 се проучи трамбован пласт от 0,30 м, който е служел за заравняване на терена. След изчерпването на пласта се разкриха правоъгълни каменни плочи, върху които има мазилка от хидрофобен хоросан - горно ниво на хипокаустно помещение. Северно от помещение 2 се разкриха 6 монолитни колони *in situ*, които носят висящия под на третото хипокаустно помещение.

РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 4 ОТ НЕКРОПОЛА НА ДЕУЛТУМ ПРЕЗ 2003 Г.

Петър Балабанов, Красимира Костова

Разкопките се проведоха от 24.07 до 02.09.2003 г. с помощта на работници, наети по програмата за временна трудова заетост от с. Дебелт. Поради отказа на основните спонсори на обекта в последния момент и други проблеми, целите на проучванията за годината не бяха постигнати.

Могилата е разположена на върха на било върху терен с изявена денивелация от запад на изток. Средната й височината достига 6,8 м, а диаметърът – 48-52 м.

Голяма част от насипа на надгробната могила в западната периферия и централната й част е бил отнет с машини в началото на 50-те години на XX в. Според свидетели на работите културни останки не са били забелязани.

Обектът беше разделен на четири сектора, между които бяха оставени контролни ребра с ширина 1,5 м. Работеше се в югозападния и северозападния сектори. В сондажите беше достигната дълбочина 3 м от най-високата запазена точка. Цялата могила, с изключение на участък в северозападната й периферия (сондаж 2), е покрита с дебел до 0,25 м пласт от хумус. В дълбочина насипът се състои от дебели до 0,35-0,50 м слоеве с различен характер: песъчлива пръст, разложен мергел, чернозем, глинести конкреции. Той ляга върху античния хумусен пласт, в който, в сондаж №4, бяха намерени двадесетина фрагмента от битови съдове, правени на ръка, които най-общо могат да бъдат датирани в желязната епоха.

В северозападната периферия на могилата, в сондаж № 2, беше разкрито съоръжение с кръгла форма и диаметър 2-2,10 м, което представлява зид от дребни ломени камъни с ширина 0,25-0,35 м и запазена височина от 0,35 до 0,68 м. В градежа имаше и три фрагмента от антични тухли. Съоръжението е вкопано допълнително в насипа на могилата, за което свидетелства нарушаването на пластовете, образуващи насипа й. При свалянето на насипа, във вътрешността на съоръжението, на дълбочина 1,85 – 2,10 м, беше открит добре запазен в анатомичен порядък скелет на мъж, положен по гръб, с ръце, поставени в областта на таза. Черепът му беше повдигнат спрямо тялото с възглавница от почти чиста хума, а върху стъпалата беше поставен малък ломен камък. В лобната част на черепа имаше два отвора с неправилна форма, вероятно причинени от силен удар с остър метален предмет. Насипът над него беше от пръст, обилно примесена с хума. На равнището на съоръжението същият беше запечатан с пласт от трамбована черна пръст. Погребален инвентар не беше открит. В централната част на насипа бяха намерени незначителен фрагмент от острие на железен нож и два фрагмента с размери 15 х 13 мм от тънкостенен битов съд.

Северно и южно от съоръжението, под петата на зида, бяха зачистени сегменти от настилка от дребни ломени камъни.

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В НАР "ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ" ПРЕЗ 2003 Г.

Петър Балабанов, Красимира Костова

Целта на проучванията, проведени през периода юли – октомври 2003 г., беше да се постави началото на изготвяне на точен кадастър на археологическите обекти на територията на резервата. В резултат на обходите и събраните материали стана възможно да бъдат определени три неизвестни досега обекта и да бъде уточнена информацията за други четири. Събрани бяха сведения и за три други обекта, които предстои да бъдат проучени.

Антично и късноантично извънградско селище. Намира се на 150-300 м източно от градската крепостна стена. Точните му очертания не могат да бъдат маркирани, тъй като теренът дълго време е бил разораван. Обектът се очертава като неправилен овал с диаметър север-юг около 300 м и изток-запад – около 200 м. Разположен е върху разлатите поли на хълм с наклон от север към юг и изток. По-значителна е концентрацията на археологически материали в северната половина на петното. По предварителни данни обектът съдържа останки от II-VI в.

Скален некропол западно от село Дебелт. През 2002 г. северно от шосето за гр. Средец и на запад над дерето, по което се спуска канализацията на с. Дебелт, са били ограбени две погребения, чиито камери са изсечени в материковата скала. Друго подобно, в близост до тях, е било ограбено през 1978 г. Четвърто (неизвестно кога разкрито) се намира на около 30 м северозападно. Всички са ориентирани в посока изток-запад. Последно разкопаните погребения са непосредствено едно до друго.

Тези гробове са абсолютно аналогични на деветте, датирани във II-III в., документирани върху нисък хълм южно от р. Средецка през 1980 г.

Антично селище над циганската махала. Останките му се намират върху платото на нисък рид с посока изток-запад, който загражда от север циганската махала на с. Дебелт. То представлява широка до 50 м и дълга над 200 м почти равна тераса със сравнително стръмни склонове. От повърхността бяха събрани образци от антична строителна керамика. Беше ни предадена и намерена тук монета от III в.

Обект "Илия Димов". Намира се в с. Дебелт между циганската махала и крайните къщи на Горната махала, непосредствено до рязкото разширяване на дерето с посока запад-изток. Тук бяха намерени малки фрагменти от антични битови съдове, направени на грънчарско колело. Общата площ на обекта може да бъде оценена приблизително на 1 дка. Вероятно става дума за останки от антична вила или стопански комплекс.

Обект "Горна махала". От двете страни на обиколния път южно от гара "Метал" в дворовете на частните къщи има фрагменти от късноантична строителна керамика. Обектът обхваща около 10 дка площ, върху равна тераса между къщите на селото и стръмнината над бившите Бургаски блата, с лек наклон на север. В северното му подножие има чешма.

Обект над сондаж "Театър - 3". На платото на нисък рид югоизточно от могила № 1 (най-голямата в резервата), по повърхността на терена се намират в

големи количества фрагменти от антична строителна керамика. Общата площ на обекта не надхвърля 4 дка.

Върху платото минава южното разклонение на "Еркесията". В този участък то е силно ерозирало, със запазена височина до 1,5 м. Построяването на това съоръжение и ерозията му са променили чувствително релефа на терена.

Обект "Тракийско селище". Останки от голямо антично селище се намират на най-високото възвишение в района, непосредствено над стръмния скат към блатото. Върхът представлява малко плато (площ около 15 дка), обрасло с храсти и заето от частни селскостопански парцели. Източният склон към равнината на блатото е изключително стръмен. От юг хълмът е ограничен от дълбоко дере. От запад полите му са полегати. През тях минава крайният участък на "Еркесията", който след хълма се губи, тъй като е разораван многократно с машини. От север платото също опира в дере (доста по-слабо изразено).

На повърхността бяха намерени фрагменти от солени с ръб, извит под прав ъгъл. Вътрешната повърхност на един от тях беше покрита с кафяв лак. Намерени бяха и фрагменти от битови съдове, правени на ръка и на грънчарски кръг. Сред последните, няколко са от битова керамика, характерна за елинистическата епоха.

В този район през 1984 г. беше намерена добре запазена бронзова монета на Месамбрия Понтика, а по сведения на частни колекционери е намерена и бронзова монета на град Кабиле от III в. пр. Хр. При огледа на терена беше намерена още една идентична монета на Месамбрия и бронзова монета на тракийския владетел Реметалк и император Август.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА "ГРАДИЩЕТО" КРАЙ С. БЪЛГАРИ, ОБЩИНА ЦАРЕВО, ПРЕЗ 2003 Г.

Даниела Агре

Крепостта в м. Градището, както и могилите в землището на село Българи, са изследвани във връзка с цялостното археологическо проучване на района.

Сондажите през 2003 г. имаха като основна цел да дадат представа за стратиграфията и хронологията на културните напластявания в крепостта и да се изясни характерът и устройството на укрепителното съоръжение. Крепостта е разположена на естествено защитено място. Крепостните стени заграждат площ от около 11 дка.

През сезона са проучени около 90 метра от крепостната стена. Тя е изградена от ломени камъни, без никаква спойка и в *opus implectum*. Двете лица на стената са оформени от камъни с различна големина (от север са най-големи), наредени плътно един до друг в сравнително прави редове. Между тях се намира пълнеж от по-дребни камъни. Стената има запазена височина в разкопания участък от 0,20 до 1,50 м, запазена най-често в 6-7 до 8 реда камъни и ширина от 2,80 до 3 м. Основите и са положени директно върху скалите. Установи се, че стената има един период на изграждане.

От северната стена са проучени 28,50 м. В този сектор от стената е разкрита потерна. Широка е 1,50 м при лицето на стената и 1,60 в задния си

край. Двете ъглови стени, фланкиращи входа, са изградени от масивни каменни блокове със средна височина 0,45 м и дължина 0,60 м, наредени в три реда. Стената продължава с лека (0,15 м) чупка навътре спрямо предходния участък. Двете лица са долепени на фуга. Този втори участък е с дължина 6,10 м. Следващият участък излиза с 0,15 м навън от предходното лице. Той е с дължина 6,10 м, запазен в 5 реда. Ширината на крепостната стена в този участък е 2,75 м. Северозападният ъгъл на крепостната стена е запазен в един ред камъни.

Западната крепостна стена е изградена без отстъпи навън или навътре. Проучени са 51,50 м от стената. Краят на един участък от стената е фланкиран с малък контрафорс. Той се издава с 0,25 м от лицето на стената и е широк 0,70 м.

Културният пласт от вътрешната страна на западната крепостната стена в проучения участък е с дебелина около 1,30-1,40 м.

Като датиращ материал за времето на изграждане на крепостната стена служи откритата керамика, стъкло и накити. Монети до този момент в крепостта не са открити. На база на тези материали може де се предположи, че крепостта е издигната в края на V - началото на VI в. Тя не е обитавана продължително, а само в момент на остра заплаха, и някъде в края на VI в. съществуващите сгради във вътрешността на крепостта са опожарени. Материали между края на VI и X-XI в. не са открити.

Вторият етап на използване на крепостта е в периода XI-XII в. През това време на най-високото място в крепостта е изградена малка църква. Основите на църквата лежат върху пласт от късната античност. Църквата се отнася към групата на еднокорабните едноапсидни църкви без притвор и представлява малка постройка с правоъгълен план. Тя е с полукръгла апсида. Олтарното пространство не е архитектурно отделено от кораба. Църквата е с обща дължина 12,75 и ширина 6 м. Вътрешно пространство е с дължина 8,85 м от юг и 8,65 м от север, при ширина от 4,50 м. Дългите стени са с дебелина 0,90 м.

Западната стена е запазена в един ред камъни. В нея е бил входът на църквата.

Датирането на църквата е съобразено с откритите във вътрешността й находки керамика, накити и стъкло. Тя е изградена и използвана през периода XI-XII в. По-късни материали в проучените участъци не са открити.

През този период е изградено и едно помещение, долепено до външното лице на западната стена. То е запазено на височина 0,25 м, в един ред камъни. Размерите му са: дължина 6,0 м, ширина 2,10 м, дебелина на стената 0,45 м. Входът е бил от юг и е широк 0,90 м.

БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. КАЛФАТА ПРЕЗ 2003 Г.

Кръстина Панайотова, Димитър Недев, Антоан Ермари

Редовните археологически проучвания на обект "Античен некропол на Аполония Понтика в м. Калфата" се проведоха в главния сектор и в определеното за застрояване петно в УПИ III - 5082, където беше разкрит *in situ* над 40 м тръбопровод от керамични тръби, скрепени с олово.

Проучваната през 2003 г. част от Аполонийския некропол също е заградена откъм морето с периболос, изграден от големи ломени камъни. Във френския сектор се откри масивна стена с вход. Северозападно от него е обособен фамилен участък, първоначално от два гроба, чийто общ насип в средата на IV в. пр. Хр. е бил ограден с мощна крепида, изградена от необработени и частично обработени камъни без спойка, с външно лице. Най-отгоре градежът завършва с един ред варовикови блокчета. Към нея е долепена каменна стълба. Няколко от най-ранните гробове са заградени откъм морето с канавка с ориентация И-З (с отклонение на СЗ), изкопана в материковата глина.

Проучените общо 55 гробни съоръжения се отнасят към известните от некропола на Аполония типове и варианти.

В 39 гроба, които се отнасят към времето от средата на V до края на III в. пр. Хр., погребването е извършено в яма (**Тип I**). Ямите от V - началото на IV в. пр. Хр. са изкопани в материковия глинест пласт с големи размери. Те са правоъгълни или трапецовидни, със заоблени ъгли. Трупозаравянето е извършвано направо в гробната яма или в дървен ковчег.

Тип II (Граден с керемиди гроб) е представен с три съоръжения от края на IV - III в. пр. Хр. Керемидите са поставени стреховидно над погребания. Осем от керемидите са подпечатапи с позитивни буквени съкращения: "AI" (5 бр.), "HPA" (2 бр.) и "QEO" (1 бр.).

Градените с камъни гробове (**Тип III**) са 7 на брой**.** Шест се отнасят към Вариант 2А (изградени и покрити с варовикови плочи). Липсата на трайно покритие над гроб № 4 (УПИ - III 5082) определя неговата принадлежност към Вариант 2В. Подът на гроб № 328 е покрит с тънки плочи и в двата ъгъла има четириъгълни отвърстия, което го отнася към Вариант 2С. От трите страни с варовикови блокове е ограден гроб № 345, в който е поставена урна с останки от трупоизгаряне.

Трупополагане е извършено в 48 гроба. Преобладава източната ориентация, включително сезонните отклонения на СИ и ЮИ. Изключение от обичайното положение на скелета по гръб с изпънати крайници представляват погребаните в 2 гроба, където краката са свити в колените наляво.

Останките от трупоизгаряне извън мястото на погребване са погребани в керамични урни, червенофигурни кратер и хидрия, покрити с капак, рибно блюдо или паница.

Три от проучените през последния сезон гробове са без инвентар. Съдове за масла и благовония (алабастрони, лекит и балсамарии) са били поставени предимно около главата и ръцете почти във всички гробове. Местни кани, кани, ойнохоета и лагинос са намерили място сред даровете в 8 гроба, а съдове за пиене (червенофигурни и чернофирнисови кантарос, киликс, скифос, болсал, т.нар. Фидиеви чаши), заедно с чернофирнисови панички с различна големина, често присъстват сред гробния инвентар. За първи път се намери фигурално ойнохое с форма на женска глава, която е вписана в тялото на съда.

Червенофигурни гутуси, астрагалоси и теракоти (маска, изображения на Ерос, седнала женска фигура, Кабир, конник, амазонка и глиган) се откриват предимно в детски гробове.

Металните предмети по традиция са рядкост сред гробния инвентар, а още по-малко – изработените от благороден метал. Особен интерес представляват сребърна апликация с позлата, украсена със сцена, представяща отвличането на Тетида от Пелей, и стъклен пандантив.

Както обикновено, бронзови стригили най-често се намират в цисти. Бронзови игли, кука, инструмент, пиксида, огледало, ключ и 5 монети допълват списъка на изработените от тази сплав гробни дарове. Намерените железни предмети са пирони, ножица, прешлен и фибула. От гроб № 346 произхожда погребален венец, съставен от бронзови маслинови листа с позлата, глинени плодове и прикрепени върху тънка оловна лента.

Както и през другите кампании, голяма част от находките се намират извън гробове - останки от периодични посещения на гробовете и приношения. Съдържанието на обредните огнища (с кръгла, елипсовидна или трапецовидна форма) е от слой въглени, животински кости и ядки (бадем, шам-фъстък). Керамичният комплекс включва паници, поне една от които задължително обърната с дъното нагоре, панички, гърнета, рибни блюда и скари за печени на риба, рядко съдове за благовония и метални предмети (бронзово огледало и стригила). В обредно огнище 1/03 се намери чернофирнисов аскос, чието тяло е изработено под формата на астрагалос.

Използваните при либация съдове формират амфорните струпвания, най-голямото от които съдържа 26 амфори със счупени столчета, както и керамичните струпвания от кани (броят на находките в едно от тях достига 19 екземпляра). Някои от съдовете са били поставени цели, докато други са нарочно пробити или частично фрагментирани (липсват дръжки, а понякога и по-големи фрагменти от съда).

Проучваният през последните две години от българо-френския екип сектор от аполонийския некропол е съществувал като обособен сектор през периода от средата на V до края на III в. Той обхваща територията на два фамилни участъка, в които се наблюдават някои различия при изпълнението на отделни елементи от погребалния ритуал. Интерес представлява голямото количество на кремационни гробове, както и употребата на червенофигурни съдове като урни.

ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕГЛИК ТАШ, НА ТЕРИТОРИЯТА НА ЛОВНО СТОПАНСТВО "АРКУТИНО", ОБЩИНА ПРИМОРСКО

Цоня Дражева, Димитър Недев, Кръстина Панайотова

След проведените теренни обхождания през 2002 г., през тази година започнаха археологически проучвания на откритото в м. Беглик таш край г. Приморско тракийско скално светилище. Те се проведоха в периода 15.09-10.10.2003 г. с финансовата подкрепа на Национален фонд "Култура" и Община Приморско. В проучванията участваха студенти от НБУ, ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий" и СУ" Св. Климент Охридски".

Светилището е разположено на най-високата част на издадения в морето рид, носещ името "Беглик таш", който е в територията на ловно стопанство

“Аркутино”. То беше изцяло скрито от саморасли храсти, драки и дървета, след разчистването на които беше установена цялостната му структура. Централната част на светилището заема площ от около 8 дка, като около нея са разположени и други по-малки структури.

Всички части, включени в култовия комплекс, са от необработени естествени скали или грубо издялани каменни плочи и други форми. Така се е запазил естественият монументален вид, обожествяван от траките като символ на вечността. За съжаление през XX в. обектът е бил в обсега на Бургаските каменни мини и част от скалните форми са разрушени за правене на павета.

Разчистени и проучени бяха няколко мегалитни структури в централната част на светилището:

- Четири големи скални къса, които са частично обработени и монтирани на място, като е използвана естествената им форма като “менхири”;
- Долмен с големи размери (дължина 12 м, ширина 9 м и височина 5 м);
- Два жертвени камъни с изсечени в тях вани, свързани с улеи;
- Подредени по специален начин каменни плочи и блокове във форма на ложе, редица и лабиринт;
- Изсечени в плоските скали каменни кръгове, вани, две “Маркови стъпки”, които са разположени в двата края на централната площадка на различна височина;
- Изсечени върху основната скала на централната площадка канали с дълбочина 0,6-0,8 м, по-плитки улеи, соларни символи, ромбоиди, стъпала и др.

Проученият културен пласт в централната част на светилището, пред входа и във вътрешното пространство на големия долмен съдържа материали от няколко епохи: края на бронзовата епоха, старожелязната, късножелязната и античноста до началото на IV в. Културните пластове са силно разрушени и разбъркани от свличане на скални маси от пороища и ерозия. Поради това не могат да се разграничат културните хоризонти, но в отделни участъци стратиграфията е по-добре запазена и дава възможност за реконструирането ѝ.

От проучените участъци най-добре е запазена стратиграфията в сектор 2, разположен между т. нар. малък долмен и високия “Марков камък”. Тук е оформено вътрешно правоъгълно пространство, което е било оградено с лека глинобитна стена, останки от която са открити. Разчистените шест дупки за дървени подпори, симетрично разположени в П-образна линия, дават основание да приемем, че пространството е било покрито и е възможно да е изпълнявало функцията на храм. В центъра му беше разчистен бъбрековиден камък, оформен като трон с издялана седалка и подлакътници.

Откритите материали (каменни брадви, топори, кремъци, глинени идоли, фрагментирана керамика, животински кости, обработвани с огън) свързват светилището с култа на траките към плодородието, соларните и хтонични божества, Богинята-майка и свещения брак. Проучването му ще продължи и през 2004 г.

СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 6 "АНТИЧНО СЕЛИЩЕ" В М. СТАМОВА ЧЕШМА ПРИ С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН, КМ 182+700 – 183+000 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ"

Красимир Калчев

Обектът с работно название "Антично селище" е разположен по северния склон на възвишение и отстои на 1,5 км югоизточно от с. Рупките, община Чирпан. Обхваща площ с дължина 300 м по протежение на трасето на АМ "Тракия" – от км 182+700 до км 183+000.

Сондажните проучвания продължиха от 14.04 до 18.05.2003 г., средно с 16 работника. Положени са 30 сондажа с размери 5 х 1 м, 3 сондажа с размери 5 х 2 м и един сондаж с размер 5 х 5 м, с обща площ 205 м^2. Средната дълбочина, до която се достигна при проучванията, е 0,70 м.

В резултат от археологическите проучвания се получиха следните резултати.

В западната част на обекта, в сондажи № 13, 26, 3 и 5, на дълбочина 0,50-0,60 м се откриха останките от каменна пътна настилка. Тя е от дребни и средно големи камъни, трамбовани с жълта материкова глина. Най-вероятно те са подложката на път. Горните пластове от пътната настилка са разрушени и разпръснати по терена при обработката му. При огледа на терена се проследява трасето на пътя, идващ от запад-югозапад и продължаващ на североизток към късноантичната и средновековна крепост Карасура. Вероятно сме попаднали на трасето на римския път от Ранилум, през Циле, Карасура, Берое до Кабиле и Анхиало.

В сондажи № 6, 6-А и 6-В се откриха 8 ями, вкопани в материковия терен. Диаметърът им е от 1,20 до 2,60 м, дъната са заоблени е са на дълбочина до 0,90 м от терена. В насипите се откриват фрагменти от римска битова керамика (трапезна червенолакова, червена и сивочерна кухненска), фрагменти от строителна керамика, дребни и средноголеми камъни и малко животински кости. Датировката е III - първа половина на IV в. Ямите са вкопани в ивици червена пластична глина. Най-вероятно те са изкопани за извличане на глината за подови замазки.

На 25-30 м северно от северния сервитут на АМ има останки от две големи сгради. Те се проследяват по протежение на 120 м. Ширината на ивицата деструкции е около 40 м. Теренът е наситен със строителни останки – ломени камъни, фрагментирана строителна керамика. Сред разнесения битов материал има червенолакова и кухненска керамика. Преобладават фрагментите от втората половина на III и първата половина на IV в. Най-вероятно тези сгради са пряко свързани с римския път.

СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 2 "АНТИЧНО И КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ" В М. СУХАТА РЕКА ПРИ С. ЧЕРНА ГОРА, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, КМ 174+240 – 174+700 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ"

Красимир Калчев

Обектът с работно название "Антично и късноантично селище" е разположен на югозападен склон на възвишение, източно от суходолието Сухата река. Отстои на 4 км югоизточно от с. Черна гора и на 6 км западно от гр. Чирпан. Обхваща площ с дължина 460 м и ширина 52 м по протежение на трасето на АМ "Тракия", от км 174+240 до км 174+700.

Сондажните проучвания продължиха от 19.05 до 16.06.2003 г., средно с 16 работника. Положени са 28 сондажа с размери 5 х 1 м или общо 140 м^2. Средната дълбочина на сондажите е 0,80 м.

При археологическите проучвания се получиха следните резултати:

В западната част на проучения сектор, в сондажи № 3, 3-А, 3-В и 3-С се откриха 6 ями, вкопани в здравия терен. Диаметърът им е от 0,90 до 1,40 м, а дълбочината - до 1,40 м от терена. На 32 м североизточно, при строителните работи се откриха още три подобни ями. Всичките открити ями имат конусовидна форма, дъната са заоблени. Запълнени са с тъмнокафява пръст и в тях се откриват следните материали – фрагментирана битова керамика от III-IV в., строителна керамика, животински кости и въглени. Най-вероятно ямите принадлежат на сезонни леки постройки от периода III - първата половина на IV в.

В другите сондажи не се откриха културни пластове, материали и структури. Само по повърхността се откриват разнесени фрагменти строителна и битова керамика от римския и късноримския период.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. УЗУНДЖА КАЙРАК ПРИ С. СВОБОДА, ОБЩИНА ЧИРПАН, КМ 187+250 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ"

Красимир Калчев

Надгробната могила е разположена на ниско възвишение в м. Узунджа кайрак и отстои на 4 км северно от с. Свобода и на 3 км източно от археологическия обект Карасура. Попада в новостроящ се пътен възел при км 187+250 на ЛОТ 1 на АМ "Тракия".

Надгробната могила е в обработваем терен. Максималната височина на могилния насип е 1,10 м над околния терен.

В резултат на спасителните проучвания се получиха следните резултати:

След отнемането на могилния насип се разкри голяма площадка, настлана с дребни камъни. Размерите й са: 32 (С-Ю) х 30 м (И-З). При изграждането на площадката хумусът върху терена е бил отнет и пластът камъни с дебелина 0,20-0,25 м е нареден върху скала, като камъните се споени и трамбовани със сивожълтеникава глина. Площадката следва наклона на терена, а не е оформена като могила. Регистрираха се 5 пропадания на каменната настилка. Установи се, че това са естествени

гънки на скалистия терен, които са запълнени с камъни и глина и впоследствие са пропаднали заради слягането на насипа. В тях не се откриха никакви материали или съоръжения.

В могилния насип се откриха 2 гробни съоръжения. Гроб № 1 се намира в геометричния център и попада под профила И-З. Гробно съоръжение не е изграждано, скелетът се разкри положен върху пласт сива пръст над каменната площадка. Скелетът е в положение "хокер", с глава на ЮЗ. Черепът и част от костите на дясното рамо липсват (разрушени са от иманярски изкоп). Не се откриха никакви материали в гроба. Въз основа на погребалния ритуал може да се датира в раннобронзовата епоха.

На 1,60 м североизточно се разкри голям иманярски изкоп – 4,50 х 2,40 м. В насипа от тъмна пръст се откриха едри ломени камъни, единични костни останки и няколко фрагмента от глинени съдове, работени на бързо колело, характерни за КЖЕ. Най-вероятно това са останки от вторичен гроб от КЖЕ, разрушен от иманярския изкоп. В хумусния пласт в южната половина на могилния насип се откриха фрагменти от римска керамика от II-III в. Вероятно в могилния насип е имало вторични гробове и от римската епоха, разрушени и разнесени от селскостопански дейности.

Поради недостиг на финасови средства двата профила на надгробната могила не са проучени. След осигуряване на финансиране от инвеститора, проучванията ще бъдат приключени.

СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 9 ПРИ С. МАЛКО ТРЪНОВО, КМ 190+700 – 191+300 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ"

Тотко Стоянов, Красимир Лещаков, Красимир Ников

Проучванията на обекта се проведоха от 7 до 23 април от екип в състав доц. д-р Т. Стоянов – ръководител, Н. Якимова (ИМ - Чирпан), д-р Д. Стефанова (катедра "Археология", СУ) и докторант В. Петрова (катедра "Археология", СУ). Поради ангажимента си на друг обект, доц. д-р Кр. Лещаков беше в помощ на екипа като консултант.

Ограничените средства предопределиха ограничен брой работници и работно време, както и минимална площ за проверка чрез сондажи - само в местата с видими данни за културни останки. Бяха заложени общо 19 сондажа с площ 207 м^2, с размери 5 х 2, 10 х 1 и 15 х 1 м, ориентирани по основните посоки. Сондажите бяха концентрирани в два основни участъка с най-категорични данни (камъни, строителна керамика, тара, битова керамика, стенна мазилка и др.) – Сектор I (км 191+220 – 191+300) и Сектор II (км 191+20 – 191+80). В западната половина на обекта (Сектори III и IV), заета от гора (Ефендьова кория), възможностите за наблюдения на терена бяха сведени до минимум и бяха избрани само някои точки, където по различни белези се прие като по-вероятно да се попадне на културни останки. Там не бяха открити такива, но при твърде малката площ няма никаква гаранция, че информацията е обективна.

Реални археологически ситуации бяха разкрити в три участъка.

Сектор I – сондажи 2, 10, 19. В участък с площ вероятно над 100 м^2 бяха частично разкрити останки от комплекс от помещения/сгради от късноримско време. В Сондаж 2 и разширенията му беше документиран зид от ломени и грубо обработени плочести камъни с проследима дължина около 9 м, с почти точна посока С-Ю. В най-запазената част с дължина 6,5 м и широчина 0,60 м са разкрити до три реда камъни. В останалите части е запазена частично подложката. В северната половина на сондажа се долавят и два напречни зида на запад. В северната половина бяха зачистени концентрации от фрагментирани тегули, което предполага покривна конструкция с керемиди на част от помещенията в този участък. Битовата и амбалажна керамика сочат най-обща дата III-IV в. Сондажи 10 и 19 на запад от Сондаж 2 дават информация за силно разрушени структури, вероятно в някаква връзка с комплекса в Сондаж 2. Ядрото на комплекса се развива в ЮИ посока извън сервитута. Откритите 6 бронзови монети на Констанций II, Констанс и Валенс определят по-тесни граници на комплекса около втората-третата четвърт на IV в.

Сектор I - Сондаж 8. В централната част на сондажа се очерта яма, в която се откриха фрагменти от праисторическа керамика, характерна за късния неолит (Караново IV), и отделни кости. Установи се, че в горната си част ямата е вкопана в пласт нехомогенна, жълтеникавокафява, песъчливо-глинеста пръст с дебелина около 0,10 м. Този пласт лежи под черната глинеста пръст и над материковия стерилен пласт. В този пласт, непосредствено около ямата, са регистрирани отделни дребни въгленчета и дребни късчета отухлена глина. Не беше проследена сигурна горна граница на вкопаването. Приблизителният диаметър е около 1,50 м, а общата дълбочина на ямата е 0,25 м. В пълнежа й са регистрирани и няколко дребни кремъчни отломъка и люспи, фрагмент от рог на елен-лопатар.

Сектор II – Сондаж 7 е заложен в участък с концентрация на керамика, камъни, фрагменти от керемиди и мазилка. На дълбочина около 0,28-0,30 м е разкрито компактно струпване от дребни и големи плочести камъни, фрагменти от строителна керамика, керамика и кости, ориентирано надлъжно СИ-ЮЗ. В рамките на изкопа струпването има дължина до 4,50 м и ширина до около 2 м. Разполагането на големите плочести камъни по дължина в ЮИ половина на петното оставя впечатлението за разрушен зид (или каменен цокъл). Дребните и средни камъни, разчиствани на по-ниско ниво, дават индикация за подово (?) ниво. Многобройни фрагменти от тара, кухненска и трапезна керамика (вкл. и добри образци на червенолакова керамика) подсказват жилищен характер на комплекса, част от който се явява разкритата частично структура. Тя продължава в стените на сондажа на север и изток и подсказва по-големи размери на целия комплекс. На базата на фината керамика, комплексът в ареала на Сондаж 7 би могъл да се датира най-общо във II-III в.

ОБЕКТ № 21 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ" (КМ 199+800 – 200+400) В М. КОМСАЛЯ, С. АРНАУТИТО, СТАРОЗАГОРСКО

Людмил Вагалински

Така определената отсечка за проучване лежи западно от шосето Ракитница - Калояновец, достигайки река Сюютлийка. Изследвахме тази част от магистралата през юни-юли 2003 г. чрез траншея (номер 1) с ширина 1,5 м, разположена по осевата линия. На запад достигнахме до км 199+980. Оставяхме контролни профили през 20 м. Установихме пълна липса на археологически материали, с изключение на няколко фрагмента от глинени съдове от късножелязната епоха и от римския период, придружени с отделни парчета от отухлена глинена стенна замазка от паянтов градеж. Тези оскъдни находки лежаха в източния край на проучваната отсечка, в непосредствена близост до споменатото шосе.

Според описание и скица по ОВОС, обектът се разполовява от шосето. Затова удължихме траншея 1 на изток от него, следвайки отново осевата линия. Достигнахме на изток до км 200+580. В удължението проучихме три тракийски култови ями. Две от тях (№ 1 и 3) съдържаха късове отухлена глинена стенна замазка от паянтови градежи, отделни ломени камъни (без подредба, някои горели), няколко малки кости от говедо, горяло дърво и разпръснати въглени, сравнително малко фрагменти от късноримски глинени съдове (амфори, питоси и гърнета), източени на грънчарски кръг, както и единични чирепи от късножелезни тракийски глинени съдове, изработени на ръка. Наличието на последните в двете ями е по-скоро в резултат на случайно попадане (загребани са от тогавашния терен), отколкото на съзнателно поставяне. В яма № 1 намерихме малко керамично топче, а в № 3 - късноримска монета, отсечена в края на IV – началото на V в. (Теодосий I – Аркадий/Хонорий), която ни дава точен *terminus post quem* поне за една от двете късноримски ями. Те започват на около 0,30 м от съвременната повърност и са дълбоки 0,40-0,50 м. Имат неправилна овална форма в хоризонтален план и размери 3,20 х 3,70 м (№ 1) и 2,80 х 3,30 м (№ 3). Формата на вертикалния им разрез е близка до правоъгълник. Третата яма (№ 2) съдържаше дребни, обгорени, нехарактерни фрагменти от глинени съдове, изработени на ръка, въглени, парчета от отухлена стенна глинена обмазка.

Чрез траншея номер 2 (широка 1 м) изследвахме самия северен край на автомагистралата в отсечка км 200+480 - 200+520. Тук попаднахме на четвърта тракийска култова яма, която датира от късножелязната епоха. Асортиментът на нейното съдържание е аналогичен на този от късноримските ями. И тук съдовете са предварително натрошени, преди техни фрагменти да се депонират в ямата. Затова и от четирите ями не успяхме да сглобим дори един пълен профил на керамичен съд. Чирепите в яма № 4 обаче са значително повече и принадлежат само на съдове (урни, гърнета, купи), моделирани на ръка, имащи характерна за епохата пластична и врязана украса. Поне част от тях са използвани в бита, съдейки по външното опалване на гърнета и по следи от укрепване на пукнати места. В хоризонтален план яма № 4 представлява елипса с размери 2,30 х 1,40 м, а във вертикален разрез

– полуелипса с максимална дълбочина 0,43 м. Яма № 4 започва на около 0,40 м от съвременната повърност. И в този случай не успяхме да установим с увереност нивото, от което е вкопана ямата.

При всички ями нахвърляните въглени отухляват на места ивици от пръстения пълнеж, но категорично липсват следи от горене на място. Разкритите ями отстоят от 8 до 25 м една от друга. Почти сигурно е, че наоколо има още такива, съдейки и по спомени на местни жители. Извън ямите намерихме фрагменти от късножелязна (включително и от така наречената "сива тракийска", източена на грънчарско колело) и римска керамика. Последната може да се свърже със селище от онова време, разположено на около 150 м южно от култовите ями. То също е част от обект № 21 и ще бъде проучено през 2004 г. заедно с една от двете съседни надгробни могили, поради планирано изграждане на пътен надлез.

СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 10 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГАНЦИ, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Иван Карайотов, Петя Кияшкина

Обектът е разположен в м. Чатарлъка, на около 3-4 км северно от с. Драганци, и на 6 км южно от град Карнобат. Той заема началните метри от Лот 5, а именно - от км 325+280 до км 325+400. Останалата част от обекта се простира върху Етапната връзка в посока Бургас – Карнобат (от км 0+040 до км 0+160).

Върху определения ни за сондиране участък от магистралата по време на проучванията бяха заложени общо 41 сондажа – от тях 5 с размери 5 х 1 м, 2 сондажа с размери 2 х 2 м и 34 с размери 3 х 1 м. Дълбочината, до която се достигаше при проучване на сондажите, е различна и варира от 0,70 м до 1,40 м. При всички сондажи се целеше достигане до материка.

При изготвянето на ОВОС и в списъка на обектите в Протокол от 14.02.2003 г. на междуведомствената комисия, Обект № 10 е определен като "Средновековно селище".

В направените сондажи се откриха само няколко незначителни фрагмента късноантична керамика, една фрагментирана глинена лула от късното средновековие и следи от изкопни работи от края на Втората световна война.

Въз основа на направеното сондажно проучване и липсата на културни напластявания, както и с решение на комисията, назначена със заповед на Директора на НИПК, частта от магистралата, където е разположен Обект № 10 беше освободена за строителни работи.

СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 17 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО

Петя Кияшкина, Константин Господинов

Обектът е разположен в м. Чанаджика, на около 4 км северозападно от с. Вратица. Определената за проучване територия обхваща участъка от км

337+420 до км 337+740. В този участък широчината на сервитута варира от 45 до 55 м, така че площта на проучвания участък е приблизително 16 000 м^2.

Върху определения ни за сондиране участък от магистралата по време на проучванията бяха заложени общо 113 сондажа с размери 5 х 1 м. Сондажите бяха разпределени както следва: 34 сондажа бяха разположени по лявата и дясната граница през 20 м; 7 сондажа бяха разположени по оста на пътното трасе; останалите сондажи бяха разпределени във вътрешността на проучвания участък, така че да покрият максимално добре цялата площ. Дълбочината, до която се достигаше при проучване на сондажите, е различна и варира от 0,70 м до 1,10 м. При всички сондажи се целеше достигане до материка.

При започването на археологическото проучване очакванията ни бяха за работа на некропол. Като такъв е определен обектът при изготвянето на ОВОС и така фигурира и в списъка на обектите в Протокол от 14.02.2003 г. на междуведомствената комисия.

При направените сондажи не се натъкнахме на погребение, нито на някакви материали, подсказващи извършването на погребален ритуал. В участъка от км 337+500 до км 337+740 нито по повърхността, нито при изкопните работи се открива керамика или други находки.

По-различна е ситуацията в частта от обекта между км 337+420 и км 337+500. Тук и по повърхността и в хумусния слой се откриват малобройни фрагменти безлична керамика, работена на колело. Културен пласт обаче липсва. Обяснение за откриваната керамика е разнасянето й при селскостопански работи и без съмнение тя е свързана със селището, изследвано в съседство като Обект № 16.

Без съмнение най-важният резултат от сондажните проучвания е установяването на ямно светилище от късножелязната епоха. Основание за това ни дават откритите и разчистени две обредни ями, разположени в Сондаж +460R. Двете ями бяха открити в непосредствена близост една до друга, след изчерпването на сондажите и достигането до материка. Яма № 1 беше разкрита на дълбочина 0,80 м в южния край на сондажа, вкопана в скалата. Черната рохка пръст от ямата беше примесена с въглени, животински кости и фрагменти от керамика, работена на ръка.

В северния край на същия сондаж бе разчистена и Яма № 2. Сондажният изкоп я пресича точно по средата и по очертанията в профила може да се установи, че ямата е с крушовидна форма. При разчистването й достигнахме на дълбочина до 2,10 м. И тук в черната и рохкава пръст се откриваха въглени, както и немного на брой фрагменти от керамични урни, работени на ръка.

Двете разчистени ями без съмнение са част от тракийското ямно светилище, което беше локализирано при археологическото проучване и на съседния Обект № 16. Те се вписват в този ямен комплекс както типологично, така и хронологически. Откритата в двете ями керамика – фрагменти от стени, дъна и устия на керамични урни, работени на ръка от груба глина, с украса от пластична лента с нарези – дава основание да ги датираме най-общо във втората половина на I хил. пр. Хр.

В участъка от трасето на магистралата от км 337+420 до км 337+500 през 2004 г. ще бъде направено пълно археологическо проучване.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СТАРИЯ ПЪТ" (№ 18) ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО, ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", КМ 340+180 – 340+420

Веселин Игнатов, Даниела Стоянова, Красимир Велков

Обектът е разположен на 1 км североизточно от с. Вратица, на източния бряг на р. Чакърлийка. Разположен е на приблизителна площ от 32400 м^2. При сондажни проучвания през м. юни под ръководството на доц. д-р К. Лещаков са разкрити съоръжения и намерени материали от периода III-IV в.

Проучванията през есента започнаха на 15 октомври и продължиха до 21 ноември. Разкопани са 30 квадрата с обща площ 750 м^2, като на места е достигната дълбочина 0,70 м.

Обектът е с преобладаваща хоризонтална стратиграфия. При сравнително слабата вертикална стратиграфия ясно се различават два строителни хоризонта. Единият е от времето на втората половина на III до средата на IV в. По-ранният строителен хоризонт е във все още несигурните широки граница II – втората половина на III в. Освен това се откриват отделни материали от средновековието и късножелязната епоха.

Открити са 4 структури, принадлежащи към различни по своя характер сгради. Две са със запазени каменни основи и две със следи от стени от плет.

Проучени са 4 площадки, изградени от наредени камъни с различни размери. Те са с почти кръгла форма и имат размери от 1,10 до 1,90 м.

Откритите съоръжения и материали (трапезна, кухненска и амбалажна керамика, фрагменти от глинени цедки, каменни хромели, тежести за рибарска мрежа, прешлени за вретено, монети) насочват към малко населено място.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 22 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, КМ 345+000 - 345+620 - "ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ" ПРИ С. КРЪСТИНА, ОБЩИНА КАМЕНО

Цоня Дражева, Димитър Недев

Спасителните сондажни проучвания бяха проведени през м. юли и август 2003 г. в сервитутната зона на АМ и второстепенна пътна връзка за с. Винарско, от км 345+000 до км 345+620. За съжаление изкопните работи, които са извършени през 1995-1996 г. са унищожили в значителна степен горните културни пластове. Разрушаването продължава и при новото строителство, като при престъргване на старата насипана настилка на магистралния път са нарушени археологически структури, а част от тях са почти изцяло унищожени. От регистрираните археологически обекти в проучената обща площ от 850 м^2 най-голям интерес представляват 14 ями, вкопани в здравия терен. Те са с различна форма: на пресечен конус с разновидност на източено фуниевидно дъно; цилиндрични с равни дъна; крушовидни. Диаметърът им варира от 1,2 до 1,65 м, а максималната дълбочина от засичането им на терена е 0,8 м.

В няколко добре запазени ями (№ 3, 5, 7, 12) се установи ритуалната практика на дароприношенията: керамични съдове, животни, обредни огнища,

магически предмети. На дъното на ямите се откриват малки предмети за гадаене, направени от изпечена глина с форма на пумпал, кубче, ашик, паралелопипед и др. Заедно с тях са размесени парчета от есхари, едри въглени и животински кости на овца, коза, домашна свиня, говедо. Над тях са натрошени на място дебелостенни местни съдове (урни, купи, чашки, цедки и др.). Те се покриват от пласт натрошени тънкостенни съдове (местна сива тракийска керамика и вносна - чернофирнисова и червенофигурна). Последният пласт е от натрошени амфори, главно хиоски и тасоски. При три от ямите най-отгоре бяха открити кости, челюст и отделни зъби от куче, а при яма № 7 - цяло куче, умъртвено на място.

Най-голям интерес представлява яма № 9, която е със значително по-големи размери: 3,7 х 3,9 м. Тя също е вкопана в скалата, с неправилна елипсовидна форма, с една полукръгла ниша в североизточната й част. Осем кръгли дупки, симетрично разположени по дъното и нивелирани с плоски камъни, дават основание да се предположи, че в тях са стоели дървени подпори на някакво леко покритие. Запълването на съоръжението е по аналогичен на другите ями начин. На дъното му бяха открити 34 кръгли жетона, изработени от стени на керамични съдове, а в центъра – челюст на младо говедо и кости на други два възрастни индивида. Специалното място на яма № 9 в ритуалната практика на светилището се допълва от откритите в близост до него 6 човешки погребения чрез трупополагане. Вероятно те също са свързани с обредите, извършвани в ямното светилище, но засега е трудно да се твърди дали става въпрос за човешки жертвоприношения.

Проучването на обекта ще продължи и през 2004г.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 25 (СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА) ПО ТРАСЕТО НА ПЪТЯ "ПОДКОВА – МАКАЗА"

Йордан Гатев, Иво М. Чолаков

Въз основа на договор между АИМ-БАН и ИА "Пътища" бяха извършени сондажни археологически проучвания на обект № 25, намиращ се върху трасето на пътя в землището на с. Малка Първица. Проучванията бяха извършени между 4 март и 10 април 2003 г. от екип с ръководител Йордан Гатев и зам. ръководител Иво М. Чолаков от АИМ-БАН. В разкопките взеха участие и студенти от НБУ. Като работници бяха наемани безработни от с. Първица.

При проучването на обекта бяха заложени 12 сондажа с размери 3 х 5 и 2 х 5 м. В горния хумусен пласт се откриват фрагменти от съдове от Възраждането (XVIII-XIX в.), вероятно довлечени при дъждовете от близкото село. В сондаж № 3 бяха открити основи на зид и останки от два глинени питоса (зърнохранилища). Открити бяха и фрагменти от глинени съдове, както и бронзова монета от средата на III в. сл. Хр. С това беше датиран и проучваният обект. Явно става въпрос за единична стопанска постройка с лека конструкция – плет и кал върху основи от ломен камък. При обработка на съседните ниви постройката е почти напълно унищожена.

След направените проучвания се констатира, че строежът на отсечката от трасето на пътя, минаващ през обект № 25, може да започне.

РАЗКОПКИ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В М. ЕМЛЮК ПРЕЗ 2003 Г. (ОБЕКТ № 12 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1, КМ 189+760 – 190+340)

Димитър Янков

След проведените предварителни сондажни проучвания беше установено, че в отсечката от км 189+760 до км 190+200 няма останки от археологически структури. Керамиката, която се открива по повърхността е разнесена от две селища, които са разположени северно от трасето на АМ "Тракия". Разкопки се проведоха в най-североизточната част от обекта. Бяха открити останки от две жилища, които предстои да бъдат проучени. Освен това, бяха документирани два успоредни зида с дебелина 0,7 м. Беше установено, че това са всъщност подложки от дребни камъни и парчета тухли и керемиди на паянтова ограда на навес с леко покритие. В обсега на този навес бяха документирани 8 ями от дъна на долиуми. Отделно от тях и извън границите на навеса бяха открити останки от още три долиума, като при двата има ограждане с камъни и покритие с керемиди. Има констатирани поне две сигурни фази на градеж при използване на мястото за стопански цели (най-вероятно навес с долиуми за съхраняване на зърно). Откритите керамични фрагменти позволяват обектът да се датира в широките граници от края на II до началото на V в. Други находки и монети досега не са открити. Разкопките ще завършат през 2004 г.

АРХЕООСТЕОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА МАТЕРИАЛИ ОТ АНТИЧНИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

Продължиха проучванията на кастела Состра. Костният материал от принципията дава представа за храненето на обитателите му. Храната е включвала значително количество месо от домашни и диви животни и птици. Болшинството от останките са от млади животни, включително елен. Към находките трябва да се добави наличието на морски продукти – стриди. Това говори за склонността на тези хора да консумират кулинарни деликатеси. Открити са артефакти от кост и рог и заготовки за тях.

При спасителни проучвания в Пловдив бяха открити кухненски останки от елинистичния период до късната античност, които дават представа за използваната животинска храна. В обекта на ул. "К. Нектариев" беше открит цял скелет на дакелоподобно куче.

От обект № 21 по АМ "Тракия" в местността Комсаля до с. Арнаутито, в ямите идентифицирахме кости главно от едри преживни животни. Комплексният анализ на ашик показва, че находката е била в близост до силен огън извън ямата и впоследствие е оставена в нея.

Продължиха проучванията на материали от античния некропол в Аполония, където са изследвани материали от огнища. В античния некропол при обект № 19 по АМ "Тракия" при някои от гробовете има отделни животински кости, но не цели животни, с изключение на дребни гризачи.

Могила № 1 край с. Забел, Трънско, се намира в границите на могилен некропол от III-IV век. В нея е разчистена клада с кремирани останки от воин. В близост до тях е погребан кон. Остеологичните анализи паказват, че се касае за ездитен кон с височина при холката 1,34 м. С тези си характеристики конят е относително нисък и се доближава до долната граница на средните на ръст коне.

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ "КАЛЕТО" В ГРАД СРЕДЕЦ, БУРГАСКА ОБЛАСТ, ПРЕЗ 2003 Г.

Живко Аладжов, Мария Балболова-Иванова

При проучванията през 2003 г. продължи работата в помещения А IV и А V от верижната сграда, разположена източно от зида, който вероятно дели крепостта на две части. Потвърди се предположението, че пространството между стените на тези помещения е запълнено с два (ПА IV) или пет (ПА V) реда камъни, покрити обилно с глинена замазка, която след пожар се е отухлила. В ПА V беше проучена вътрешната част. Разстоянието между северния и южния зид е 5,40 м. Източният зид все още не е открит. Под петте реда камъни беше открито продължението на огнището, чието проучване започна през 2001 г в ПА I. В него бяха открити кости на глигани, едър рогат добитък, овце и пилета. В замазката между пълнежа от камъни бяха намерени фрагменти от тракийска керамика. Върху северния зид бяха открити фрагментирани глинена кана и няколко гърнета. Продължи работата и по проследяването на външното лице на западния зид на Помещение А III. Градежът е от добре обработени камъни, споени с кал. Част от него е разрушено до емплектон. Върху зида беше открит гроб на млада жена или юноша, ориентиран З-И. Това е вторият гроб, открит във вътрешността на крепостта. Първият е от 1990 г., в близост до западната порта, на мъж, погребан в гробна яма, ориентирана З-И, по християнски. Според медальона, открит в гроб № 1, погребението е от X-XI в. Гроб № 2 е трапецовиден, по-широк при главата, ограден с камъни и с размери: дължина 1,70м и ширина при раменете 0,40 м. Скелетът беше много добре запазен, но без мандибула, краката – опънати, ръцете – скръстени върху гърдите, раменете – леко свити навътре, черепът от грациален тип – извит леко надясно. Върху стъпалата имаше поставен камък. И до днес в някои райони на страната този ритуал се използва срещу злините, които мъртвият може да причини на живите и срещу вампирясване. Гробът е без инвентар. Размери на скелета: дължина - 1,49 м, ширина при раменете - 0,35 м.

Заложени бяха и два сондажа източно от потерната. В Сондаж 6 започна проследяването на лошо запазени зидове от камъни на калова спойка, ориентирани И-З и С-Ю. На югозапад те сключват ъгъл. Подовото ниво е от жълта трамбована глина със следи от пожар. В сондажа бяха открити много фрагменти от битови съдове и тара, аналогични на част от керамиката в колективните находки от IX в., както и керамика от XII в., медна корубеста монета, метални гривни, прешлени за вретена и др.

Сондаж 7 граничи на север със Сондаж 6. Тук също има следи от много лошо запазен емплектон от каменен зид, с обилна калова спойка в запазената му част. В спойката беше открита глинена детска играчка с кантаросовидно устие, вероятно от III – началото на IV в. Навярно глината за емплектона е взета от място, където е имало неукрепено антично селище. Източно от него се натъкнахме на основите на пещ за изпичане на вар, с кръгла форма и диаметър 2 м. Частично е запазен един ред от недобре обработени камъни върху глинена замазка, която покрива и част от външните им лица. Вътрешността е покрита с редени камъни със следи от вар. Северната част на пещта е нарушена от по-късно вкопан долиум, от който е запазено *in situ* дъно и стени. Части от устието бяха открити в по-горен пласт.

По всяка вероятност запълването на помещенията от верижната сграда с редове от камъни (за укрепване или изолация?) е станало през XII в., като са използвани основите на по-стари помещения, също от верижна сграда. От същото време е и южният зид на ПА V. Над каменната част постройката е била от пръти, измазани с кал. Открити бяха множество фрагменти (някои от тях със значителни размери) от отухлена глинена замазка със следи от пръти. Предполагаме, че строената през IX-X в. сграда е била разрушена от печенегите при похода им към Адрианопол през 1050 г.

МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС ОТ V-VI В. В М. МОГИЛАТА КРАЙ ГРАД СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

През 2003 г. се проведе заключителният етап от проучването на манастирския комплекс в м. Могилата край гр. Смолян. Той се състои от християнски храм, жилищна сграда и принадлежащи към тях дворове със стопански постройки. Храмът представлява трикорабна базилика от елинистически тип, със скъсен наос, една тристенна апсида, едноделен нартекс и северно помещение към нея. Жилището е разположено на север от базиликата. То е с площ 310 м^2 и се състои от три помещения в приземието, две пещи, стопанска пристройка, вътрешен и външен (южен) двор. Целта на разкопките през 2003 г. беше да се проучат южният и западният двор на комплекса, с които общата му площ достига около 2000 м^2. Проучената площ през 2003 г. е 250 м^2 за южния и 200 м^2 за западния двор. В южния двор са разкрити източната и западната основа на помещение, отворено на север към базиликата. То е дълго 9 м, широко поне 5 м (южната му стена е унищожена) и ориентирано в посока изток-запад. Вероятно е представлявало покрит навес. В средата му са разкрити основите на квадратно в план помещение с размери 3,40 х 3,40 м и стени, дебели 0,50 м. Съдейки по откритите в него фрагменти от долиум, то вероятно е имало складови функции. Между него и източната стена на навеса са открити стопилки от стъкло със светло- и тъмнозелен цвят, както и фрагменти от глинена замазка. Вероятно тук през V-VI в., когато е съществувал манастирският комплекс, е функционирала пещ за производство на плоско прозоречно стъкло. Дебелината на западната стена на навеса е 0,65 м, а на източната – 0,50 м. Техниката на градеж е ломен камък, споен с калов разтвор, както и в целия комплекс. Проучването на

западния двор на комплекса доведе до откриването на бордюр от обработени камъни, ориентиран изток-запад, който ограничава от север алея-подход към двора. На 2,90 м южно от него е разкрита *in situ* каменна база с форма на паралелепипед, която вероятно е част от портал, определящ западната граница на двора. Дългогодишното използване на проучения терен за селскостопански нужди и като път, обслужващ местността, е довело до заличаването на голяма част от археологическите структури около манастирския комплекс. От 2000 до 2003 г. той е проучен изцяло, до стерилен пласт. За да бъдат предпазени от по-нататъшно разрушаване, разкритите стени са прикрити със суха каменна зидария от двете им страни и покрити с пластове пръст и чим.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПЛОСЪК НЕКРОПОЛ И ОПРЕДЕЛЯНЕ ГРАНИЦИТЕ НА АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В КОМПЛЕКС "МАРИЦА-ИЗТОК", РАДНЕВО

Пламен Караилиев, Мария Камишева

При контролни наблюдения през есента на 2002 г., след отнемане на хумусния слой, се разкриха фрагментирани човешки кости, което предизвика спасителни археологически проучвния през 2003 г., поради унищожаването на този участък от минните разкривки. Обектът се намира на 1,5 км западно от бившето с. Овчарци. На 259 м западно от него, в м. Солджака, попадаща в землището на с. Голяма Детелина, на площ от около 70 дка по повърхността има висока концентрация на строителна и битова керамика, предимно от римската и желязната епоха. Спорадично се срещат фрагменти и от средновековната епоха. Условно обектът беше разделен на сектор I – некропол, и сектор II – селище.

На запазения участък от 1 дка в сектор I бе заложена план-квадратна мрежа. Фрагментираният костен материал обхващаше петно с размери 5 х 3 м. В процеса на проучването се установи, че костите са преотложени в резултат на машинната обработка. Находки няма. В останалата част на сектора липсват културен пласт и гробни съоръжения. Не се установи епохата и характера на унищожения некропол.

Целта на разкопките в сектор II беше чрез сондажи да се установят границите на селището. Те бяха заложени на места с най-голяма концентрация на строителна и битова керамика. Още при сондаж 1 се разкри подложка на зид, изпълнена от дребни ломени камъни, обилно споени с бял хоросан. Това наложи неговото проследяване в хоризонтален план, с цел изясняване на характера му. От заложените 41 сондажа се установи, че зидът с ширина от 0,50 до 0,70 м затваря от три страни правоъгълно пространство с размери 61 Х 48 м, ориентирано с дългата си страна приблизително изток-запад. В югозападната му част се разкриха две перпендикулярни разклонения в южна посока с дължина 8 м. Подобно разклонение беше разкрито в сондаж 9, намиращ се приблизително в средата на дългия зид, но от северната му страна, която не е проследена изцяло. Подемният материал датира постройката от средата на II до средата на III в. Процентно керамиката, характерна за IV-V в., е по-малко в сравнение с тази от II-III в. Зидът във височина е бил от ломени камъни, които на места се разкриха само в

първия си ред. Вероятно е бил стабилизиран и с тухлени редове, фрагменти от които се намират в голямо количество.

Концентрацията на строителна керамика е най-голяма в секторите около зидовете. От направените сондажи в ограденото пространство не постъпиха данни за археологически структури.

Въз основа на наблюденията, направени на терена, предполагаме, че става въпрос за ограден зид на селско имение.

Концентрацията на строителна и битова керамика в различни участъци на проучвания терен вероятно ще доведат до откриването на други постройки, които ще спомогнат за изясняването на цялостния характер и предназначение на този обект.

В северната част на терена бяха заложени 5 сондажа на участъци с преобладаваща керамика от средновековната епоха. В границите им не бяха установени археологически структури, а керамиката е със следи от дълговременно транспортиране. На този етап не е установено средновековното селище и неговите граници.

В сондаж 3 частично се засегна и проучи съоръжение от късната желязна епоха с богат керамичен материал, включително вносна чернофирнисова керамика.

Без данни за съоръжения, във всички сондажи присъства керамика от втората фаза на ранната желязна епоха.

Въз основа на наблюденията, направени в сондажите, стратиграфската характеристика на обекта е следната: до 0,20-0,25 м – орница; до 0,45 м преобладава керамика от римската епоха; до 0,80 м - керамика от I хил. пр. Хр., след което започва стерилен пласт.

ПРОУЧВАНЕ НА ТАЙНИ ХОДНИЦИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Рашо Рашев, Станислав Станилов, Мариела Инкова

Проучването е продължение на проучване, започнало през 2002 г. с цел проследяване трасетата на два подземни ходника, чието начало се намира в централната част на Вътрешния град. Ходниците бяха проследени общо в 4 изкопа, разположени до южната крепостна стена.

Особено важни данни предоставя изкоп 4. В него беше проследена пресечната точка на горелия подземен ходник, излизащ от Крумовия дворец и голямата двойна дървена ограда, от която засега е известна само южната линия. Тази ограда е най-ранното съоръжение в изкопа. По-късно през нея е преминал водопровод със стреховидно покритие от тухли - един от най-ранните водопроводи във Вътрешния град. Ходникът завършва с излаз във вид на 7-метрова рампа, разположена под прав ъгъл с наклон от 20^0. Основното трасе и рампата пресичат северната траншея на дървената стена и водопровода. Запазени са, почти изцяло овъглени, най-долните части на страничните дървени талпи, широки 0,30 м. Откритият излаз е първият от този род на територията на Вътрешния град. Съотношението му с по-ранни съоръжения прибавя нови данни за относителната периодизация на строежите в Плиска.

В изкопи 2, 3 и 5 беше проучен негорял ходник, който е излизал от Цитаделата и е преминавал през засводен проход, открит от И. Захариев в основата на южната

крепостна стена. Новото за него е, че в трасето му има следи от два ходника. Изкопът на по-ранния е бил широк и дълбок до 5 м от съвременната повърхност. Известно време след засипването му е бил прокаран нов ходник, по-тесен и по-плитък. Неговото запълване е предимно от строителни отпадъци. Сред тях се намериха фрагменти от стенописна мазилка в тъмнозелено, синьо и оранжево. Този ходник също пресича двойната дървена ограда.

РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПЛИСКА

Рашо Рашев, Янко Димитров

Обект на проучване бе сграда Б4, разкопките на която започнаха през 2000 г. с цел цялостно разкриване на паметника. То стана възможно през 2003 г., благодарение на средства от Фонд "Развитие на българската наука" при БАН. Сътрудник в разкопките бе Ст. Иванов от филиала на АИМ в Шумен.

Като се добавят към резултатите от 2000 г. и наблюденията от предните сезони, относителната периодизация на проучените на площ от 675 м^2 131 съоръжения се представя в следния вид.

Етап 1. Подземни ходници, ями и траншеи. Към първата фаза на етапа се отнася горелия подземен ходник, излизащ от Крумовия дворец. При чупката му, попадаща сега в очертанията на западната част на Малкия дворец, е установен неизвестен излаз на юг. Синхронни на него могат да бъдат някои ями и траншеи, с които той няма пресечни точки. Към втората фаза се отнася негорял подземен ходник и вероятно някои от разположените до него траншеи и ями. Сред тях интерес представлява частично разкрита рампа на нов таен ходник. Откритите в нея фрагменти от глинени съдове принадлежат на ранни за Плиска форми.

Етап 2. Печки с производствен характер. Разчистени са 4 печки, синхронни на които са ями с въглени, железен шлак и остъклена маса. Вероятно с тях може да бъде свързан фрагмент от пота със златни (?) капчици в шуплите и къс от сфероконус. Тези данни се прибавят към други, показващи, че преди да придобие представителен характер, тази част на Цитаделата е била производствена площадка.

Етап 3. Сграда Б4. Най-съществения краен резултат от разкопките е проучването на правоъгълна посдтройка с размери 20 х 14,5 м, съставена от два вписани един в друг четириъгълника. Вътрешното разпределение се очертава от леки хоросанови подложки за дървена конструкция. Широкият вход от юг е имал триделно разпределение чрез два масивни каменни постамента за колони. Четири подобни постамента с колони са се разполагали по двете страни на широкото преддверие. Сградата има сходство с плановете на граждански и на култови езически постройки. В предварителен план може да се определи като представителна гражданска постройка.

Етап 4. Дворна настилка и западен корпус на Малкия дворец. Покрива съоръженията от първите три етапа. Има данни за появата й в различно време. Вероятно най-ранните й сектори са синхронни на сграда Б4.

Етап 5. Съоръжения, разбиващи настилката и всички по-ранни съоръжения. Това са 14 ями и две печки с материали от края на X - първата половина на XI в.

ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Станислав Иванов

Продължи проследяването на установените пред източната и южната крепостни стени два рова: "голям" (по-ранен) и "малък" (съвременен на крепостта).

Заложени бяха пет нови сондажа пред западната крепостна стена.

Ранният ров е с ширина 7,5-8,5 м. Външният му бруствер е стръмен, почти отвесен в долната си част. Дъното му се достига на 5,50 м от съвременната повъхност. В запълването от жълточерна пръст с люспи от мергелна скала се намериха няколко фрагмента от битова керамика от VIII-IX в.

Късният ров е успореден на крепостната стена и е вкопан частично или изцяло в ранния. Прекъсва пред прохода на Западната порта, като все пак е прерязал настилка от тухли и мергелни камъни пред нея. В запълването от черна пръст се откриха фрагменти от съдове от X-XI в.

РАННО УКРЕПЛЕНИЕ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Янко Димитров

При издирване на югоизточния ъгъл на дървеното укрепление беше заложен изкоп, който отстои на 25-30 м от източната крепостна стена и след разширения достигна площ 180 м^2. Установи се, че ъгълът на укреплението остава на запад от него и търсенето му беше отложено за следващата година. Вместо това се попадна на строежи със сложна и интересна стратиграфия, която се установява за пръв път на територията на Вътрешния град.

В течение на 23-дневната работа се откриха данни за интензивен живот и строителство от началото на IX до към средата на XI в.

Най-късните следи принадлежат на силно разрушени каменни постройки от първата половина на XI в. Единият от зидовете им е положен върху боклучна яма с материали от края на X - началото на XI в.

Животът след края на IX в. е представен от каменни строежи с по-солиден характер. Разкрити бяха няколко зида с посока север-юг, които принадлежат на два или три етапа на строителство. Най-ранна е голяма, издължена постройка, обърната с лице към крепостната стена. Приземната й част е с вероятен стопанско-складов характер.

Под каменните строежи от X и XI в. се попадна на траншеи и ями от дървена конструкция на сграда от IX в. В нейната южна част се установи и започна проучването на вкопано приземие с Г-образна форма. В неговия под бяха изследвани 13 различни по форма и размери вкопани гнезда за поставяне на амбалажни съдове (долиуми, амфоровидни съдове, дървени каци и плетени кошове). Те са служели за съхраняване на голямо количество и вероятно разнообразни хранителни продукти. В насипа на склада беше открито голямо количество битова керамика от използваните през IX в. в Плиска типове. Проучването му ще продължи в южна и западна посока, а на наземната част от дървената сграда – и на север.

Една от траншеите от дървената сграда е прерязала наземно огище, което представя най-ранната следа от живот в проучения изкоп.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ПЛИСКА – ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД"

Янко Димитров, Христина Стоянова

През 2003 г. на обекта се работи 35 работни дни, с 9-10 работника по програмата "От социални помощи към осигуряване на заетост". Като сътрудник на ръководния екип в разкопките взе участие Ст. Иванов от филиала на АИМ в Шумен.

Допроучен бе започнатият през предходните два сезона основен изкоп покрай източната крепостна стена (20 х 10 м, на 15 м северно от югоизточната кръгла кула). Освен това се работи в два нови сондажни изкопа, които бяха заложени перпендикулярно на източната крепостна стена. Южният от тях отчасти съвпада със стар и, както се оказа, останал недопроучен изкоп покрай южната крепостна стена. Във всички квадрати и в двата сондажни изкопа културните напластявания бяха изчерпани до здрав терен, което позволи да се документира стратиграфията в широка 10 м ивица покрай стената и да се установи относителната хронология на откритите през 2003 г. и в двата предходни сезона съоръжения. Представени във възходяща хронологическа последователност, тези съоръжения позволяват да се фиксират пет периода на строителство и живот в сектора, обхващащи повече от два и половина века.

Нов резултат от проучванията през 2003 г. са откритите следи от дървена ограда, трасето на която бе установено по протежение от 20 м, на 10 м западно от източната крепостна стена и успоредно на нея. Следите от тази ограда представляват траншея с ширина 0,55-0,70 м, с отвесни стени и равно дъно на дълбочина 1-1,10 м от нивото на стария хумус. Откъм източната страна на траншеята бяха проучени 6 ями с гнезда от дебели до 0,40 м дървени стълбове, които, тангирайки към траншеята, отстоят на 2-2,50 м една от друга. На 4 м източно от траншеята бе установена успоредна на нея редица от четвъртити ями със заоблени ъгли, вкопани до 1,30 м в стария хумус и с насип, като този в траншеята и тангиращите към нея ями-гнезда. Тези ями, четири от които бяха частично проучени, отстоят на 4 до 5 м една от друга и са разположени приблизително точно срещу тангиращи към траншеята ями, през една от тяхната поредица. Над запълването на траншеята и редиците от свързани с нея ями ляга дебел 0,10-0,20 м пласт от кафявожълта пръст, наситена с разложени мергели и отделни въгленчета, който остава под строителното ниво на крепостната стена. Покрай източната стена на траншеята и отчасти в нея беше установена втора редица от с гнезда от дървени стълбове, местата на които почти съвпадат с тези на предхождащите ги. Стратиграфски и според характера на запълващия ги насип, тези по-късни ями се свързват с дебел 0,15-0,25 м пласт от сивокафява, наситена с въглени и късчета железен шлак пръст, който бе установен в широка 4 м ивица на 5-6 м западно от крепостната стена, наравно и малко по-високо от нейното строително ниво. В този пласт, както и в предхождащите го прослойки и в

насипа на описаните дотук вкопани съоръжения, се намери битова керамика от характерните за края на VIII и за IX в. типове съдове.

Ями, свързани със строителството на крепостната стена, бяха проучени в квадрати 4, 5 и 6. Те са кръгли или с овална форма, имат диаметър от 0,50 до 0,90 м и са вкопани на дълбочина от 0,62 до 1,15 м в стария терен. Отстоят на 0,10 до 0,70 м от стената и най-вероятно са от стълбове на изграденото при строежа й скеле. Също със строителството на стената или с ремонти по нея се свързват 7 бъркала за хоросан, които бяха проучени в основния изкоп и в двата сондажа

Най-значимият резултат от разкопките през 2003 г. е откриването на югоизточния ъгъл на така наричаният досега "тухлено-глинен зид", който отстои на 4 м от източната крепостна стена и през двата предходни сезона бе проучен в отсечка от 11 м, без да са фиксирани ъгли или напречни разпределителни зидове. Установено беше, че при входа на югоизточната кръгла кула зидът чупи под същия ъгъл, както този на крепостната стена, и продължава на запад, отстоейки на 3,20 м от южната крепостна стена. Трасето на проучената от нас 7,5 м отсечка в западна посока съвпада точно с трасето на зид, който е проучен от Иван Захариев успоредно на южната крепостна стена на протежение от 115 м. Предварителните ни наблюдения показаха, че откритият при нашето проучване ъгъл принадлежи на същия зид. Що се отнася до неговата атрибуция, на настоящият етап считаме, че това е оградна стена, служеща същевременно и за "гръб" на стопански помещения-навеси на обширен комплекс, разположен в слабо проучения доскоро югоизточен сектор на т. нар. Вътрешен град в Плиска. Според находките от свързания с неговото разрушаване слой от натрошени керемиди (много от тях със знаци), както и съотношението му с по-късни и прорязващи го съоръжения (бъркало за хоросан, сметни ями и жилище-полуземлянка от края на X – XI в.), зидът може да се датира във втората половина на IX – първата половина на X в. Неговото по-нататъшно проследяване, а също и установяване продължението на откритата в западната част на основния изкоп траншея от дървена ограда, ще бъдат основна задача на проучванията през 2004 г.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ПЛИСКА – ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА"

Янко Димитров, Ивайло Кънев

През 2003 г. на обекта се работи в продължение на 5 дни с група от 9-10 работника, осигурени по програмата на "От социални помощи към осигуряване на заетост".

Ограниченото време и работен ресурс наложи теренната работа да бъде насочена към довършване на проучването в изкопи I, III, VII и VIII от 2002 г., където бяха разкрити цялостно четири вече локализирани гроба (№ 252, 254, 284, 286). От тях по-особена е позицията на погребания в гроб № 254 възрастен индивид – бедрените кости са силно раздалечени встрани, докато костите на ходилата са плътно събрани, изглежда поради привързването на краката в областта на глезените. В северната част на сондаж VII беше проверен терена под разкритото през 2002 г. струпване от камъни,

за което предполагахме, че покрива гроб. Под купчината камъни се намери фрагмент от стомна от XIX-XX в., от което стана ясно, че се касае за съвременна яма.

Два нови изкопа бяха заложени в северната част на некропола, на 12-30 м от църквата. Първият от тях представлява уширение в източна посока на изкоп III и има размери 3,5 х 3,5 м. В него бяха проучени три нови гроба – един детски (№ 287) и два на възрастни индивиди (№ 288, 290), и трите без инвентар. Вторият нов изкоп (изкоп IX) представляваше дълга 14 м и широка 1 м траншея, ориентирана север-юг. Резултатите от този сондаж потвърдиха още по-ясно досегашните наблюдения, че северната граница на некропола отстои на около 20-25 м северно от църквата, както и това, че в тази негова периферна част се откриват гробове с интересни накити. И двата гроба в южния край на изкоп IX съдържаха такива. В детски гроб № 261 бяха открити двойка обеци, две стъклени гривни и бронзов нагръден кръст. От гроб № 289 (на възрастна жена) произхождат две бронзови гривни, които са били носени като наушници. По-голямата гривна е от неизвестнен засега тип – лята, много масивна, незатворена. По-малката гривна, която е от типа с шарнирно закопчаващи се краища, е била вторично скъсена за носене като наушник.

Без да променят датировката на некропола (края на X – XI в.), проведените през 2003 г. разкопки показаха, че неговото цялостно проучване чрез сондажни проверки в различните му сектори е възможно, но най-информативен резултат би бил получен при осигуряване на значителни по размер средства и последователното му цялостно разкриване.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Задачата на проучванията през 2003 г. беше да се засече източният ограден зид на комплекса от сгради. За целта се заложи сондаж № 1 на изток от проученото през предходните години северно крило. Други два сондажа бяха заложени в южна посока.

Резултатите от заложените квадрати показаха, че в източна посока зидът прекъсва, затваряйки изцяло помещение VIII от северното крило на комплекса. В сондаж № 1, на дълбочина 0,60 м, се попадна на струпване от плочести камъни. По всичко изглежда, че се касае за плочник, който се е намирал на изток от оградния зид на комплекса. Следи от зид в тази посока не бяха открити.

Няколкото сондажа в южна посока разкриха трасето на източната оградна стена с дължина 20 м. Зидът е запазен само в отделни участъци с каменната си основа, а в по-голямата си част от него е останало само леглото. По размери и структура той не се различава от останалите разкрити зидове на комплекса. Изграден е от дребни ломени камъни на кална спойка. Фундиран е без пилоти, на дълбочина 0,60-0,90 м. В южната си част източната стена опира в напречен зид, който, ако съдим по аналогични структури в западната част на комплекса, може би фланкира вход.

На разстояние 5 м от югоизточния ъгъл на помещение VIII се попадна на вкопана правоъгълна пещ, градена от покривни керемиди. От юг е ограничена от едноредов

каменен зид, който е със сравнително по-малка ширина от оградния. Размерите на пещта са: дължина 3,20 м, ширина 1,80 м. Предкамерното пространство е запълнено с натрошени керемиди. Под тях попаднахме на подова настилка от плочи, върху която се откриха голямо количество пепел, въглени, фрагменти от кухненска керамика. Пещта е била разположена под навес от вътрешната страна на зида, чиито гнезда за две от подпорните греди и досега са запазени в източната оградна стена. Това ни навежда на мисълта, че тя е строена по-късно, след разрушаването на зида, което позволява да я датираме след първата половина на XI в.

По време на разкопките се попадна на голямо количество фрагментирана старобългарска керамика, покривни керемиди от двата познати типа, ключалки за врати, фрагмент от оловна тока, бронзов пръстен, секач, оловна пломба, голямо количество гвоздеи и др.

РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ ПРИ С. ХАН КРУМ

Тодор Балабанов, Кремена Стоева

Археологическите разкопки на обект "Могила № 1 в аула на хан Омуртаг", проведени от 19 май до 29 август 2003 г., са продължение на спасителните разкопки на същия обект от м. юни и юли 2002 г. Резултатите от разкопките на обекта през този сезон дадоха отговор на няколко важни въпроса за хронологията на културните пластове, плановата схема, характера и датировката на монументалните градежи, намиращи се под насипа на могила № 1, за които след спасителните разкопки през 2002 г. нямахме точен отговор.

Сега се потвърди, че най-ранният културен пласт е свързан с останките от вкопано жилище, в рамките на което се откриха фрагменти от груба тракийска керамика и отухлени късове от глинена обмазка с отпечатъци от пръти, характерни за периода от III в. пр. Хр. до III в. сл. Хр. Към втория културен пласт се отнасят останките от монументална раннохристиянска базилика, от която бяха открити само част от северния кораб, апсидата и северното крило в североизточната част на базиликата. Това е достатъчно, за да възстановим приблизително нейния план. Базиликата е била трикорабна, едноапсидна, с петостенна отвън и плитка полукръгла отвътре апсида. В източната част на базиликата, от северната (а вероятно и от южната) страна са съществували конструктивно свързани с нея крила, за които засега няма данни да са образували напречен кораб (трансепт). Основите на зидовете имат различна ширина - от 1,10 до 2,80 м - и са вкопани на различна дълбочина от строителното ниво. Най-плитко е вкопана основата на зида, разделящ наоса от северния кораб - 0,30-0,40 м от строителното ниво. Само на отделни места (през 5 м) има стъпки, вкопани до 1,50 м дълбочина. Това показва, че зидът е изпълнявал функция на непрекъснат в основата стилобат. Най-дълбоко, на дълбочина до 3,80 м от строителното ниво, са вкопани широките 1,90 м основи на северното крило и северния зид на северния кораб, широк в основата 2,80 м. Ширината на базиликата, заедно с двете крила, е била около 30 м, а без тях - около 19 м. Дължината й засега не може да бъде точно изчислена. Сравнена с останалите

три раннохристиянски базилики, открити в рамките на аула при първите проучвания тук, тази базилика е много по-голяма. Липсата на монети или други точно датиращи находки затруднява абсолютната й датировка. Фрагментите от керамични съдове, открити в културния насип, се отнасят най-общо към късната античност - края на IV и първа половина на V в. Този факт, както и големите размери на базиликата, поставят още веднъж въпроса за съществуването на раннохристиянски епископски цетър на това място, предхождащ с няколко века аула на хан Омуртаг.

След разрушаването на базиликата, най-вероятно при големите хунски нашествия в средата на V в., върху част от основите на разрушената базилика (северния кораб и северното крило) е построена нова, октогонална сграда, чиито северни стени преминават в дълбока апсида, обърната на север. Стените на октогоналната сграда се дебели 0,95 м и са зидани с преизползвани от базиликата, добре обработени каменни блокчета, споени с хоросан, примесен с едро счукана тухла. Отвътре върху стените има следи от по-фина хоросанова обмазка, в някои участъци - от два слоя. Към строителния материал на октогоналната сграда отнасяме два къса от тухлени арки, открити на опожареното подово ниво. Вътрешните размери на октогоналната сграда са: изток-запад - 6 м, север-юг (с апсидата) - 8,50 м. На този етап е трудно да определим точната датировка на паметника. В незасегнатия от иманярските изкопи културен пласт не се откриха монети, а само фрагменти от късноантична керамика, характерна най-общо за края на V и началото на VI в. В рамките на октогоналната сграда, на дълбочина около 2 м от подовото ниво, иманярите са открили и разрушили два гроба - единият в разрушената северна основа на базиликата, в центъра на октогона, а другият - в южната му част. За съжаление находките от гробовете, каквито със сигурност е имало, са безвъзвратно загубени за науката. Все пак, наличието на два гроба, които свързваме с октогоналната сграда с апсида на север, ни дава основание да предположим, че тя е построена специално за видни личнасти и е служила за мартириум. Разрушаването на този мартириум е станало най-късно в първите десетилетия на VI в.

При направените през 2002 г. два сондажа южно от могила № 1 и северозападно от могила № 2, с цел да потърсим евентуални следи от късноантична крепост, свързана с късноантичните монументални градежи в рамките на ранносредновековния аул, попаднахме на 2 траншеи, вкопани на дълбочина до 1,90 м и широки 2 м. Тогава предположихме, че сме пресекли неизвестно досега укрепително съоръжение – палисада, предхождащо земленото и каменно укрепления на аула на хан Омуртаг. По моя молба бе направено геофизическо заснемане на отделни, свободни от насаждения площи. Геофизичните аномалии потвърдиха съществуването на същото съоръжение и в други участъци на аула и очертаха границите му. Тази година направихме още три сондажа - в северозападния и югозападния сектор на аула. В два от сондажите (№ 4 и № 5) по трасето на аномалиите се потвърди съществуването на укрепително съоръжение тип "палисада", с приблизителни размери 220 х 340 м, ориентирано в посока изток-запад. Това укрепително съоръжение вероятно е предхождало Омуртаговия аул, построен според Омуртаговия надпис в 822 г.

РАЗКОПКИ В ИЗТОЧНИЯ СЕКТОР НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Снежана Горянова,
Мария Манолова-Войкова, Петър Димитров

През 2003 г. разкопки се проведоха в пространството на около 30 м североизточно от Тронната палата, с цел изясняване на характера и хронологията на т. нар. Сграда II, чието теренно изследване започна през 1997 г.

Проучванията се проведоха върху площ над 750 м^2. Безусловно се подтвърди предположението, че Сграда II е църковен храм. Изяснен е планът му - трикорабна базилика с три апсиди, неразчленен нартекс и триделен екзонартекс. Църквата има по надлъжната си ос отклонение около 20^0 в посока североизток-югозапад. Сградата е дълга 47,50 м и широка 21,10 м. Тези размери я определят като най-голяма средновековна християнска култова постройка, разкрита на територията на Велики Преслав.

Четириредовия цокъл и надземните части на стените на църквата са изградени в *opus quadratum* от големи варовикови блокове, плътно долепени един до друг. Спойката е бял хоросан. Блоковият градеж стъпва върху дълбок до 1,90 м фундамент от ломени камъни и речни волутъци, заляти с глинест разтвор. Зидовете в основата са дебели 2,10 м, а в суперструкция 1,40 м. Изключение прави западната стена на притвора, която в основата е широка 2,70 м, и основите на апсидите - с дебелина 2,50 м.

Засега са установени два етапа в строителната история на паметника. Първият включва конструкция без екзонартекс. Дължината на сградата през този период е 42,10 м, при ширина 21,10 м. Еднопространствения притвор е дълбок 3,20 м и има набелязани два входа – от запад и изток. Наосът е разделен от масивни стилобати на три кораба. Ширината на централния кораб, измерена между надлъжните оси на стилобатите, е 10,45 м. Страничните кораби са широки 3,50 м. На изток сградата завършва с дълбоко приапсидно пространство и три полукръгли отвътре апсиди. Централната апсида се издава на 6,50 м на изток от страничните. Северната и южна апсиди са полукръгли и отвън. Засега не са установени външните очертания на централната. Фасадата на северната и южна стени е била разчленена от контрафорси с дължина 1,70 м и ширина 0,90 м. Четири от тях са установени от север и три от юг.

През втория строителен период е издигнат в същата строителна техника екзонартекса. Той е триделен, като централното помещение е с размери 6,10 х 3,25 м , а страничните – 3,25 х 3,50 м. Към централното помещение от Тронната палата води улица, настлана с каменни плочи и блокове и широка 1,50 м.

В притвора и наоса са запазени части от подовото покритие на църквата. Нартексът е настлан с мраморни плочи с различни размери върху изкуствен насип от сбита жълтеникава пръст с находки от IX-X в. Под тази настилка са разчистени 6 гроба. В тях не са открити гробни дарове или предмети, свързани с облеклото на погребаните. Някои от гробните ями са обложени с каменни блокове. От мраморни плочи е бил и подът на страничните кораби. В централния кораб подовото покритие е комбинация от мозаечни ивици с посока изток-запад в техника *opus sectile* и бели

мраморни плочи между тях. Мозаечните елементи с правоъгълна, триъгълна и Г-образна форма са монтирани върху здрава подложка от розов хоросан, като образуват мотив "плетеница". Те са изрязани от бял и зелен мрамор, сивозелен и червен шист, бреша, по-рядко червен порфир.

Сградата е била богато украсена и луксозно обзаведена. В насипите са открити многобройни късове от мазилки със следи от стенописи в техника *al fresco*, разноцветни смалтови кубчета от стенни мозайки, декоративни плочки от типа на преславската рисувана керамика, части от кръгли прозоречни стъкла и др.

Проучванията през 2003 г. предоставиха данни за предварителни заключения относно абсолютната хронология на паметника. Църквата е издигната след покръстването и може да се свърже с владетелите Борис или Симеон. Типът на екзонартекса свидетелства, че неговото изграждане е станало по времето на Симеон или цар Петър. Той е разрушен към средата и втората половина на XI в.

Дали същата съдба има останалата част на сградата ще покажат бъдещите проучвания.

Местоположението на църквата в общата градоустройствена схема, внушителните размери, монументалният градеж и изисканата украса показват особеното й значение в живота на столицата. Вероятно именно тя е споменатата в писмените извори най-важна църква във Велики Преслав, където е отслужена по заповед на император Йоан Цимисхий Великденската литургия след превземането на града от византийците.

РАЗКОПКИ В ЮЖНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев

Главната цел на разкопките в южната част на Преславския дворцов център през 2003 г. беше сградата, която се разгръща на запад от банята и в известен смисъл се явява продължение на дългата верижна сграда, която рамкира от север площада с фиалата. Проучванията се проведоха чрез сондажи, разположени на няколко места върху предполагаемия корпус на постройката.

Въпреки ограничената площ на изкопите, в тях се попадна на девет гроба, които показват, че и този сектор е обхванат от големия следстоличен некропол, покрил територията на Преславския дворец през XII-XIII в.

От особено значение са резултатите, които се отнасят до плана на сградата. Установен беше северният й надлъжен зид на 21 м от банята, което със сигурност гарантира още едно, трето помещение във веригата. Освен това беше засечен и напречният зид, който го отделя от предходното, второ помещение. По такъв начин последното се оказа с размери изток-запад 6,20 м, т.е. има квадратен план, тъй като известно е, че ширината на цялата постройка север-юг е с вътрешни размери също 6,20 м. В хода на проучванията се засвидетелства и поредният четвърти пиластър от портика пред северния зид на сградата, както и нов участък от настилката от големи разноформатни плочи пред него. Може да се допусне, че, продължавайки на север, тя ще се съедини с площадната настилка пред Архиепископския палат.

Резултатите от разкопките на един доскоро неизвестен паметник, какъвто е сградата с портик западно от банята, позволяват да се направят предварителни заключения относно нейния архитектурен облик и за мястото й в градоустройствената структура на отдалечената от центъра югозападна част на Царския дворец в Преслав.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ"

Николай Овчаров, Ангел Конаклиев

През 2003 г. проучванията бяха съсредоточени в две насоки. Продължи работата по разчистване входа, водещ към вътрешността на комплекса откъм изток. Премахнат беше трамбованият върху пода трошляк. Подът е направен от плоски и заоблени речни камъни, трамбовани в терена. От двете страни, на разстояние 0,20 м от страниците на портата, са оформени два коловоза, служещи едновременно и за оттоци на предния двор. В трамбованата късна настилка от следстоличния период бяха намерени силно обезличени сечени медни монети със скифатна форма от периода XII-XIV в. В близост до външното лице на портата беше открит бронзов амулет с двойно трапецовидна форма, изобразяващ стилизирана конска глава. Украсата му е изпълнена с врязани прави и вълнообразни линии, точки, а по периферията - къси перпендикулярни щрихи. В очните точки може би е била инкрустирана цветна паста. Опакото е равно, без украса. При разчистване на руините на северната част на портата беше открит мраморен фрагмент с неправилна четириъгълна форма и размери 0,24 х 0,22 м. Фрагментът е двустранно обработен. Върху едната страна, в двойно очертан триъгълник, е вписана трилистна палмета, а върху другата личи края на геометричен орнамент завършващ в горния ъгъл като трилистна палмета. Вероятно това е част от мраморна олтарна преграда, може би използвана вторично при изграждането на портата.

Проучен беше и квадратът, намиращ се северно от североизточния ъгъл на двора на базиликата. Очакването за разкритие на нови погребения от некропола, намиращ се северно от оградната стена на базиликата, не даде резултати.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ"

Живко Аладжов, Явор Василев

През юни 2003 г., след няколкогодишно прекъсване, бяха подновени археологическите разкопки на обект "Преславска патриаршия – юг". Проучванията бяха съсредоточени в югозападния ъгъл на стария изкоп, по трасето на късен (XI-XIII в.) път, настлан с частично запазени каменни плочи. Заложеният сондаж беше с размери 5 х 5 м (впоследствие стеснен от юг с 1 м), като се достигна дълбочина 1,10 м от сегашното ниво. При него се установи отново често срещаната в Преслав силна разбърканост на пластовете и вероятно поради това не бяха открити следи от евентуалното трасето на пътя, който изглежда е напълно унищожен в този участък.

Въпреки това, в най-долните части на сондажа беше изследвана неясна структура от необработени камъни (в централната част) и струпване на разпрашен хоросан на дълбочина около 1 м (в източната половина). Откритите движими находки включват фрагменти от плочи от бял мрамор, плочки (изглежда от подова мозайка) и парчета червен хоросан, най-вероятно останали от съществувала в непосредствена близост монументална сграда (сгради?). Керамиката от изследваните пластове е представена от украсени със зелена глазура фрагменти и фрагменти от гърнета с плитко врязани широки линии, отнасящи се към XI-XII в., а също по-малко на брой фрагменти сграфито от следващите две столетия. Останалите находки включват фрагменти от стъклени гривни (черни, сини и синьозелени), както и зле запазен артефакт от стъкло (амулет?), а също отделни метални предмети (гвоздеи, ножче и др.). Данните, получени при възобновените археологически разкопки на обект "Преславска патриаршия – юг", потвърдиха отново и допълниха известните досега данни за добре изявените следи от живот от епохата на византийското владичество и поне част от времето на съществуване на Второто българско царство в тази част на Велики Преслав, под които изглежда и тук ще се открият останки от монументалните градежи на града през столичния му период.

"АДМИНИСТРАТИВНАТА СГРАДА" В ПРЕСЛАВ

Тонка Михайлова

През 2003 г. на обект "Административна сграда" в Преслав са извършени ограничени по обем разкопки от 1 до 16 юли (11 работни дни), с по 8-10 души работници. Това наложи работата да се съсредоточи в 2-3 пункта за доизясняване предназначението на т. нар. "Административна сграда" и плана на сграда № 1, пристроена към нея по-късно от изток.

Проучвания в "Административната сграда". Тя е разкрита през 1978-1980 г., консервирана и частично реставрирана през 1981 г. Тогава са установени планът, начинът на градеж и наличието на две подови нива едно върху друго. Според наличните археологически данни тя е построена вероятно през първата половина на IX в. и използвана до към края на XI в. Особен интерес предизвиква предназначението ѝ в достоличния езически период на Преслав. Планът се състои от 2 вписани правоъгълника, като в южната част са оформени 3 помещения като преддверия. Поради особеностите на плана, съществуват две противоположини мнения относно същността на сградата: светска или прабългарски езически храм. През 2003 г. беше предприето разчистване в централното помещение (вътрешния правоъгълник), където е запазена част от подложката на мозаечния под от X в. с много плочки в насипа. Дебелината му е 0,10-0,15 м. Оказа се, че в северната и южната третини има късни вкопавания, разрушили подовите нива и достигнали до хоросанова прослойка над чиста тъмнокафява глина. В средната третина на помещението подложката е запазена. След изчерпването ѝ се достигна до голямо петно отухлена червена глина в западната част. Средните му размери са: 2,60 х 2,20 м, дебелина – 7-15 см. В източната част първичният под е от жълтозелена глина,

необгоряла, измазана направо върху хоросановата прослойка, която маркира строителното ниво на сградата. След снемане на отухлената прослойка се очерта Г-образно петно от твърда, гладка, отухлена до червено глинена замазка. Размерите й са: 1,20-1,40 м дължина, 0,75-0,55 м ширина и дебелина 7-10 см. В двата края са оформени плитки ямички с дълбочина 0,18 и 0,15 м, също обмазани с отухлена глина. Западната е тристъпална, с диаметри съответно: 1,10 х 0,75 м, 0,72 х 0,62 м и 0,45 х 0,45 м. Южната е с размери 0,55 х 0,45 м. Тези данни показват, че почти в средата на централното помещение е горял силен и продължителен, но локализиран огън. Те подкрепят мнението, че сградата е построена като езически храм. Засега тя е единственият храм в старобългарските центрове, ориентиран в посока североизток-югозапад, който не е разрушен, а преустроен в светска сграда след покръстването. Единствено в него са запазени следи от огън, използуван при практикуването на езически култ, вероятно свързан с върховния прабългарски бог Тенгри.

Проучвания в и край сграда № 1. Някои неясноти в плана й налагат да се направят допълнителни проучвания.

Край западната част на северния зид, отвън, бе заложен сондаж с размери: 2,52 м дължина, 1,38 м ширина и 0,65 м дълбочина (до хоросановото строително ниво на "Административната сграда"). На изток, край "чупката" на зида, се достигна до ломени камъни, споени с кал, продължаващи и под него. Вероятно това е част от основата на сграда № 1, чийто план при реставрацията не е спазен.

При разчистване в източната част на северното помещение се достигна до насип от жълта глина с ломени камъни. Край южния зид са разкрити 3 плоски каменни блока, споени с червен хоросан. Под тях, на изток и на юг, продължават ломени камъни с глина, може би основа на зид.

В западната част на южното помещение са демонтирани останките от тухлен под, вече разрушен. Културният пласт под него е разкопан на дълбочина до 0,30 м. В северната и южната половина той се различава. В първата той е предимно от пръст, наситена със строителен трошляк и хоросан. В южната половина пръстта е по-тъмна, с доста фрагменти керамика и животински кости, може би от яма.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ "МАНАСТИРЧЕТО" – ГР. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Георги Майсторски, Кремена Стоева

Проучванията на средновековния обект в м. Манастирчето, на 2 км южно от В. Преслав, се провеждат без прекъсване вече пети сезон. Резултатите са ограничени, предвид честите валежи по време на разкопките.

В сградата, разположена южно от храма, бе проучено голямото (западно) помещение. То е преградено по оста север-юг, като в източната му половина, близо до входа към източното помещение на сградата, е функционирало огнище. Важно уточнение за градежа на южната постройка е откритият двустъпален цокъл (стилобат) в основата на нейния северен зид. Установено бе, че проучваната сграда и храма са били свързани с пътека, изградена от масивни каменни блокове.

Тази година бе открит пасаж от източния подпорен зид в зоната между черквата и Южната сграда, на разстояние 1,30 м от постройките.

Проучването на южния ограден зид беше в ограничен обем, а очерталата се картина подсказва отсъствие на лице на зида към юг.

От входа към комплекса частично беше проучен пасажът пред западното лице на южната сграда. Съществуват данни за по-късна (спрямо сградите) дата на строежа на входното съоръжение.

СЗ сектор на комплекса е разположен между пристройката, долепена от север към ЮЗ сграда, и западния пасаж на северния подпорен зид. В насипа беше открито голямо количество покривна керамика. Показателно е, че в западната част на сондажа пластът покривна керамика е по-дебел, което ни кара да предположим наличието тук на още една постройка, крепила солидна покривна конструкция. В подкрепа на това се явява разкритият неголям пасаж от плочник, водещ от ЮЗ сграда към проучвания квадрат.

Археологически сезон 2003 беше не особено продуктивен за изследването на малкия средновековен комплекс "Манастирчето" при В. Преслав. Въпреки това беше получена ценна информация за живота в Южната сграда и за нейната връзка с черквата. Уточнено беше разположението на източния подпорен зид непосредствено пред Южната сграда. Получихме данни за Южния ограден зид, които показват неговото изграждане по подобие на северната подпорна стена. Особена важност придобиват находките от СЗ сектор, където наличието на дебел пласт тегули и имбрици вероятно е указание за присъствието тук на още една, неизвестна за нас постройка (или порта). Изяснени бяха и някои проблеми по стратиграфията на входа към манастира.

АБРИТУС – РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН КОМПЛЕКС-ЕПИСКОПИЯ (X В.)

Галена Радославова, Георги Дзанев

През 2003 г., в продължение на 4 месеца (юли-ноември), продължиха проучванията на ранносредновековния комплекс-епископия в източната част на кастела Абритус. Проучванията бяха съсредоточени върху голямата сграда южно от разкритата през 1992-1993 г. църковна постройка. Проучена беше източната част на сградата. Установено беше, че се касае за голяма базилика – трикорабна, едноапсидна, със странични помещения-митатории, ориентирана в посока запад–изток с леко отклонение на североизток, намираща се в конструктивна връзка с тази, разположена северно от нея и проучена по-рано. Основите й са от ломени камъни на обилна спойка от бял хоросан и имат дебелина 0,90-0,97 м. Единствено при апсидата дебелината е от 1,40 (при върха) до 1,95 (в ъглите) м. Дълбочината на вкопаване на основите не е установена, но надхвърля 1,60 м. По южния зид на базиликата, на подовото ниво, е запазена хоросанова подложка с отпечатани по нея следи от тухли – т.е. тук суперструкцията е започвала с един нивелиращ ред от тухли, а във височина е следвал градеж от каменни квадри на хоросанова спойка. В единични случаи в градежа са използвани преупотребени антични архитектурни

детайли. Дължината на базиликата е 47,20 м (запад-изток), а ширината – 21 м (север-юг). От запад храмът започва с П-образен атрий с дълбочина 10,30 м (запад-изток) и ширина 19 м (север-юг) (т.е. цялата ширина на постройката). Входът към него е в централната част на западната стена и има ширина около 2 м. Атрият обхваща от три страни вътрешен вход-трибелон с размери 11 (север-юг) х 6,30 м (запад-изток). Страните му са оформени с колонни портици. Западният вход с ширина 9,50 м е разделен от 4 колони. Късият южен вход с ширина 4,75 м е разделен от две колони. Аналогично е било устройството на срещуположния северен вход, сега запазен само в дълбоки субструкции.

Преходът към наоса на базиликата се осъществява чрез триделен притвор – централно помещение с ширина 9,50 м (север-юг) и дълбочина 3,80 м (запад-изток). Двете фланкиращи го от север и юг помещения са с квадратен план (3,80 х 3,80 м) и може би се явяват основи на кули-звънарници. Във всички изброени до момента помещения са открити останки от подова настилка, състояща се от слой жълта глинеста пръст, върху който е била положена настилка от квадратни тухли (запазени на място са само няколко от тях).

През 2003 г. беше проучен в по-голямата си част триделният наос на базиликата с дължина 24,75 м (до началото на олтарната част) и ширина 19 м. Напълно разкрит по цялата си дължина е вътрешният зид (с ширина в основата 0,90 м), отделящ южния кораб на базиликата, широк 3,90 м. Той е долепен на фуга до източния и западния зидове на наоса. Очевидно е добавян към тях малко по-късно. По протежение на този зид са разкрити разположени на равни интервали пет стъпки-основи за бази на колони. Аналогично трябва да бъде и устройството на северния кораб. Разкриването на разделителния зид и на самия северен кораб предстои. Запазен е само в дълбоки субструкции, разбит от голям изкоп за вадене на строителен материал. Апсидата на базиликата, разположена в централната част на източната страна, е с трапецовидна отвън и полукръгла отвътре форма. Ширината й е 6,30 м, а дълбочината – 3,20 м. Непосредствено пред олтарното пространство е разкрит П-образен зид (частично запазен) с дебелина 2,85 м в западната и 3,30 м в южната част (вероятно основа за стъпване на олтарната преграда). В централната му част има подземна камера-крипта (частично запазена) с обмазани с хоросан стени, с ширина около 1,20 м (север-юг), дължина над 1,50 м и дълбочина 0,30 м (вероятно тук се е съхранявал реликвиар). На по-горно ниво над този зид са разкрити няколко варовикови плочи, оформящи подово ниво и стъпало към олтарното пространство.

Напълно разкрито е странично югоизточно помещение-митаторий с размери: ширина 6,50 м (изток-запад) и дълбочина 3,70 м (север-юг). Източният му зид се намира почти на една линия с източния зид на апсидата. Между северния му зид и южния зид на апсидата е оформено корито за гасене на вар с размери: 3,05 (изток-запад) х 4,30-6,10 м (север-юг). Аналогично помещение следва да има и в североизточния край на храмовата постройка.

В предолтарното пространство е разкрит участък от подовата настилка - ромбовидно подредени квадратни плочи със страна 44,5 см, ограничени в северна посока от пасаж от подредени по дължина квадратни плочи със страна 57 см.

Покривът на базиликата е бил с дървена конструкция, скована с железни гвоздеи и покрита с керемиди (съдейки по отделни участъци от него, рухнали и запазени в някои части на наоса, както и от следите от пожар предимно в олтарната част).

Открити са следните архитектурни детайли, даващи представа за интериора на базиликата: части от барабани на варовикови колони с диаметър 0,34-0,35 м, части от варовикови корнизи (един от които с релефна украса), част от варовикова рамка (на врата ?), колонка и множество фрагменти (варовик) от плочи от олтарна преграда. Плочите са два вида: едните са украсени с релефен кръст с уширяващи се в края рамена, вписан в кръг (върху лицевата страна) или в ограниченото от рамката поле (върху обратната страна), другите са само с релефен кръг върху лицевата страна.

В югоизточната част на централния кораб на наоса беше разкрита вкопана землянка с размери 3,25 м (запад-изток) х 3 м (север-юг). Землянката е вкопана от съвременното ниво на терена до дълбочина 0,70-0,80 м – т.е. до подовото ниво на базиликата. Северната и западната страни на землянката са подсилени с подзиждане от камъни и тухли. Използвани са и множество сполии. Отоплителното съоръжение е правоъгълна по план пещ с размери 0,83 (север-юг) х 0,53-0,62 м (запад-изток), разположена в северозападния край на жилищната яма. В насипа на землянката се откриха множество фрагменти битова керамика от края на X - първата третина на XI в., железен обръч от дървено ведро и две костени шила. Южно до землянката бе проучена боклучната й яма, вкопана на дълбочина 0,30-1 м от съвременната повърхност на терена. В насипа й се откриха множество фрагменти от ранносредновековни керамични съдове, аналогични на откритите в землянката, множество черупки от градински охлюви и единични – от речна мида.

По цялата проучвана площ бяха откривани фрагменти от ранносредновековна керамика, костени шила, оловни (тежести, прешлени за вретено, пломби), железни (върхове на стрели, стилос) и бронзови (колани апликации, ремъчни токи, закопчалка от книга, кръст-енколпион) находки от ранносредновековния период.

В северната част на проучвания участък, в южния край на северния кораб на базиликата, бе разрит и пласт със силно надребнени деструкции, в който се откриват предимно късноантични находки – немногобройни керамични фрагменти и бронзови монети от първата половина на IV (Константин Велики и синовете му) до края на VI в. (Юстиниан I и Юстин II със София). Находките очевидно произхождат от долния под подовото ниво на базиликата пласт (разрушения на късноантична сграда), който в този участък е нарушен от дълбок изкоп за вадене на строителен материал.

При зачистване на профилите в северния край на досега проучената площ, северно от проучения през 1994 г. каменен плочник, бе разкрит поредният гроб (№ 11) от вкопания в разрушенията на комплекса ранносредновековен некропол. Погребението е извършено по християнския обряд – трупополагане по гръб в изпънато положение с ориентация запад-изток, със скръстени в областта на корема ръце и без гробен инвентар. Стените на гробната яма са обложени с поставени "на ребро" неголеми камъни и фрагментирани тухли.

РАЗКОПКИ НА ХЪЛМА "ДЖЕННИ БАИР"

Людмила Дончева-Петкова, Стоян Витлянов, Казимир Константинов, Р. Енчева

През 1978, 1981 и 1986 г. на хълма Дженни баир, разположен в западната част на гр. Балчик, са проведени разкопки под ръководството на д-р М. Димитров. Техните изкопи личат върху по-голямата част от терена – на различни места, без да е съхранено нещо от средновековните жилища. След 17-годишно прекъсване, разкопките бяха подновени. Работихме със студенти от ШУ "Епископ Константин Преславски". Поради оскъдните средства, проучванията продължиха само 10 работни дни. Те се проведоха в източната част на хълма, в неизследван през предишните разкопки терен. В пространството около 30 м^2 разкрихме седем гроба и установихме мястото на още един (№ 2), останал непроучен при предишните разкопки. Оформянето на гробовете показа, че са възникнали в близък хронологически период, макар че поради наклона на терена са вкопани на различна дълбочина – от 0,40 до 1,30 м. Ориентирани са З–И, при два (№ 5 и 8) с отклонение от 10^o и 20^o на юг. Пет гроба са оградени, а два – маркирани с дялани варовикови камъни. Каменните ограждания са на нивото на скелетите, с изключение на гроб № 1, където двата камъка при късите страни са на дълбочина 0,40 м и без съмнение са поставени след засипването на гроба с пръст, защото дъното на гробната яма се разкри на дълбочина 1,20 м. На нивото на скелета, от север и юг, се откриха останки от две дървени греди. Пет гроба са на деца. При № 3 и 5, въпреки старателното ограждане, нямаше никакви следи от скелети, може би защото са най-плитки. Само № 7 е на израснал индивид. Погребенията са извършени по християнски обред, за което напомня не само ориентацията З–И, но и положението на скелетите – със скръстени или свити в лактите и насочени към коремната област ръце. В гробовете няма инвентар, с изключение на № 1 (този с дървеното ограждане). Под черепа на погребаното дете бяха намерени три обеци от медни сплави (обикновени отворени халки) и една вероятно сребърна, с биконична висулка. Отдясно на черепа се откри интересен цилиндричен костен предмет – може би амулет (няма дупчици за провисване) или някаква играчка със схематично изображение на човешко лице.

В непосредствена близост до гроб № 3 беше разчистена крушовидна яма, в която се откриха керамични фрагменти (включително и сграфито) и животински кости.

На изток от последните гробове попаднахме на останки от нестабилни зидове. Един в посока С–Ю е с дължина 2,65 м, а друг в посока И–З, от по-дребни камъни, е запазен на протежение само 1,45 м. В ъгъла, който сключват двата зида, е оформена ниша или "пещ" с диаметър 0,65 м, без следи от опалване. На разстояние 2,40 м от тях се намира друг зид с посока С–Ю, разчистен на протежение 2 м. Византийският фолис от IV в., анонимната монета от XI в., значителните керамични фрагменти (обикновена и сграфито керамика), фрагмент от фаянс и обеците в гроб № 1 говорят за живот на хълма през късната античност и от XI до XIV в., за което напомнят и монетите, откривани при по-ранните разкопки.

РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ ДО С. РУЙНО, ОБЩИНА ДУЛОВО, ОБЛАСТ СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Валери Йотов, Николай Руссев

Четвърти сезон продължават археологическите разкопки на ранносредновековната крепост до с. Руйно. През 2003 г. в тях взеха участие Белчо Маринов, директор на Дуловския музей, докторанти във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий" и студенти от ВАШ – Кишинев под ръководството на проф. д.и.н. Николай Руссев. Проучванията бяха съсредоточени на шест обекта.

Късноантична крепостна стена. Тя бе открита при сондаж на около 70 м южно от централната порта. Иззидана е от полуобработени камъни на силен хоросанов разтвор. Има ширина 1,50 м и е фундирана върху скалата. Две монети от IV и една от края на VI в. определят долната и горната граница на кастела. Той е имал триъгълна форма, с размери около 80 х 70 х 65 м, с две полуелипсовидни кули при входа. През VI в. е напълно разрушен. В началото на X в. върху източната и западната му стени лягат зидовете на средновековната крепост. Южната стена е окончателно разрушена до субструкция. Малкият късноантичен кастел и бил изграден над тракийско селище.

Средновековна крепост от X в. Проучен беше югоизточният ъгъл на крепостта. Оказа се, че на това уязвимо място няма кула и се установи, че тъкмо тук стената е разбита при превземането ѝ. Изяснена беше и стратиграфията на културните напластявания. Без съмнение се доказа, че зидовете лягат върху фундамент.

Проучена беше връзката на протейхизмата с югоизточната крепостна стена. Оказа се, че разширяването на крепостта с допълнителна стена е станало по-късно, но в границите на X в. Локализиран беше и втори вход в тази част на укреплението

Проучени бяха 4 землянки в югозападната част на крепостта, частично разрушени от иманярски изкопи. Две от тях (15 и 16) са опожарени в края на X в., като при това са убити обитателите им, чиито скилети се откриха върху пода. Третата землянка (№ 17) има две нива на обитаване, а землянка № 18 е от XI в.

Проучена беше землянка върху хълма срещу крепостта, където продължава предградието. Вкопана е на 1,05 м и е със стълбова конструкция. Керамиката е малко. Разрушена и опожарена е към края на X в., защото липсва керамика и находки от XI в.

Заложен беше сондаж в съседната крепост Аязмото. Регистрирани бяха очертанията на две плитко вкопани жилища, като стените на едното са облицовани с камъни. Находките и керамиката свидетелстват, че това укрепление е построено и обитавано сихронно с крепостта "Картал Кале", между началото на X и средата на XI в.

ОБЕКТ КМ 340+780 – 341+000 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО

Димчо Момчилов, Цоня Дражева

Проучванията се извършват от археологически екип в състав: д-р Димчо Момчилов (Исторически музей - Карнобат) - научен ръководител и н.с. Цоня Дражева (Регионален Бургаски музей) - зам. ръководител. В хода на проучването в екипа бяха привлечени: Милен Николов - археолог от Исторически музей - Котел, студенти-стажанти от специалност "Археология" на ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий" и колеги археолози като консултанти.

Подготовката на проучването започна в началото на втората половина на месец октомври 2003 г., а самите археологически разкопки - няколко дни по-късно. Археологическата кампания, въпреки тежките метеорологични условия, продължи до средата на месец декември 2003 г.

Проучванията в сектор "Запад" показаха, че откритият археологически материал не е *in sutu*, а влачен, което доведе до яснота в тази част и позволи работата да се прехвърли в източната част на обекта.

Общите резултати сочат категорично наличието на няколко основни културни пласта: от къснобронзовата епоха (с материали и от ранножелязната епоха); от римската епоха II-III в. (от повърхността е открита колониална монета на Анхиало от II в.); от периода на Първото българско царство (IX-X в.). Това са засега трите абсолютно сигурни и откривани чрез множество археологически материали културни пласта. Към тях следва да се добави наличието и на материали от елинизма (IV-III в. пр. Хр.) и откъслечни материали от XI-XII в.

Най-сериозно и масово е присъствието на археологически керамични материали и структури от римската епоха II-III в. Открити са редица съдове от посочения период, масови отухлявания. Особено характерни за това време са големият брой открити по археологически път вкопани ями. Обикновено те са в пласта под чернозема, малки по размер, с различна, но винаги в стремеж към кръгла форма. Диаметърът им не превишава 0,70 м, а дълбочината – 0,25 м. Запълвани са с черна пръст, примесена с въглени и с миниатюрни фрагменти (само по няколко броя - обикновено 1 до 3) от римската епоха. Общо са открити 9 ями със средно ниво на вкопаване между 0,50 до 0,70 м.

Крайно интересен момент е разкриването на масирано присъствие на материали от къснобронзовата епоха.

Друг момент са откритите гробове. Засега са проучени четири гробни съоръжения. Общата констатация е, че като цяло откритите погребения са в поза хокер. Между скелетите има и детски.

Като трети културен пласт се обособява старобългарско съоръжение. Засечено е на дълбочина 0,35 м. Представлява четириъгълна площадка, ориентирана изток-запад. На дълбочина 0,75 м се откриват животински череп, острие от сабя, костена накладка от лък, останки от желязна юзда, множество фрагменти от старобългарска керамика.

Непроучени към настоящият момент са разкритите съоръжения по централната траншея и археологическите структури между централната част на обекта и дола "Алдинова чешма", които са маркирани.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖИ И ПОЧИСТВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРСКА КРЕПОСТ В М. ПАРКА КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев

През 2003 г., след 31-годишно прекъсване, бяха подновени проучванията на ранновизантийската и късносредновековна крепост в м. Парка край Търговище. Предвид предстоящата консервация, усилията бяха съсредоточени предимно върху почистване разкритото при предишните разкопки – крепостна стена, порти, базилика № 2 и помещения вътре в крепостта, южно от базиликата. Изцяло почистени бяха ранновизантийската порта, южният сектор на крепостната стена, базиликата и помещенията вътре в крепостта.

На 150 м североизточно от ранновизантийската порта започна разчистването на жилищна сграда, разбита от иманяри. Ориентирана е с дължината си в посока североизток-югозапад, което е наложено от особеностите на терена. Зидовете са градени от ломен камък на калова спойка. Дебелината им е 0,90-1 м. Запазени са във височина до 1,20 м. Разкрити бяха два входа – от югозапад и от северозапад. Югозападният е разбит, а ширината на северозападния е 1,20 м. Подът на жилището е застлан с плочки, идентични по изработка, украса и размери с подовите плочки на базилика № 1 и тези от южния кораб на базилика № 2. Върху пода има пласт от 0,30-0,40 м горели материали, вероятно от втори етаж на жилището.

Намерените около жилището и вътре в него материали (ранновизантийска и късносредновековна керамика, плоско стъкло, стрела и желязна вотивна пръчица, завършваща с орел) потвърждават датировката, дадена от предишните разкопвачи. Крепостта и района около нея са обитавани през няколко епохи: ранновизантийската (V-VI в.), раннобългарската (IX-X в.) и късното българско средновековие (XII-XIV в.).

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "СВ. ВРАЧ" ПРИ С. ИСКРА, ПЪРВОМАЙСКА ОБЩИНА

Иван Джамбов, Георги Митрев, Петя Калоферова

Археологическите проучвания в района на с. Искра, Първомайско, се провеждат от 2000 г., с финасовата подкрепа на Фонд "Научни изследвания" към ПУ "П. Хилендарски". През 2003 г. екипът ни съсредоточи работата си в района на съвременния параклис "Св. Врач". Бяха заложени няколко сондажа, в резултат на което успяхме да локализираме нова църковна постройка – еднокорабна по план и с притвор от запад. Общата дължина на сградата възлиза на 23 м, ширината е 9,30 м, като наосът е с дължина 17,30 м, пронаосът – 3,50 м, а апсидата - с диаметър 5,20 м. Външните стени са с дебелина 0,80 м, преградният зид между наоса и пронаоса – 0,70 м, а зида на апсидата – 1,05 м. Лицата на стените са оформени от ломен камък, а вътрешността е

запълнена с по-дребни камъни на хоросанова спойка. Само на североизточния външен ъгъл и в един участък на северната стена, от външната страна, са използвани грижливо издялани каменни блокове. Отвън стените са били фугирани, а от вътрешната страна се откриха на различни места следи от мазилка.

Постройката е имала два входа – един от юг с ширина 1,60 м, който води към пронаоса, и друг от север с ширина 1,80 м, водещ към наоса. Входът от притвора към наоса е с ширина 1,60 м. При оформянето им строителят е използвал тухли за правилното очертаване на страниците, а на праговете е направена хоросанова замазка.

Съществен проблем се оказаха съвременните разрушения, нанесени на постройката. Цялата южна половина е унищожена до хоросановата подложка на основите. В този смисъл проследяването на някои архитектурни детайли стана по следите върху фундамента.

Архитектурни преустройства се регистрираха в южната половина на зида на апсидата, където проличаха ясно два строителни етапа. Не беше възможно да се проследи сигурно дали първоначално отвън тя е била с трапецовидна форма. Разкритият керамичен материал засвидетелства също два периода при функционирането на сградата – V-VI и X-XII в. Не бяха открити други материали или монети, които да позволят по-конкретна датировка. Сред находките могат да се споменат фрагмент от масивен каменен надгробен кръст (височина 0,36 м, ширина на долната основа 0,33 м, ширина на горната основа 0,24 м), каменна плоча с неясно предназначение (височина 0,76 м, ширина 0,60 м и дебелина 0,10 м), два фрагмента от прозоречно стъкло (в пласта от V-VI в.), гвоздеи и др.

СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПКИТЕ, ЧИРПАНСКА ОБЩИНА, ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1, КМ 184+720 – КМ 185+750

Венцислав Динчев, Красимир Лещаков, Методи Даскалов, Катя Трендафилова, Кристина Костова

Сондажното проучване се проведе през м. април 2003 г. съвместно от археологически екипи от АИМ–БАН (Разрешение № 153/2003) и СУ "Св. К. Охридски" (Разрешение № 71/2003). Определянето на материалите от предримския период е направено от д-р М. Тонкова (АИМ-БАН). Освен конкретната теренна работа, извършено беше пълно документиране, предварителна обработка на археологическите материали, почистване на голяма част от находките, полева консервация и реставрация на основна част от керамичния материал (Нина Диянова от ИМ - Чирпан). Те са предадени в ИМ–Чирпан и заведени към колекция "Карасура".

В хода на проучванията се констатира следното:

- Върху повърхността на терена след км 185+200 (източно) се срещат единични обезличени фрагменти битова и строителна керамика, които вероятно произхождат от участъка западно от въпросния километър, т.е. те са разнесени и преотложени.

- Наблюденията в сондажните траншеи след споменатия километър показаха отсъствие на каквито и да е археологически структури и материали в дълбочина.

- Повърхностната концентрацията на подемни археологически материали (фрагменти битова и строителна керамика) се увеличава в участъка км 184+800 - 185+200, но в дълбочина не са регистрирани археологически структури (поради характера на проучването).

Теренната работа беше съсредоточена между км 184+720 и 184+860. При обхождането му беше регистрирана значителна повърхностна концентрация от битова и строителна керамика от различни епохи. Нейната културно-историческа принадлежност напълно отговаря на описанията, дадени в Доклада по ОВОС (за т. нар. обект № 8). Този участък на автомагистралата се намира северно от м. Калето, където около 20 години са провеждани археологически проучвания от българо-германски екип. Част от настоящето трасе също е било проучвано в рамките на Договор между АИМ-БАН и Института за древна история - Берлин (в рамките на бившата ГДР), а впоследствие - Университета в Хале.

Бяха заложени 5 сондажни траншеи, разположени напречно и надлъжно на трасето (напречните заемат ширината на сервитута). При проучването на някои от тях се наложиха съответни ограничени разширения с цел максимално пълно проучване и документиране на археологически структури, датиращи изключително от средновековието. В някои от траншеите не бее достигнат стерилен терен, т.е. археологическото проучване в тях не е завършено.

Основните резултати са следните:

Некропол. Проучени са 10 и са маркирани местата на още 6 гроба. Очевидно става дума редовен некропол, проучван и от българо-германската експедиция. Скелетите са по гръб, с глава на запад (ориентирани в сектора 250-270^0). При читири от тях горните крайници са изпънати край тялото, при останалите – свити по различен начин върху таза или гръдния кош. Регистрирани са и суперпозиции. При никои от скелетите не е намерен инвентар. За гробове № 2, 9, 5, 8, 3 и 7 може да се твърди, че са в една редица, т.е. в некропола има елемент на планировка.

Пещи.

Пещ 1. Разкри се по силно опаления под във вид на петно с неправилна овална форма и размери 1,55 х 1,80 м (дългата ос приблизително е ориентирана запад-изток). Вероятно става дума за под на повърхностна домакинска пещ.

Пещ 2. Изградена е във вкопаване с неустановени засега размери. Има външни размери 1,70 х 1,10 м, като дългата ос е с ориентация 120^0. Поради характера на проучването, не беше изяснена и формата на предпещната яма. До отвора на горивната камера бяха намерени 4 бр. глинени капаци, единият от които деформиран при изпичането. Съоръжението може да бъде интерпретирано като пещ за изпичане на керамични изделия.

Кръгово съоръжение в сондаж № 12 (Пещ 3). Разкрито е в основи. В план има леко изразена овална форма. Изградено е от ломени камъни и фрагменти от тухли и керемиди, споени с глина. Откъм изток се регистрира прекъсване на градежа, вероятно е бил оформен отвор към камерата. Съоръжението е вкопано в пласт, наситен със строителна и битова керамика (вкл. в техника сграфито), камъни, въгленчета и монета на император Мануил Комнин.

Наземни съоръжения с каменни стени. Регистрирани са на две места.

В северния край на Сондаж 14. Вероятно става дума за ЮЗ външен ъгъл на каменна постройка, основната част на която излиза извън сервитута. Вероятната дебелина на стената е до 0,60-0,70 м. Градена е от средни и дребни по размер камъни, много фрагменти от ранновизантийска и средновековна строителна керамика.

Под кръговото съоръжение в Сондаж 12. Силно е обезличено. Запазени са фрагменти от външните лица на стените. Каменно струпване с посока ЮЗ-СИ е регистрирано в южната част на Сондаж 14. Възможно е да е с естествен произход.

Вкопани съоръжения (жилища и ями). Регистрирани са във всички сондажни траншеи. Никое от тях не е проучено изцяло.

Обща културно-историческа характеристика. Сред масовия средновековен керамичен материал се различават няколко групи: битова кухненска керамика (гърнета с и без дръжки, капаци, стомни); т.нар. тарна керамика (съдове за пренасяне и съхраняване на храни и течности); луксозни трапезни изделия (кани, стомни, чаши, блюда и купи) със златисто слюдесто покритие и червена ангоба; луксозни трапезни глазирани рисувани съдове (блюда, купи, стомни, чаши); луксозни трапезни глазирани съдове (блюда и купи), изработени в техника "сграфито"; полуфабрикати (недовършени изделия) в гореспомената техника и подготвени за нанасяне на повърхностно ангобно покритие.

Освен регистрираните, частично или по-пълно проучени структури, могат да бъдат направени някои изводи, основаващи се на находки от предшестващите епохи. Те са представени от разпръснати и явно преотложени материали, главно битова, тарна и строителна керамика.

От периода на късната античност присъстват отделни фрагменти от гребенчати и ангобирани амфори, вероятно преупотребена строителна керамика и отделни монети.

Хронологически по-ранните материали могат да се свържат с пределинистическия период. Това са фрагменти, най-общо датирани в периода V-IV в. пр. Хр. Някои са от амфори (тасоско производство от втората половина на V в. пр. Хр.), други са от трапезни съдове със сив цвят. Малобройният, но красноречив материал говори за обитаване на площите по трасето (или в непосредствена близост) през класическата епоха. Синхронни на тези материали станаха известни от структурите, проучвани през 2003 г. в рамките на обекти № 10 и 11 в землището на с. М. Тръново.

Между км 184+720 и 184+840 се попадна на няколко струпвания на керамика от КБЕ и РБЕ 3. Всички те са преотложени и без категорично изразен контекст. Фрагментите са намериха както в орницата, така и в дълбочина до 1-1,20 м. Доминира керамиката от КБЕ, но има и доста фрагменти от РБЕ 3. По всяка вероятност те са извлечени през средновековието от вкопани в терена структури, тъй като данните за наземно строителство са минимални – само отделни парчета разтрошени стенни мазилки. В процеса на работа бяха намерени и няколко фрагмента от късния халколит, които обаче бяха в запълването на гроб от по-ново време. По всяка вероятност в обхванатия от сондажите район северно от селищната могила Калето в землището на с. Рупките е имало открити тънкослойни селища от кр. на III - средата на II хил. пр. Хр.

Поради интензивното обитаване през средновековието и използването на това място за некропол, останките от праисторическите съоръжения и структури са лошо съхранени. Това не изключва възможността от съществуване на вкопани или полувкопани структури, намиращи се встрани от заложените през пролетта на 2003 г. сондажи.

Хронология и периодизация на разкритите средновековни структури. Въпреки ограничения характер на проучванията, могат да бъдат направени някои изводи за относителната и абсолютна хронология.

Некрополът, в чието функциониране са регистрирани суперпозиции (свидетелство за сравнително продължително използване), е най-късен. При вкопаването на някои от гробовете се наблюдава нарушаване на пласта с материали от XI-XIII в. Основавайки се на това, некрополът е датиран след средата на XIII в. (горна граница на последния документиран жилищен хоризонт).

Некрополът хронологически е предшестван от хоризонт, от който са разкрити части от наземни сгради с каменни основи. Те засягат по-ранни съоръжения и са вкопани в пласт с материали от XI-XII (а вероятно и част от XIII) в. Налице е и сигурен *terminus post quem* за изграждането им - управлението на император Мануил Комнин (1143-1180).

С периода XI-XII в. се свързва най-интензивното обитаване върху конкретния терен. Към този период се отнасят полуфабрикатите, свидетелстващи за грънчарско производство. Те са от всички категории обикновена кухненска и луксозна керамика.

Тези стратиграфски наблюдения, хронологически изводи и културно-историческа характеристика, въпреки че са резултат от една ограничена кампания, в основни линии потвърждават наблюденията на българо-германския колектив. Резултатите показват необходимостта от продължаване на проучванията и то от колектив от специалисти.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА "ХИСАРЛЪКА" ДО С. АНЕВО, ОБЩИНА СОПОТ

Иван Джамбов

Археологическите проучвания през 2003 г. бяха проведени в рамките на месец август. В експедицията взеха участие студенти от специалности "Български език и история" и "История" на ПУ "Паисий Хилендарски", под ръководството на доц. д-р Иван Джамбов, ас. П. Калоферова и Мария Деянова (ИМ - Карлово). Като член на екипа беше включен и Стоян Попов (редовен докторант към НБУ).

Според начина на градеж на крепостната стена, както и според находките от битова керамика от IV-VI в., отнасяме изграждането на крепостта към ранновизантийския период. С течение на проучванията обаче се оказа, че това не е бил единственият период, през който крепостта е обитавана. Още през първия археологически сезон (2001 г.) попаднахме на няколко фрагмента от ранносредновековна битова керамика от X в. Това не ни даде достатъчно основание тогава да маркираме културен пласт от тази епоха. Разкопките през 2002 г. обаче не

само потвърдиха, но и категорично доказаха наличието на ранносредновековно българско поселение от IX-X в., разположено в чертите на крепостните стени. Тогава бяха проучени две полуземлянки в близост до южната крепостна стена. След приключване и на настоящия археологически сезон, екипът ни разполага с данни за още две жилища тип землянка, принадлежащи на ранносредновековното селище. Описанието им не се различава от това на миналогодишните. Към новите резултатите прибавяме и още данни за фортификацията на ранновизантийската крепост (IV-VI в.).

В квадрати В3 и В4 попаднахме на две полуземлянки от ранносредновековното селище. Землянките са с подова замазка от трамбована глина с размери 3,50 х 4,50 м. Стените им са били от плет, обмазан с глина. Били са едноделни, с един вход. Открити бяха едри парчета от стенната замазка със ясни следи от коловете на плета, който са покривали. Добре запазен беше и трамбованият под и на двете землянки.

Върху трамбования под на едното от жилищата в кв. В3 открихме добре запазено огнище, долепено до западната стена на землянката (близо до югозападния ъгъл), с фрагменти от долиуми и животински кости в него, както и пепел и въглени. При другото жилище в кв. В4 се откриха голямо количество метални предмети (острия на ножове, върхове на стрели, панти, гвоздеи и др.). Втората землянка е била вместена в границите на ранновизантийско жилище с устойчива конструкция, на което принадлежат откритите панти за врати, фрагментите строителна покривна керамика и др.

През настоящия сезон бяха проучени и нови участъци от основната крепостна стена на ранновизантийското укрепление - отсечки от северната и западната крепостна стена (съответно кв. В1 и В2), както и северозападната кула, която не беше известна до момента.

Откритата керамика във всички проучени сектори принадлежи на два периода: IV-VI и IX-X в. Ранновизантийската керамика е строителна и битова, тънкостенна и дебелостенна, добре пречистена, но по някои фрагменти се откриват повече примеси от пясъчен кварц. Българската е с характерната за периода врязана гребенчата украса и сивочерен цвят, устията са профилирани. По всички фрагменти и от двата периода откриваме ясни следи от пожар, което навежда на мисълта, че и в двата периода на съществуване на крепостта причината за загиване на селищата е бил пожар.

Установено беше преизползването на някои съоръжения от ранновизантийския период през IX-X в., като например жилището в кв. В4 и североизточната кула. Тя е правоъгълна, по подобие на другите две проучени до момента (северозападната и югоизточната кули), и също е била пригодена за обитаване. Вътрешността й е старателно измазана с фина мазилка. Открити бяха и фрагменти от битова керамика от двата периода, което подсказва, че кулите са били използвани като жилищни и през двата етапа на съществуване на крепостта.

ПРОУЧВАНЕ НА КЕРАМИЧНА РАБОТИЛНИЦА В СЕВЕРОИЗТОЧНОТО ПОДНОЖИЕ НА ИЗТОЧНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН

Стоян Йорданов

Проучването на обекта в североизточното подножие на източната крепостна стена през 2002 г. остана незавършено, което наложи вниманието през 2003 г. да бъде насочено към участъка между жилища № 1 и № 2, както и южно от разкопаната територия.

Между двете жилища (кв. 2 и 5) беше разчистен насип с дебелина до 1,3 м, съставен от ломени камъни, сивочерна пръст, животински кости и ограничено количество керамични фрагменти от периода XIII-XVI в. Под насипа беше разкрито помещение с вътрешни размери 5,6 х 3,1 м, приблизително ориентирано с надлъжната си ос в посока север-юг. Стените му, дебели 0,6 м, са градени от камъни с форма, близка до квадрова, на кална спойка. Южната стена е със запазена височина 1 м, а северната – в един ред камъни. Източната стена прекъсва с правилно лице на 1,9 м от югоизточния ъгъл, като в северна посока помещението остава отворено. В този участък по трасето на стената има две успоредни редици ломени камъни в един ред, с долепени вътрешни лица, които са резултат от стари строителни преустройства. Преустройства се проследяват и върху западната стена на помещението, където на височина 0,6 м стената е стеснена с 0,1м и се образува перваз.

Подът е от плътна заравнена глина, на места изпечена. Той е запазен сравнително добре в южната част на помещението, където на отстояние 0,5-0,6 м от южната стена в него се разкриха поредица от четвъртити дупки за вертикални колони – вероятно елементи от технологични съоръжения.

В пода в средната и северната части на помещението има две вкопани кръгли ями с диаметър 1,3 м и 1,2 м. Южната от тях е дълбока 0,5 м, а северната 0,3 м. Ямите предхождат хронологически помещението, западната стена на което лежи върху едната от тях.

Край цялата северна стена на помещението има широка 0,7 м и висока един ред камъни (0,3 м) площадка, покрита с изпечена глинена замазка.

Южната част помещението беше запълнено с дебел до 0,5 м пласт от горяла пръст, овъглени греди, фрагментирани тухли, пепел, гвоздеи и керамика от XIII-XIV в., а северната – с насип от жълта глина, която е суровина за керамично производство. В насипите се разкриха и трикрака поставка за изпичане на керамични съдове, прешлени за вретено, парчета от стъклена стопилка, както и монети от втората половина на XIV в. (имитация от времето на цар Иван Александър и от цар Иван Шишман).

Направеният сондаж в пода на разкритата през 2002 г. овална пещ, разположена до външното лице на западната стена, разкри насип, съставен от песъчлива пръст, стрита вар, парчета от изпечена дебела обмазка и голямо количество керамични фрагменти с различен етап на подготовка - намачкан суров глинен брак, сграфито украса без глазура и т. н. Този резултат показа, че пещта, въпреки силното й разрушение, е керамична.

Обликът на културните напластявания в помещението, съдържанието на находките и близко разположената керамична пещ показват, че на това място през втората половина на XIV в. е съществувала работилница за изработване на керамични съдове. Установените преустройства на помещението и двете ями в неговите очертания, които вероятно са били подготвени за пещи, предполагат, че тук керамичното производство е развивано през относително дълъг хронологически период. Благоприятно условие за това е разположението на рабтилницата извън плътно застроената територия на вътрешния град.

На достигнатата дълбочина (0,7 м) в сондажа южно от проучените квадрати беше разкрит само насип от сивочерна пръст и ломени камъни, размесен с незначително количество керамични фрагменти от XIII-XIV в.

РАЗКОПКИ В МЕЛНИК. МАНАСТИР "СВ. ХАРАЛАМПИЙ – СВ. АРХАНГЕЛИ"

Виолета Нешева, Цветана Комитова

Проучена е третата манастирска църква "Св. Йоан Продромос". Установени са три строителни периода, както при другите две църкви и трапезарията. Построена е в началото на XIII в. Силно е пострадала при земетресението в 1585 г. За заздравяване на терена *in situ* е запазена значителна част от насипа от разрушението, образуващ могила, върху която е издигната отново църквата, чийто еднокорабен план тя повтаря. Апсидата й е от изток е изградена в дебелината на стената, подобно на останалите две манастирски църкви. Състои се от две части. От изток е наосът, с вход със стълба отвън от юг (както през първия период, но на по-високо ниво). Подовата настилка е от шестоъгълни керамични плочки. Предполага се, че второто помещение от запад е било манастирски пирг-камбанария, откъдето е звъняла известната камбана на йеромонах Теодосий от 1270 г. Връзката между двете помещения е осъществявана чрез вход с малка стълба. В югозападния ъгъл на помещението се намира манастирското аязмо, функционирало от XIII до началото на XX столетие, днес занемарено, с частично запазен каменен свод. И през двата периода църквата е била зографисана отвътре. Намерени са множество дребни фрагменти стенопис, свързани с известните два слоя на католикона. През Възраждането, след разрушение може би пак при земетръс, църквата е възстановена отново, но много примитивно, поради което Пол Пердризе в края на XIX – началото на XX в. я описва като схлупена сграда, в която човек трудно може да се изправи в цял ръст. В тази църква е извършвано т. нар. водно или покайно Йоаново кръщение, при което след изповед за греховете се получава благодатно опрощение от самия Бог и се възвръща чистотата и невинността, получени при тайнството Кръщение. По този начин са кръщавани само възрастни хора – монаси и миряни, посетители на манастира. Затова църквата е извън портата на манастира, свързана с него както ритуално, така и архитектурно.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПЕРПЕРИКОН ПРЕЗ 2003 Г.

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Георги Нехризов, Милен Камарев

Проведената със 130 работника двумесечна археологическа кампания на скалния град Перперикон през 2003 г. се оказа изключително успешна. Уточни се хронологията на грандиозния обект. Със сигурност свещеното място функционира без прекъсване от времето на късната каменномедна епоха (V хил. пр. Хр.) до XIV в. сл. Хр. Най-важното откритие беше отделянето на ранното мегалитно светилище от по-късните изсечени в скалите сгради.

През енеолита и ранната бронзова епоха хората са обожествявали скалата, но не са могли да дялат в нея помещения. Това се случва през късната бронзова и ранножелязната епохи (XVIII-VI в. пр. Хр.) Именно тогава се появява първичният култов комплекс. Той се състои от открития още през 2000 г. 100-метров скален проход с грубо изсечени стени и стъпала за изкачване, разкопаната през 2002-2003 г. монументална зала с овални очертания без покрив отгоре и с грандиозен кръгъл олтар в центъра и други помещения и обемни полукръгли ниши, гледащи на изток и свързани със соларния култ, изповядван на Перперикон.

Центърът на светото място е кръгово изсечената в скалите зала. Нейният диаметър варира от 20 до 25 м. Централно в северната й част на цели 3 м от земята се извисява издяланият в камъка кръгъл олтар с диаметър 2 м. Той има обрушен днес бордюр, а повърхността му е силно обгорена от многократно паления там огън. Свързан е с площадка за действията на жреците, към която водят грубо изсечени стъпала. Подът на залата е надупчен от десетки ями, запълнени с керамика и части от култови огнища от къснобронзовата, ранно- и късножелязната епохи.

В по-късни времена значението на залата не само не е изчезнало, но се е увеличило. Тя е била включена в северозападната част на построения грандиозен Дворец-светилище и е попаднала в очертанията на издигнатата мощна крепостна стена. Към храма е водел тържествено оформен вход, от който е запазен прагът за двукрила врата. След приемането на християнството, в началото на V в. залата е затрупана с пръст и превърната в склад за съхраняване на хранителни припаси в огромни глинени питоси. На място бяха открити четири, а в насипа - още десетки, натрошени на фрагменти.

През 2003 г. бяха засилени разкопките на Акропола, чиито фортификационни съоръжения са непосредствено свързани с тези на Двореца-светилище. Вече второ лято се проучва огромна сграда в западната част на билото, която е изсечена в скалата на дълбочина от 3-4 м, а нагоре продължава в градеж, аналогичен с този на крепостните стени. В нейните руини се откри забележителен бронзов катинар за тоалетно сандъче с антропоморфни релефни маски, датиран във II-III в. и представляващ уникално произведение на римската металопластика. Сградата е била използвана и през средновековието. Тя фланкира южната страна на изсечената в скалите улица с колонада, чието разкриване започна през 2002 г.

Започна и археологическото изследване на монументален архитектурен ансамбъл, който се ситуира почти в центъра на Акропола. Той се намира от север на

същата улица, започваща от западната част на върха. Подобно на всички досега разкривани сгради на Перперикон, долните части на този комплекс са издялани в камъка. Засега сме разкрили внушително преддверие, състоящо се от три отделни стаи. Към централното помещение от улицата се влиза през широка порта с напълно запазените легла за железните механизми на двукрила врата. В нея е издялана кръгла дупка и люк за отточния канал, служил за отводняване на скалната повърхност. Комплексът се развива от юг на север и неговото проучване ще продължи през следващите години.

Беше разчистена потъналата в гъсти храсталаци ранновизантийска крепостна стена, която беше разкопавана от покойните днес Ив. Балкански и Ст. Михайлов през 1982 г. Тя е градена в типичния за епохата градеж от ломени камъни, споявани обилно с бял хоросан, и ярко се отличава от блоковия градеж и сухата зидария на ранните фортификационни съоръжения. Челото на стената е на запад и тя оформя цитадела, защитавала през V-VII в. най-високата част на билото, където е ситуирана и прочутата издълбана в камъка цистерна. В центъра й се открива тясна порта, фланкирана от две четириъгълни кули. Вероятно по дължината й има и други кули, чието разкриване предстои.

През 2003 г. продължи проучването на административния център от IX-XII в., разположен в подножието на Перперикон. Разкрити бяха нови помещения, показващи, че архитектурният ансамбъл е бил много по-голям от очакваното. В централния двор бяха разчистени няколко боклучени ями, в които се откриха изключително богати материали. Особено ценни са сервизите от изцяло запазени паници с украса от X-XI в.

На дълбочина от почти 3 м в една от ямите попаднахме на трудно обяснима находка. Един под друг последователно бяха открити три човешки скелета, разположени в необичайни пози. Двата са на възрастни индивиди, а третият – на малко дете. Непосредствено над костите беше фиксиран пласт от едри камъни. Работната хипотеза е, че става дума за екзекуция на цяло семейство. На базата на датировката може би се касае за прочутите гонения на еретици в южните части на Балканския полуостров, отразено и в историческите извори от епохата.

Много важно откритие беше разкопаването на едно жилище от късножелязната епоха, локализирано западно от проучената през миналите години красива средновековна църква. То има четириъгълен план и е било с глинени стени. През предишните сезони при разкопките на християнския храм беше намирано изобилно количество фрагменти от ранни съдове, включително фирнисова керамика. Също така бяха открити уникални находки, като сребърна тракийска монета от V в. пр. Хр., части от бронзови скулптури и др. С намирането на сграда става ясно, че през античността непосредствено под Перперикон се е намирало тракийско селище, което само по себе си е изключително важно откритие. Неговото проучване в бъдеще ще разкрие нови тайни от живота на културния център.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ "КРЕПОСТНА КУЛА" В М. КЛЮЧ КРАЙ ГР. МЕЛНИК

Цветана Комитова

Археологическото проучване на обект "Крепостна кула" в м. Ключ край гр. Мелник беше направено за установявнане времето на изграждане и съществуване на кулата. Обектът се намира на около 2 км на изток от града. Запазени са руините на единична постройка - кула. Разположена е в подножието на хълм, отдясно на пешеходна пътека за с. Златолист. Самото място наподобява врата, с което може би идва името на местността – "Ключ". Тук е най-високият стеснен участък от пътеката, след което започва стръмно спускане към с. Златолист, като в същото време се открива панорамна гледка в посока изток и югоизток.

Разкопките са проведени с работници по Програма за временната заетост, осигурени от Община Сандански, като допълнително са финансирани от АД "Винарна" - Мелник.

Проучено е до подово ниво вътрешното пространство на крепостната кула с размери: 6,55 (север-юг) х 4,18 м (изток-запад). Зидовете са градени от камък със спойка от бял хоросан и имат дебелина 0,80-0,85 м). В градежа се наблюдават следи от вътрешна сантрачна система - надлъжни и напречни гнезда на дървени греди. От север е разкрит входа за кулата, с ширина 1,35 м, добре оформени страници и плътна хоросанова замазка на пода. От външната страна на входа има отстъп с ширина 0,14 м, вероятно легло на дървена греда. До вътрешното лице на северния зид, непосредствено до източната страница на входа, е долепен на фуга зид с посока север-юг. Изграден е от камъни, споени с бял хоросан, и е запазен само в един до два реда във височина. Няма достатъчно данни за връзка на този зид с някакво вътрешно разпределение или преустройство на кулата. Би могъл да бъде основа на стълбище за горни етажи, но няма данни за такова.

В южния зид е вградена полукръгла ниша с нарушен под (ширина 0,82 м, дълбочина 0,63 м и запазена височина 0,48 м).

Подовото ниво на кулата е от трамбована пръст. Покрай западния зид е запазен участък от хоросанова замазка, а покрай южния – част от калдъръмена настилка. В северозападния и югозападния ъгъл на кулата, на подовото ниво, са разчистени петна от горяла пръст с пепел и въглени в нея.

Находките са малко на брой – един западноевропейски жетон (XIX в.), порцеланова чашка, фрагменти от глинени лули и от обикновена и глазирана керамика от османската епоха, две панти за врата и ковани железни гвоздеи.

При липса на достатъчно датиращ материал, със сигурност може да се каже само, че кулата е използвана през османската епоха, вероятно като дервентджийски пост. Местоположението на кулата (на пътя за Неврокоп и оттам за Тракия), визуалната й връзка с Горноспанчовската крепост, която е охранявала източните и югоизточните покрайнини на Мелник, както и известна разлика в градежа на западния зид при основите и във височина, дават основание да се предположи, че кулата е изградена най-вероятно в XIII в., като част от външната укрепителна линия

на средновековния Мелник. Същото предположение изказва и Б. Цветков, основавайки се именно на местоположението на кулата, както и на лични наблюдения върху начина на градеж на нейните зидове (Б. Цветков. Селищна мрежа в долината на Средна Струма през средновековието IX-XVII в. София, 2002, с. 57).

РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛА КРАЙ ЦЪРКВАТА "СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2003 Г.

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев

Археологическите разкопки продължиха без прекъсване от 11.08. до 30.12.2003г. и обхванаха площ от 150 м^2. От некропола в северния двор на храма бяха разкрити гробове от три различни епохи. Най-късните от тях са 3 гроба на български офицери от края на XIX в., в които се откриха части от униформите, ботушите, калпаците, няколко монети от 1886 г., златни и бронзови пръстени, костен кръст и малка нагръдна икона. От мюсюлманския некропол, датиран в XVIII-XIX в., развил се около превърнатата в джамия църква, се разкриха общо 51 гроба. Гробовете са разположени на две нива, на разстояние до 0,50 м едно над друго. От времето на функциониране на джамията се откри кладенец, чиято яма има диаметър 2,70 м. В средата й е изграден самият кладенец със суха еднолицева зидария и отвор с размери 0,75 х 0,75 м. На повърхността на терена кладенецът е бил оформен с голям варовиков блок, също с изрязан в средата квадратен отвор.

От средновековния некропол се разкриха общо 31 гроба, от които един е детски, а 4 - вторични. Гробовете спазват установената вече планировка - редове с посока запад-изток. Проучиха се още 7 нови реда, като последният от тях отстои на 20 м северно от църквата. В гробовете се откриха дъски и железни гвоздеи от ковчези; тухли, керемиди или каменни плочи с издраскан върху тях кръст и надпис IC XC NH KA, поставени под черепа; керамични чашки и купички; бронзови копчета; желязна коланна тока; железни върхове на стрели или ножчета и др. Златни накити се откриха в гроб № 117 (разположен непосредствено до Калояновия гроб – златна обеца във вид на халка) и в гроб №135 (златен пръстен с монтиран в касета планински кристал, 2 златни наушника с по 2 кухи сфери, както и 3 бронзови игли, завършващи с фигури на птици). Златосърмена украса във вид на широка текстилна лента с втъкани златни и сребърни нишки се откри върху черепите в три гроба - № 135,136 и 149.

В средновековния пласт бяха разчистени няколко дъна на хоросанови буркала, свързани с изграждането на църквата, както и една варница с диаметър 4 м. В нея имаше фрагменти от стенописната украса на съборения екзонартекс на църквата, върху които се различават цветни фонове, рамки и нимбове. Откриха се и две ями с диаметър 2,30 м, пълни със сива глина.

Разкри се сектор от ранновизантийската подпорна стена, широка до 2,20 м и градена с еднолицева зидария, споена с глина. Ранновизантийска и тракийска керамика и се открива по целия проучен терен. От тракийската епоха е огнището с размери 1 х 1 м.

В крайречната ивица, пред крепостната стена, се откри зид с дължина 6,50 м и ширина 0,80 м, граден с ломен камък на глинена спойка. Зидът е трасиран в посока север-юг, а източно от него се попадна и на един средновековен гроб.

В Западната пристройка се откри неизвестна до този момент тухлена гробница. Тя е иззидана от тухли и хоросан и има дължина 1,38 м и височина 0,70 м. Запазени са само северната и източна стена. Гробницата е била изградена във вътрешността на екзонартекса и долепена към фундаментите на неговите южна и източна стена. Тя се датира в рамките на втората половина на XIV в. Самата гробница е била разрушена в самия край на XIV в. при строежа на Западната пристройка.

От стената над западния вход на притвора беше свалена сцената "Видението на Прокъл", след което беше направен архитектурен сондаж в зидарията под стенописа, където се предполагаше, че има надвратен люнет. Оказа се, че арката на вратата е запълнена с 10-редова тухлена зидария, споена с бял хоросан върху ред големи ломени камъни, лежащи на дебела дъбова греда. Тухлите са свързани чрез зидарска връзка с блокаж от ломен камък и хоросан, който продължава над самата врата и достига до вътрешното лице на стената на притвора. Така се установи, че първоначално вратата е била засводена с тухлен свод, а впоследствие сводът е бил запълнен със зидария, подравнена с фасадата на притвора. Над самата врата, която вече е била с правоъгълни очертания, не е имало люнет. Блокажът запълва целия свод и продължава до другата страна на вратата, откъм вътрешността на притвора. От тази страна над входа обаче е бил направен люнет, в който е била изобразена Св. Елисавета Млекопитателница, която е част от стенописния календар в притвора.

ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ ОБЕКТИ В СТАРАТА ЧАСТ НА ГРАД СОЗОПОЛ

Цоня Дражева, Димитър Недев, Мартин Гюзелев, Мирослав Класнаков

През 2003 г. завършиха археологическите проучвания на средновековния християнския комплекс в центъра на стария град до съвременната църква "Св. Георги". Във връзка с реализацията на проект за реставрация и социализация, финансиран от програма "Красива България", бяха демонтирани изцяло двете странични проходни пътеки между улиците "Аполония" и "Кирил и Методий" и отстранени стари дървестни видове в пространството на археологическия обект. Това даде възможност за пълно проучване на недостъпни досега терени в югозападната, централната и северната част на средновековния комплекс.

В северната част на притвора на средновековната църква, на дълбочина 0,8 м под подовото й ниво, бяха разкрити три цистови гробни съоръжения. В тях, заедно с основните погребения на двама мъже, една жена и дете, бяха открити и препогребани кости на още седем индивида. В празните пространства между гробниците бяха разчистени още 3 погребения в плитко вкопани гробни ями, които са нарушили по-ранния античен културен пласт. Сред находките преобладават фрагментирани съдове със сграфито-украса от XIV в., бронзови сферични копчета, парчета от стенописи.

В югозападния край на притвора беше проучена зидана с камъни и тухли на бял хоросан гробница, покрита с големи каменни плочи. Вътрешността й е измазана с хидрофобна хоросанова мазилка. При главата на основното погребение на възрастен мъж беше открит фрагмент от керемида с графит I-C – NI-KA около инвокативен кръст. При таза и краката са поставени препогребани кости на още три индивида.

Откритите погребални съоръжения са аналогични на проучените през 1996 г. гробници в другата част на притвора и южния кораб на църквата и най-общо се датират в първата половина на XIV в.

Завърши и проучването на основите на стопанската сграда, долепена до северната стена на църквата. Откритите находки (бронзова екзагия и монета от VI в.) потвърдиха датирането на първия строителен период на сградата в V-VI в.

Във връзка с изкопни работи на улица "Рибарска" продължи проучването на откритата през 1998 г. средновековна църква "Св. Атанас"от XI-XIV в. Разкрити са изцяло основите на притвора й с размери 8,3 х 2,8 м, които са стъпили върху изсечената и нивелирана основна скала. Под подовото ниво на притвора, маркирано от няколко запазени каменни плочи от настилката срещу централния вход, бяха проучени седем гробни съоръжения. В едно от тях беше открита колективна находка от 21 медни византийски монети на Михаил VII и медна монета на българския цар Иван Александър.

На този етап проучването на средновековната църква "Св. Атанас" е прекратено, поради затваряне на подстъпите към централния наос от новопостроени жилищни сгради.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 16 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 5

Константин Господинов, Красимира Костова

Археологическите проучвания бяха проведени от 17.06. до 31.07.2003 г. от Константин Господинов (Бургас) и Красимира Костова (Средец), с участието на Татяна Кънчева (Нова Загора) и студентите Георги Пенчев и Десислава Костадинова.

Обектът е на 3,5 км север-северозапад от с. Трояново, община Камено, от двете страни на дола Чанаджика.

Целта на сондажните спасителни археологически разкопки беше да се установи наличието на културни археологически пластове и структури, границите им в рамките на обект № 16, типа и хронологията им. В изпълнение на задачата **б**яха заложени 48 сондажа по двете граници на сервитута.

Констатирано бе наличие на културни археологически пластове и структури само в част от определената площ – от км 337+000 до км 337+420, които продължават и в обект № 17.

Стратиграфията е следната. Най-отгоре е орница на дълбочина до 0,35-0,40 м. Повърхността на обекта и орницата е наситена с разбъркана керамика от къснобронзовата до средновековната епоха. Следва вторият пласт от черна сбита пръст, който също е нарушен. Керамиката е от същите епохи. Той достига до дълбочина 0,70-

0,80 м (различна на места, в зависимост от местоположението на сондажа). Така, в близост до дерето този втори пласт липсва и материкът следва веднага след орницата.

На запад от дола Чанаджика, в площта между км 337+120 до км 337+180 (вдясно), вторият пласт изтънява, като достига дълбочина от 0,35-0,40 до 0,60 м, а по-надолу в дълбочина (от 0,60 до 0,80 или 1 м) се оформя трети културен пласт. След него е материкът**.** Третият културен пласт е хомогенен и се характеризира със сив оттенък, добит от примеси от пепел. В този пласт се открива керамика от ранножелязната и късножелязната епоха и отухлени глинени мазилки.

С направените сондажи и теренни обхождания се разкриха или хипотетично допускат следните **археологически структури.**

Третият културен пласт в западната част на обекта е свързан със селище от желязната епоха, от което са разпространените в него пепел и стенни мазилки и сравнително еднородна хронологически керамика. То вероятно е развито на юг от магистралата, която минава до неговата периферия.

Следва тракийски ритуален ямен комплекс. Локализирани бяха 16 ями. Материалът в ямите датира от късножелязната епоха. Засега не изключваме възможност за откриване в бъдеще на ями от ранножелязната и бронзовата епоха. Източно от дола Чанаджика е най-голямо и плътно разпространението на ритуални ями.

В околността вероятно е имало селище от римската, късноримската и ранновизантийската епоха. Деструкции от ломени камъни и хоросан са концентрирани по повърхността на около 150-200 м южно от магистралата, от западната страна на дола Чанаджика. От него произхожда керамиката от разбърканите пластове и няколкото римски монети.

Средновековна керамика се открива в разбърканите пластове от двете страни на дола Чанаджика. Тя е с по-слаба интензивност от късноантичната и ранновизантийската. От този период разкрихме два гроба. Некрополът може би основно се развива извън сервитута на магистралата. Засега не може да се дадат по-тесни хронологически рамки от VI-XII в. Възможно е освен некропола в околността да има поселение, но извън магистралата. Може би за такова говори едно отделно петно от средновековна керамика, пръсната по повърхността от западната страна на дола Чанаджика, северно до магистралата. Тук бе открита монета на Мануил I Комнин.

Откритата по-късна керамика (от времето на турското владичество) е случайно попаднала, вследствие на дългогодишното обработване на земята.

Засега не можем да предположим характера на обекта, от който произхожда къснобронзовата керамика.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА ПРИ ЦЪРКВАТА "СВ. ДИМИТЪР", С. АРБАНАСИ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Хитко Вачев, Милена Станчева

Късносредновековният некропол при църквата "Св. Димитър" в с. Арбанаси се проучва втори археологически сезон. Храмът представлява издължена по оста И–З

постройка с размери 25,70 х 10,80 м, състояща се от олтар, наос, притвор и северен параклис, обединени от север и запад с Г-образна галерия. На най-голяма площ бе изследван теренът пред северната стена на църквата, където се проучиха 10 гроба. Възникването на некропола се отнася към XVI-XVII в., а краят на неговото използване е маркиран от промененото ниво на терена, при което пред входа на църквата е направена представителна площадка от големи каменни плочи. Проучените гробни ями имат правоъгълни очертания и са маркирани на повърхността на терена чрез каменни плочи и надгробия. Скелетите са положени по гръб в дървени ковчези. Ориентирани са З-И, най-често с кръстосани в областта на корема кости на ръцете и с изпънати долни крайници.

Сред най-ранните следи от човешка дейност във вътрешността на т. нар. параклис е откритата тук варница, вероятно свързана със стенописването на тази част от храма. Два от откритите тук три гроба я прекопават, т. е. вкопаването им е осъществено във вътрешността на съществуваща вече сграда. Мъртвите са положени в правоъгълни гробни ями с ориентация З-И в трапецовидни дървени ковчези със стандартни размери, по които кръстовидно са апликирани сърмени ленти. Попадна се и на неизвестен до този момент зид с посока С-Ю, който е субструкция на разделителна стена. Откриването му обяснява прекъсването в стенописването на цокъла, както и промененатa му украса в източната и западна част на параклиса.

Във вътрешността на северната галерия на църквата се проучиха 4 гроба. Гробните ями не се отличават съществено от описаните по-горе. Два гроба прекопават основите на неизвестен до този момент зид с ориентация С-Ю, чиято посока следва линията на западния зид на притвора на църквата "Св. Димитър". Той е конструктивно свързан със северния зид на галерията. Откри се и запазен пасаж от неизвестно до този момент подово ниво. В дълбочина се достигна до други два гроба, оставащи под нивото на новоразкрития зид.

Най-ранните монети, открити при разкопките, се отнасят към XVI в. Сред другите находки са: нагръдни кръстчета от седеф, бронз и сребро; метални, стъклени и костени копчета; фрагменти от керамични, фаянсови и стъклени съдове и др. Открити са 9 пръстена от злато, сребро и бронз, 5 от които са печати. По-значителни следи от текстил и сърмени нишки (златни, сребърни и позлатени) са локализирани в три гроба.

Проучванията през 2003 г. потвърждават изказаната преди година хипотеза за последователността в изграждането на отделните обеми на църквата. Към средата и втората половина на XVI в. е изграден т. нар. параклис, функциониращ като самостоятелен храм, включващ олтар, наос и притвор с вход от запад. По-късно от западната страна на храма е добавен екзонартекс. Към 20-те години на XVII в. ранната църква е включена в обема на храма "Св. Димитър". В параклиса добре личат сцени от по-ранен стенописен пласт, илюстриращи житиен цикъл на Св. Георги. По всяка вероятност този светец е бил патрон на ранната църква, за което свидетелства и представянето на Св. Георги редом със Св. Димитър в патронната ниша на зографисаната към 1621 г. църква.

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ ГРАД ОМУРТАГ

Кирчо Апостолов

Средновековният некропол се намира на 3 км северозападно от центъра на гр. Омуртаг. През 2003 г. разкопките на хълма Сакарджа в местността Дере махле се проведоха от 14 юли до 30 август. Основните цели пред екипа бяха да се очертаят границите на некропола, да се проследи развитието му и да се обогатят знанията ни за материалната и духовна култура на обитателите на района през средновековието.

Проучена е площ от 800 м^2, на дълбочина от 0,30 до 1,20 м. Открити са 30 гроба и дребни фрагменти от керамични съдове.

Преобладава керамиката от периода на къснобронзовата и ранножелязната (халщатска) епоха, т.е. от втората половина на II хил. пр. Хр. до IX-VI в. пр. Хр. Към тази епоха отнасяме и откритите три кремъка. Няколко фрагмента са от съдове характерни за X-XI в., а други от сграфито-керамика датираме в XII-XIII в. Открити са два железни гвоздея и една пластина.

От разкритите 30 гроба, 11 са разрушени и ограбени от иманяри. Всичките погребения са извършени по християнския обред, чрез трупополагане. Ориентирани са в посока запад-изток, с отклонения на североизток до 31° и на югоизток до 22°. Положени са в гробни ями с неправилна или с правоъгълна и трапецовидна форма. Мъртвите са с глава на запад и крака, изпънати на изток. Откриват се на дълбочина от 0,30 до 0,72 м от съвременното ниво на терена. Ръцете са положени върху гърдите, корема или таза, често в различни комбинации на тези варианти. Много от черепите вторично са полегнали наляво или надясно. Гробовете са подредени в неправилни редове по оста запад-изток. В три от тях има много въглени, вероятно остатък от ритуални действия.

Накити и гробни дарове се откриха в 14 гроба. Състоят се от 11 обеци, 5 седефени мъниста, 3 стъклени огърлици, 5 гривни, 4 пръстена, 5 сферични копчета, 2 монети, желязно ножче и др.

Петте гроздовидни обеци тип "Биело бърдо" (гробове № 36 и 52), заедно с откритите през 2001-2002 г. (в гробове № 17 и 29), фиксират долната граница на некропола в X в. Оттогава датира огърлица от многосъставни, прищъпнати тръбички (гроб № 52). Всички са открити в гробове по южния склон на некропола, където без съмнение е най-старата му част. Впоследствие той се развива на север към билото на хълма. Откритите билонови скифати, от които една латинска имитация тип F на монета на Мануил I Комнин, а другата - вторично орязана монета на Андроник I Комнин, определят горната граница на некропола в 30-те – 40-те години на XIII в.

В резултат на проучванията са установени южната, северната и източната граница на некропола. Откритите накити са изработени от разнообразни метали и сплави – бронз, мед, олово, желязо, билон, калаено-оловна сплав, някои са посребрени и т.н.

Бъдещите проучвания на некропола ще помогнат да се определи югоизточната му граница и да се проучи терасата на запад на хълма. Новите находки ще обогатят информацията ни за материалната и духовната култура на населението, обитавало района през X-XIII в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НОС ЧИРАКМАН КРАЙ КАВАРНА (АНТИЧЕН БИЗОНЕ) ПРЕЗ 2003 Г. ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ОТ IV-VI ВЕК В СЕКТОР № 7

Иван Сотиров, Йордан Гатев

Археологическите проучвания се базират на сътрудничество между АИМ-БАН, Община Каварна и музея в град Лат, Франция. Проектът беше осъществен под ръководството на д-р Иван Сотиров, със заместник Йордан Гатев от АИМ-БАН. Проучванията бяха проведени в периода 4 август – 5 септември.

Късноантичният некропол на нос Чиракман се намира извън крепостните стени на Бизоне. Началото му е на около 250 м югозападно от тях, след малък естествен хълм. Развива се в югозападна посока, по протежение на носа до голяма могила. На мястото на некропола през XII – средата на XV в. е съществувало голямо средновековно селище. При свалянето на пласта над гробовете бяха открити и две ями от късното средновековие (XIV-XV в.). През този сезон бяха проучени шест гробни съоръжения, с което общият им брой достигна 81.

От шестте проучени през тази година късноантични гробни съоръжения гробен инвентар е открит само в едно – гроб № 81. В него са открити желязна катарама, фрагменти от двустранен костен гребен, сребърна обеца и десет стъклени маниста.

На база на находките и особеностите на погребалния обред, некрополът трябва да се датира в IV-VI в. сл. Хр., а населението, на което принадлежи, да се приеме за различно от местното и най–вероятно от варварски произход. Характерно за погребалния обред през този период е липсата на инвентар в гробовете, което може да се свърже с налагането на християнството. От този период е частично проучен и голям некропол, намиращ се под Чиракман, по пътя за пристанището. Той се състои изключително от гробове, градени от каменни плочи. Такива на нос Чиракман са само четири от известните досега. Останалите са гробни ями, вкопани в земята или по-твърдия мергелен пласт и покрити отгоре с варовикови плочи. Цистовите гробове намират паралели в много късноантични некрополи. Този тип гробно съоръжение намира широко разпространение през елинистическата и римската епоха и може да се смята за характерно за местното романизирано (елинизирано) население. Гробовете с покритие от каменни плочи, вкопани в скала, намират паралели в некропол № 1 в м. Яйла край Камен бряг, Каварненско, където се свързват със сарматите. В подкрепа на тезата за варварски произход на погребаните е и фактът, че голяма част от погребаните са с изкуствени черепни деформации. Доколко населението, погребвало своите мъртви в късноантичния некропол на нос Чиракман, може да има сарматски произход засега е трудно да се каже.

РАЗКОПКИ В С. ЯЗДАЧ, ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ, ОБЕКТ № 15 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", КМ 194+200 – 194+600

Живко Аладжов, Катя Меламед

Разкопките се проведоха през април и май 2003 г. Направени бяха 29 сондажа, всеки с размери 5 х 2 м, с различни дълбочини, в зависимост от

разкритите пластове. Дълбочините са от 0,40 до 1,10 м, преобладават 0,60-0,80 м. Всички сондажи са ориентирани север-юг по дългата си ос.

Сондажите са нанесени на карта, получена от Пътно управление - Стара Загора. Картата има грешка от около 20 метра. Проучваният обект има в източната си част бърз поток, заблатени участъци около него, както и стръмни брегове, с обща ширина от около 10 м. Следва насип, който също проучихме, оставен от частни каменни огради от последния век. След насипа следва участък, използван някога за каменна кариера, а днес - за сметище.

Западната част на обекта е заета от циганско гробище. Последните погребения там са извършени през 1954 г. Гробовете са вкопани на различна дълбочина в жълта глинеста почва, от 0,70 до 1,10 м. Циганите ни съобщиха, че дълбочината на гроба зависи от пола на починалия: жените се погребват до над гърдите ("да не им се виждат гърдите на оня свят"), а мъжете - до кръста ("до пояс"). Полагат се с глава на запад - както християните. Циганската общност тук винаги е била най-близко до християнската обредност. Някои от гробовете са покривани с греди, но други - с дикани. Беше документиран един случай с диканя. Кремъците, които изобилстват в пръстта, очевидно са от дикани. Документиран беше и гроб-шахта с ниша.

Цялата местност е наситена с керамични фрагменти, предимно от III-IV в. и втората половина на IX - X в. Преобладава обаче керамика от последните няколко века, както и строителна керамика. Мястото е било дълго време използвано за оранжерии, от които са останали и много стъкла.

Не се откриха никакви данни за селище от което и да е време на това място. Керамичните фрагменти обаче, както и състоянието им (много силно обмити и изгладени), подсказват, че селище или селища е имало в околността, най-вероятно съвсем недалеч, върху билото на възвишението в северозападна посока.

РАЗКОПКИ В С. МАЛКА ЦЪРКВИЦА, ОБЩИНА КИРКОВО - ОБЕКТ № 23 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА – МАКАЗА, КМ 368+800 - 900

Живко Аладжов, Катя Меламед

Обектът се намира югозападно от селото, върху втората незаливна тераса. Северно от него има малко дере, а югоизточно - извори.

Бяха заложени 20 сондажа с размери 5 х 2 и 3 х 3 м, с различна дълбочина, всички ориентирани север-юг по дългата си ос. Проучванията наложиха разширения на някои от сондажите, с цел да се установи по-точно наличието на археологически паметници.

Откриха се множество сечива, изработени от яспис, ахат и халцедон, датирани към праисторическата епоха. Установи се, че подобни суровини липсват в района. Този факт подсказва, че в посочената епоха са съществували тук търговски връзки за размяна на сечива или суровини. Най-близките места, от които биха могли да произхождат тези суровини, са землищата на селата Чуково и Седларе, около Момчилград.

Откритата керамика се датира главно към късноантичната епоха (IV-VI в.) и в значително по-малко количество - към средновековието. Може да се заключи, че съответните селища са се намирали в близост до проучвания обект. Керамиката от тях е била пренесена при обработката на земята, както и при наводненията от близката река. Състоянието на фрагментите не допуска определянето на по-точни дати или форми.

Направиха се интересни наблюдения върху стратиграфията в профилите на сондажите. Разположението на различни пластове, наситени обилно с въглени, фрагментите керамика, които носят ясни следи от силно обгаряне, както и разкритото цяло открито огнище на дълбочина 0,90 м от съвременния терен, могат да послужат за изводи относно усвояването на нови терени за селскостопански дейности в древността. Подобни наблюдения са редки. За съжаление, ограниченията, наложени от договора за проучване, не позволиха да разширим и задълбочим тези наблюдения.

В повечето сондажи се установи една и съща картина. Горният хумусен пласт е дебел 0,20 м. Следва около 0,40-0,50 м дебел пласт от хомогенна пръст, ясно жълта на цвят, много обилно наситена с въглени, вероятно от изгорели храсти и крайречна ниска растителност. Между въглените се откриват много дребни, силно размити фрагменти керамика, най-често керемиденочервена на цвят и в повечето случаи най-вероятно съвременна. Свързваме въглените с подготвяне на терена за селскостопански дейности. Не личат следи от машинна обработка на земята.

Следва пласт, дебел 0,40-0,50 м, сивкав на цвят, който определяме като някогашно ниво на обработваемата земя. След него следва пласт, дебел 0,20 м, жълт на цвят и хомогенен. Материкът тук се намира на около 1,20 м дълбочина и представлява разложена белезникава скала.

На места личат вкопавания на различни дълбочини, до към 0,80 м. Те са безформени, плитки ями. Обясняваме ги със селско-стопански дейности.

В северо-западния край на проучвания обект се установи наличието на жълта глина, подходяща за направата на съдове.

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 12 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА ОТ КМ 378+000 ДО КМ 378+150

Бони Петрунова, Веселин Хаджиангелов

Обектът се намира в землището на с. Орлица, Община Кирково, и е регистриран като средновековно селище (XII-XV в.). При направените 10 сондажа е уточнена стратиграфията на културните напластявания. До 0,40 м се открива слаба концентрация на средновековна керамика. От 0,40 до 1,20 м е открит пласт с единични материали от VII-VI в. пр. Хр. На дълбочина от 1,20 до 2,10 м са открити фрагменти керамика, които определят обекта като праисторическо селище. Неговото проучване беше продължено от специалисти от Секцията за праистория към АИМ.

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 11 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА, ОТ КМ 376+000 ДО КМ 377+250

Бони Петрунова, Веселин Хаджиангелов

Обектът попада в землището на с. Априлци, община Кирково, и е регистриран като средновековен цистов некропол. В сервитута на трасето на път 1-5 попада западната периферия на средновековно селище, която беше проверена със 7 сондажа. В тях не бяха регистрирани археологически структури. От некропола са разчистени 7 гроба, като само в гроб № 5 е открит изтлял скелет на дете и две бронзови кръстчета с размери 3,5 х 2,5 см. Проучените гробни съоръжения и откритите материали дават датировка на селището и некропола в рамките на XII-XV в.

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 12 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ОТ КМ 325+560 ДО КМ 325+700

Бони Петрунова, Анастасия Беливанова

Обект № 12 се намира в землищата на гр. Карнобат и с. Драганци и е регистриран като късноантично и средновековно поселение. Направени са сондажи по осевата линия на сервитута на АМ "Тракия" и е констатирано, че върху селище от късножелязната епоха през XIII-XIV в. е съществувало средновековно временно поселение. Културният пласт е с дебелина 0,15 м и съдържа слаба концентрация на находки, предимно фрагменти от битова средновековна керамика.

КРЕПОСТТА "ХОТАЛИЧ" ДО ГР. СЕВЛИЕВО

Бони Петрунова, Надежда Ботева

Археологическите проучвания се проведоха през месец септември, в проучваните през 2002 г. два сектора, които се намират непосредствено до северната крепостна стена. Продължи разчистването на помещение № 1, като се установи, че то е имало правоъгълен план с вход от запад и стълбище на вътрешната южна стена, водещо за втори етаж. Помещението е с размери от запад и изток по 7,30 м, а от южния му зид са разчистени 5,60 м. Северният зид е с дължина 8,70 м и дебелина 0,80 м. Помещението е част от сграда с няколко строителни периода, като след XIII в. северният зид е разрушен и като такъв е използвана северната крепостна стена. Открити са 21 находки, сред тях две рогчета и прабългарска керамика от X в.

СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В ЗАЛИВА "СВ. ПАРАСКЕВА" - РЕЗЕРВАТ "РОПОТАМО", ОБЩИНА ПРИМОРСКО

Цоня Дражева, Димитър Недев, Кръстина Панайотова

През 2003 г. започна пълно проучване на средновековна църква, разположена на 60 м северозападно от брега на залива "Св. Параскева", в защитената територия

на природен резерват "Ропотамо". То беше финансирано по проект, подкрепен от Национален фонд "Култура" при МК и Община Приморско. Проучванията бяха затруднени от тежкото конструктивно състояние на зидовете, в резултат на иманярски действия, в това число и взривявания.

Разкрит беше цялостно планът на църквата и установени етапите на нейното преустройство и конструктивни промени. Тя е кръстокуполна от типа "стегнат кръст", с обща дължина 11 м и ширина 6,60 м. Най-добре запазена е северната й стена, където максималната височина от ранното подово ниво със запазена тухлена настилка е 2,3 м. Полукръглата апсида от изток е с ширина на дъгата 2,10 м и дълбочина 1,2 м. Поради голямата денивилация на терена, тя е леко деформирана в югоизточния й край. В центъра на апсидата беше открита цилиндрична андезитна база, вероятно използвана за подпора на олтарната маса.

Притворът на църквата е с несиметрична форма, като южната му стена е изнесена навътре от линията на рамото на кръста. Тук се отваря вход към квадратно помещение от юг с ширина 2,3 м, което е силно унищожено от иманярските изкопи. При разчистване на натрупания насип, край стените му бяха открити разбъркани човешки кости, вероятно от разбити погребални съоръжения. Това определя неговите функции на крипта в общата структура на църквата.

Откритите находки, фрагментирана керамика, стъклени гривни и ранна османска монета датират функционирането на църквата от края на XI до XVII в. Тя е преустройвана два пъти, като при последния етап стените й са били добре измазани с хоросанова мазилка отвън и отвътре и подготвени за стенописване. То обаче не е било реализирано, поради опожаряването й от турците в средата на XVII век.

В близост до църквата от северозапад беше разчистен кладенец-аязмо, а около него в иманярските изкопи се откриха останки от други градежи, синхронни на нейното съществуване. Това дава основание да се предположи, че църквата в залива "Св. Параскева" е част от по-голям християнски комплекс, вероятно едноименен манастир, за който се говори в местни предания.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В КОМПЛЕКСА "МАРИЦА-ИЗТОК", ГР. РАДНЕВО

Пламен Караилиев, Мария Камишева

При контролни наблюдения в м. Бекиров гьол, намираща се в землището на с. Голяма Детелина, беше регистрирано гробно съоръжение в технологичен изкоп, направен от геолозите в рудник "Трояново - 1". Изкопът представляваше квадрат със страна 4 м и дълбочина 2 м от съвременния терен. При обрушване в северния профил на изкопа се разкри лявата половина на човешки череп, част от таз и следи от изгнило дърво непосредствено над скелета. Ориентацията на скелета беше изток-запад, с глава на запад, на дълбочина 1 м от повърхността. По-нататъшната рекултивация на терена предизвика и спасителните археологически разкопки.

Паралелно с проучването на гробното съоръжение бяха заложени 18 сондажа с посока север-юг в околния терен, с цел разкриване на нови гробни

съоръжения. При разчистване на гроб № 1 се установи, че непосредствено над скелета има покритие от две силно изтлели дъски. След тяхното премахване се разчисти сравнително добре запазен човешки скелет, ориентиран изток-запад с отклонение 10^0 на югозапад, с глава наклонена на дясно рамо, ръце изпънати, минаващи под тазовите кости, бедрени кости - нормално изпънати, подбедрици - разрушени от по-късен технологичен изкоп. Находки няма.

Ритуалът е свързан с мюсюлманския обред. В останалата част от сондажите не бяха засечени други гробни съоръжения. Очевидно се касае за единично погребение от османския период.

РАЗКОПКИ НА ЕСКИ ДЖАМИЯ В СТАРА ЗАГОРА ПРЕЗ 2003 Г.

Димитър Янков

Разкопките през 2003 г. се проведоха в три сектора – два сондажа в източното и западното преддверие на джамията и разкриване на средновековната църква в молитвения салон.

Сондажи в източното и западното преддверие. В двата сондажа беше констатирано, че тухлените колони стъпват върху зидове с ширина до 1,25 м. Те са вкопани до 2,25 м в насип, в който спорадично се среща фрагментирана керамика II-III в. Северната стена на молитвения салон е укрепена в дълбочина с четиристъпален цокъл с ширина при основата 1,05 м. Както в молитвения салон, и тук бяха констатирани две подови нива на страничните помещения, свързани с първия голям ремонт на джамията в средата на XIX в. след пожар. Следващият ремонт може точно да се датира към 1882 г., когато е изграден махфила в молитвения салон, а пространството около входа в преддверието е било оформено в две помещения, иззидани с тухли и камък и измазани отвън. Доказателство за това се явява и преоткриването на надпис от времето на Галиен върху каменен блок, преупотребен в северния стилобат на предверието. За този надпис Г. Михайлов съобщава , че след публикуването му в ВСН е бил изгубен. Бяха открити и документирани и два гроба, в които погребението е било извършено по християнския ритуал. На единия скелет липсва черепа, а на другия – подбедрените кости, унищожени от изкопа съответно на западната и източната основа на преддверието. Находки няма.

Средновековната църква. В молитвения салон започна разкриването на останките от средновековната църква. Беше установен нейният план – еднокорабна, едноапсидна, с арка при входа. Църквата е изградена от камък с калова спойка. Вкопана е на около 0,50 м от нивото на терена. Подът е от бяла трамбована пръст. В насипа бяха открити само няколко безлични фрагмента от стенописна украса. Беше регистрирано преустройство на входа, при което той е бил стеснен, а входното пространство – застлано с настилка от дребни камъни. Църквата е била в руини преди изграждането на молитвения салон, но явно стените й са били видими, тъй като стените на джамията изцяло се съобразяват с посоката и стените на средновековната църква.

В стратиграфския сондаж 3-И през централната ос на църквата беше регистрирана кръгла яма с дълбочина до 0,60 м, облицована с камъни и запечатана с дебел пласт пепел. Ямата разрушава пода на църквата. Пластът пепел лежи над подовото ниво, но в дъното на насипа върху руините на църквата, направен по време на изграждането на джамията. Освен това, ямата попада в централната част на олтара и предолтарното пространство. Засега не е ясно нейното предназначение. Пак в този сондаж, под нивото на пода, бяха открити 4 квадратни тухли с пласт пепел върху тях и площадка, върху която е горял огън с неправилна правоъгълна форма западно от тухлите. Това съоръжение предхожда изграждането на църквата и предстои да бъде проучено изцяло.

В и около църквата бяха открити нови 10 гроба от средновековния некропол. Гроб 10 попада в северозападния ъгъл в наоса на църквата, като в гробна яма най-напред са погребани два индивида, а по-късно извън обсега на тази яма е погребан и трети индивид. Всички погребения са извършени по християнския ритуал. Находки в гробовете липсват.

В насипа от камъни и строителна керамика около основите на молитвения салон бяха открити два интересни паметника – обрушена статуетка на Тракийския конник и фрагмент от капител от бигор с релеф на грифон. Вероятно този капител е бил при входа на църквата. Той спомага изграждането на църквата да се отнесе към края на X или началото на XI в. След преустройство тя престанала да функционира към средата или края на XIII в., но теренът около църквата продължава да се използва за некропол до изграждането на джамията. Находката на Тракийски конник води до хипотезата за евентуално наличие на светилище на конника в периода III-IV в.

Проучванията през 2004 г. ще продължат с оглед бъдещата консервация на паметника.

ПРОУЧВАНЕ НА ОСТАНКИ ОТ МИНЕРАЛНА БАНЯ СЕВЕРНО ОТ БАНЯ БАШИ ДЖАМИЯ, СОФИЯ, ПРЕЗ 2003 Г.

Константин Шалганов

Във връзка с реконструкцията на площад "Бански", в центъра на София, се извърши поредното частично археологическо проучване на терена северно от Баня баши джамия. През 1982 и 1989 г. въпросният терен е бил частично проучен и резултатите са отразени в "АОР" за съответните години (XXVIII НАК, Плевен, с. 146; XXXV НАК, Кюстендил, с. 163). На това място, до началото на XX век, е съществувала минерална баня (хамам), която при оформянето на терена на днешния пл. "Бански" е била "изрязана" до проектното му ниво и запазилите се архитектурни останки са били засипани.

Сградата е с Т-образен план, ориентирана надлъжно в посока СЗ-ЮИ, с 50^0 отклонение от съвременната посока З-И. Частично разкритата западна половина вероятно се е състояла от 2 редици от верижно подредени едно до друго помещения, с ширина 1,80 м и неустановена дължина, кореспондиращи с общ централен надлъжен коридор с ширина 1,30 м.

Източната, напречна половина на сградата се състои от едно октогонално помещение (№ 3), фланкирано огледално симетрично от С и Ю от по едно почти квадратно по план помещение (№ 1 и 4) с размери 2,30 х 2,40 м, всяко свързано с централното (№ 3) с къс засводен коридор, чупещ под тъп ъгъл и с размери: ширина 0,75 м и височина до зенита на свода 1,80 м. Октогоналното помещение е с два входа в северната си стена, кореспондиращи пряко с външното площадно пространство, вътрешен диаметър 9,92 м и слабо издадени тухлени пиластри, служещи за декоративни страници на плитки засводени ниши и поддържащи закуполяването на помещение № 3. Във всяка от стените на помещението (дъната на нишите) допълнително са били оформени по една двойка хоризонтално разположени, по-малки, плитки засводени ниши. Външните стени на помещения № 1, 3 и 4 са с ширина 0,75 м.

Градежът е нееднороден по характер, поради смесицата от оригинална зидария и по-късни ремонти и преправки. Първоначалният градеж е в т. нар. "клетъчна" техника – подравнени лицево речни и ломени камъни са оградени в рамка от по една двойка тухли, споени с бял хоросан. Отвътре стените са измазани с розовочервена хидрофобна мазилка.

Централното водоснабдяване е ставало от каптажа на топлия минерален извор ЮЗ от джамията, а отпадното водоотвеждане - в източна посока, през помещение № 3. При помещения № 1 и 3 се установиха хоризонтално вградени в ширината на външните им стени метални тръби с диаметър 10 см, от които, чрез чучури разположени на височина 0,30 м над подовото им ниво, е ставало водоподаването в тях.

Минералната баня (хамам) на днешния пл. "Бански" в София вече е функционирала пълноценно още преди 11.08.1553 г., ако се съди по доста подробното описание на плана и функциите й от австрийския пътешественик Ханс Дерншвам, преминал през София на тази дата, т.е. най-вероятно тя е била изградена през първата половина на XVI в. (период на усилено ново обществено и културно строителство в града) и много вероятно преди Баня баши джамия, която получава името си от съществувалата вече тук баня.

БЪЛГАРО-АМЕРИКАНСКА ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ. РАЗКОПКИ НА ПОТЪНАЛ КОРАБ ПРИ КИТЕН, СЕЗОН 2003

Калин Порожанов, Христина Ангелова, Кр. Бъчваров

Периодът 25.05-01.08.2003 г. бе четвъртият и последен работен сезон на съвместните българско-американски разкопки, с който приключи проучването на потъналия кораб край Уродовиза. По-важните предварителни резултати са следните.

Корабът. Напълно беше разчистен корпуса. Максималната оцеляла дължина се оказа 18,7 м. Носът лежи на дълбочина от 8 м, а кърмата - на повече от 11 м. Ахтерщевенът не беше намерен на мястото си, а под десния борд на кърмата.

Плавателният съд е изработен от много висококачествен дървен материал. Сглобяването е изцяло от желязо: пирони и клинове/болтове. Важно е да се отбележи, че България е богата и на двата основни материала – висококачествено дърво и желязо.

От форщевена е оцеляла дължина от около 1,5 м. Флорите са в сравнително добро състояние. Впечатляващо е, че те са много по-къси, отколкото може да се очаква. Единствените чертежи на кораби от Османската империя и по-специално от Черно море, са събрани в средата на XIX в. и са публикувани в края му от френския адмирал Едмонд Пари. И на трите примера, които той дава, корабите са с дълги флори и следователно са плоскодънни. Документирането на формите на шпангоутите на Китенския кораб показва, без следа от съмнение, че става дума за кораб с остри обводи, т.е. с осторо, а не с плоско дъно, което сигурно сочи добра мореходност.

В средната, добре запазена част на кораба се намират останки от топтимберсите. Те са заковани с пирони към принадлежащите им футокси.

Запазената част от ахтерщевена обхваща най-важната връзка - кил-ахтерщевен и долния край от кривината му. Въз основа на тази кривина може да се предложи хипотеза за кърмовите обводи. От ахтерщевена е запазен и долният, "мъжки" обков. Формата на ахтерщевена и обковът заедно доказват, че корабът е бил с остра (кръгла) кърма, подобна на тези, които се виждат и днес по рибарските лодки серферки и малките кораби мауни.

След ахтерщевена най-важната находка е единственият почти цял бимс. Характерни жлебове, изрязани по него, навеждат на мисълта, че става дума за мачтовия бимс. Отдолу бимсът е бил подпиран от пилерс, лежащ в гнездо, издълбано в килсона на кораба. Това гнездо бе открито още през сезон 2002. Симетричността на бимса позволи да се реконструира максималната му дължина, а оттам и максималната ширина на кораба. Последната е в порядъка на 7,5 м. С това обаче ползата от бимса не се изчерпва. Благодарение на тази находка е възможно да се определи и дълбочината на корпуса. Предварителни проучвания сочат, че не е била по-малко от 3 м.

Ребрата са укрепени от вътрешната страна с четири пояса стрингери. Най-горният оцелял стрингер, който е широк около 20 см, не показва никакви следи от палубни бимси. Тъй като такива несъмнено е имало (един от тях, споменатият по-горе, се е запазил почти напълно, като има следи и от други), то се налага изводът, че корабът не е оцелял дори до нивото на палубата си и е бил още по-голям, отколкото се допускаше предните три сезона.

Почти в средата на кораба беше намерен и степсът на мачтата - прорез, направен през цялата дълбочина на килсона с размери 71 х 20 см. От известните ни корабокрушения най-сходен е степсът на Венецианската търговската галера от Бокалама (XIV в.). Двата степса са практически идентични, като разликите идват от разликата в размерите на двата кораба. За тази информация дължим благодарност на колегата Мауро Бондиоли от Венеция.

Следи от вътрешно разделяне на пространството бяха намерени единствено в кърмата на кораба. Запазена е долната част от напречна преграда, която е отделяла кърмовата каюта от останалата част. Преградата е имала отвор, вероятно за врата, но никакви следи от окачване не бяха открити.

Предварителни заключения

1) Корабът е строен по предварителен план. Няма съмнение, че майсторът е знаел какво прави, че е бил с богат опит в строенето на подобни кораби и че е следвал добре установена система за строене. Няма съмнение, че е имал и богати ресурси на разположение. Формата и конструкцията на кораба са сложни и показват връзки с по-стари и добре известни традиции. Майсторът е могъл да предскаже и зададе формата на шпангоута, да го сглоби на плаз и чак след това да го издигне на кила. Предварително определени и зададени са били практически всичките шпангоути в средната, най-голяма част от корпуса, или всички ребра с кукови сглобки. Останалите шпангоути най-вероятно са издигани на място и формата им не е била предварително определена. За отбелязване е, че топтимберсите са били монтирани на място след издигането върху кила на сглобените флори и футокси. За това свидетелстват изрязваните жлебове за пирони. Това е интересно, защото сочи причината за традиционното и засвидетелствано в множество писмени извори деление на корпуса на *livework* и *deadwork*. Първото е самият кораб, а второто са фалшбордовете и надстройките.

2) Обводът на мидълшпангоута показва дължина на флора приблизително 1/3 от максималната ширина на кораба. Такива обводи способстват за по-мореходни качества на кораба. Дълбоки и тесни сечения са характерни за много средиземноморски типове. Ранни примери са засвидетелствани в писмени източници от XV в. В по-късен период, плавателни съдове със сходни обводи са напр. тартаните.

Въз основа на сравнително добре известните (дълбочина в трюм и максимална ширина) - може да се заключи, че корабът е бил с приблизителни размери от 21-25 м, ширина 7,5 м, дълбочина 3-3,5 м. Вероятно е водоизместването му да е било 100-150 или повече тона. За времето си това не би бил малък кораб, дори и за развитите морски държави на Западна Европа.

3) Засега най-близко до Китенския кораб е корабокрушението от Ясъада (края на XVI – началото на XVII в.), както и корабокрушението от Израел (от Средиземно море, средата на XVII в.). Корабът от Ясъада е много лошо оцелял, за да могат да се търсят сходства в детайлите на строенето. Най-близък остава паралелът със средиземноморския кораб от Израел.

Находките

Най-силно впечатление прави богатата колекция от добре запазени медни съдове. По форма и украса е вероятно те да се окажат творби на български майстори. Голямото им разнообразие и високото качество на изработка говорят за високия икономически статус на собствениците на потъналия кораб. Сред съдовете, открити и извадени тази година, се намират голям меден поднос, медна чаша, напомняща по форма бирена халба, купа, кана, свещник с винтово сглобяване на тялото и основата. Намерен беше и мангал. По-големи медни котли, но в много лошо състояние, бяха намерени и в носовата част на кораба.

Керамиката също се оказа интересна и разнообразна. Отново бяха открити кани с прищипнати гърла. Една добре запазена чиния има паралел във Варненския археологически музей, но намерената на кораба е в много по-добро състояние от

тази в музея. Музейната чиния е определена от В. Плетньов като продукт на работилниците в Чанаккале от края на XVIII в. Открити бяха още керамични лули, сходни с намираните през предишните години.

Сред находките от кораба могат да се изброят още: голяма дървена гребка/черпалка, вероятно за зърнени храни, две керамични мастилници, останки от малка овална кутия, която има изобразен кораб на капака си (с трапецова кърма, за разлика от тази на изследвания потънал кораб!), малък дървен гребен, над дузина дървени лъжици (не е изключено техният брой да отговаря на числеността на екипажа?). Една от най-интересните находки е къс бастун с кехлибарена глава и сребърен обков под нея.

Бяха намерени над десет метли. Като се има предвид, че корабът е потънал при Урдовиза, където е имало скелета за товарене на дървени въглища от Странджа, то най-вероятно е обяснението да се търси във въглищарския занаят, в който такива метли са широко използвани.

Сред интересните находки бяха няколко къси (20-40 см) пръчки с издялан гъбообразен край, на пръв поглед с неясно предназначение. За тяхното използване най-вероятно изглежда предложението на г-н Магнусон от Викингския музей в Роскилде, Дания, който открива идентични "тояжки" във викингски гробове и на борда на кораби от този период. Те са били използвани за плетене на въжета от липово лико. Като се има предвид, че въжените останки, намерени в Китенския кораб, са също практически лико, но от папур, то най-вероятно е намерените пръчки ("тояжки") да са изпълнявали същата функция, каквато и викингските.

В заключение трябва да се отбележи, че археологическите проучвания на потъналия кораб край Китен се оказват значим принос към знанието ни за развитието на корабостроенето в Източното Средиземноморие и Черноморския басейн. Значителните размери на кораба, добре обмислената и сложна архитектура и конструкция на корпуса сочат към установена традиция на корабостроене и показват, че този кораб по размерите си не е изключение за местното корабоплаване. Като се прибави към това и разнообразието на находките, както и високото им качество, се стига до извода, че собствениците на кораба са били хора със значителна икономическа мощ.

Накрая, налага се изводът, че корабостроенето, морската търговия и корабоплаване са били важен отрасъл за населението от Българското Черноморие по време на Възраждането.